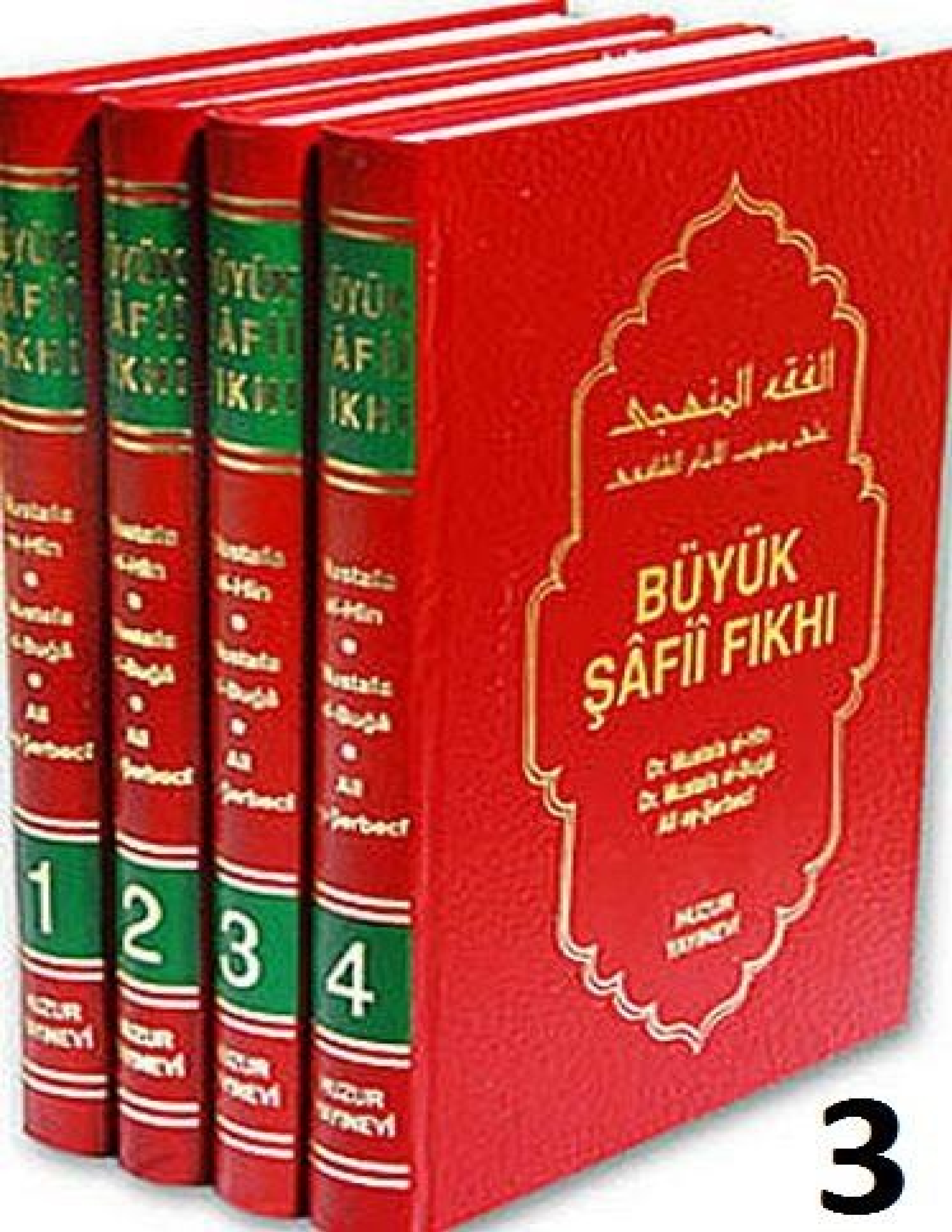

الفقه المنهجي
BÜYÜK
ŞÂFİÎ FIKHI
1
2
3
4
3

FERAİZ

Feraiz İlminin Tarifi

İlim birşey gerçek olarak hangi sıfatta ise onu o şekilde idrak etmektir. Ayrıca zihnin gerçeğe mutabık olarak hükmetmesine de bazen ilim denir. Nitekim belli kaidelere, açıklanmış fenlere de ilim denilmektedir.
Feraiz kelimesi, fârize kelimesinin çoğuludur ve farzedilmiş anlamına gelir; yani Allah tarafından takdir edilmiştir. Çünkü burada şer'an takdir edilmiş şeyler vardır. Farz kelimesi lügatte takdir etmek anlamına gelir. Şu ayette bu mânâda kullanılmıştır:
Onlara farzettiğimizin (takdir ettiğimiz mehirin) yansı vardır. (Bakara/237)
Farz, şer'an varis olanlar için şeriatta takdir edilen pay demektir. Feraiz ilmi şer'an mirasların fıkhı ve her hak sahibine terekeden ne kadar -pay düşeceğini bildiren ilim demektir. Bazıları feraiz ilmini şöyle tarif etmişlerdir: 'Fıkhî ve hesabî kaidelerle mirasçının terekedeki hakkının ne kadar olduğunu gösLeren bir ilimdir'. Feraiz ilmine, mirasların ilmi de denir. Çünkü terekeden varise düşen paya miras denir. Bu isim şu sözden alınmıştır: 'Falan başkasına mirasçı oldu'; yani 'onun terekesinden bir pay elde etti veya adam onu vefatından sonra bir iş hususunda varis kıldı' demektir. Şu ayet-i kerîmede böyledir:
Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır.
(Âlu İmran/180)
Varis ölen bir kişinin mülkünde ona halef olmaktır.

Mirasçı Olmanın Meşruiyeti

Mirasçı olmanın, miras almanın İslâm'da meşru olduğunda hiçbir şüphe yoktur. Bu Kur'an, Sünnet ve İcma ile sabittir. Mirasın meşruiyetini inkâr eden bir kimse kâfir olur.
Ana, baba ve yakınların bıraktıkları terekede erkeklerin hissesi vardır. Ana, baba ve yakınların bıraktıklarından kadınlara da pay vardır. O terekenin az veya çoğundan, bu, farz kılınmış bir paydır. (Nisa/7)
Miras hususundaki ayetler hem mâruf, hem de mirasın meşrûyetini takrir hususunda açıktır
Bu hususta Hz. Peygamber'den birçok hadîs nakledilmiştir. Onlardan bazılarını zikredelim:

Miras paylarını (Kur'an'da bildirildiği gibi) ehline veriniz. Bu paylardan geri kalan herhangibir şey de hyha iarafından en yakın ofan erkeğe aittir.1[1]
Feraiz (ilmini) öğrenin ve halka öğretin...2[2]
Mirasın meşru olduğu hususunda, ümmet icma etmiştir, hiçbir müslüman buna muhalefet etmemiştir.
-

Feraiz İlminin Dindeki Yeri *

İslâm şeriatında miras hükümleri önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü miras meselesi, İslâm nizamının mal hususundaki bir parçasıdır. Neredeyse bunlar Kur'an'da varid olan hükümlerin hepsinden daha fazladır. Hatta bazıları şöyle demişlerdir: 'UsuVid-Din (=akaid ilmi) hariç, feraiz ilmi diğer ilimlerin hepsinden üstündür'.

Feraiz İlmini öğrenmek ve Öğretmekle İlgili Teşvikler

Hz. Peygamber, müslümanlan miras ilmini öğrenmeye teşvik etmiş, onu ihmal edip ondan yüz çevirmekten de sakındirmıştır. Bu hususta şöyle buyurmuştur:
Feraiz ilmini öğrenin ve halka öğretin. Ben ölümlü bir kişiyim. Bu ilim gelecekte ortadan kalkacak, fitneler başgösterecektir. Hatta feraiz hakkında iki kişi ihtilafa düşecek, aralarında bu ihtilafı halledecek bir kişi bulamayacaklardır.3[3]
Feraizi öğrenin. Çünkü feraiz ilmi dininizdendir, ilmin yarısıdır ve ümmetimden kaldırılacak ilk ilimdir4[4]
Bazıları 'Feraiz ilmi, ilmin yansıdır' demişlerdir; yani insanın biri hayat, diğeri de ölüm olmak üzere iki hali vardır. Hayat hali namaz, zekât gibi hususlarla, ölüm hali ise miras, vasiyet ve benzeri hususlarla ilgilidir.

Sahabe ve Fakihlerin Feraiz İlmine Verdikleri Önem

Ashab-ı kiram feraiz ilmine çok büyük önem vererek hem öğrenmiş, hem de öğretmişlerdir.
Hz. Ömer 'Feraiz ilmini öğrenin, zira o dininizdendir' demiştir. Sahabîler arasında Ali b.Ebî Talib, Abdullah b- Abbas, Abdullah b. Mes'ud, Zeyd b. Sabit gibi zatlar feraiz ilmini iyi bilmekle tanınmışlardır.
Hz. Peygamber, Zeyd b. Sabit'in feraiz ilmindeki bilgisine şahitlik etmiş ve

onu bu ilimde herkesin önüne geçirerek şöyle buyurmuştur:
İçinizde feraizi en iyi bilen Zeyd b. Sabit'tir.[5][5]
Hz. Ömer 'Kim feraiz ilmini öğrenmek istiyorsa Zeyd b. Sabite başvursun1 demiştir.
Zeyd b. Sabit vefat ettiğinde Abdullah b. Ömer şöyle demiştir: 'Bugün Medine'nin âlimi vefat etti'.
Tâbiin-i kiram da bu hususla ashabın izini takip ederek feraiz ilmine önem verip onu hem öğrenmiş, hem de öğretmişlerdir. Tabiin arasında meşhur olan yedi fakih vardır: Said h. Müseyyeb, Urve b. Zübeyr, Kasım b. Muhammed, Harice b. Zeyd, Ebubekir b. Haris b. Hişam, Süleyman b. Yesar, Ubeydullah b. Abdullah b. Mcs'ud. Bunlar Medine'nin yedi fakihi olarak bilinmektedir. Bunların arkasından da birçok fakih yetişmiştir. Allah hepsinden razı olup geniş cennetlere yerleştirsin. Bizi de onların yolundan gitmeye, hidayetlerinden faydalanmaya müyesser eylesin.

Mirasın Meşruiyetinin Hikmeti

Mirasın meşru kılınmasının birçok hikrru-i' vardır ve bunlar apaçıktır. Onlardan bazılarını şöyle zikredebiliriz:
A. Miras, insan fıtratını mutmain eunek içjn meşru kılınmıştır.
Çünkü Allah Teâlâ insanda çocuk sevgisi yaratmıştır. Bu nedenle insan, çocuğunu hayatının zîneti, neslinin devamı olarak görür ve onun için bütün gücüyle çalışır yorulur, her türlü meşakkate katlanır. Bu çalışma neticesinde hayat gelişir ve birçok hayır meydana gelir. Eğer din, mirası haram kılsaydı, insanın çalışma isteği yok olur, ruhu daralır, hayatı kararır, çalışmasının anlamsız olduğunu ve çalışmasından sevdiklerinin değil belki sevmediklerinin faydalanacağını düşünerek çalışmaktan vazgeçerdi. Oysa bu durum fıtrata aykırıdır. Miras haram kıltnsaydı ve insanlar bu durumda olsalardı, dinin fıtrata aykırı davranarak insanın saadetini yok ettiği söylenirdi.
Mal ve oğullar dünya hayatının zînetidir.
(Kehf/46)
Nitekim Kur'an'ın ifade ettiği gibi; kadınlardan, oğullardan, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşlerden, salma ve güzel atlardan, hayvanlar ve ekinlerden meydana gelen arzulara karşı aşırı sevgi beslemek insana gü/el gösterilmiştir.
B. Ailede sosyal dayanışmayı güçlendirmek için meşru kılınmıştır.

Bunun en etkili sebeplerinden biri de mirastır, yardımlaşmadır. Bundaki maslahatlar şayan-i takdirdir.
C. Akrabalık bağlarını güçlendirmek için meş'û kılınmıştır.
Miras sayesinde akrabalık bağlan güçlenir, aralarındaki sevgi ve saygı artar.

Feraiz İlminin Kaynağı

Feraiz ilminin kaynağı; Kur'an, Sünnet, İcma-ı ümmet ve ashabın ictihadlarıdir.

Feraiz İlminin Gayesi

Feraiz ilminin gayesi, her mirasçıya terekeden ne kadar pay düşeceğini belirtmektir.
Feraiz İlminin Konusu Feraiz ilminin konusu terekedir. Terekenin Tarifi
Vefat eden kişinin geride bıraktığı menkul gayr-ı menkul mallar, altın, gümüş ve diğer paralar, eşyalar ve benzeri şeylerin tümüne tereke denir. Bunları hak sahiplerine paylaştırmak farzdır.

Miras Hükümleriyle Amel Etmek Farzdır

Miras hükümleri; Kur'an, Sünnet ve İcma-ı ümmetle sabit olmuştur. Miras hükümleriyle amel etmek, tıpkı namaz, zekât ve benzeri emirler gibi farzdır. Bunlar Allah'ın kanunlarıdır. Allah bu kanunlarla hem havassın, hem de avamın maslahatını gözetmiştir. İnsanlar kendi, başlarına düşündükleri şeylerde hayır murad etseler de Allah'ın koyduğu hükümler onlar için daha hayırlıdır, daha yararlıdır.
İşte bunlar Allah'ın hududlandır. Kim Allah'a ve Rasûlü'ne itaat ederse, Allah o kimseyi (ağaçlarının) altından nehirler akan cennetlere yerleştirir. O cennetlerde ebedî kalıcıdırlar. Bu, büyük kurtuluşun ta kendisidir. Kim Allah'a ve Rasûlü'ne isyan eder, Allah'ın hududunu (koyduğu yasaları) çiğnerse, Allah, ebedi kalmak üzere onu cehenneme sokar ve onun için alçaltıcı bir azap vardır. (Nisa/13-14)
Allah ve Kasûlü bir işe ruıkiım verdikleri zaman mü'min erkekle mü'min kadın için kendi işlerinden "dolayı Allah'ın, ve Rasûlü'nün hükmüne aykırı olanı seçme hakkı yoktur. Kim Allah'a ve Rasûlü'ne isyan ederse şüphesiz o apaçık bir sapıklıkla yolunu sapıtmıştır.
(Ahzab/36)

Tereke'ye Bağlı Olan Haklar

Tereke'ye bağlı olan hakların bazıları diğerinden önce gelir. Bu haklan şöyle sıralayabiliriz:

1. Ölen kişinin borçlan

Alacaklı isterse teçhiz ve tekfinden önce alacağını tahsil edebilir. .

2. Ölen kişinin teçhiz ve tekfin masraftan

Ölen kişinin teçhiz ve tekfini, vasiyetini yerine getirmeden ve miras paylaşımından önce gelir. Zira ölünün teçhiz ve tekfini farzdır. Ancak bu hususta cimrilik ve israftan kaçınmak gerekir. Ölen kişinin hanımı veya çocuğu ondan birkaç dakika önce ölürse onların teçhiz ve tekfin masrafları da terekeden karşılanır. Ölen kişi fakir olur da malı teçhiz ve tekfin masraflarına yetmezse, hayatta iken nafakası kimin üzerine ise teçhiz ve tekfin masrafları da onun üzerinedir. Fiu da olmazsa, onun teçhiz ve tekfin masrafı beyt'ul-mal'dan karşılanır, eğer beytu'î-mal'dan da karışilanamazsa, onun teçhiz ve tekfin masrafları zenginlerden alınarak karşılanır.

Ölen Kişinin Zimmetine Bağlı Olan Borçlar

3. Ölen kişinin borçlan, teçhiz ve tekfinden sonra ödenir ve fakat vasiyetin yerine getirilmesinden ve miras dağıtımından önce gelir. Bu borçlar ister adak, kefaret gibi Allah hakkı olsun, ister para ve benzeri gibi kul hakkı olsun hüküm değişmez. Ancak AJlah hakkı, kul hakkından önce gelir.

4. Ölen kişinin vasiyetleri

Borçlar ödendikten sonra kalan malın üçte biriyle vasiyetler yerine getirilir. Vasiyet, Ümmet'in icmaına göre borçlardan sonra, miras dağıtımından önce yerine getirilir,

Kur'an-ı Kerim'de 'Ölünün yaptığı vasiyetten ve borcunun ödenmesinden sonra' buyurularak vasiyetin borçtan önce zikredilmesi, vasiyetin borçtan önce yerine getirilmesi gerektiğine delâlet etmez. Belki buna önem verilmesi gerektiğini gösterir. Çünkü mirasçıların' vasiyet konusunda gevşek davranmaları mümkündür.

Hz. Ali şöyle demiştir: 'Rasûlullah, borcun vasiyetten önce ödenmesine hükmetti, oysa siz (Kur'an'da), vasiyeti borçtan önce okumaktasınız'.[6][6]

5. Miras

Miras, terekeye bağlı olan hakların sonuncusudur, mirasçılar arasında paylaştırılması gerekir.

Mirası Paylaşmanın Şartları

Mirası paylaşmanın dört şartı vardır:
1. Mirası bırakan kişinin öldüğü kesin olarak bilinmeli veya hükmen ölü olduğuna karar verilmeli veya takdiren ölü olduğuna hükmedilmeli-dir.
Bir kişinin takdiren ölümüne hükmetmek şudur: Annesinden ölü doğmuş veya annesi hamile iken öldürülmüş çocuk da ölü olarak çıkarılmış olursa, çocuğun cinayetten önce diri olduğuna hükmedilir, bu da kadını öldürenin bir köle vermesini gerektirir.
Bir kişinin hükmen ölü kabul edilmesi de şudur: Hâkimin, kaybolan bir kişinin öldüğüne hükmetmesi, onun kesin olarak ölmesi gibidir.
2. Miras bırakan kişi öldükten sonra mirasçının bir an için olsa da hayatta olduğunun kesin olarak bilinmesi gerekir.
3. Mirasçının, ölen kişiye akrabalık yoluyla mı, nikâh yoluyla mı, velâ yoluyla mı bağlandığını bilmek gerekir.
4. Mirasa hak kazandıran durumların ayrıntılı olarak bilinmesi gerekir.
•
Bu, kadı'nm bilmesi gereken bir husustur. Kadı 'Falan adam mirasçıdır' şeklindeki bir şahitliği kabul etmemeli, mirasçı olduğu söylenen kişinin, ölüye yakınlık derecesini tam olarak bilmelidir.

Mirasın Hükümleri Mirasın üç hükmü vardır:

A. Miras bırakan kişi
Başkasının kendisinden miras almaya hakkı olan ölü.
B. Varis - '
Bu da mirasın sebeplerinden biriyle ölüye bağlanan.
C. Tereke ,
Ölen kişinin bıraktığı tereke.

Mirasın Sebepleri Sebebin Tarifi

Sebebin lügat mânâsı, kendisi vasıtasıyla başka birşeye yetişmektir. Istılahı mânâsı ise varlığından varlık, yokluğundan ötürü de yokluk lâzım gelen şeydir.

Miras Kelimesinin Tarifi

Miras ve irs kelimeleri aynı mânâyı ifade ederler. Miras kelimesinin lügat mânâsı 'baki kalan mal' demektir. Masdar mânâsı 'birşeyin bir kavimden başka bir kavme intikal etmesi' demektir. Bu, varise fiilinin mas-darıdır. İrs bazen mevrus yani 'miras olarak elde edilen şey' mânasına da kullanılır. Turas mânâsında da kullanılır. Bunun lügat mânâsı 'geri kalan' demektir.
Siz turası (^mirası) helâl-haram ayırmadan yer-yutarsmız. (Fecr/19) Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur:
Bulunduğunuz meşairde vakfelerinizi yapınız. Siz babanız İbrahim'in irs'i (=mİrası, âdeti, dininden bir bakiye) üzerinde bulunuyorsunuz.[7][7]
irs (miras) şer'î bir haktır ve tecezzi etmeye (bölünmeye, parçalanmaya) kabiliyeti vardır. Bu hakkın sahibi öldüğünde, onun hakkı başka . hak sahiplerine geçer.
Mirasın sebepleri dörttür.

1. Neseb (Soy)

Neseb vasıtasıyla anne-baba mirasçı oldukları gibi erkek ve kızkardeşler, ana-bababir kardeşlerin çocukları, bababir olan kardeşlerin çocukları gibi anne ve baba vasıtasıyla ölüye yakın olanlar da mirasçı olurlar.

2. Nikâh

Nikâh 'sahih olan evlilik akdi' demektir. Bu evlilikte cinsî münasebet gerçekleşmese dahi eşler birbirleriyle evli sayılırlar. Ric'î talakla boşanan ve iddet bekleyen eşler de birbirine mirasçı olurlar. Fasid bir nikâhla evlenen eşler ise cinsî münasebette bulunmuş olsalar da birbirlerine mirasçı olamazlar. Buna binaen velisiz yapılan nikâh, şahiLs' yapılan nikâh ve muta nikâhı fasid nikâhlardandır, mirasa sebep olmazlar.

3. Velâ

Velâ lugatta yakınlık anlamına gelir. Burada köle âzad etmekten. gelen velâ kasdedilmektedir. Zira bir köleyi âzad eden kişi onun velisi
olur, yani köle ile onun arasında velâ vardır. Bu, bir asabe'dir, sebebi de âzad edenin, âzad ettiği kişi üzerindeki hakkıdır. Âzad eden kişi bu haktan, âzad ettiği kişiye bağışladığı nimetten ötürü, âzad ettiği köleye -

İster erkek, İster kadın olsun- mirasçı olur. Ayrıca âzad eden kişinin asabeleri de âzad edilen köleye mirasçı olabilirler.
Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
Ve/â nedeniyle olan yakınlık, neseb nedeniyle olan yakınlık gibidir.8[8] Fakat âzad edilen köle, hiçbir durumda âzad edenin mirasçısı olamaz.

4. İslâm

Bir müslüman ölür de yukarıda zikredilen şartlan haiz bir mirasçısı da olmazsa, onun terekesi beyt'ut-mal'a kalır. Bunun deiili şu hadîstir:
Kim bir yük (çocuk, borç) bırakırsa, o bana aittir. Kim bir mal bırakırsa, o mirasçilannındır. Ben mirasçısı olmayanın mirasçısıyım ve diyetini de ben veririm.9[9] .
Yani onun borçlarını öder, diyetini veririm. I iz. Peygamber'in bu mirası şahsı için almadığı malumdur. Hz. Peygamber, mirasçısı olmayanın mirasını alıp onu müslümanların maslahatı için sarfederdi. Halife, mirasçısı olmayanın terekesini beyt'ul-mal'a koyabileceği gibi, uygun gördüğü bir kişiye de verebilir; ancak beyt'ul-rnal mukaddemdir.
Şafii Mezhebinin Müteahhir Uleması'nın Beyt'ul-Mal Hakkındaki Görüşleri
Şafii mezhebinin müteahhir uleması, mirasçısı olmayan kişinin terekesinin beyt'ul-mal'a devredilemeyeceği görüşündedir. Beyt'ul-mal'ın mirasçı olarak kabul edilebilmesi için muntazam olması, yani beyt'ul-mal'da bulunan malların şer'î ölçülere uygun olarak sarfedilmesi gerekir. Oysa bugün beyt'ul-mal muntazam değildir. Hatta onun Hz. İsa gelinceye kadar intizama sokulacağından da ümitsizdirler. Bu nedenle ölen kişinin terekesinin uzak akrabalara verilmesi ve beyt'ul-mal'a devredil-memesi gerektiğini söylemişlerdir.
İmam Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Hüseyin er-Râhi -ki İbn Muvaffakuddin diye şöhret bulmuştur- Rahabiyye isimli . manzumesinde şöyle diyor: 'Mirasın sebebi üçtür: Nikâh, velâ ve neseb. Bunların üçünden başka mirasın sebebi yoktur'.
Dikkat edilirse Beyt'ul-MaJ o zaman bile mirasçı olarak sayılmamıştır.
Mirasın Mânileri
Lugatta mâni iki şeyin arasına giren duvar, perde gibi engele denir. Istılahı mânâsı İse 'varlığı yokluğu gerektiren, fakat yokluğu ne varlık, ne de yokluk gerektirmeyen şey' demektir. Bunun misali köleliktir. Bir kişide kölelik varsa, köleliğin varlığından ötürü mifasçihğın olmaması gerekir.

Fakat kölelik yoksa, mutlaka miras verilmesi veya verilmemesi diye birşey sözkonusu olmaz.
Mirasın mânileri üçtür.
A. Köleliğin her çeşidi
Bu, hükmî bir aczdir; zira kişi küfrü sebebiyle bu duruma düşmektedir.1 Nitekim bu durum mirasçı olmaya iki taraftan da engeldir; yani köle hiç kimseye mirasçı olamaz. Çünkü mirasçı olması halinde aldığı miras efendisinin olacaktır. Oysa efendisi mirası bırakan kişinin ya-bancisidır. Diğer taraftan başkası da köleye mirasçı olamaz, çünkü kölenin malı olmaz. Onun malı efendisinindir. Ancak kısmen hür, kısmen de köle olan kişi bu hükümden istisna edilmiştir, çünkü o hür olduğu zamandaki çalışmasıyla mülk edinebilir ve bu tür köleye mirasçı olunduğu gibi, o da mirasçı olabilir.
B. Katil
Birisini öldüren kişi -ister kasden, ister kazaen öldürmüş olsun- öldürdüğü şahsa mirasçı olamaz. Hatta onun ölümü için emir (hüküm) vermiş, ölümüne sebep olan bir konuda şahitlik etmiş veya onun aleyhine şahitlik yapanı tesviye etmiş olsa da o kişiye mirasçı olamaz. Çünkü
kati, nesebi (akrabalığı, yakınlığı) keser, yok eder. Muvalat ise irs'in sebebidir, o kesildi mi mirasçılık ortadan kalkar.
Kâfirler savaş esnasında esir düştüklerinde köle edilirlerdi. (Yayıncm.n notu)
Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
Akrabasını öldüren kişiye (mirastan) birşey yoktur.[10][10]
Yakınını öldüren katil vâris olamaz.[11][11]
Fakat maktul (öldürülen kişi) katile mirasçı olabilir. Meselâ çocuk babasını yaralasa, bu yara da babasının ölümüne sebep olsa, fakat çocuk babasından önce ölse, babası kendisini öldüren evladına mirasçı olabilir. Çünkü babayı mirastan menedecek bir durum sözkonusü değildir.
C. İslâm ve küfür olmak üzere ayrı dinlere mensup olmak
Bir kâfir bir müslümana, bir müslüman da bir kâfire mirasçı olamaz. Çünkü aralarındaki velâ kesilmiştir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
Müslüman kâfire, kâfir de müslümana mirasçı olmaz.[12][12]
İslâm'dan irüdî.t eden kişi, hiçbir müslümandan miras alamaz, hiçbir müslüman da ondan miras alamaz. Onun malı -ister mürted olduktan sonra kazanmış olsun- ganimet sayılır ve beyt'ul-mal'a aktarılır. Kâfirler

ise dinleri değişik de olsa birbirlerine mirasçı olabilirler. Meselâ bir hristiyan bir yahudiye, bir yahudi bir mecusiye, bir mecusi bir putpereste mirasçı olabilir. Zira küfür tek millettir.
Artık haktan sonra sapıklıktan başka ne var? O halde nasıl döndürülüyorsunuz?
(Yunus/32)
Fakat fakihler, bu hükümden zımmî kâfiri istisna etmişlerdir; yani zımmî kâfir harbî kâfirden, harbî kâfir de zımmî kâfirden miras alamaz, isterse ikisi de yahudi veya hristiyan olsun. Çünkü aralarındaki yakınlık kesilmiştir.

Erkeklerden Mirasçı Olanlar

Erkeklerden nikâh, ncseb ve velâ yoluyla mirasçı olanlar on kısımdır:
1. Ölen kişinin oğlu
2. Ölen kişinin -ne kadar aşağı inerse insin- oğlunun oğlu
3. Ölen kişirnn-babası
4. Ölen kişinin -ne kadar yukarı çıkarsa çıksın- baba tarafından dedesi
5. Ölen kişinin -ana-bababir veya bababir veya anabir- kardeşi
Her ne kadar paylan değişik olsa da Allah Teâlâ kardeşleri mirasçı kılmıştır. -
6. Ölen kişinin ana-bababir olan kardeşinin ve bababir olan kardeşinin oğlu
Ölen kişinin anabir kardeşinin oğlu ise zevi'l-erham (uzak akraba) olduğundan miras payı yoktur.
7. Ana-baba bir olan ve bababir olan amca Anne tarafından olan amca ise uzak akraba sayılır.
8. Ana-bababir olan amcanın ve bababir olan amcanın oğlu
Ana tarafından olan amcadğlu uzak akraba sayıldığından mirastan pay alamaz.
9. Öien kişi kadınsa, onun kocası
10. Köleyi âzad eden efendi ve onun asabeleri Maddelerdeki sınıflar aynhrsa onbeş sınıf olur.

Kadınlardan Mirasçı Olanlar

Kadınlardan nikâh, neseb ve velâ sebebiyle mirasçı olanlar yedi sınıftır. Maddelerdeki sınıflar ayrılırsa on sınıf olur. Bunları da şöyle

sıralayabiliriz:
1. Ölenin kızı
2. Ölenin -ne kadar aşağı inerse insin- kızının kızı
3. Ölenin annesi
4. Ölenin -baba veya anne tarafından- nineleri
6. Ölenin hanımı veya hanımlan .
7. Öleni âzad eden kadın.

Tüm Erkek Mirasçıların Birarada Bulunması

Sözkonusu tüm erkek mirasçılar birarada iseler onlardan ancak üç sınıf mirasçı olur. Çünkü bu üç sınıf hiçbir zaman terekeden tamamen mahrum olacak şekilde hacbedilemezler. Bu üç sınıf olduğunda, diğer mirasçılar icma-ı ümmetle sakıt olurlar, çünkü onlar hacbolurlar. Bu üç sınıf ise baba, oğul ve kocadır.

Tüm Kadın Mirasçıların Birarada Bulunması

Mirasçı olan kadınların tümü birarada iseler, onlardan ancak beş sınıf mirasçı olabilir. Bunlar ölenin kızı, oğlunun kızı, annesi, ana-bababir kızkardeşi ve hanımıdır.

Erkek ve Kadın Mirasçıların Tümünün Biraradâ Bulunması

ölen kişinin erkek ve kadın mirasçılarının tamamı birarada iseler, onlardan yalnız beş sınıf mirasçı olur, diğerleri miras alamazlar. Mirasçı olan beş sınıf işe ölenin oğlu, kızı, babası, annesi ve ölen erkekse hanımı, ölen kadınsa kocasıdır.

Bir Mülâhaza

.
Fakihler Şöyle demişlerdir: Erkeklerden tek bir mirasçı olursa, mirasın tamamını alır, fakat koca ye anabir olan kardeş bundan istisnadır (ölen kişiyi âzad eden kadın tek başına mirasın tamamınralır),

İrs'in Çeşitleri

İrs farz ve asabe yoluyla olmak üzere iki çeşittir.

Farz'ın Lügat ve Istılahı Mânâsı

Farz lugatta kesmek, takdir etmek anlamına gelir. Farz'ın ıstılahı mânâsı ise mirasçı için şer'an takdir edilen paydır. Bu pay ancak reâ ile yani geride kalan mirası tekrar vermek suretiyle artar, avl ile de eksilir.

Mirasçı İçin Allah'ın Kitabı'nda Takdir Edilen Paylar.

Allah'ın Kitabı'nda takdir edilen pay; terekenin yarısı (1/2), 1/4'i, 1/8'i, 2/3'si, 1/3'i ve 1/6'i olmak üzere altı tanedir. Şöyle de denebilir: 'Terekenin yansı, 2/3'si, onların yarısı, onların yarısının yarısı'. Şöyle de denilebilir: 'Terekenin 1/4'i, 1/3'i ve bunların herbirisinin iki misli ve her-birisinin yarısı'. Başka şekilde de ifade edilebilir.

İctihad ile Takdir Edilen Pay

Âlimler, Kur'an'da bildirilen bu altı paya bir pay daha eklemişlerdir. Geri kalan rhaiın 1/3'ine, dede ölen kişinin kardeşleriyle, anasıyla, babasıyla, eşlerden birisiyle beraber mirasçı olur. Bunun izahı -Allah'ın izniyle- ileride gelecektir.

Ta'sib'in (-Asebe'nin) Mânâsı

Asebe'nin lügat mânası 'baba tarafından gelen akraba1 demektir. Bu akrabalara asabe denilmiştir, çünkü bunlar ölen kişinin etrafını çevirenlerdir. Birşeyin etrafını çeviren herşey için bu tabir kullanılır. Meselâ başın etrafım saran, çeviren sarığa asabe denir. Bazıları 'Baba tarafından gelen akrabalara asabe denilmesinin sebebi, onların birbirleriyle takviye edilmesidir' demişlerdir.
Asabe'nin ıstılahı mânâsı ise tek olduğunda terekenin tümünü alan, tek olmadığında ise pay sahiplerinden geri kalanların paylarını alan akrabadır. Ancak pay sahipleri paylarını aldıktan sonra geriye birşey kalmazsa kendisi sakıt olur.

Pay Sahipleri Mirasta Öne Alınır

Mirasta asabeler ve pay sahipleri olmak üzere iki sınıf vardır. Pay sahipleri diğerlerine takdim edilir. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

Miras paylarını (Kur.'an'da bildirilen) sahiplerine veriniz. Bu paylardan geri kalan herhangibir şey de baba tarafından en yakın olan erkeğe aittir.[13][13]

Terekenin Yarısını Alan Kişiler ve Onlarda Bulunması Gereken Şartlar

Terekenin yarısını alan kişiler ve onlarda bulunması gereken şartlar şunlardır: Kadın ölürse kocası onun terekesinin yarısını alır. Ancak ölen karısının -ne kendisinden, ne bir başkasından, hatta ne de zinadan-çocuğu olmaması şartıyla malının yansını alabilir. Bu hükmün delili şu ayettir:
Eğer çocukları da yoksa hanımlarınızın bıraktığı maiın yarışı (sizindir).
(Nisa/12.
1. Oğulun oğlu -icma-ı ulema'ya göre- oğul gibidir.
Veled kelimesi, hem öz oğulu, hem de torunu kapsar. Lafız burada hem hakikî hem de mecazî mânâda kullanılmıştır.
2. Öİen kişinin kızı
Ölenin kızının terekenin yarısını alması için iki şart vardır:
a. Tek kız olmalıdır.
b. Beraberinde onu asabe yapacak kardeşi bulunmamalıdır.
Bu şartlara sahip olan kız, terekenin yarısını alır. Bunun delili şu ayettir:
Eğer (kız çocuk) bir tane ise ona (terekenin) yarısı düşer. (Nisa/11)
3. Ölenin oğlunun kızı
Bu da üç şartla terekenin yarısını alır:
a. Tek olmalıdır.
b. Beraberinde onu asabe yapacak kardeşi bulunmamalıdır.
c. Onunla beraber ölen kişinin -erkek veya kız- çocuğu olmamalıdır.
Ölen kişinin oğlunun kızı bu şartlara sahip olduğunda icma ile terekenin yansını alır.
Şöyle denmiştir: 'Oğulun evladı ister erkek, ister kız olsun, mirasta babalarının yerine kaim olurlar'.
4. Ölenin ana^bababir olan kızkardeşi Bu da dört şartla terekenin yarısını alır:
a. Ölenin oğlu, kızı, oğlunun oğlu veya kızının kızı gibi çocukları olmamalıdır.
b. Ölenin, babası ve dedesi gibi mirasçısı olmamalıdır.

c. Tek olmalıdır.
d. Beraberinde onu asabe yapacak kardeşi olmamalıdır. Ölenin kızkardeşinin terekenin yarısını alacağının delili şu ayettir:
Eğer bir erkek çocuksuz olarak vefat ederse, yalnız (ana-bababir veya sadece bababir olan) bir kızkardeşi varsa, ona, bıraktığı malın (terekenin) yarısı verilir. (Nisa/176)
5. Ölenin bababir olan kızkardeşi
Ölenin bababir olan kızkardeşinin terekenin yarısını alabilmesi için şu beş şarta sahip olması gerekir: Bu beş şartın dördü yukanda (ana-bababir olan kızkardeşin şartlarında) geçmişti. Beşinci şart ise ölenin anabababir erkek veya ana-bababir kizkardeşi olmamasıdır. Ölenin bababir kızkardeşinin bu şartlara sahip olduğunda terekenin yarısını alacağının delili, yukarıda ana-bababir olan kızkardeşin terekenin yansını alacağına dair zikrettiğimiz ayettir. Çünkü ayette geçen kızkardeş, icma-ı ulema ile hem ana-bababir olan, hem de bababir olan kızkardeşe delâlet eder.

Terekenin 1/4'ini Alan Kişiler ve Bunlarda Bulunması Gereken Şartlar

Terekenin 1/4'ini -gerekli şartlara sahip olduktan sonra- alan iki sınıf şunlardır:
1. Ölenin kocası .
Kocanın, ölen hanımının terekesinin 1/4'ini alabilmesi için, ölen hanımının, kendisinden veya bir başkasından erkek veya kız çocuğu olmalı veya erkek çocuğunun evladı olmalıdır. Bunun delili şu ayettir: .
Eğer (hanımlarınızın) çocukları varsa, (bıraktığı terekenin) 1/4'i sizindir. (Nisa/12) '
Daha önce miras ve hacb meselesinde, oğulun evladının oğul gibi olduğunu belirtmiştik,
2. Ölenin karısı veya karılan .
Ölenin karısı veya kanlan, kocaları çocuksuz olarak öldüğünde terekenin 1/4'ini alırlar. Bunun delili de şu ayettir:
.. Eğer çocuğunuz yoksa bıraktığınız malın 1/4'i eşinizindir.
(Nisa/12)

Terekenin l/8ini Alan Kişiler ve Bunun Şartlan

Ölen kişinin terekesinin 1/8'ini sadece hanımı veya hanımları alabilir.

Bunun şartı da ölen, kişinin erkek veya kız çocuğunun olması veya çocuğunun evladı olmasıdır. Bunun delili de şu ayettir:
Eğer çocuğunuz varsa (bıraktığınız malın) sekizde biri eşinizindir. (Nisa/12)

Terekenin 2/3'sini Alacak Kişiler ve Bunun Şartları

Terekenin 2/3'sini alacak olanlar dört sınıftır. Her sınıfın da birtakım şartları vardır:
1. Ölen kişinin iki veya daha fazla kızı
Ölenin iki veya daha fazla olan kızlarının terekenin 2/3'sini almalarının şartı, onları asabe yapacak kimsenin, yani ölenin oğlunun olmamasıdır. Bu şarta sahip olan. kızların terekenin 2/3'sini alacaklarının delili şu ayettir:
Eğer kız çocukları ikiden fazlaysa terekenin 2/3'si onlarındır. (Nisa/İl)
Kızlar, iki de olsa, ikiden fazla da olsa terekenin 2/3'sini alırlar. Hz. peygamber, Sa'd'ın iki kızına babalarının terekesinin 2/3'sini vermiştir.[14][14]
2. Ölenin oğlunun iki veya daha fazla kızı Bunlar iki şartla malın 2/3'sini alırlar:
a. Onları asabe yapacak bir kardeşleri olmamalıdır.
b. Ölenin erkek veya kız çocuğu olmamalıdır.
Ölenin oğlunun iki veya daha fazla kızlarının terekenin 2/3'sini alacaklarının delili kıyastır; yani ölenin kız torunları, ölenin kızlarına kıyas edilmiştir veya bunlar benat kelimesinin kapsamına girerler. Çünkü bu lafız hem hakikî hem de mecazîmânâda kullanılmaktadır.
3. Ölenin ana-baba bir olan iki veya daha fazla kızkardeşi Bunlar üç şartla terekenin 2/3'sini alırlar:
a. Onları asabe yapacak bir kardeşleri olmamalıdır,
b.'Ölenin erkek veya kız çocuğu olmamalıdır.
c. Ölenin baba veya dede gibi bir mirasçısı olmamalıdır.
Ölenin ana-bababir olan iki veya daha fazla kızkardeşlerinin, terekenin 2/3'sini alacaklarının delili şu ayettir:
Eğer kızkardeşleri iki ise, onlara, bıraktığı malın 2/3'si düşer. <Nisa/176)
4. Ölenin bababir olan iki veya daha fazla kızkardeşi
Bunlar da dört şartla terekenin 2/3'sini alırlar: Üç şartı, yukarıda ana-bababir olan kız&ardeşler hakkında geçmişti. Dördüncü şart işe ölenin

ana-bababir olan erkek, kardeşinin veya ana-bababir olan bir kızkardeşinin olmamasıdır. Ölenin bababir olan iki veya daha fazla kızkardeşinin, terekenin 2/3'sini alacağının delili icma'dır; zira icma'ya göre sözkonusu ayet sadece ana-hababir ve bababir olan kızkardeşler hakkındadır, anabir olan kızkardeşler hakkında değildir.
Cabir b. Abdullah şöyle anlatıyor: "Ben hastalanmıştım, Rasûlullah ziyaretime geldiğinde beni baygın vaziyette buldu. Sonra beraberinde Ebubekir olduğu halde yaya olarak (tekrar) bana geldiler. Rasûlullah ab-dest aldı ve abdestinin suyundan (bir miktar) benim baştma döktü. Hemen ayıldım. Sonra 'Ey Allah'ın Rasûlü! Malım hakkında ne karar vereyim veya servetimi ne yapayım?' dedim. Bana hiç cevap vermedi". Cabir'in dokuz tane kızkardeşi vardı. Nihayet miras ayeti denilen şu ayet nazil oldu;
Senden (kelâle hakkında) fetva isterler. Onlara de ki: 'Allah size kel-âle hakkında fetva veriyor: Eğer bir erkek çocuksuz olarak vefat ederse, yalnız (ana-bababir veya sadece bababir olan) bir kızkardeş varsa, ona, bıraktığı malın yarısı verilir. Kızkardeşi çocuksuz ölürse, erkek kardeş onun mirasçısı olur (malın hepsini alır). Eğer kızkardeşleri iki tane ise, onlara, bıraktığı malın 2/3'si düşer. Eğer erkek ve kızkardeşler mirasçı kalmış ise, erkek, kadının iki hissesi kadar alır. Allah sapıtmamanız için size hükümleri açıklıyor. Allah herşeyi bilendir.
(Nisa/176)
Cabir b. Abdullah 'Bu ayet benim hakkımda nazil oldu' demiştir.[15][15]
Terekenin 1/3'ini Alacak Olanlar ve Bunun Şartları
Terekenin 1/3'ini alacak olanlar iki sınıftır:
1. Ölenin annesi
ölenin annesi iki şartla terekenin 1/3'ine sahip olur:
a. Ölen kişinin erkek veya kız çocuğu olmamalı, erkek veya kız çocuğa torunlar da dahildir.
b. Ölenin ana-bababir veya bababir veya anabir kardeşi olmamalıdır.
Ölenin annesinin, zikredilen şartlara sahip olduğunda terekenin 1/3'ini alacağının delili şu ayettir:
Eğer (ölenin öz) çocuğu yoksa ve ana-baba mirasçı olursa, annesine 1/3 vardır. (Nisa/11)
. 2. Ölenin birden fazla olan anabir kardeşleri
Ölenin birden fazla olan anabir kardeşleri -ister erkek, ister kız olsun-terekenin 1/3'ini eşit şekilde paylaşırlar. Burada erkek ile kız arasında fark

yoktur. Ölenin birden fazla olan ana bir kardeşlerinin, terekenin 1/3'ini alabilmeleri için şu şartların bulunması gerekir:
a. Ölenin oğlu, kızı, oğlunun oğlu, oğlunun kızı gibi bir mirasçısı olmamalıdır.
b. Ölenin baba ve dede gibi mirasçı olacak kimsesi olmamalıdır.
Ölenin birden fazla olan anabir kardeşlerinin, terekenin 1/3'ini alacaklarının delili şu ayettir:
Eğer kardeşler birden fazla iseler, hepsi vasiyet ve borç çıktıktan sonra zarara uğratılmış olmaksızın terekenin 1/3'inde ortaktırlar.
(Nisa/12)
Ayette geçen '1/3'inde ortaktırlar' ibaresinin zahirinden, 1/3'in aralarında eşit bir şekilde paylaştırılması gerektiği anlaşılmaktadır.
Ölenin kardeşleri bulunduğu halde dede bazen terekenin 1/3'ini alır. Bunun tafsilatı dede ve kardeşler bahsinde -Allah'ın izniyle- beyan edilecektir.

Terekenin 1/6'ini Alacak Olanlar ve Bunun Şartları

Terekenin 1/6'ini alacak olanlar yedi sınıftır ve herbirinin şartlan vardır:
1. Ölenin babası
Ölenin babası, ölenin oğlu veya kızı veya oğlunun oğlu veya oğlunun kızı gibi mirasçıları olduğunda terekenin 1/6'ini alır. Eğer pay sahiplerinden birşey artarsa onun tamamını alır. Bu hususu -Allah'ın izniyle- ileride açıklayacağız.
2. Ölenin annesi
Ölenin annesi iki şartla terekenin 1/6'ini alır:
a. Ölenin varis olacak dalı (çocukları veya torunları) olmalıdır. (Bunu daha önce de belirtmiştik.)
b. Ölenin kardeşleri olmalıdır.
Ölenin annesi ile babasının -zikredilen şartlar olduğunda- terekenin 1/6'İni alacaklarının delili şu ayettir:
(Ölenin) ana ve babasından herbirine, eğer ölenin çocuğu varsa, terekenin 1/6'i vardır. • (Nisa/11)
Annenin terekenin 1/6'ini alabilmesinin şartlarından biri de şu ayette zikredilmiştir:
Eğer (ölenin) kardeşleri varsa, terekenin 1/6'i annesinindir. (Nisa/İl)
3. Ölenin baba tarafından dedesi

Ölenin baba tarafından dedesi, şu şartla terekenin l/6rine sahip olur:
a. Ölenin çocuğu olmalıdır.
b. Ölenin babası olmamalıdır.
Çünkü baba olursa, dedeyi mirastan mahrum eder. Çünkü ölen kişiye baba dededen daha yakındır. Dedenin terekenin 1/6'ini alacağının delili, icma ve 'Ölenin ana ve babasından herbirine, eğer ölenin çocuğu varsa, terekenin 1/6'i vardır' (Nisa/l 1) ayetidir. Çünkü bazen dedeye de 1/6 verilir. ,
4. Ölenin ninesi veya nineleri
Nine, ister baba, ister ana tarafından olsun, bir şartla terekenin 1/6'ini alır. O şart ise hine ile beraber, ölenin annesinin bulunmamasıdır. Eğer birisi ölür de nineleri (babasının annesi ve annesinin annesi) hayatta olursa, terekenin 1/6'ini eşit şekilde paylaşırlar. Ancak baba tarafından olan nine, oğlu (öienin babası) hayattayken mirastan pay alamaz. Zira 'Ölüye bir vasıta ile bağlanan kişi, o vasıta ortada oldukça mirastan mahrum kalır' kaidesi vardır.
Ölenin ninesinin veya ninelerinin, şartlar bulunduğunda terekenin 1/6'İni alacaklarının delili şu hadîstir: 'Hz. Peygamber, (ölenin) iki ninesine terekenin 1/6'ini verdi'.[16][16]
Kabisa b. Züveyb şöyle rivayet etmektedir: "Bir nine Ebubekir'e gelerek ondan mirasını istedi. Ebubekir ona 'Allah'ın Kitabı'nda sana hiçbir hisse yok, Rasûlullah'ın Sünneti'nde de sana hiçbir hisse yok; maamafih sen dön de ben (meseleyi) bazı kişilerden soruşturayım' dedi. Ebubekir, (meseleyi) bazılarına sorunca Mugire b. Şube, 'Rasûlullah'ın yanında bulundum; nineye 1/6 hisse verdi' dedi. Ebubekir 'Seninle beraber (bunu duyan) başkası var mı?' diye sordu. Bunun üzerine Muhammed b. Mesleme ayağa kalkarak Mugire b. Şübe'nin sözlerini tekrarladı. Bunun üzerine Ebubekir nineye terekeden 1/6 hisse verdi.
Sonra başka bir nine, Ömer b. Hattab'a gelerek ondan mirasını İstedi. Hz. Ömer ona şöyle dedi: 'Allah'ın Kitabı'nda sana hiçbir hisse yok. Fakat (senin alacağın) işte o altıda birdir. Eğer ikiniz bir araya gelirseniz aranızda müşterektir ve hanginiz tek başına bulunursa onundur".[17][17]
Evet âlimler, bir nineye 1/6 hisse verileceği, eğer nine iki tane olursa l/S hissenin ikisine paylaştırılacağı hususunda icma etmişlerdir.
5. Ölenin oğlunun kızı veya kızları
Ölen kişinin oğlunun kızı veya kızları, üç şart mevcut olduğunda terekenin İ/6'ini alırlar:

a. Ölen kişinin oğlunun kızı veya kızları, ölenin kızıyla beraber olmalıdır (ölen kişinin kızı olmamalıdır).
b. Ölen kişinin erkek çocuğu olmamalıdır.
c. Ölen kişinin oğlunun kızını veya kızlarını asabe yapacak biri, meselâ oğlunun oğlu olmamalıdır.
Bu ş/artlar bulunduğunda oğulun kızı veya kızları terekenin 1/6'ini alırlar. Rivayet edildiğine göre Ebu Musa'ya Ölünün kızına, oğlunun kızına ve kızkardeşine ait miras hisseleri sorulduğunda Ebu Musa şöyle demiştir: 'Terekenin yarısı ölünün kızına, diğer yarısı da kızkardeşine aittir. Abdullah b. Mes'ud'a git (bu meseleyi ona da sor), sanırım o da benim gibi hüküm verecektir!'
Mesele İbn Mes'ud'a sorulup, Ebu Musa'nın cevabı ve onun tarafından gönderildiği haberi verilince, Abdullah b. Mes'ud 'Eğer ben oğulun kızını mirastan mahrum edersem, elbette dalâlete düşmüş olurum, hidayete erenlerden olmam!' (diye bir mukaddime ile söze başlayıp şöyle devam etti): 'Bu meselede ben Peygamber'in hükmettiği şekilde hükmederim (ki o da şudur): Ölünün kızı terekenin yansını alır, oğulun kızı da iki 1/3'i tamamlamak için 1/3 alır. Geri kalan (1/3) de kızkardeşin payı olur!'
Ravi Huzeyl şöyle dedi: "Biz Ebu Musa'ya gelip İbn Mes'ud'un fetvasını kendisine haber verince 'Aranızda bu hıbr (=büyuk âlim) bulunduğu sürece bana birşey sormayınız' dedi".[18][18] /
6. Ölen kişinin bababir olan bir veya daha fazla kızkardeşleri
Ölenin bababir olan bir veya daha fazla kızkardeşleri şu şartlar bulunduğunda terekenin 1/6'ini alırlar:
a. Ölen kişinin oğlu, oğlunun oğlu, oğlunun kızı gibi mirasçısı olmamalıdır.
b. Ölen kişinin babası, babasının babası gibi mirasçısı olmamalıdır.
c. Ölen **k**işinin ana-bababir olan erkek kardeşi olmamalıdır.
d. Ölen kişinin ana-bababir olan bir kızkardeşi olmamalıdır.
e. Ölen kişinin bababir olan erkek bir kardı *si olmamalıdır.
Bu şartlar bulunduğunda ölen kişinin bababir olan bir veya daha fazla kızkardeşleri terekenin 1/6'ini alırlar. Bu hükmün delili icma ve kıyastır. Ölen kişinin tek kızıyla beraber, oğlunun kızlarının da miras almalarına kıyas edilmiştir.
7. Ölen kişinin anabir erkek kardeşi veya kızkardeşi
Ölen kişinin anabir erkek veya kızkardeşinin terekeden 1/6 hisse alabilmeleri için şu iki şartın bulunması gerekir:

a. Ölen kişinin, anabir erkek veya kızkardeşini hacbedecek bir yakını olmamalıdır.
b. Ölen kişinin anabir erkek veya kızkardeşi tek olmalıdır.
Eğer birden fazla -iki, üç, dört- olurlarsa, daha önce de belirttiğimiz gibi terekenin 1/3'ini alırlar. Bunun delili şu ayettir:
Babası, annesi ve evladı olmadığı halde vefat eden bir erkek veya kadının erkek veya kızkardeşi varsa, vasiyeti ve borcu çıktıktan sonra onların herbirine terekenin 1/6'i düşer. Eğer kardeşler birden fazla iseler; hepsi vasiyet ve borç çıktıktan sonra zarara uğratılmış olmaksızın terekenin 1/3'inde ortaktırlar. (Nisa/12)
Mirasçılardan Terekenin 1/3'inin Sahipleri ve Terekeden Artan Malın 1/3'ini Alacak Olanlar
Terekeden artan malın 1/3'ini şu iki sınıf alır:
I. Ölenin baba tarafından dedesi
Dede, ölenin ana-bababir olan veya bababir olan erkek veya kizkardeşleriyle beraber olduğunda, terekeden artan malın 1/3'ini alır.
II. Ölenin annesi
Ölenin annesinin, terekeden artan malın 1/3'ini alması, umeriyyeteyn ve ğareviyyeteyn isimli iki meselede olur. Bu iki meseleye umeriyyeteyn denmesinin sebebi, Hz. Ömer'in terekeden artan malın 1/3'ini ölenin annesine vermiş olmasıdır. Buna ğareviyyeteyn denmiştir, çünkü bu meselese-Ager denilen yıldız gibi parlak ve meşhur olmuştur. Umeriyyeteyn denen İki mesele şudur:
a) Bir kadının geride kocasını, annesini ve babasını bırakarak ölmesi,
b) Bir erkeğin geride karısını, annesini ve babasını bırakarak ölmesi.
Birinci mesele'de koca terekenin yarısını, anne kalan yarının 1/3'ini alır. Geriye kalan ise babanın olur. Meselâ terekenin tamamı 6 lira olsa, 3 lirasını koca, 1 lirasını anne, 2 lirasını da baba alır.
İkinci mesele'de ise hanım terekenin 1/4'ini, anne geriye kalanın 1/3'ini, baba da geri kalanı alır. Meselâ terekenin tamamı 12 lira olsa, 3 lirasını hanım alır, 3 lirasını da anne alır, geriye kalan 6 lirayı da baba alır.
Anne, birinci meselede 1/6, ikinci meselede 1/4 almaktadır. Fakat fakihler 1/6, 1/4 yerine, Kur'an'in ibaresine ters düzmemesi için "geriye kalanın 1/3'i" ifadesini kullanmışlardır.
Eğer (ölenin öz) çocuğu yoksa, ana ve babası mirasçı olursa, annesine 1/3 vardır. (Nisa/11)
Bu iki meselede anneye, geri kalan malın 1/3'inin verilmesinin sebebi

şudur: Anneye terekenin 1/3'i verilirse, ölen kişinin ilk nesebi olan babadan fazla almış olur; yani baba bir pay alırken anne iki pay almış olur.
İkinci meselede ise baba fazla alır; anne 4 pay alır ki bu terekenin, üçte biridir, baba ise 5 pay alır, bu da terekenin geri kalanıdır.
Erkek ile kadın aynı derecede eşit olurlarsa, şeriatta esas olan kadına erkeğin payının yarısı kadar verilmesidir. Meselâ ölen kişinin hem oğlu, hem de kızı olursa erkek 2, kız ise 1 hisse alır. İşte bu kaideye binaen anneye, baki kalanın 1/3'i verilmiştir. Nitekim Hz. Ömer böyle hükmetmiş, ashabın cumhuru da ona muvafakat etmiştir.

Ta'sib'le (Asabe'de) Miras

Daha önce asabe'nin, kişinin erkek akrabaları olduğunu, onlara bu ismin verilmesinin kişiyi çepeçevre sarmış olmalarından, ona kuvvet yerip destek olmalarından kaynaklandığını söylemiştik. Yine asabe tek olduğunda terekenin tümünü, pay sahipleriyle beraber olursa pay sahiplerinin paylarından geri kalanı alacağını söylemiştik.
Asabe çoğuldur, tekili ise asib'diT. Fakat fakihler çoğul olan asabe kelimesini tekil yerine kullanmışlardır. Çünkü asabe tek olduğunda, bir topluluk gibi terekenin tamamını alır.

Asabe Yoluyla Mirasın Meşruiyeti

Asabe yoluyla mirasın meşru olduğuna hem Kur'an, hem de Sünnet delâlet etmektedir.
Allah çocuklarınız hakkında, erkeğejki kadının payı kadar pay vermenizi tavsiye eder (emreder). (Nisa/11)
. Eğer erkek ve kadın kardeşler mirasçı kalmış ise erkek kadının iki hissesi kadar alır. (Nisa/176)
Bu iki ayet ölen kişinin oğlunun ve kardeşinin asabe yoluyla mirasçı olduğuna ve bunlardan birinin bulunması halinde ölenin kızkardeşini de asabe yapacağına delâlet eder.
Asabe yoluyla mirasın meşruiyetinin Sünnet'ten delili ise şu-hadîstir:
Mirası (Kur'an'da bildirildiği gibi) sahiplerine dağıtın. Geriye kalanı da ölenin en yakın erkek akrabasına verin.1

Asabe'nin Kısımları

Asabe biri ncseb'den, diğeri de sebeb'den olmak üzere iki kısımdır. Sebep nedeniyle asabe olmak, köleyi âzad etmekle olur. Köleyi âzad eden kişi veya kişiler ortada olmadığı zaman onların asabeleri köleye asabe olurlar. Fakat bunlarla köleyi âzad eden kişinin arasındaki nesebe bir kadın girmemelidir. Ancak burada bu konuya dalmayacağız; zira bu" hususun hemen hemen hiçbir örneği mevcut değildir. Bu, geçmiş tarihlerde kalmış bir meseledir ve insanların çoğu bu mesele hakkında bilgiye ' muhtaç değildir.

Neseb'den Gelen Asabeler

, .

Neseb'den gelen asabeler, erkek varisler bahsinde saydığımız kişilerdir. Ancak onlardan ölen kadın ise kocası ve ölenin anabir olan kızkardeşi istisna edilmiştir. Bunlar pay sahibidirler. Bu bakımdan ölen kişinin babası, dedesi, oğlu, oğlunun oğlu, ana-bababir olan kardeşi, ba-babir olan kardeşi, ana-bababir olan kardeşinin oğlu, bababir olan kardeşinin oğlu, ana-bababir olan amcası, bababir olan amcası, ana-ba-

Daha önce geçmişti. Bababir olan amcasının oğlu, bababir olan amcasının oğlu o kişinin asa-besi'dir. Ölen kişinin mirasçısı olmaz da asabelerinden biri olursa, terekenin tümünü alır. Eğer ölen kişinin mirasçıları olur, bir de asabesi olursa, asabe terekeden artan malı alır. Asebelerden bir kısmının ise -baba, dede gibi- miras paylan vardır.

Neseb'den Gelen Asabe'nin Kısımları

Neseb'den gelen asabe üç kısımdır:

I. Bizzat asabe olan

II. Başkası vasıtasıyla asabe olan

III. Başkasıyla beraber asabe olan Şimdi bunları teker teker inceleyelim.

î. Bizzat Asabe Olan

Bizzat asabe olan, ölünün nesebinden gelen, fakat ölü ile arasında herhangibir kadın bulunmayan kişidir. Bunların bahsi daha önce geçmişti.

Bizzat Asabe Olan Kişinin Neseb Cihetleri

A. Oğulluk ciheti

Bunlar Ölen kişinin dallarıdır (evlatlarıdır). Ölen kişinin oğlu, oğlunun oğlu gibi ne kadar aşağı inerse insin erkek soyu onun asabesidir.

B. Babalık ciheti

Bunlar da ölen kişinin babası, dedesi, dedesinin dedesi gibi asıllarıdır.

C. Kardeşlik ciheti

Bunlar da ölünün babasının dallarıdır. Fakat bunlarla ölen kişi arasındaki nesebe- bir kadın girmez. Muselâ ana-bababir olan kardeş, bababir olan kardeş, ana-bababir olan kardeşin oğlu, bababir olan kardeşin oğlu gibi.

D. Amcalık ciheti

Bunlar ölen kişinin dedesinin dallandır. Yine onlarla ölen kişi arasında herhangibir kadın yoktur. Meselâ ana-bababir olan amca, bababir olan amca, ana-bababir olan amcanın oğlu, bababir olan amcanın oğlu gibi.

Bizzat Asabe Olan Kişinin Mirasçı Olması Şu Temeller Üzerine Bina Edilir

a. Geride kalan cihetin herhangibir ferdi, kendisinden önceki cihetin bir ferdi olursa mirasçı olamaz.

Çocuklar ve çocukların çocukları varken baba ve dede, babaları varken erkek ve kızkardeşler, erkek kardeş varken amcalar asabe yoluyla mirasçı olamazlar.

b. Akrabaların tümü baba ve dede, oğul ve oğulun oğlu, kardeş ve kardeşin oğlu, amca ve amcanın oğlu gibi aynı cihetten olursa asabe yoluyla mirasçı olamazlar.

Meselâ ölen kişinin dedesi ve babası hayatta ise dede torunun mirasından asabe yoluyla pay alamaz. Oğulun oğlu, oğulla beraber olursa asabe yoluyla birşey alamaz. Diğer asabeler de bunlara kıyas edilir. Diğer bir ifadeyle ölen kişiye bir vasıta ile yetişen kişi, o vasıta mevcut oldukça asabe yoluyla mirasçı olamaz.

c. Asabeler, akrabalık yönünden aynı olur da akrabalığın kuvvet derecesinde değişik olurlarsa, miras hususunda en kuvvetlisi diğerlerine takdim edilir.

Meselâ ana-bababir olan kardeş, bababir olan kardeşten, ana-bababir olan amca, bababir olan amcadan önce gelir.

Câberî, bu kaideyi şöyle ifade etmiştir: 'Önce takdim edilen cihet yoluyla, sonra akrabalık yoluyla, sonra akrabalığın kuvvet derecesiyle, sonra asabe yoluyla mirasçı olur1.

d. Mirasçılar hem cihet, hem derece, hem de derecenin kuvveti açısından eşit olurlarsa, hepsi asabe yoluyla mirasçı olur.

Bu durumda asabelerin tümü -ölen kişinin geride.kalan üç oğlu veya ölen

kişinin geride kalan dört erkek kardeşi gibi- terekeyi aralarında eşit bir şekilde paylaşırlar.

II. Başkası Vasıtasıyla Asabe Olmak

Mira.sıan payı olup da kendisiyle beraber bir erkek kardeşi olan ;adın asabe olur ve pay sahipliğinden asabeliğe geçer. Meselâ ölen İşinin kızı, erkek kardeşiyle beraber olursa veya Ölen kişinin ana--ababir olan kızkardeşi, ana-bababir olan erkek kardeşiyle beraber »lursa asabe olur. Anabir olan kızkardeşler bu kaideden istisnadır, onlarla beraber olan erkek kardeş bizzat asabe olmadığı için kızkardeşlerini de asabe yapamaz. Başkası vasıtasıyla asabe olanların akrabalık derecesi, akrabalık kuvveti açısından eşit olmalıdır. Bu bakımdan ana-bababir olan kızkardeş bababir olan kızkardeşiyle beraber olursa asabe olmaz, yalnız mirasta pay sahibi olur. Çünkü o, bababir olan kardeşinden akrabalık bakımından daha kuvvetlidir. Ölen kişinin kızı, oğlunun oğluyla beraber olursa asabe olmaz, çünkü onun derecesi torundan daha kuvvetlidir.
Ancak derecenin eşit olması kaidesinden şu durumda olan kişi istisna edilmiştir: Ölen kişinin oğlunun kızları, oğlunun oğlunun' oğluyla (erkek torunun oğluyla) beraber olursa, her ne kadar bu torunun akrabalık derecesi onlardan daha zayıfsa da torunun oğlu onları asabe yapar. Ayrıca ölen kişinin iki tane kızı ve oğlunun kızları varsa, iki kız terekenin 2/3'sini alır, oğulun kızlarına terekeden birşey verilmez. Bu durumdayken ölen kişinin oğlunun oğlunun oğlu olursa, oğlunun kızlarını (yani halalarını) asabe yapar; onlarla beraber terekeden geri kalanı paylaşırlar.
Başkası vasıtasıyla asabe olmanın şartı, terekenin 2/3'sini ve yarısını alan erkek kardeşleriyle beraber olmaktır. Bunları da şöyle sıralayabiliriz:
A. Ölen kişinin oğluyla beraber kalan kızları asabe olurlar.
B. Ölen kişinin kızlarıyla beraber, oğlunun oğlu olması halinde halalarını asabe yapar.
C. Ölen kişinin ana-bababir olan kızkardeşleriyle beraber ana-bababir olan erkek kardeşi bulunduğunda, kızkardeşlerini asabe yapar.
D. Ölen kişinin bababir olan kızkardeşleri, ölen kişinin bababir olan erkek kardeşiyle bulunursa asabe olurlar.

Başkası Vasıtasıyla Asabe Olmanın Delili

Başkası vasıtasıyla asabe olunabileceğinin delili şu ayetlerdir:

Allah çocuklarınız hakkında erkeğe iki kadının payı kadar pay vermenizi tavsiye eder (emreder). , (Nisa/11)
Eğer erkek ve kadın kardeşler mirasçı kalmışsa erkek kadının iki hissesi kadar alır. (Nisa/176)
Ölen kişinin oğlunun kızları, ölenin kızlarına kıyas edilmiştir. Erkek ve kızkardeşler ibaresi, hem ana-bababir, hem de bababir kardeşleri kapsamaktadır.

III. Başkasıyla Beraber Âsabe Olmak

Başkasıyla asabe, kişinin anabir kızkardeşleri veya kızıyla birlikte ba-babir kızkardeşleri veya oğlunun kızıdır (kız torunudur).
Ölen kişinin geride iki kızı ve onlarla beraber ana-bababif veya ba-babir olan kizkardeşi kalırsa, iki kız terekenin 2/3'sini pay olarak alırlar, . ana-bababir veya bababir olan kızkardeş ise geriye kalan malın 1/3'ini asabe yoluyla alır. Bunlar gibi ölen kişinin ana-bababir olan kızkardeşleri veya bababir olan kızkardeşleri, oğlunun kızıyla veya kendi kızlarıyla beraber kalırlarsa onlar da terekeyi aynı şekilde paylaşırlar.
Başkasıyla beraber asabe olmanın delili, ölen kişinin kızının, oğlunun kızının ve kızkardeşinin miras payları sorulduğunda İbn Mes'ud'un verdiği cevaptır.- 'Bu meselede ben Peygamber'in hükmettiği şekilde hükmederim (ki o da şudur): Ölünün kızı terekenin yansını alır, oğlunun kızı da iki 1/3'i tamamlamak için 1/3 alır. Geri kalan (1/3) de kızkardeşin payı olur'.[19][19]
" . .

Babanın Mirastaki Durumları

Babayı, miras hususunda pay sahipleri ve asabeler arasında zikretmiştik. Babanın mirastaki durumlarını şöyle özetleyebiliriz:
1. Babanın mirastaki birinci durumu, mirastan pay sahibi olmasıdır.
Ölen kişinin oğlu, oğlunun oğlu gibi erkek çocuğu olmadığında babası mirasta pay sahibi olur.
2. Babanın mirastaki ikinci durumu ise asabe yoluyla mirastan istifade etmesidir.
Ölen kişinin oğlu, kızı, oğlunun oğlu veya oğlunun kızı gibi evlatlan olduğunda babası asabe yoluyla mirastan istifade eder.
Birinci durumun delili şu ayettir:

Eğer (ölenin öz) çocuğu yoksa ve ana-babası mirasçısı olursa, annesine 1/3 vardır, (geri kalan da babanındır). (Nisa/11)
İkinci durumun delili ise şu ayettir:
Ölen kişinin) ana ve babasından herbirine, ölenin eğer çocuğu varsa, terekenin l/6(i vardır. (Nisa/11)
Anneye 1/3 hisse verildikten sonra, geriye kalan mal babaya aittir. Çünkü Kur'an-ı Kerim anneye 1/3 hisse verdikten sonra, babanın hissesi hususunda sükût etmiştir. Bundan anlaşılır ki geriye kalan malı, baba asabe yoluyla elde eder.
3- Babanın mirastaki üçüncü durumu ise, mirastan hem pay alması, hem de asabe yoluyla istifade etmesidir.
Meselâ ölen kişinin geride-kızı veya oğlunun kızıyla babası da kalırsa, baba mirastan 1/6 pay alır, terekeden artanı da asabe yoluyla alır. Bunun delili şu hadîstir:
M i ras% paylarını (Kur'an'da bildirilen) sahiplerine veriniz. Bu paylardan geri kalan birşey de baba tarafından en yakın olan erkeğe aittir.[20][20]
Yukarıda zikrettiğimiz meselede baba, ölen kişiye en yakın erkek olduğundan terekeden 1/6 hisse alır, ölen kişinin kızı da payını aldıktan sonra geriye kalan mal asabe nedeniyle babaya ait olur.

Dedenin Mirastaki Durumları

Dedeyi de hem pay sahipleri, hem de asabeler arasında zikretmiştik. Dedenin de tıpkı baba gibi üç durumu vardır. Dede de bazen mirastan sadece pay alır, bazen sadece asabe nedeniyle mirastan istifade eder, bazen de mirastan hem payı olur, hem de asabe nedeniyle istifade eder. Dede, bu hususlarda aynen baba gibidir. Ancak bazı durumlarda babadan ayrılır,

Dedenin Babadan Ayrıldığı Durumlar

Dede, miıoa h\icu<;ıında babadan üç durumda ayrılır:
1. Ölen kişinin, dedesiyle beiabcr ana-bababir veya bababir olan erkek veya kızkardeşi varsa dedenin durumu babadan ayrılır. Baba aynı durumda olduğunda onları hacbeder (mirastan mahrum eder), dede ise onlarla beraber -ileride geleceği gibi- mirasa ortak olur.
2. Dede, Hz. Ömer'e nisbet edilen ve umeriyyeteyn diye bilinen iki meselede babadan ayrılır.

Bu meselelerde anneyle beraber dede mirasçı olursa, anne malın 1/3'ini alır, fakat anneyle beraber baba mirasçı olursa, anne malın tümünün değil, geriye kalanın 1/3'ini alır.
3. Baba anneyi hacbeder, fakat dede anneyi hacbedemez.
Ölen kişinin babası ve babaannesi kalırsa, babaanne oğlu (baba) tarafından hacbolunur, fakat dede onu hacbedemez. Çünkü babaanne ölüye dede vasıtasıyla bağlı değildir. Nitekim dedenin durumu da kendi annesini hacbetmek hususunda baba (=oğlu) gibidir. Çünkü onun (dedenin) annesi de -babaannenin babaya bağlı olduğu gibi- kendisine bağlıdır.
En doğrusunu Allah bilir.

HACB

Hacb Kelimesinin Tarifi

Hacb'm lügat mânâsı menetmektir. Bu yüzden padişahın, hakimin, generalin koruyucusuna hâcib denilmektedir. Hacbedilen ise 'menedilmiş' demektir.
Hayır hayır! Muhakkak ki onlar o gün rablerinden hicabda kalacaklar (menedilecekler).
(Mutaffîfîn/15)
Hacb'm jsülahî mânâsı ise, ölen kişinin en yakın akrabasının, diğer akrabayı tamamen veya kısmen mirastan mahrum etmesi/menetmesidir. Mirastan kısmen menetmek/mahrum etmek, diğer mirasçının payını azaltmaktır. Bu tarife binaen mirasçı olmayan bir kişinin mirastan menedilmesine ıstilahen hacb denilmez.

Hacb'm Kısımları

Hacb, sıfatlarla ve şahıslarla hacbetmek üzere iki kısma ayrılır:

1-. Sıfatlarla Hacbetmek

Mirasçı olan bir kişinin, kendisinde bulunan bir sıfattan dolayı mirastan menedilmesidir. Bu sıfatları Mirasın Mânileri bölümünde zikretmiştik. Bunlar kölelik, kati, küfr ve irtidat'tır. Bu sıfatlarla hacbedilene mahrum denir.

2. Şahıslarla Hacbetmek

Şahıslarla hacbetmek (mirasın tamamından veya bir kısmından menetmek), ölen kişinin en yakınının daha uzak olanı mirastan mahrum etmesidir.

Şahıslarla Olan Hacb'ın Kısımları

Şahıslarla olan hacb, hacb-ı hirman (tamamen mahrum etmek) ve hacb-ı noksan (kısmen payım azaltmak) olmak üzere iki kısımdır:

A. Hacb-i Hirman (Tamamen Mahrum Etmek)

Hacb-ı hirman, kişinin mirastan tamamen menedilmesidir. Meselâ ölen kişinin bir oğlu, on tane de torunu olâa, bir evlat on torunu hacbeder (mirasın tamamından mahrum eder).

B. Hacb-ı Noksan (Mirastaki Payı Küçültmek)
Hacb-i Hirman ile Hacbolmayan Kişiler

Mirasçılardan baba, anne, oğul, kız, eğer ölen kadın ise, kocası, ölen erkek ise karısı dışındakiler hacb-11 hirman ile hacbolunabilirler. Sayılan altı sınıf ise hacb-i hirman ile hacbolunmazlar (mirastan tamamen mahrum edilmezler).

,

Hacb-ı Hirman ile Hacbolunan Kişiler

Yukarıda saydığımız altı sınıftan başka bütün mirasçıların hacb-ı hir-man ile hacbolunacaklarım söylemiştik. Şimdi hacb-ı hirman ile hacbolunan kişfleri teker teker ele alalım:

1. Dede ;

Dede, ölen kişinin babası hayatta ise mirastan tamamen mahrum edilir, bu dede ister pay suretiyle mirasçı olsun, ister asabe yoluyla mirasçı olsun, isterse de hem pay hem asabe yoluyla mirasçı olsun hüküm değişmez. Çünkü baba, ölen kişiye dededen daha yakındır ve dede ölen kişiye baba vasıtasıyla bağlanır. Nitekim 'Ölüye bir vasıta ile bağlanan kişi, o vasıta ortada ise o vasıta ile hacbolunur' kaidesini daha önce zikretmiştik. Buna binaen ölen kişinin babası hayatta olmazsa, dedesi mirastan istifade edebilir.

2. Nine

Ölen kişinin annesi hayatta ise, ninesini hacbeder, ninenin baba veya anne tarafından olmasının farkı yoktur. Aynı şekilde ölenin babası da baba tarafından olan ninesini hacbeder, zira nine, ölen kişiye baba vasıtasıyla bağlanmaktadır. Ölenin hem babası, hem annesi hayatta olursa, nineleri hacbederler.

3. Babanın Ninesi

Ölen kişinin anne tarafından ninesi (anneanne) ile babasının ninesi (babaanne) kalırsa, anne tarafından olan nine, babanın ninesini hacbeder. Çünkü anne tarafından olan nine babanın ninesinden ölüye

daha yakındır. Bu durumda anne tarafından olan nine terekenin 1/6'ini alır. Zira onun yakınlığı iki bakımdan daha kuvvetlidir:

a. Derece itibariyle daha yakındır.

b. Anneden ötürü daha yakındır.

Anne asıldır (köktür), nineler ise annenin dallan mesabesindedir. Fakat ölen kişinin baba tarafından ninesiyle, anne tarafından ninesi . kalırsa, babanın annesi daha yakın olur. Ancak Şafii mezhebinin meşhur görüşüne göre babanın annesi, annenin annesini hacbetmez; terekenin altıda birine ortak olurlar. Çünkü ölenin babası bile, annenin annesini hacbetmez. Öyleyse baba vasıtasıyla ölen kişiye bağlanan nine, annenin annesini hacbedemez.

4. Torunlar

Ölen kişinin çocukları, ister erkek, İster kız olsun torunlarını hacbeder. Çünkü torunlar ancak baba veya anneleri vasıtasıyla ölüye bağlanırlar veya baba onlardan daha yakın bir asabedir. Bu, âlimlerin icma ettikleri bir hükümdür.

Aynen bu şekilde ölen kişinin torunları da kendilerinden uzak olanları hacbederler. Ölen kişinin oğlunun kızları ise daha fazla hacbolunuriar; ölen kişinin iki kızı varsa, iki kız, oğulun kızlarını hacbederler. Ancak o torunların beraberinde onları asabe yapacak oğulun erkek evlatlarından biri olmalıdır. Bu erkek evladın derecesinin, onların derecesinden daha aşağı olması durumu değiştirmez.

5. Erkek ve Kızkardeşler

Ölen kişinin erkek ve kızkardeşleri, ister ana-bababir olsun, ister ba-babir olsun, isterse anabir olsun şu kişilerle hacbolunuriar:

a. Ölenin babası ile

b. Ölenin oğlu ile ' -

c. Ölenin oğlunun oğlu ile

Bu, âlimlerin icmaı ile sabit olan bir hükümdür. Çünkü babalık ve oğulluk ciheti, kardeşlik cihetinden öncedir. Bu hükümden dede istisna edilmiştir; zira o, ana-bababir olan ve bababir olan erkek ve kız çocukları hacbetmez; onlarla beraber mirasçı olur. Çünkü onlar Ölüye yakınlık derecesinde eşittirler ve ölüye dede vasıtasıyla bağlanmamışlardır. Bununla beraber bababir olan erkek kardeşlerle, bababir olan kizkardeşler arasında fark vardır. Zira bababir kızkardeşler, ana-bababir olan erkek ve kızkardeşle de hacbolunurlar. Ancak o kızkardeş, öz kız ile veya oğlunun kızı ile bir arada bulunmalıdır. Çünkü bu kizkardeş,

başkasıyla beraber olduğunda asabe olur ve ana-bababir olan erkek kardeş gibi sayılır. Bababir olan kardeşler de ana-bababir olan iki kızkardeşle.hacbolunur. Ancak onların beraberinde bababir olan erkek bir kardeş bulunursa, o onları asabe yapar ve o onlarla beraber mirastan geriye kalan kısmı alır.
Ölen kişinin anabir olan kardeşi ise, babasıyla, oğluyla, oğlunun oğluyla hacbolduğu gibi kızıyla, oğlunun kızıyla ve dedesiyle de hacbolunur. Bütün bu hükümler ulemanın icmai ile sabittir.
Ölen kişinin annesi ise, ölenin anabir kardeşini -her ne kadar bu kardeş anne vasıtasıyla ölüye bağlanıyorsa da- hacbetmez. Çünkü ölen kişiye başkası vasıtasıyla bağlananların o vasıta ile hacbolunmalarmın şartı, cihetlerinin aynı olması veya başkası vasıtasıyla ölüye yetişilen kimse tek başına kaldığında terekenin tümünü alacak kişi olmasıdır. Meselâ dede ile babanın beraber olması veya nine ile annenin beraber olması veya kardeş ile babanın beraber olması halinde, baba dedeyi, anne nineyi, baba kardeşi hacbeder. Fakat anne çocuğu ile beraber olursa onu bacbedemez. Çünkü anne annelik sıfatıyla, anabir olan kardeş de kardeşlik sıfatıyla mirasçı olur. Burada anne tek başına kalsaydı, terekenin tamamını değil, ancak 1/3'ini alırdı.

6. Ana-Bababir veya Bababir Kardeşlerin Çocukları

Ölen kişinin kardeşlerinin çocukları şunlarla hacbolunurlar:
a. Ölen kişinin babası ile
Zira ölen kişinin babası, onların babalarını hacbettiğine göre onları haydi haydi hacbeder.
b. Ölen kişinin dedesi ile Zira dede, baba derecesindedir.
c. Ölen kişinin oğlu ile
Ölen kişinin oğlu, ölen kişinin kardeşlerini hacbettiğine göre, kardeşinin çocuklarını haydi haydi hacbeder.
d. Ölen kişinin oğlunun oğlu ile
e. Ölen kişinin ana-bababir kardeşi ile
Hacb
Zira o diğerlerinden daha yakındır.
f. Ölen kişinin bababir kardeşi ile
Çünkü o da diğerlerinden daha yakındır. Bababir olan kardeşin oğlu ise bunlarla hacbolunduğu gibi ana-bababir kardeşin oğlu ile de hacbolunur.

Çünkü ikincisi birincisinden daha yakındır, akrabalık derecesi daha kuvvetlidir. Anabir olan kardeşin çocukları ise zevi'1-er-ham'dırlar (uzak akraba sayılırlar) ve pay ile mirasçı olmazlar.

7. Ana-Bababir Amca veya Bababir Amca

Ana-bababir olan veya anabir olan amca şu kişilerle hacbolunur:

a. Baba ile

b. Dede ile

c. Oğul ile

d. Oğulun -ne kadar aşağı inerse insin- oğullan ile

e. Ana-bababir olan kardeşiyle

f. Bababir olan kardeşiyle

g. Ana-bababir veya bababir olan kardeşin oğlu ile

h. Kızıyla veya oğlunun kızıyla beraberse ana-bababir olan kızkardeşle

Çünkü o başkasıyla beraber asabedir ve ana-bababir olan kardeşin derecesindedir.

. Kızıyla veya oğlunun kızıyla beraber olursa bababir olan kardeşle

Çünkü o başkasıyla beraber asabedir.

i. Amcaların çocukları -ister ana-bababir, ister bababir olsunlar- bu saydığımız kişilerle hacbolunurlar, ayrıca şu kişilerle de hacbolunurlar:

Amca, kendi çocuklarını hacbeder,

Ana-bababir amcanın oğlu, bababir olan amcanın oğlunu hacbeder.

.

Kardeşin Oğlu Hiç Kimseyi Asabe Yapmaz

Kardeşin oğlu, kızkardeşini -ister ana-bababir olsun, ister bababir olsun- asabe yapmaz. Çünkü kardeşin kızı pay sahibi mirasçılardan değildir. O sadece zevi'l-erham'dır (uzak akrabadır).

Hacb-ı Noksan ile Hacbolunan Kişiler

Bütün mirasçılar hacb-ı noksan ile hacbolunabilir. Meselâ koca, ölen hanımının malinin yarısını alır, fakat kadının çocuğu varsa koca terekenin 1/4'ini alır. Kadın, ölen kocasının malının 1/4'ini alır, eğer adamın çocuğu varsa, kadın terekenin 1/8'ini alır. Anne, ölenin çocuğu veya kardeşleri varsa terekenin 1/3'i yerine 1/6'ini alır. Kardeşin kızı, ölen kişinin kardeşi veya kızıyla beraber olursa, terekenin yansı yerine 1/6'ini alır. Bababir kızkardeş, ana-bababir olan kızkardeşle beraber olursa terekenin yarısı yerine 1/6'ini alır. Eğer başka bir erkek çocuk olursa, tek başına bütün

terekeye sahip olacakken yansını alır. Diğer mirasçılar da böyledir.

Hacb-ı Hirman ile Hacbolunan Kişi Başkasını Hacb-ı Noksan ile Hacbedebilif mi?

Hacb-ı hirman ile hacbolunan kişi (mirastan tamamen mahrum edilen/menedîlen kişi), başka birisini hacb-ı noksan ile hacbedebilir (miras payını azaltabilir). Meselâ ölen kişi geride dedesini,"annesini ve iki tane de anabir erkek kardeş bırakırsa, dede anabir olan iki kardeşi hacbeder (mirastan mahrum eder), fakat o iki kardeş annenin terekeden payını azaltarak 1/3'ini alacakken 1/6'e düşürürler..
Yine bir kişi ölür de geride annesini, ana-bababir olan erkek kardeşini ve bababir olan erkek karde^.ni bırakırsa, anne malın 1/6'ini alır, zira kardeşler birden fazladır. Burada her ne kadar ana-bababir olan kardeş, bababir olan kardeşi hacbetse de hacbolunan bu kardeş anneyi malın 1/3'ini almaktan 1/6'ini almaya düşürür.

Kendisinde Bulunan bir Vasıfla Hacbolunan Kişinin Varlığı, Yokluğu Gibidir

Kati, küfr ve kölelik gibi bir sıfattan ötürü hacbedilen kişi, başka birini ne hacb-ı hirman ile ne de hacb-ı noksan ile hacbedemez, çünkü onun varlığı ile yokluğu birdir. Meselâ babasını öldüren oğul ile arine beraber olursa, anne malın 1/3'ini ahr; zira babasını öldüren oğlu mirastan mahrum olur ve hiç kimseyi hacbedemez.

Müşerreke-Müşerrike Meselesi

Bu meseleye bu ismin verilmesinin .sebebi, ana-bababir olan kardeşler ile bababir olan kardeşlerin terekenin 1/3'ine ortak olmalarıdır. Bu meselenin izahı ileride gelecektir. Bu meselenin dört rüknü vardır;
1. Koca
2. Anne veya annenin annesi
3- Anabir olan iki veya daha fazla erkek ve kızkardeşler 4. Ana-bababir olan erkek ve kızkardeşler
Nitekim bu husus pay sahipleri ve asabeler bahsinde geçmişti. Bu durumda koca, terekenin yansını, anne 1/6'ini, anabir çocuklar ise 1/3'ini ahr, ana-bababir olan kardeş ise asa bedir; pay sahipleri mirasın

tamamını aldıkları için ona mirastan hiçbirşey kalmaz, çünkü o pay sahibi değil asabedir. Asabe kaidesine göre ana-bababir olan kardeş mirastan istifade edemez. Çünkü pay sahiplerinden geriye birşey kalmamıştır. .
Daha önce asabenin tek basma olduğunda mirasın tamamını alacağını, pay sahipleriyle beraber olursa terekeden geriye kalanı alacağını söylemiştik. Eğer pay sahipleri mirasın tümünü almışlarsa^ asabenin istifade hakkı düşer. Hz. Ömer de bu mesele kendisine geldiğinde bu şekilde hükmetmiştir. Fakat varisler Hz, Ömer'e müracaat ederek 'Ey mü'minlerin emîri! Farzedelim ki bizim babamız bir taş idi ve denize atıldı. Peki bizim annemizle, anabir kardeşlerimizin annesi aynı kadın değil mi?' demişlerdir.
Bazıları ıHz. Ömer'e böyle söyleyen kişi Zeyd b. Sabit'tir' demişlerdir. Zeyd b. Sabit ise feraiz ilmi'ni herkesten daha iyi bilen kişiydi.
Hz. Ömer bu sözle ikna olmuş ve terekenin 1/3'ine ana-bababir olan kardeşlerle, anabir olan kardeşleri ortak etmiştir. Hz. Ömer'in bu hükmüne, sahabe'den bir topluluk de -içlerinde feraiz ilmini bilen Zeyd b. Sabit de vardır- uymuşlar, İmam Şafii de bu görüşü tercih etmiştir. Ayrıca görüldüğü gibi, bu makul bir görüştür, akıl da adalet de bunu gerektirir. Hz. Ömer'e itiraz eden mirasçıların 'Farzet ki babamız bir taş idi ve denize atıldı' demelerinden ötürü bu meseleye el-yemmiyye ve'l-hâceriyye de denir.

Dedenin ve Kardeşlerin Mirası

Dedenin ve kardeşlerin tek başlarına kaldıklarında mirastaki durumları izah edilmişti. Şimdi dede ve kardeşlerin beraber olduklarında mirastaki durumlarını beyan edeceğiz.
Dede ve kardeşlerin beraber bulunması halinde mirastaki durumları hakkında Kur'an ve Sünnet'te bir nass yoktur. Ancak onlar hakkında sahabîlerin çeşitli ictihadları vardır, mezhep sahipleri de onlara tâbi olmuştur.
Sahabenin bazıları dede ile kardeşlerin beraber olması durumundaki miras paylan hakkında konuşmaktan kaçınmışlardır. Bu hususta Hz. Ali'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: 'Kim cehennemin dibine düşmek istiyorsa, dede ile kardeşlerin miras payı hususunda hüküm versin'.
Abdullah b. Mes'ud'un da şöyle dediği rivayet edilmiştir: 'Müşkil meseleleri benden sorun, fakat dede meselesinde beni bırakın. Allah

dedeyi mülk sahibi kılmasın ve onu baki bırakmasın (dedenin miras meselesi çok zordur)'.
Ebu Lu'lu, Hz. Ömer'i hançerlediğinde Hz. Ömer'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: 'Benden üç şeyi ezberleyin:
1. Ben dede hakkında hiçbirşey söylemedim.
2. Ben Kelâle meselesinde hiçbirşey söylemedim.
3. Kendimden sonra hiç kimseyi halife tayin etmedim'.
Biz bu hususta kendiliğimi /.den birşey söylemiyoruz. Biz İmam Şafii'nin mezhebine tâbi olarak bu mezheb âlimlerinin kabul ettiği hükümleri naklediyoruz, Allah hepsinden razı olsun. Allah'a güvenerek ve tevfikini dileyerek bu meseleye başlıyoruz:

Kardeşlerle Beraber Olan Dedenin Mirastaki Durumu

Ölen kişinin ana-bababir veya bababir erkek ve kızkardeşleriyle, ölenin dedesinin birlikte olması halinde dedenin mirasta iki durumu vardır:
I. Dede ve kardeşlerle beraber, mirasta kadın, koca, kız ve nine gibi bir pay sahibinin olmaması.
II, Dede ve kardeşlerle beraber, mirasta pay sahibi birinin bulunması.

I. Dede ve Kardeşlerle Beraber Mirasta Pay Sahibi Birinin Olmaması

Bu durumda dede kendisi için daha uygun olan şu iki hükümden birini kabul eder:
a. Terekenin 1/3'ini alır.
b. Kardeşlerle beraber terekenin 1/3'ine ortak olur.
Bu durumda dede, erkek kardeşlerden biriymiş gibi kızkardeşlerin payının iki katını alır. Bu hüküm, ana-bababir veya bababir kardeşlerle beraber bulunması halinde geçerlidir. Anabir olan kardeşler ise dede ile beraber olduklarında miras alamazlar; dede onları hacbeder. Bu hususu hacb konusunda izah etmiştik.

Dedenin Mirasın 1/3'ine Kardeşlerle Beraber Ortak Olmasının (Mukâseme'nin) Daha Faydalı Olduğu Durumlar

Dedenin, mirasın 1/3'ini kardeşlerle paylaşması (mukâseme), dede için şu durumlarda mirasın 1/3'ini almaktan daha faydalıdır:

1. Ölen kişinin arkasında dede ve bir tane kardeş kalmışsa, malın yarısı dedeye, yarısı da kardeşe verilir.
2. Ölen kişinin geride dedesi ve bir kızkardeşi kalmışsa, malın 2/3'si dedeye, 1/3'i de kızkardeşe verilir.
3. Ölen kişinin dedesi ve iki iane kızkardeşi kalmışsa, malın yarısı dedenin, diğer yarısı da iki kızkardeşin olur.
4. Ölen kişinin dedesi ile beraber üç tane de kızkardeşi kalırsa, dedeye iki tane beşte bir, her kızkardeşe de beşte birer hisse verilir.
5. Ölen kişinin dedesi, bir erkek kardeşi, bir de kızkardeşi kalırsa; dede 2, erkek kardeş 2, kızkardeş ise 1 hisse alır.

Dedenin Mirasın 1/3'ini Almasının Daha Faydalı Olduğu Durumlar

Eğer dede ile beraber dedenin iki mislinden fazla kardeş varsa, dedenin mirasın 1/3'ini alması dede için mukâseme'den daha yararlıdır. Bu durumları şöyle sıralayabiliriz:
1. Dede ile beraber üç erkek kardeşin kalması
Burada dede kardeşlerle ortak olursa onun payı terekenin 1/4'ine tekabül eder. Bu durumda dedeye terekenin 1/3'i verilmelidir, çünkü 1/3 dede için daha'faydalıdır.
2. Dedenin, bir erkek kardeş ve üç kızkardeşle beraber kalması Bu durumda dedenin 1/3 alması daha faydalıdır.
Dedenin terekenin 1/3'ini almasının daha faydalı olduğu durumları bu şekilde çoğaltmak mümkündür.
Mukâseme ile Terekenin 1/3'inİ Almanın Dede İçin Eşit Olduğu Durumlar
Paylaşmakla terekenin 1/3'ini almanın dede için eşit olduğu durumlar, kardeşlerin dedenin iki misli olduğu durumlardır ki bunları da şöyle sıralayabiliriz:
1. Dedenin iki kardeşle beraber kalması
Bu durumda dedenin paylasmasıyla, 1/3 alması eşittir.
2. Dedenin dört kızkardeşle beraber kalması
Bu durumda dedenin paylaşmasıyla, 1/3 alması eşittir.
3. Dedenin bir erkek, iki de kızkandeşie beraber kalması
Bu durumda paylaşıhrsa dedeye iki hisse düşer ki malın 1/3'i de iki hissedir. Bu bakımdan taksimat ile 1/3 burada eşittir. Paylaşmakla 1/3 eşit olduğunda dedenin 1/3 alması daha evladır, zira o daha kuvvetlidir. Miras

meselesinde asabe takdim edilir.
Bazıları 'Mukasemât yönüyle almalı' derken, bazıları da 'Dede muhayyerdir; istediği şekilde alabilir' demişlerdir.

II. Dede ye Kardeşlerle Beraber Mirasta Pay Sahibi Birinin Bulunması

Dede ve kardeşlerle beraber mirasta pay sahibi biri varsa, şu üç durumdan hangisi daha faydalı ise dedeye o tatbik edilmelidir:
a. Taksim etmek
b. Payını aldıktan sonra geri kalan malın 1/3'ini almak
c. Terekenin 1/6'ini almak
Dedenin payı, ismen dahi olsa İ/6'den aşağı düşmez. Paylaşma Şekli
Ölen kadının kocası, dedesi ve erkek kardeşi varsa, koca malın yarısını alır, geriye kalan diğer yarıyı da dede ile kardeş paylaşırlar. Bu durumda herbirinin hissesi terekenin 1/4'i olur. Böyle bir taksimat, dedenin payını aldıktan sonra geriye kalan malın 1/6'ini almasından da, bütün terekenin 1/6'ini almasından da dede için daha faydalıdır.
Ölen koca olsaydı geride-kadın, bir erkek kardeş ve iki tane de kızkardeş kalsaydı, paylaşmak dede için bütün malm 1/6'ini almaktan veya payını ve geriye kalan malın 1/6'ini almaktan daha faydalı olurdu.
Paylar Dağıtıldıktan Sonra Geriye Kalan Malın 1/3'inin Taksimatı
Ölen kişinin annesi, dedesi ve beş tane de kızkardeşi kalırsa, annenin payından sonra geriye kalan malın 1/3'ini almak dede için daha yararlıdır. Zira anne terekenin 1/6'ini aldıktan sonra geriye 5 pay kalmaktadır. Oysa dede taksimat yoluyla miras alırsa, payından daha az almış olur. Terekenin 1/6'ini alırsa, 1 pay almış olur. Fakat geri kalanın 1/3'ini . aldığı zaman hem 1 pay, hem de bir payın 2/3'sini alır. Bu durumun dede için daha yararlı olduğu açıktır.
1/6'in Paylaşılma Şekli
Ölen kadın olur da geride kocası, annesi, dedesi ye iki tane de kızkardeşi kalırsa, terekenin 1/6'ini almak dede için, diğerleriyle ortak olmaktan ve geri kalanın 1/3'ini almaktan daha yararlıdır. Bu durumda malın yarısı kocaya, 1/6'i anneye, kalanın 1/6'i de dedeye verilir. Yani dede mirastan taksim yoluyla hisse alırsa, malın 1/6'ini almış olur. Eğer geri kalanın 1/6'i verilirse dedeye 1/3'in 1/3'i verilmiş olur. Oysa diğer iki durum, dedenin terekenin 1/6'ini almasından daha faydalı değildir. Onun için burada

dedeye terekenin 1/6'i verilir, geri kalanın 1/6'i ise iki kardeş arasında taksim edilir; herbirine 1/6'in yansı verilir.

Taksim ile Geriye Kalanın 1/3'nin Eşit Olma Şekli

Sözkonusu taksimat şekline izafeten dede için taksimat ile geriye kalanın 1/3'i şu şekilde de eşit olabilir: Ölen kişinin geride annesi, dedesi ve iki tane de kardeşi kalırsa, anne 1/6'ini, dede geriye kalanın 1/3'ini alır, geriye kalan da iki kardeşe verilir. Meselâ terekenin tamamını 18 lira kabul edersek, annenin hissesi 3 lira olur, geriye 15 lira kalır. Dedeye 1/3 verirsek hissesi 5 Ura olur, dedenin hissesini taksimat yoluyla verirsek yine 5 lira olur. Fakat dede için taksimattan sonra geriye kalanın 1/3'i eksik olur.

Taksim ile 1/6'in Eşit Olma Şekli

Ölen kadın olur da geride kocası, ninesi, dedesi ve bir de kardeşi kalırsa,,kocaya malın yansı, nineye 1/6'i, bu 2 paydan sonra geriye kalanın 1/3'i de dedeye verilir. Bu da 6 paydan 2 pay olur. Burada dedeye taksimat yoluyla verirsek dedenin payı 1 pay olurdu, diğer pay da kardeşe düşerdi. Eğer ona terekenin 1/6'i verilirse, onun hissesi yine 1 pay olur, burada da 1/6 ile ortaklaşa aldığından aynı olur.
1/6 ile Geriye Kalanın 1/3'nin Eşit Olma Şekli
Ölen kadın-olur da geriye kocası, dedesi, üç tane de erkek kardeşi kalırsa, koca malın yarısını; bütün malı 6 hisse üzerinden hesap edersek koca 3 hissesini alır. Geriye kalan 3 hisseden dedeye 1/6 verilirse, dedenin payı 1 olur, dedeye geriye kalanın 1/3'i verilirse payı yine 1 olur. Görüldüğü gibi geriye kalanın 1/3'i ile 1/6 eşittir.

Malın 1/6'ini veya 1/3'ini Almanın veya Taksim Etmenin Şekli

Ölen kadın olur da geriye kocası, dedesi, bir de erkek kardeşi kalırsa, malın yarısı kocaya, diğer yarısı da dede ile kardeşe verilir. Malın 6 pay olduğunu farzederek dedeye 1/6 verirsek dedenin payı 1 olur. Geriye kalanın 1/3'ini verirsek dedenin payı yine 1 olur.

Dedenin Hissesi 1/6'den Düşük Olmaz

Dedenin kardeşlerle bulunması halinde payının altıdabirden aşağı

düşmeyeceğini söylemiştik. Pay sahiplen paylarını aldıktan sonra geriye sadece 1/6 kalmışsa, dede onu alır, kardeşler ise sakıt olur. Meselâ ölenin geride annesi, dedesi, iki tane kızı, bir tane de erkek kardeşi kalırsa, iki kız terekenin 2/3'sini, anne 1/6'ini, dede geriye kalanını 1/6'ini alır, kardeş ise sakıt olur. Pay sahipleri paylarını aldıktan sonra geriye 1/6'den daha az kalırsa, dede ismen 1/6 alır, mesele av/edilir (=biraz daha inceltilir). Meselâ ölen kadın olur da geriye kocası, iki kızı, dedesi, bir de erkek kardeşi kalırsa, koca terekenin 1/4'ini, iki kız 2/3'sini alır. Onlar paylarını aldıktan sonra geriye 1/6'den daha az kalır. Bu durumda dede de avl yapılmak suretiyle onu 1/6 olarak alır, diğer pay sahipleri de paylarını avl yapılmış (inceltilmiş) olarak alırlar. Avl paylarda eksiltme ve artış yapmaktır. Fakat sonuçta her mirasçının payı eksilmiş olur. Meselâ pay sahipleri terekeden paylarını aldıktan sonra geriye hiçbirşey kalmazsa, terekenin 1/6'inin dedeye verildiği farzedilerek avl- yapılır ve erkek kardeş sakıt olur. Meselâ Ölen kadın olur da geride iki kızı, kocası, annesi, dedesi, bir de kardeşi kalırsa, terekenin 2/3'si iki kıza, 1/4'i kocaya, 1/6'i anneye, 1/6'i de dedeye verilir, kardeş ise paysız kalır. İşte böyle paylarda avl yapılarak varisler paylarını avledilmiş olarak alırlar.

Dedenin Kardeşlerle Olan İhtilafı

Dedenin, ana-bababir veya bababir olan erkek ve kızkardeşlerle beraber bulunması halinde hükmen -onların kardeşi gibi sayıldığını söylemiştik. Bu durumda kadınları asabe yapar ve kendisi için daha yararlı ise onların payının iki katını alır. Fakat dedenin kardeşlerle beraber bulunması bir durumda meseleyi değiştirir. Ölenin geride dedesi, annesi ve kardeşi kalırsa, anne terekenin geri kalan kısmınının 1/6'ini değil, 1/3'ini alır; zira dedenin yerinde bir kardeş daha olsaydı, anne 1/6 alırdı. Bundan anlaşılacağı üzere bir yerine iki kardeş olsaydı, annenin payını l/3rden 1/6'e düşürürlerdi. Fakat dede ile bir kardeş, annenin payını 1/6'e düşüremez. Burada dedenin durumu kardeş gibi değildir.
Ölen kişinin geride karısı, annesi, dedesi ve kızkardeşi kalırsa, durum yine böyle olur; kadın İ/4, anne 1/3 alır, geriye kalan da dede 2 hisse, kızkardeş 1 hisse almak üzere ikisi arasında paylaştırılır.

Dedenin Ana-Bababir ve Bababir Kardeşlerle Beraber Bulunması

Dedenin h'em ana-bababir, hem de bababir olan kardeşlerle bulunması

halinde -ister onlarla beraber pay sahibi olsun, ister olmasın- ana-bababir kardeşlerle bababir kardeşler aynı derecede sayılır ve dedenin payını azaltırlar. Sonra ana-bababir olan kardeşler, bababir olan kardeşleri hacbederler (mirastan menederler/mahrum bırakırlar). Öyleki onlarla beraber dede yokmuş gibi olur. Bu meselelere muade meseleleri denir.

Meselâ ölen kişinin dedesi, ana-bababir olan bir kardeşi ve bababir olan kardeşi kalırsa, ana-bababir olan kardeşle bababir olan kardeş birleşerek dedenin payını 1/3'e düşürürler, sonra ana-bababir olan kardeş, bababir olan kardeşi hacbeder. Çünkü ana-bababir olan kardeş, bababir olan kardeşe nisbetle ölüye daha yakındır.

Dede ve kardeşlerle beraber pay sahibi biri olursa; yani ölen kişinin dedesi, karısı, ana-bababir olan kardeşi ve bababir olan kardeşi kalırsa, terekenin 1/4'ini kadın alır. Ana-bababir olan kardeşle bababir olan kardeş aynı kabul edilir, dede terekenin geri kalan kısmının 1/3'ini alır. Zira taksimat yapılsa yine bu kadar alır. Geriye kalanı da ana-bababir olan kardeş alır, bababir olan kardeş ise birşey alamaz.

Dede ile beraber ana-bababir kızkardeş veya kızkardeşler, erkek kardeşler veya bababir olan kızkardeşler bulunursa, hüküm yine böyle olur; yani ana-bababir olan kızkardeş veya kızkardeşler erkek kardeşleriyle bababir olan kızkardeşlerini dedeye karşı kullanırlar. Fakat burada durum daha önceki misalden değişiktir. Çünkü ana-bababir olan kardeş malın yansını, ana-bababir olan kızkardeşler de malın 2/3ısini alırlar. Bunlardan sonra geriye birşey kalırsa, onu da bababir olan kardeşler alır. Geriye birşey kalmazsa bababir olan kardeşler birşey alamaz.

Ar^--İ3âoabir olan kızkardeşler paylarını aldıktan sonra geriye birşeyin kalmamasının misali şudur: Ölenin geride dedesi, iki tane ana-bababir olan kızkardeşi, bir de bababir olan erkek kardeşi kalırsa, dede malın 1/3'ini alır ki bu da taksim edildiğinde ona düşecek olan paya eşittir. Geriye kalan 2/3'yi de ana-bababir olan iki kızkardeş alır ve bababir olan kardeşe ise hiçbirşey kalmaz.

Başka bir misal: Ölenin geride anası, dedesi, ana-bababir olan kızkardeşi ve bababir olan erkek kardeşi kalırsa, kadın malın 1/4'ini alır. Dedenin, geriye kalan malın 1/3'ini alması dede için daha yararlıdır. 1/4'den sonra geriye kalan malın 1/3'i terekenin yarısı eder ki onu da ana-bababir olan kızkardeş alır, bababir olan kardeşlere ise birşey kalmaz. Eğer dedenin payında ana-bababir olan kızkardeşe terekenin yarısından az kalırsa

dede onu alır, kızkardeşe birşey kalmaz. Bunun misali de şudur: Öl**n kadın olur da geride kocası, dedesi, ana-bababir olan iki erkek kanişi kalırsa, terekenin yarısını koca alır. Ana-bababir olan kizkardeş bababir olan iki erkek kardeşi dedeye karşı kullanırsa dedenin 1/6 veya geri kalanın 1/3'ini alması dede için daha kârlı olur Yarıdan ve 1/6'den sonra geriye malın 1/3'i kalır, onu da ana-bababir olan kızkardeş ahr. Oysa bu, yandan daha azdır. Bababir olan erkek kardeşler ise sakıt olur, çünkü onlara terekeden birşey kalmamıştır. Bazen bababir olan kardeşlere, ana-bababir olan kızkardeşin payından birşey kahr. Bunun misali dört zeyd meselesidir. Bu mesele Zeyd b. Sabit'e nisbet edildiği için ez-Zeydiyyâtu'l-Erbaa denilmiştir. Şimdi bu dört meseleyi beyan edelim:

I. Mesele

Buna el-aşeriyye meselesi de denir. Bu meselede ölen kişinin geride dedesi, ana-bababir olan kızkardeşi ve bababir kardeşi kalmıştır. Burada dede için en kârlı olan taksimattır; dede 2 hisse, bababir olan kardeş de 2 hisse, ana-bababir olan kızkardeş ise 1 hisse alır. Fakat ana-bababir olan kızkardeş dedeyi işin içinden çıkarır, sonra bababir olan kardeşin hissesini dedeye saydıktan sonra onun hissesini ahr. Ona burada terekenin yarısından sonra geriye ne kalırsa o düşer. Meselâ tereke 10 lira olursa, dede 4 lira, ana-bababir olan kızkardeş 5 lira alır ki bu terekenin yarısıdır, bababir olan kardeş ise geriye kalan 1 lirayı alır.

II. Mesele

Bu meseleye el-Mes'eletü'l-İşriniyye denir. Bu meselede ölen kişinin geride dedesi, ana-bababir olan kızkardeşi ve bababir olan iki tane kızkardeşi kalmıştır. Burada da dede için kârlı olan taksimattır. Terekeyi " 10 hisse üzerinden farzedersek dede 4 hisse alır, ana-bababir olan kızkardeş terekenin yarısını ahr, geriye kalan malı da bababir olan iki kızkardeş ahr. Terekenin 20 lira olduğunu düşünürsek, 8 lirasını dede, 10 lirasını ana-bababir olan kızkardeş, geriye kalan 2 lirayı da bababir olan iki kızkardeş ahr.

III. Mesele

Bu meseleye Muhtarâtu'z-Zeyd adı verilir. Bu meselede ölenin geride

annesi, dedesi, ana-bababir olan bir kızkardeşi, bababir olan bir erkek kardeşi ve bababir olan bir kızkardeşi kalmıştır. Burada malın 1/6'ini anne alır. Çünkü kızkardeşler birden fazladır. Dedenin ise taksimatla almasıyla annenin payından sonra geriye kalanın 5/1'ini alması eşittir. Böylece dede geri kalanın 1/3'ini alır. Ana-bababir olan kızkardeş, erkek kardeşi ile kızkardeşini dedeye karşı kullanır, sonra, malın yarısını alır, geriye kalan malı da bababir olan erkek kardeşle bababir olan kızkardeş alır; erkek kardeş 2 hisse, kızkardeş ise 1 hisse alır. Terekenin 54 lira olduğunu farzedersek, anne 9 lira alır, çünkü_ malın 1/6'i bu kadardır. Dede 15 lira alır, bu da malın geri kalan kısmının 1/3'idir. Ana-bababir olan kızkardeşler, bababir olan erkek kardeş ile bababir olan kızkardeşi dedeye karşı kullanarak 27 lira alırlar ki bu terekenin yarısıdır. Bunlardan sonra geriye 3 Üra kalır; 2 lirasını bababir olan erkek kardeş, 1 lirasını da bababir olan kızkardeş alır.

IV. Mesele

Bu meseleye Tis'miyyetu'z-Zeyd adı verilir. Burada ölen kişiden geriye annesi, dedesi, ana-bababir olan kızkardeşi, bababir olan iki erkek kardeşi ve bababir olan bir kızkardeşi kalmıştır. Burada anne 1/6 alır, dede annenin payından sonra geriye kalanın 1/3'ini alır. Bu, dede için taksimattan ve 1/6 almaktan daha kârlıdır. Ana-bababir olan kızkardeş malın yarısını alır. Geriye kalan malı da bababir olan erkek kardeşler ahr. Terekenin tamamını 90 lira kabul edersek annenin hissesi 15 liradır ki bu, malın 1/6'idir. Dedenin hissesi 25 liradır ki bu da annenin payından sonra geriye kalan malın 1/3'idir. Ana-bababir olan kızkardeşin payı ise 45 liradır ki bu da terekenin yansıdır. Geriye kalan 3 liranın 2 lirasını bababir olan erkek kardeş, 1 lirasını da bababir olan kızkardeş alır.

Ekderiyye Meselesi

Âlimler şöyle demişlerdir: 'Kızkardeşe -ister ana-bababir olsun, ister bababir olsun- dede ile beraber muade meselelerinden başka pay verilmez, ancak eî-Ekderiyye meselesi bundan hariçtir'.

el-Ekderiyye meselesi şudur: Ölen kadının geride kocası, annesi, ana-bababir veya bababir kızkardeşi ve dedesi kalmıştır. Buna el-Ekderiyye denilmesinin sebebi, ashabın feraiz ilmini en iyi bileni olan Zeyd b. Sabit'in fikrini bulandırmasıdır. bu bakımdan el-Ekderiyye bulanık

(karışık) olan mesele' demektir.
Bazdan ise şöyle demişlerdir: 'Bu meseleye el-Ekderiyye isminin verilmesinin sebebi, ölen kadının Ekder kabilesinden olmasıdır'. Allah hakikati daha iyi bilir.
Bu meselede koca, terekenin yarısını, anne 1/3'ini ahr. Koca ile annenin payı çıktıktan sonra 1/6 kalır. Bu durumda dede için en iyi olan kalan 1/6'i almasıdır. Zira dedenin hissesinin 1/6'den az olmaması gerektiğini söylemiştik. Burada kıyasen kızkardeş pay alamaz, çünkü geride birşey kalmamıştır. Kızkardeş, tıpkı anâ-bababir olan erkek kardeşin durumuna düşmüş oluyor, kızkardeşin yerinde erkek kardeş olsaydı o da hiçbirşey alamayacaktı. Fakat Şafii mezhebinin âlimleri bu meselede kızkardeşe terekenin yarısını vermişler ve bunu pay olarak kabul etmişlerdir. Çünkü kızkardeşin asabeliği dede ile ortadan kalkar ve onu hacbedecek (mirastan mahrum edecek) bir kimse de yoktur. Ancak Şafii mezhebi âlimleri bu hükümden sonra kızkardeşin payını dedenin payına katarak 2 payın dede ile kızkardeş arasında taksim edilmesine; ona malın 1/3'inin veya 2/3'sinin verilmesine hükmetmişlerdir.
Bunu da aralarındaki asabeliği dikkate alarak kızkardeşin dedenin üç misli almaması için yapmışlardır.- Çünkü kızkardeşin dededen üç kat fazla alması doğru değildir. Çünkü ikisi dedeye nisbeten aynı derecededirler. İşte bu nedenle Şafii uleması her iki tarafı da gözeterek bu meseleyi bu şekilde hükme bağlamışlardır. İşte buna binaen koca terekenin yarısını, anne 1/3'ini, dede 1/6'ini, kızkardeş de yarısını alır. Bu paylarla mesele avledilir ve onların payları inceltilerek artırılır. O zaman kocaya malın yansı düşer ki bu 3 paydır. Anneye 1/3'i düşer, bu da 2 paydır. Dedeye 1/6 düşer ki bu 1 paydır. Geriye kalanın yarısı da kızkardeşe verilir, bu ise 3 paydır. Böylece paylar 9'a ulaşır. Sonra dede ile kızkardeşin paylan birleştirilir ve dede 2 hisse, kızkardeş de 1 hisse alır. (Mesele avledilmek suretiyle) tereke 27 hisseye ayrılır. Bunun yarısı av! yapılmış olarak kocaya, 1/3'i avl yapılmış olarak anneye verilir ki bu 6 hissedir. Geriye kalan 12 hissenin 4'ü kızkardeşe, 8'i de dedeye verilir. Bu hüküm asabe yapmak kaidesi gereğince verilmiştir. Bu, dede ile beraber bulunan kızkardeşin mirasının aslıdır. Allah hakikati daha iyi bilir.

Hünsa-ı Müşkil'in Mirası

Hünsa kelimesi, inhinâs kökünden gelmekte ve kırılmak, katlamak,

kırıtmak mânâlarına gelir. Müşkii kelimesi ise şekeîe emru şükülen maddesinde alınmıştır ve eşkele 'iş kanşti, açıklanmadı' anlamına gelir.
Hünsa-ı müşkiTin ıstılahı mânâsı ise bir insanda hem erkeklik, hem de kadınlık uzvunun bulunmasıdır veya bir insanda bulunan cinsel organın erkeğinkine de, kadminkine de benzememesi ve o mahalden sidik çıkmasıdır.
Hünsa'nm Kısımları
Hünsa, biri hünsa-ı müşkii, diğeri hünsa-ı gayr-ı müşkii (müşkii olan ve olmayan hünsa) olmak üzere iki kıSma aynlır.
Hünsa-ı gayr-ı müşkii (müşkii olmayan hünsa), kendisinde erkeklik veya kadınlık sıfatlarından birinin ağır bastığı kişidir. Meselâ erkeklik tarafı ağır basan, evlenen ve çocuğu olan kişi kesin olarak erkek kabul edilir. Kadınlık tarafı ağır basan, evlenip hamile kalan kişi de kesin olarak kadın kabul ediiir.
Hünsa-ı müşkii ise erkekliği veya kadınlığı belli olmayan kişidir. Bu tür kişilerin erkeklik veya kadınlık tarafının tercih edilmesinin alâmetlerini fakihler saymışlardır. Meselâ menisi gelirse erkek olduğu kabul- edilir, hayız görürse kadın olduğu kabul edilir veya kadınlara ilgi duyarsa erkek olduğu, erkeklere ilgi duyarsa kadın olduğu kabul edilir.
Bugün tıb o kadar ilerlemiştir ki artık bir kimsenin hünsa-ı müşkii olarak kalma ihtimali çok azdır. Fakat doktorların erkeklik veya kadınlık tarafının hangisinin ağır bastığına karar veremedikleri bir durum olursa, bu hünsa-ı müşkil'dir.

Hünsa-ı Müşkil'in Miras Durumu

Bir kişi hünsa-ı müşkii olursa, baba, ana, dede ve nine olması söz-konusu değildir. Zira bunlardan biri olursa miras durumu apaçık ortaya çıkar. Hünsa-ı müşkil'in karı veya koca olması sahih olmaz. Bu durumda hünsa-ı müşkil'in miras durumu şu cihetlerden birine göre takdir edilir: Evlatlık cihetiyle, kardeşlik cihetiyle, amcalık cihetiyle veya velâ yoluyla.

İzahlar

1. Hünsa-ı müşkil'in mirastaki payı -erkek veya kadın olmasıyla-değişmiyorsa ve mirasçılar da -erkek olsun, kadın olsun- bundan etkilenmiyorlarsa, tereke normal şekilde (tabii mecrasında) taksim edilir. Bunun nasıl olduğunu izah etmiştik.

Meselâ mirasçılar anne, ana-bababir olan kardeş ve anabir olan hünsa'dan ibaretse, miras sanki hünsa yokmuş gibi taksim edilir. Çünkü hünsa'nın, ister erkek, ister kadın olsun burada payı değişmez. O her durumda terekenin 1/6'ini alır. Çünkü annenin çocuğu -ister erkek, ister kaduî olsun- terekenin 1/6'ini alır. Ortada birden fazla kardeş olduğu için anne de l/ö S.hr- Geriye kalan malt ise asabe sıfatıyla ana-bababir olan kardeş alır.

2. Hünsa'nın erkek veya olması halinde bir sıfatıyla miras alacak, diğer sıfatıyla da miras alamayacak olursa, hünsa'nın durumu (erkeklik veya kadınlığı) kesinleşinceye kz&ır kendisine mirastan pay verilmez veya mirasçılarla anlaştığı takdirde anlaştı^1 miktar verilir.

Kadın mirasçıların bazıları erkek, erkek mirasçıların o? bazıları kadın olup mirastan pay alamayacak olsalardı, hünsa'ya mirastan bii'^J verilmezdi. Meselâ ölen kişinin geride hanımı, amcası ve kardeşinin)isa bir çocuğu kalmışsa, kadın 1/4 alır, hünsa'nın erkek veya kadın olmasr onun payını etkilemez. Amcaya ise hünsa'nm durumu müşkii oldukça birşey verilmez; zira hünsa erkek kabul edilirse amca mirastan mahrum edilir. Bu durumda hünsa-ı müşkil'e de mirastan birşey verilmez, çünkü onun kadın olması sözkonusudur ve kardeş kızının mirasta hissesi yoktur.

Bu durumda terekenin üç tane 1/4'i bekletilir; hünsa erkek çıkarsa o 'malı kendisi alır, kız çıkarsa o malı amca alır.

3. Hünsa'nm kadın veya erkek olması miras payını değiştirirse ve hünsa ile beraber olan mirasçıların paylan da değişirse, bu değişiklik dikkate alınarak mirasın bir kısmı taksim edilir, geri kalan kısım ise hünsa'nın durumu açığa çıkıncaya kadar bekletilir. Hünsa'nın durumu kesinleşince duruma göre miras payları dağıtılır veya hünsa diğer mirasçılarla anlaşıncaya kadar tereke bekletilir.

Meselâ Ölen kişinin geride bir oğlu, bir de hünsa-ı müşkil çocuğu kalırsa, hünsa'nın erkek olması halinde tereke iki kardeş arasında eşit bir şekilde taksim edilir. Hünsa kız olursa tereke'nin 2/3'si erkek çocuğa, 1/3'i de kıza verilir. Bu durumda hünsa kız olarak kabul edilir ve tereke'nin 1/3'i verilir, hünsa'nın erkek olma ihtimali de dikkate alınarak erkek kardeşe malın yarısı verilir. Tereke'den geriye kalan ise hünsa-ı müşkil'in durumu kesinleşinceye kadar bekletilir; hünsa erkek çıkarsa o malı alır, kadın çıkarsa o malı erkek kardeşi alır. Eğer hünsa'nın durumu açığa çıkmazsa, kardeşiyle anlaşarak geriye kalan o malı paylaşırlar.

MEFKUD (KAYIP)

Mefkud'un Tarifi

Lugatta mefkud 'kayıp, yok olan' demektir. Mefkud'un ıstılah! mânâsı ise 'kaybolmuş, ölü veya diri olduğu bilinmeyen kayıp kimse' demektir.

: Mefkud (Kayıp Kişi) ile İlgili Hükümler

Kaybolan kişi ile ilgili hükümler bağlı olduğu şeylere göre değişir:
a. Kaybolan kişinin karısına nisbetle hükümleri
b. Kaybolan kişinin malına nisbeüe hükümleri
c. Kaybolan kişinin mirasçı olma durumuna göre hükümleri
a. Kaybolan kişinin öldüğü kesin olarak bilinmedikçe, hanımı başkasıyla evlenemez. Çünkü aslolan kaybolan kişinin hayatta olmasıdır. Öldüğü kesin olarak bilinirse, karısı başkasıyla evlenebilir.
İmam Şafii, Hz. Ali'den şöyle rivayet etmiştir: 'Kaybolan bir kimsenin hanımı belâya maruz kalmıştır, sabretsin. Onun ölüm haberi gelinceye kadar evlenmesin',
Hz, Ali'nin, bu sözü kendiliğinden söylemesi düşünülemez. Hz. Ali bu sözü mutlaka Hz. Peygamber'den işitmiş olmalıdır.
b. Kaybolan kişinin -kaybolmadan önceki ve kaybolduktan sonra çoğalan- malları, ölümü kesinleşmeden önce taksim edilemez.
Ancak kaybolması üzerinden uzun bir zaman geçer de zann-ı galibe göre o adamın vefat ettiği düşünülürse ve kadı hükmen öldüğüne karar verirse malları taksim edilebilir. Bundan önce onun malında tasarruf etmek sahih olmaz. Zira aslolan onun hayatta olmasıdır. Bu bakımdan ancak öldüğü kesin olarak belli olduktan sonra veya kadı hükmen onun öldüğüne karar verdikten sonra malı mirasçılara taksim edilir. Onun akrabalarından olup da kadı'nın hükmünden önce ölenler -velev ki bir iki dakika önce ölmüş olsunlar- miras alamazlar. Çünkü kaybolan kişinin onlardan daha sonra ölmüş olma ihtimali vardır.
c. Kaybolan kişinin mirasçı olması, yani kaybolduğu devrede ölen yakınlarından kendisine kalan miras meselesi.

Kaybolan Kişinin Mirasçı Olma Durumu

1. Kaybolan mirasçının hayatta olup olmaması miras hususunda bir değişiklik yapmıyorsa, sanki kaybolmamış gibi miras paylaştırılır.
Meselâ ölen kişinin geride hanımı, babası, oğlu ve kaybolan kardeşi kalırsa, miras taksim edilir. Çünkü kaybolan kişi baba ve oğlu ile hacbedilir. Onun hayatta olup olmamasının mirasçılara bir etkisi olmaz. Bu bakımdan zevce terekenin 1/8'ini, baba 1/6'ini, oğul da asabe olarak geriye kalanın tamamını alır.
Yine bir kişi ölür de geride karısını, oğlunu ve bir de kaybolan oğlunu bırakırsa, zevce yine 1/8 alır, çünkü bir çocuk olduğunda diğer çocuğun kaybolması ve hayatta olup olmadığının bilinmemesi, zevcenin hissesini değiştirmez. Anneden geriye kalanın yarısını da oğul alır, diğer yarı ise kaybolan oğul için bekletilir.
2. Mirasçılardan biri kaybolmuşsa, diğeri miras alamaz.
Meselâ ölen kişi geride amcasını ve bir de kaybolan oğlunu bırak-mışsa, amca miras alamaz. Çünkü kaybolan oğulun hayatta olma ihtimali vardır. Eğer hayatta ise, amcayı hacbeder (mirastan mahrum eder). Bu durumda kaybolan kişinin ölüp ölmediği anlaşıhncaya kadar miras bekletilir.
Ölen kişi geride iki kızını, oğlunun kızını, bir de oğlunun kaybolan oğlunu bırakırsa, oğiunun kızına birşey verilmez. Çünkü kaybolan çocuğun ölü olma ihtimali vardır. Bu durumda iki kız, oğulun kızını hacbeder (mirastan mahrum eder) ve malın 2/3'sini alırlar. Geriye kalan 1/3 ise kaybolan kişinin ölüp ölmediği kesinleşinceye kadar bekletilir,
3- Kaybolan kişinin ölmüş olması veya hayatta bulunması mirasçıların bazılarının hisselerini değiştiriyorsa, ihtiyatla amel etmek için onların paylarının en azı verilir.
Meselâ ölen kişinin geride annesi, hazırda bir kardeşi ve bir de kaybolmuş kardeşi varsa, anne 1/6 alır. Çünkü kaybolan kardeşin hayatta olma ihtimali vardır. Terekenin 6 pay olduğunu farzedersek anne, ihtiyatla amel etmek için 1 pay alır. Çünkü onun payının en azı 1/6'dir. Hazırda olan kardeş.2 pay alır, bu da onun payının en azıdır. Geriye kalan 3 pay, kaybolan kardeşin durumu açığa çıkıncaya kadar bekletilir. Kaybolan kardeşin öldüğü anlaşılırsa, bekletilen 3 payın l'ini anne, diğer ikisini de hazırda olan kardeş alır. Kaybolan kişinin hayatta olduğu anlaşılırsa, bekletilen o 3 paydan hisse alamaz, bekletilen o 3 payın ikibuçuğunu kaybolan kardeş, geriye kalanı da hazırda oîan kardeş alır. Haml'in (Doğacak Olan Çocuğun) Mirası
Ölen kişinin mirasçılarından biri hamile ise, doğacak çocuğun da dikkate

alınması gerekir. Onun terekedeki payı ölü veya diri olarak doğuncaya kadar bekletilir. Doğacak çocuk veya çocukların ölü, diri, kız veya erkek olması durumuna göre mirasçıların paylarının en azı verilir. Geriye kalan mal ise çocuk doğuncaya kadar bekletilir.
Meselâ ölen kişinin geride kalan hamile karısı, hamile olmasaydı veya çocuk ölü olarak doğsaydı terekenin 1/4'ini alırdı. Çocuk diri olarak doğarsa, -ister erkek, ister kız, ister bir tane, ister birkaç tane olsun- kadm 1/8 alır. Bu bakımdan hamile kadına çocuk doğmadan önce payının en azı olan 1/8 verilir. Geriye kalanı çocuk doğuncaya kadar bekletilir. Doğan çocuk erkek olursa, geriye kalan malı asabe sıfatıyla alır. Doğan çocuk kız olursa, geriye kalan malın yarısını-alır. Diğer yarı'ise Beyt'ul-Mal muntazam değilse (idareciler müsîümanların maslahatını gözetmiyorlarsa, malları gerektiği yere sarfctmiyorlarsa) kadına verilir. Beyt'ul-Mal muntazam ise doğan kızdan geriye kalan mal Beyt'ul-MaPa verilir. Doğan çocuklar ikiz olur da biri erkek diğeri kız olursa, geriye kalan mal erkek çocuğa 1, kız çocuğu 1 pay verilmek suretiyle paylaştırılır. Bütün bu durumlarda kadının hissesi değişmez. Zira kadın bu durumların tümünde 1/8 hisse alır. Eğer çocuk ölü olarak doğarsa veya doğduktan -sonra yaşamayacağı belli olursa, kadına 1/4 verilir. Geriye kalan mal ise beyt'ul-mal muntazam değilse, ölen kişinin uzak akrabalarına verilir.
ölen kişinin geride hamile karısı, babası ve annesi kalırsa, doğacak çocukların ikiz ve üçüz kız olması onların hisselerinin fazla aviedilme-sine (inceltilmesine) sebep olur. Bu durumda kadına, avh olarak 1/8 verilir ki bu, 27 paydan 3 pay demektir. Babaya avl yapılmış olarak 1/6 verilir, bu da 4 pay demektir. Anneye de baba gibi verilir. Geriye kalan 16 pay, çocuk veya çocukların doğumuna kadar bekletilir

Birbirlerine Mirasçı Olan Kişilerin Birlikte Boğulması veya Benzer Şekilde Ölmeleri Halindeki Miras Durumları

Birbirlerine mirasçı olan iki veya daha fazia kişinin hangisinin daha önce öldüğü belli olmayacak şekilde ölmeleri (meselâ suda boğulmaları, yıkılan bir binanın altında kalmaları, bir yangında ölmeleri veya bir savaşta öldürülmeleri) halinde, bu kişiler birbirlerinin mirasçıları olamazlar, onlar yabancı gibi kabul edilerek miras diğerleri arasında taksim edilir. Çünkü mirasçı olmanın şartı, varisin miras bırakan kişiden sonra öldüğünün kesin olarak bilinmesidir. Yukarıda saydığımız şekillerde ölen kişilerde ise

bu şart mevcut değildir.
Meselâ ana-bababir olan iki kardeş boğulmak veya enkaz altında dalmak suretiyle ölürlerse hangisinin daha önce öldüğü belli olmaz.
Kardeşlerden biri geride hanımını, kızını ve amcasını bırakırsa, diğeri de iki kızını ve amcasını bırakırsa, kardeşler birbirlerine mirasçı olamazlar. Her iki kardeşin mirası da diğer mirasçıları arasında paylaştırılır. Birinci kardeşin mirasının 1/S'i hanımına, yarısı kızına, geriye kalan da amcasına verilir. İkinci kardeşin mirasının 2/3'si iki kızına, 1/3'i annesine verilir. Bu hüküm, hangisinin daha önce öldüğü bilinen veya aynı anda öldüğü bilinen kişiler hakkındadır. Mirasçılardan hangisinin daha önce öldüğü bilinir de sonra unuluiursa, miras hangisinin Önce öldüğü hatırlanıncaya kadar bekletilir -çünkü bu hatırlanması mümkün olan birşeydir- veya .tereke, mirasçılar birbirleriyle anlaşıncaya kadar bekletilir.

Veled-i Zina'nın Mirası

Âlimler, veled-i zina'nın (zina mahsulü olarak doğan çocuğun) nesebinin annesinden ötürü kesin olarak sabit olduğunu, zâni olan babasından ötürü ise kesinlik arzetmediğini, ayrıca şeriatın zinayı meşru bir yol olarak kabui etmediğini, bu bakımdan veled-i zina ile zârii olan babası arasında ve babasının akrabaları arasında mirasçılık olmayacağını söylemişlerdir. Fakat âlimlerin çoğuna göre veled-i zina ile annesi ve annesinin akrabaları arasında mirasçılık olabilir. Veled-i zina, annesinden ve akrabalarından miras alabilir, çünkü onun annesi tarafından olan nesebi kesin olarak bellidir. Annelik sıfatı gayr-ı meşru da olsa çocuğun annenin bir parçası olduğunun delilidir, bu da anne ile gayr-ı meşru çocuğunun arasında mirasçılığın geçerli olmasını gerektirir.

Lian Yapıldıktan Sonra Doğan Çocuğun Mirası

Kocanın, hanımından doğan veya doğacak olan çocuğun babası olduğunu reddederek dört defa 'Allah'ı şahit tutarım ki karıma isnad ettiğim zina hususunda doğru söylüyorum, doğan veya doğacak olan bu çocuk benden değildir, zina mahsulüdür' dedikten sonra beşincisinde 'Eğer kanma zina İsnad etme hususunda ve çocuğun babası olmadığım hususunda yalan söylüyorsam Allah'ın laneti üzerime olsun' diyerek lian yapmasının meşruiyetinin delili şu ayettir:
Eşlerine zina isnad etlikleri halde kendilerinden başka şahitleri olmayan

kimselerden herbirinin (makbul olacak) şahitliği, Aüah adına dört defa yemin ederek kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna şahitlik etmektir. Beşinci yemini, eğer yalan söyleyenlerdense, Allah'ın lanetinin kendi üzerine olmasını dîîemesidir.
(Nûr/6-7)
Lian yapıldıktan sonra, çocuğun nesebî babasından ayrılır ve veied-i zina'da olduğu gibi aralarında mirasçılık olmaz, fakat çocuk, annesine ve annesinin akrabalarına mirasçı olabilir.

FERAİZDE HESAP İLMİ

Ferziz bahsinin başında feraiz'in ıstılahî anlamının, payların (hisselerin) fıkhı ve her mirasçının tereke'den ne kadar pay alacağını bildiren bir ilim olduğunu söylemiştik. Mirasçıların terekeden ne kadar pay alacaklarının bilinmesi de ancak hesap ilmiyle mümkün olur. Feraiz ilmiyle- ilgili şimdiye kadar söylediğimiz şeyler, sadece mirasçıların paylarının bilinmesi hususundadır. Meselâ pay sahiplerinin kaç kişi, asabelerin kaç kişi olduğundan,- hacb'ın ne demek olduğundan ve benzeri hususlardan bahsettik. Şimdi ise hak sahiplerinin tereke'den ne kadar pay alacaklarını bildiren hesab ilmini beyan edeceğiz.

Hesab'ın Tarifi

Hesab kelimesinin lügat mânâsı, saymaktır. Hasebe, yahsebu kökünden gelir. Mastarı ise hüsban vezninde gelir.
Güneş de ay da hüsban (=hesap) iledir. (Rahman/5)
Sayan kişiye hasib, sayılan şeye de mahsub denir. Hasibe-yahsibu maddesi ise zan mânâsındadır. Hesabın ıstılahı mânâsı ise, birtakım kaide ve kurallar üzerine bina edilmiş bir ilimdir. O kaide ve kurallar üzerine bina edilmiş ilim vasıtasıyla sayısı belli olmayan şeylerin sayıları ortaya çıkarılır. Feraiz İlmindeki ftesabdan maksat, meselelerin asıllarının, mirasçıların paylarının en azının net olarak belirlenmesidir.

Meselelerin Asılları

Daha önceki bahislerden Allah'ın Kitabı'nda takdir edilmiş (tayin edilmiş/belirlenmiş) payların/hisselerin iki kısım olduğu anlaşılmıştır:
1. Nısf(l/2)
2. Rub(l/4) '
3. Sümün (1/8)
4. Sülüsan (2/3)
5. Sülüs (1/3)
6. Südüs (1/6)
Bu payların herbirinin mahreci, ismini aldığı sayıdır. Meselâ sülüs'ün (1/3'in) mahreci 3 rakamı, südüs'ün (1/6'in) mahreci 6-rakamı, rub'un (1/4'in) mahreci 4 rakamı, sümün'ün (1/8'in) mahreci 8 rakamıdır. Fakat

nısfın (yarımın) mahreci 2 rakamıdır.
Bu girişten sonra mirasçıların terekeden kesirsiz (net) olarak paylarının ne kadar olduğunu Öğrenmek için meselenin asıllarını inceleyelim. Daha önce her meselenin aslının, kendisinden bir payın veya payların sahih olduğu en az sayısı olduğunu söylemiştik. Ancak bu, meselede bir veya birkaç pay sahibi olduğu zaman böyledir. Eğer mirasçıların tamamı erkek ve asabe ise tereke onların arasında eşit şekilde taksim edilir. Meselenin aslı, onların sayısı kadardır; yani onlar beş kişi ise 5, on kişi ise 10'dur.
Mirasçılar erkek ve kadınlardan oluşuyorsa, meselâ ölen kişiden geriye iki erkek çocuk, iki de kız çocuk kalmışsa, erkek çocukların herbiri iki kız gibi kabul edilir ve meselenin aslı ortaya çıkar. Buna binaen tereke onların arasında erkeğe 2, kadına 1 hisse veriierek paylaştırılır; yani erkek çocukların herbiri iki kız gibi kabui edildiğinden İki kız kadar pay alır. Bu da şu ayetin hükmüyle amel etmektir:
Aliah çocuklarınız hakkında, erkeğe, iki kadının payı kadar pay vermenizi tavsiye eder (emreder). (Nisa/11)
Feraiz ilminde üzerinde ittifak edilen meselenin asılları yedi tanedir. Bunlar-2-3-4-6-8-12 ve 24'tür.
Kendisinde südüs (1/6) bulunan.her meselenin aslı 6'dan gelir.

6 ■		
1	Anne	■ 1/6
5	Oğul	Asabe (0)

(Tablo 1)
Bunun misali (Tablo 1) ölen kişinin geride annesini ve oğlunu bh rakmasıdır. Burada annenin payı 1/6'dir, çünkü mirasçı olarak bir de oğul vardır. Oğul ise asabe olduğundan geriye kalanın tamamını, yani 5 payı alır.
Feraiz ilminde âlim olanların, asabelere ayın harfi ile işaret ettikleri malumdur.1
Başka bir misal:

6		
1	Anne	1/6
1	Baba	1/6

4"	Oğul	Asabe

(Tablo 2) Bu misalin açıklaması da önceki misalin açıklaması gibidir.

Südüs (1/6) ile nısf (1/2) veya sülüs (1/3) veya sülüsan (2/3) birlikte olduğunda ise, bunun aslı -aşağıda gösterildiği gibi- 6'dır.

6		
1	Ann'e	1/6
3	Kız	1/2
2	Amca	Asabe

(Tablo 3)

Bu misalde, ölen kişinin geride annesi, kızı ve amcası kalmıştır. Burada anne 1/6, kız malın yansını alır ki bu 3/6 demektir. Amca ise asabe olduğundan geriye kalan 2 payı alır.

- Başka bir misal:

6		
1	Anne	1/6
2	Anabir iki kızkardeş	1/3.
3	Amca	Asabe

(Tablo 4)

Metinde asabe kelimesini temsilen ayn (£) harfi ile gösterilen yerler, çeviri metninde doğrudan asabe kelimesiyle gösterilmiştir. ^Yayıncının notu)

Burada ölenin annesi, anabir olan iki kizkardeşi ve bir amcası kalmıştır.

Başka bir misal:

6		
1	Anne	1/6
4	İki kız	2/3
1	Amca	Asabe

(Tablo 5) Burada ölenin geride annesi, iki kızı ve bir amcası kalmıştır.

Bir meselede nısf (1/2) ve sülüs.(1/3) varsa, meselenin aslı -aşağıda görüldüğü gibi- yine 6'dan gelir.

6		
3	Koca	1/2
2	Anne	1/3
1	Amca	Asabe

(Tablo 6)

Bu altı . meselenin tümünün aslı -görüldüğü gibi- yine 6'dır. Kendisinde südüs (1/6) olan veya nısf (1/2) ile südüs'ün (1/6) beraber olduğu veya sülüs (1/3) ile sülüsan'ın (2/3) beraber olduğu veya südüs (1/6) ile nısfın (1/2) ve sülüs'ün (1/3) beraber olduğu her meselenin aslı 6'dır.

Kendisinde rub (1/4) ve südüs (1/6) olan her meselenin aslı -aşağıda görüldüğü gibi- 12'dir.

12		
3 -	Koca	1/4
2	Anne	1/6
7	Oğul	Asabe

(Tablo/7)

Burada, ölen kişinin arkasında kocası, annesi ve oğlu kalmıştır. Koca, karısının oğlu bulunduğundan ötürü terekenin 1/4'ini alır. Bu 3 pay demektir. Geriye 9 pay kalır. Anne 1/6 alır, bu da 2 paydır. Geriye kalan 7 payı ise asabe olduğu için kadının oğlu alır.

Eğer rub (1/4) ile beraber sülüs (1/3) veya sülüsan (2/3) varsa, onun da aslı 12'dendir.

Rub ile beraber sülüs'ün misali şöyledir:

12		
3	Zevce	1/4
4	Anne	1/3
5	Amca	Asabe

(Tablo 8) Rub (1/4) ile beraber sülüseyn (2/3) varsa, onun misali şudur:

12		
3	Koca	1/4 ■.

8	İki kız	2/3
1	Amca	Asabe

(Tablo 9)

Burada, ölenin gerisinde kocası, iki kızı ve amcası kalmıştır. İki kız olduğundan dolayı kocanın payı 1/4, iki kızın payı 2/3, geriye kalan mal ise asabe yoluyla amcanındır.

Kendisinde 1/8 ile 1/6 hisse aiacak olanların bulunduğu her miras -aşağıdn görüldüğü üzere- 24 paya göre taksim edilir.

24		
3	Zevce	1/8
4	Anne	1/6
17	Oğul	Asabe

(Tablo 10)

Kendisinde nısf (1/2) ve geriye kalan payların bulunduğu her miras -aşağıda görüldüğü gibi- 2 pay üzerinden taksim edilir.

2		
1	Koca	1/2
1	Amca	Asabe

(Tablo 11)

Kendisinde iki tane nısf (1/2) pay bulunan miras da -aşağıda görüldüğü gibi- 2 pay üzerinden taksim edilir. .

2		
1	Koca	1/2
1	Ana-bababir kızkardeş	1/2

(Tablo 12)

Burada, ölen kişi geride kocasını ve. ana-bababir olan kizkardeşini bırakmıştır. Koca 1/2 alır ki bu 1 paydır, ana-bababir olan kızkardeş de 1/2 alır ki bu da 1 paydır; yani malı eşit şekilde paylaşırlar.

Kendisinde sülüs (1/3) ve diğer payların bulunduğu miras -aşağıda görüldüğü üzere- 3 pay üzerinden taksim edilir.

3		
1	Anne	1/3
2	Amca	Asabe

(Tablo 13)

Kendisinde sülüsan (2/3) ve diğer payların bulunduğu miras ,da -aşağıda görüldüğü gibi- 3 pay üzerinden taksim edilir.

3		
2	İki kız	2/3
1	Amca	Asabe

(Tablo 14)

Burada ölen kişinin geride iki kızı ve amcası kalmıştır. Terekenin 2/3'si kızlara verilir_._ki bu 2 paydır, geriye kalan 1 pay da asabe olarak amcaya verilir.

Kendisinde sülüs (1/3) ve sülüsan (2/3) bulunan miras da -aşağıda görüldüğü üzere- 3 pay üzerinden taksim edilir.

3		
1	Annebir iki kızkardeş	1/3
2	Bababir iki kizkardeş	2/3

(Tablo 15)

Kendisinde rub (1/4) ve başka payların bulunduğu miras da -aşağıda görüldüğü gibi- 4 pay üzerinden taksim edilir.

4		
1	Koca	1/4
3	Oğul	Asabe

(Tablo 16)

Kendisinde rub (1/4) ve nısfın (1/2) bulunduğu miras da -aşağıda görüldüğü üzere- 4 pay üzerinden taksim edilir.

4		
1	Koca	1/4
2	Kız	1/2

1	Amca	Asabe

(Tablo 17)
Kendisinde sünıün (1/8), ve diğer payların bulunduğu miras da -aşağıda görüldüğü gibi- 8 pay üzerinden paylaştırılır.

8		
1	Zevce	1/8
?	Oğul	Asabe

(Tablo 18)
Kendisinde sümün (1/8), nısf (1/2) ve diğer payların bulunduğu miras da -aşağıda görüldüğü üzere- 8 pay üzerinden paylaştırılır..

8		
1	Zevce	1/8
4	Kız	V2
3	Amca	Asabe

(Tablo 19) Meselelerin Asıllarının Kısımları
Malum olduğu üzere yedi asıl mesele vardır ve bunlar iki kısma ayrılır:
1. Avl yapılan meseleler ki bunlar 6-12 ve 24 paya ayrılan miras meselelerinde sözkonusudur.
2. Ebediyyen avledilmeyen meselelerdir ki bunlar da 2-3-4 ve 8 pay üzerinden taksim edilen miras meseleleridir.
Miras paylarının avledilecek kısımlanyla, avledilemeyecek kısımlarının anlaşılması için meselelerin tümünü araştırıp İncelemek gerekir. Âlimler feraiz meselelerini iyice araştırdıktan sonra avledilecek ve avledilemeyecek kısımları açıklamışlardır.

Avi'ın Tarifi

Avlugal.ta yükselmek ve alçalmak mânâlarına gelir; bazen meyletmek, zulmetmek, haddi aşmak anlamlarında da kullanılır. Şu ayette bu şekilde kullanılmıştır:
Doğru yoldan sapmamanız için hakikate en yakın olanı budur.
(N'isa/3)
Yani bu. zulmetmemeniz için en uygun yoldur. .
Avi'ın ısuîahî mânâsı ise, 'miras paylarının toplam sayısını artırmak,

miras paylarını inceltmek (azaltmak)' demektir. Böylece varislerin paylarında eksiklik meydana gelir.

Avi'ın Meşruiyetinin Delili

liz. Peygamber ve 1 iz. Ebubekir döneminde ferdiz meselelerinde avl yaoıimam-şLir. Miras paylarında ilk defa av! yapan kişi Hz. Ömer'dir. Onun dönerrunde bir mesele çıkmıştı, feraizde uygulanmakta olan pay sistemi bü meseleyi halletmekte yetersiz kalmıştı. Bu hususta Hz. Ömer ashab ile istişare ettiğinde Zeyd b. Sabit, avl yapmasını tavsiye etti. Bunun üzerine Hz. Ömer şöyle dedi: 'Allah'a yemin ederim ki ben, Allah Teâlâ'nın kimi takdim edip kimi tehir ettiğini bilmiyorum. Ben, malı hisselere ayırarak hepinize taksim etmekten daha uygun bir yol bulamıyorum'.
Hz. Ömer böylece mirasçıların paylarını avletti, sahabîler de bu hususta ona muvafakat ettiler. Sonra da İmam Şafii'nin de içlerinde bulunduğu âlimlerin cumhuru avl meselesini kabul ettiler. Daha ileride. -Allah'ın izniyle- içerisinde avi'ın bulunduğu örnekler verilecektir.

Avledilen Mirasların Pay Miktarlarının Ne Kadar Olacağı

Avledilen mirasların 6-12 ve 24 paya ayrılan miraslar olduğunu söylemiştik,
6 Paya Ayrılan Miras Malının Avledilmesi
• 6 paya ayrılan miras malı -aşağıda da görüleceği gibi- avledilerek 7, 8, 9 ve 10 paya çıkarılabilir. ' .
(Avl)

7 6		
3	Koca	
4	Ana-bababir iki kızkardeş	2/3

(Tablo 20)
Burada, ölenin kocası malın yarısını (1/2), ana-bababir olan iki kızkardeş ise 2/3'sini alırlar. Miras 6 pay, avlediidiği takdirde 7 pay üzerinden taksim edilir. (3/6'ü koca alırsa, geriye 3 pay kalır. Bunun sülüsan'ı
(2/3'si) ise 4 paydır.)
• 6 paya ayrılan mirasın, avledilerek 8 paya çıkarılmasının misali ise şu

şekildedir:
(Avl)

8 6		
3	Koca	1/2
4	İki kızkardeş	2/3
1	Anne	1/6

(Tablo 21)
Bu meselede koca terekenin yansını (msf) alır ki bu 3 paydır, iki kızkardeş de 2/3'sini (sülüsan) alırlar, bu da 4 paydır, anne ise 1/6 (südüs) alır, bu da 1 paydır. Burada 6 paya ayrılan miras avledilerek paylar 8'e çıkarılmıştır.
• 6 payın avledilerek 9 paya çıkarılmasının misali İse şöyledir:
(Avl)

9 6		
3	Koca	1/2
4	Bababir iki kızkardeş	2/3
2	Anabir iki kızkardeş	V3

(Tablo 22)
Burada koca nısf (1/2) alır ki bu 3 paydır, bababir olan iki kızkardeş sülüsan (2/3) alır, bu da 4 pay eder, anabir olan iki kızkardeş de sülüs (1/3) alır, bu da 2 paydır. Bu paylar 6 payı aştığından, 6 paya ayrılan miras avledilerek paylar 9'a çıkarılır.
6 paya ayrılan mirasın avledilerek 10 paya çıkarılmasının misali ise şudur:
(Avl)

10 6		
3	Koca	1/2
4	İki kızkardeş	■ 2/3
2	Anabir iki kızkardeş	1/3

1	Anne	1/6

(Tablo 23)

Burada koca, nısf (1/2), ana-bababir olan kızkardeşler sülüsan (2/3), anabir olan kızkardeşler sülüs (1/3), anne ise südüs (1/6) alır. Bu paylar 6 payı geçtiği için avlediierek 10 paya çıkarılır.

12 Paya Ayrılan Mirasın Avledilmesi

12 paya ayrılan miras avledilerek 13-14-15 ve 17 paya çıkarılır.

• 12 paya ayrılan mirasın avledilerek 13 paya çıkarılmasının misali şöyledir:

(Avl)

13 12		
3	Zevce	1/4
8	İki kızkardeş	2/3
2	Anabir kızkardeş	1/6

(Tablo 24)

Burada, ölenin karısı rub (1/4), ana-bababir olan iki kızkardeşi sülüsan (2/3) ve anabir olan kızkardeşi de südüs (1/6) alır. Bu paylar, 12 payı geçtiği için avledilerek miras 13 paya çıkarılır,

• 12 paya ayrılan mirasın avledilerek 15 paya çıkarılmasının misali de şöyledir:

(Avl)

15 12		
3	Zevce	■1/4
8	İki kızkardeş	2/3
4	Anabir iki kızkardeş	1/3

(Tablo 25)

• 12 paya ayrılan mirasın avledilerek 17 paya çıkarılmasının misali şöyledir:

(Avl)

17 12 .		
3	Zevce	1/4
8	İki kızkardeş	2/3
4	Anabir erkek kardeş	1/3
- 2	Anne	1/6

(Tablo 26)
Burada, ölenin hanımı 1/4 alır ki bu 3 paydır, ana-bababir olan kiz-kardeşleri 2/3 alır, bu da 8 paydır, anabir erkek kardeşi 1/3 alır, bu da 4 paydır, annesi ise 1/6 alır, bu da 2 paydır. Bu paylar 12 payı geçtiği için, paylar 17'ye çıkarılmıştır.

24 Paya Ayrılan Mirasın Avledilmesi

24 paya ayrılan miras, avledilerek. sadece 27 paya çıkarılabilir. Bunun misali ise şudur:
(Avl)

27 24		
3	Zevce	1/8
16	iki kız	2/3
4	Baba	1/6
4	Anne	1/6

(Tablo 27)
Burada ölenin hanımı 1/8 ahr ki bu 3 paydır, İki kızı 2/3 alır, bu da 16 paydır, babası 1/6 aiır, bu da 4 paydır, annesi 1/6 alır, bu da 4 paydır. Bu paylar, 24 payı geçtiğinden, avl yapılarak paylar 27'ye çıkarılmıştır.

Meselelerin Asıllarını Tesbit Etmenin Kaidesi

Meselelerin asıllarının Lesbit edilmesi şu tertib ve kaidelere göre yapılmalıdır:
1. Meseledeki mahreçler birbirlerine benzemelidir. Meselâ iki tane 1/6 pay olmalıdır.

Ölenin, geride babası, annesi ve oğlu kalırsa, -aşağıda olduğu gibi-iki tane 1/6 pay olur, miras ise 6 paya ayrılır; zira iki tane birbirine benzer pay bulunmaktadır.

6		
1	Baba	1/6
1	Anne	1/6
4	Oğul	Asa be

(Tablo 28)

2. Meseledeki mahreçler mütedahil olmalıdır.

Yani en büyük pay, en küçük paya taksim edilmelidir. Meseiâ paylar 1/3, 1/2 ve 1/6 şeklinde olursa, 2 ve 3 rakamının olduğu görülür, bunların ikisi de 6'ya dahildir. 3, 6'nın yarısı, 2 de 6'nın 1/3'idir. Payların içinde 1/2 ve 1/8 payın bulunması halinde de durum aynı şekildedir. Burada 2 ile 8 vardır. 2 ise 8'e dahildir. Çünkü 2, 8'i dört kere böicr. Tedahül yapılırken en büyük mahreç hangisiyse o esas alınarak meseleye mahreç yapılır.

I. Misal

6		
2	Anabir erkek kardeş	1/3
3	Bababir kızkardeş	1/2
1	' Anne	1/6

(Tablo 29)

II. Misal

8		
1	Zevce	1/8
4	Kız	1/2
3	Amca	Asa be

' (Tablo 30) 3. Meseledeki mahrecier belli adetlere bölünebilir olmalıdır.

Meselâ 1/8 ve 1/6'de olduğu, gibi. Çünkü burada 8 ve 6 vardır ve bunlar yanda tevafuk ederler. İkisi de yarıya bölünebilir; sekizin yarısı dört,

altının yansı üçtür. Ayrıca sekizde dört, altıda da üç tane iki vardır.
Tevafuk halinde bu iki mahreçten birinin yarısı alınır, yani ya 8'in, ya da 6'mn yarısı alınır ve diğer mahreç ile çarpılır ve çıkan sonuç o meselenin aslı kabul edilir. Meselâ 8'in yansı olan 4 alınarak 6 ile çarpılır (4x6=24) veya 6'nın yarısı olan 3 alınarak 8'le çarpılır (3x8=24) ve çıkan rakam (24) meselenin aslı kabul edilir. Bkz. Tablo 31

24		
4	Anne	1/6
3	Zevce	1/8
12	Kız	. 1/2
5	Amca	Asabe

(Tablo 30
Öyleyse bu ikisinin mahreci hem 6'da, hem de 8'de vardır. Bunlar mütedahil olmadıkları (biri diğerinin içine girmediği) için 8'i meselenin aslı olarak kabul ederiz. Ancak mütevafık oldukları (ikisinin de yarısı bulunduğu) için. bir tanesinin yansım alarak diğeriyle çarparız ve çıkan sonucu meselenin aslı kabul ederiz. Nitekim daha önceki meselede bunu açıklamıştık.
4. Mahreçler mutebayin olmalıdır (birbirine benzememelidir).
Mahreçler mütedahil de, muvafık da olmamalıdır. Meselâ paylar 1/4 ve 1/3 şekiinde olduğunda buradaki 4 ile 3 arasında tebayün vardır. Çünkü bunların ikisi birbirine benzemez ve biri, diğerine bölünemez; yani belli adetlere bölünemezler. İşte böyle durumlarda biriyle diğerini çarpar, çıkan sonucu meselenin aslı kabul ederiz. Bkz. Tablo 32

12		
3	Zevce	■ 1/4 '
4	Anne	1/3
5	Amca	asabe

(Tablo 32)
Hanımın payı olan 1/4 ile annenin payı olan 1/3'in arasında tebayün vardır; yani biri diğerine dahil olmaz ve belli adetlere bölünemezler. Bu durumda biri diğeri ile çarpılır, çıkan sonuç o meselenin aslı kabul edilir.

Nitekim bu husus daha önceki şekilde (Tablo 32) açıkça görülmektedir..

Meselelerin Tashihi ve Tashih Etmenin Yolu

Daha önce, mirasçıların paylarının kesirsiz olarak verilebildiği sayının en azının o meselenin tashihi olduğunu söylemiştik. Eğer tereke, mirasçıların sayısına göre taksim edilebilirse, taksimde sadece meselenin ash üzerinde durulur, tashihe ihtiyaç kalmaz. Bu durumda -meselede avi yapılmamış ise- her mirasçının meselenin aslındaki payı ne ise o verilir.

12		
3	Üç Zevce	1/4
4	Anne	1/3
5	Beş Amca	Asabe

(Tablo 33)

Meselâ ölenin gerisinde 3 kardeşi, onların anneleri, 5 tane de amcası kalmışsa, bu meselenin aslı 12'dir. Bu durumda 1/4'in mahreci olan 4'ü, 1/3'in mahreci olan 3 ile çarparız. Çünkü ikisi mutebayindirler. 4 İle 3 çarpıldığında çıkan sonuç, yani 12 meselenin aslı oiur (4x3=12). Bu mesele aslından tashih edilmiştir; zira mirasçıların her grubunun paylan kesirsiz (net) olarak tesbit edilebilmektedir. Meselâ üç hanım terekenin 1/4'ini alır ki bu 3 paydır; her kadına birer pay verilir. Anne-de terekenin 1/3'ini alır, bu da 4 paydır. Böylece payların toplamı 7'ye ulaşır. Terekenin geri kalanını ise amcalar alırlar, bu da 5 paydır; her amcaya 1 pay verilir. Böylece meseienin aslında tashihe ihtiyacı olmadığı görülür. Başka bir ifade ile mesele aslından tashih edilmiş olur. Çünkü meselenin aslından taksim olunması, tashih yapmaktan daha makbuldür. Meseleyi uzatmanın faydası da yoktur. Avl yapıldığı halde mirasçıiann payı kesirsiz (net) olarak tesbit- edilebiliyorsa, tashihe gerek yoktur. (Bkz. Tablo 33)

(Avl)

17 12		
2	Ikİ Nine	1/6
3	Uç Zevce	1/4
4	Anabir dört kızkardeş	1/3.

8	Bababir sekiz kızkardeş	2/3

(Tablo 34)

Ash 12 olan meselenin 1/2'nin mahreci 1/4'dir. Bu da 2 eder. Onun 1/6'nin mahreci olan 6 ile çarpılması gerekir. Çünkü iki mahreç arasında muvafakat vardır, ikisi de net olarak ikiye bölünebilir. Böylece mesele 17'ye çıkar. İki nine terekenin 1/6'ini avl yapılmış olarak alırlar ki bu 12 eder (2 paydır), her nine 1 pay alır. Üç zevce de terekenin 1/4'ini avl yapılmış olarak alırlar, bu da 3 paydır, her hanıma 1 pay verilir. Kızkardeşler de (ana-bababir dört kızkardeş) avledilmiş olarak terekenin 1/3'ini alırlar, bu da 4 paydır, her kızkardeşe 1 pay verilir. Bababir olan kızkardeşler ise avledilmiş olarak malm 2/3'sinİ alırlar, bu da 8 paydır, herbirine birer pay verilir. Bu meseleye feraiz ilminde Ümmü'l-Eramil adı verilir.

Her grubun paylan, meselenin aslından veya avledilmesinden sonra onların adetierine göre net olarak taksim edilemezse, meselenin tashih edilmesi vacib olur. Meselenin aslı, her grubun paylarının net olarak verilebileceği en az sayıya bağlanır. Meselenin tashihi şu tertip üzere yapılır:

1. Meseledeki kesir, -aşağıda olduğu gibi- mirasçılardan bir grup üzerinde olmalıdır.

Tashih	Asi	Pay Miktarı	
18 =	6x	3	
3	1	Anne	1/6
3	1	Baba	1/6
12	4	Üç Oğul	Asabe

(Tablo 35)

Bu meselenin aslı 6'dır. Çünkü payların içinde iki tane 1/6 pay vardır, mahrecieri aynıdır ve en büyük rakam 6'dır. Burada baba 1/6, anne 1/6 alır, geriye kalan mal ise erkek çocuklara verilir, bu da 4 paydır. Oysa bu 4 payın üç erkek çocuğa net ve eşit olarak paylaştırılması mümkün değildir. Bu durumda mesele tashih edilir. Bu grubun paylan ve sayıları veya sayılan ve paylan arasında tebayün veya tevafuk vardır. Burada tedahül ve temasül'e itibar edilmez. Çünkü o zaman her pay taksim edilir.

Grubun sayıları ile paylar arasında tebayün olduğu takdirde meselenin aslı grubun adedi ile çarpılır, çıkan netice meselenin tashihidir. Nitekim bu önceki meselede geçmişti. Meselenin aslı olan 6 rakamı, çocukların sayısı olan 3 ile çarpılır (3x6=18), böylece mesele tashih edilmiş olur. Payın yarısı, bu grubun fertlerine verilir, sonra payın cüz'ü mirasçıların her grubunun payı ile çarpılır. Böylece o grubun payı, fertlere taksim edilir. Yukarıda zikrettiğimiz meselede, üç erkek çocuğun paylarının sayısı dört olduğuna, dört de üçe bölüneme-yeceğine göre payın cüz'ü (3 pay) -ki grubun fertlerinin adedi üçtür- 4 ile çarpılır (3x4-12) ve çıkan sonuca göre onlar arasında taksim edilir.
Böylece her çocuğun payı 1/4 olur. Zira 12'nin 1/3'i 4ıtür. Eğer Gruptakilerin sayısı ile paylar arasında tevafuk varsa, fertlerin sayısı meselenin aslıyla çarpılır, böylece mesele .tashih" edilmiş olur. Sonra o payın yarısı, mirasçıların herbirinin payı ile çarpılır, çıkan netice mirasçıların sayısına göre taksim edilir. (Bkz. Tablo 36)

Tashih	Asi	Pay Miktarı	
12 =	6x	2	
6	3	Koca	1/2
2 ■	1	Nine	1/6
4	2	Dört Amca	Asabe

(Tablo 36)
Bu misalde meselenin aslı 6'dır. Çünkü 1/2 ile 6 arasında tedahül vardır. 1/6'in mahreci olan 6 alınır ve meselenin aslı yapılır. Kocanın payı malın yarısı olduğu için, bu 3 paydır. Ninenin payı 1/6'dir, bu da 1 paydır. Geriye kalan 2 pay da amcalarındır. Fakat 2 pay, dört amcaya kesirsiz olarak paylaştırılamayacağından, amcaların sayısı İle pay sayısı olan 2 çarpılır. Çünkü amcaların sayısı ile pay arasında yarım'ia tevafuk vardır, yani amcaların sayısı olan 4 ve payların sayısı olan 2, tam olarak ikiye bölünebilir; birinin yansı 2, diğerinin yarısı da 1 olur. Zira paylar arasında yarırn'da tevafuk vardır. Bu çarpımın neticesi ise meselenin taksimidir (2x6=12). Sonra payın yansı, mirasçıların herbirinin payı ile çarpılır ve çıkan netice fertlerin sayısına göre taksim edilir.
2. Bir grubun değil de iki, üç veya dört grubun payı kesirli oiursa (yani kesirsiz dağıtılması mümkün olmazsa), meselenin tashihi için her grubun fertlerinin sayısı ve payı dikkate alınır. Eğer mübayenet varsa, her grubun

fertlerinin toplam sayısı alınır veya muvafakat varsa vufku alınır, bu dört nisbet arasında temasül, tedahül, tevafuk ve tebayün olup olmadığına bakılır. Eğer temasül varsa, bir misli alınarak meselenin aslıyla çarpılır. Tedahül varsa en büyük rakam alınarak meselenin aslıyla çarpılır. Tevafuk varsa vufku (yarısı) alınarak diğer paylarla çarpılır, bunun neücesiyle de meselenin aslı çarpılır. Tebayün varsa, fertlerin payları birbirleriyle çarpılır, çıkan sonuç da meselenin aslıyla çarpılır. Böylece mesele tashih edilmiş olur. Meselenin daha İyi anlaşılması için birkaç misal verelim:

I. Misal/Fertlerin Sayısının Temasülü

Tashih	Asi	Pay Miktarı	
30-	. 6x	5	
5	1	Anne	1/6
10	2	Anabir beş kardeş	1/3
15	3	Beş Amca	Asabe

(Tablo 37)

Bu meselede inkisar iki grup üzerinde olur: yani anabir olan beş kardeş ile beş amcanın paylan kesirli olur. Meselenin aslı 6'dır. Çünkü bu iki şeyin mahreci arasında tedahül vardır. (1/3, 1/6). Annenin payı 1/6'dir, bu 1 paydır. Anabir kardeşlerin payı 1/3'dir, bu da 2 paydır. Bu onlara taksim edilemez. Amcaların payı ise asabe olması bakımından 3'tür. Bu da kesirsiz olarak' taksim edilemez. Bu durumda anabir kardeşlerin sayısı. ile payları arasında tebayün olduğu görülür. Bu durumda fertlerin sayısı alınarak muhafaza edilir. Sonra amcaların sayısı ile payların sayısı arasında da tebayün olduğu görülür. Onların sayısı da muhafaza edilir. Sonra muhafaza edilen fertlerin toplam sayısı ile paylar arasında temasül olduğu görülür. Zira hem anabir olan kardeşlerin, hem de amcaların sayısı 5'tir. Bu durumda biri alınarak meselenin aslıyla (12 ile) çarpılır, çıkan sonuç meselenin tashihidir. Sonra misli alınarak, fertlerin sayısıyla çarpılır. Daha önce de belirttiğimiz gibi buna payın cüz'ü denir. Mirasçılardan her grubun sayısıyla, her grubun payı çarpılır. Böylece her grubun payı fertlerinin sayısına göre taksim edilir.

II. Misal/Fertlerin Sayısının Tedahülü

Tashih	Asi	Pay Miktarı	■
24 =	6x	4	
4	1	Anne	1/6
8	2 .	Anabir dört kardeş	1/3
12 .	3	Dört Amca	Asabe

(Tablo 38)

Bu meselenin aslı 6'dır. Çünkü 1/6 ile 1/3 arasında tedahül vardır. Annenin payı 1/6'dir, geriye 5 pay kalır. Anabir olan kardeşlerin payı 1/3'dir, bu da 2 paydır. Fakat bu 2 pay onlara kesirsiz olarak taksim edi - lemez, çünkü kardeşler dört tanedir. Fakat pay sayısı ile kardeşlerin sayısı arasında tedahül vardır, yani hem 6, hem de 4 kesirsiz olarak ikiye bölünür. Bu durumda fertlerin, sayısının yarısı alınarak -ki bu 2'dir- muhafaza edilir. Amcaların payı ise -ki asabe yoluyla alırlar- 3'tür. Bu 3 pay da dört amca arasında kesirsiz olarak taksim edilemez. Ayrıca biri, kesirsiz olarak ikiye bölünür, diğeri ise bölünemez. Birinin 1/3'i vardır, diğerinin yoktur. Bu durumda amcaların sayısı da muhafaza edilir. Sonra amcaların sayısı olan 4 ile anabir olan kardeşlerin sayısı olan 2 arasında tedahül olduğunu görürüz. 2, 4'ün içinde bulunduğundan en büyük rakam olan 4 alınır ye meselenin aslı olan 6 ile çarpılır (4x6=24), çıkan sonuç meselenin tashihidir. Sonra bir payın cüz'ü amcaların.sayısı olan 4 ile çarpılır -kî her grubun payıdır- çıkan sonuç her grubun sayısının göre taksim edilir.

III. Misal/Fertlerin Sayısının Tevafuku

Tashih	Asi	Pay Miktarı	
180 =	6x	30	
30	1	Anne	1/6
60	2 '	Anabir onbeş kardeş	1/3
90	3	On Amca	Asabe

(Tablo 39)

Bu meselede 1/6 ve 1/3 pay sahibiyle beraber, asabe yardır. Meselenin aslı 6'dır. Burada annenin payı 1/6'dir, anabir olan onbeş kardeşin payı 1/3'dir, geriye kalan malı ise asabe yoluyla on amcaya alır. Anabir olan-onbeş kardeşin payı 2 olduğundan, 2 payın onbeş kardeşe kesirsiz olarak paylaştırılması mümkün değildir. Pay ile kardeşlerin sayısı arasında tebayün vardır. Bu durumda kardeşlerin sayısı muhafaza edilir. Terekenin geri kalanını asabe yoluyla alan amcaların payı ise 3'tür. Bu 3 payın on amcaya kesirsiz olarak taksim edilmesi imkânsızdır. Çünkü paylar ile sayıları arasında tebayün vardır. Amcaların sayısı olan on ile kardeşlerin sayısı olan onbeş arasında tevafuk olduğunu görüyoruz. Kardeşlerin sayısı olan onbeşin içinde üç tane beş, amcaların sayısı olan on'un içinde ise iki tane beş vardır. Amcaların sayısının yarısı olan 5 rakamı alınır, kardeşlerin sayısı olan 15 ile çarpılır, çıkan sonuç da meseienin aslıyla (6 ile) çarpılır, çıkarı sonuç meselenin tashihidir; yani meselenin aslı olan 6 ile neticede ortaya çıkan rakam çarpılır (15x2=30). Neticede ortaya çıkan rakam 180'dir. Bu, meselenin tashihidir. Sonra sehm'in parçası (30) alınarak her varisin payı ile çarpılır, ortaya çıkan sonuç her grubun payıdır ki fertlerin sayısına göre taksim edilir.

IV. Misal/Fertlerin Sayısının Tebayünü

Tashih	Asi	Pay Miktarı	
36 =	6x	7	
6	1	Anne	1/6
12	2	Anabir üç kardeş	1/3
18	3	İki Amca	Asa be

(Tablo 40)

Bu meselede 1/6 ve 1/3 pay sahibi vardır. Meselenin aslı 6'dır. Burada anabir olan üç kardeşin payının onlar arasında kesirsiz olarak taksim edilmesi mümkün değildir. Çünkü onların sayıları ile payları arasında tebayün vardır. Onların sayısı olan 3 ile amcaların sayısı olan 2'ye baktığımızda aralarında tebayün. olduğunu görürü?.. Bu durumda birinin sayısının yansı alınarak diğerinin sayısıyla çarpılır (3x2=6) bunun sonucunda çıkan 6 rakamı sehm'in parçasıdır. Onu meselenin aslı olan 6 İle (6x6=36) çarptığımızda 36 olduğunu görürüz ki bu, meselenin tashihidir. Sonra sehm'in cüz'ü (6) her grubun payı ile çarpılır, çıkan

sonuç fertlerin sayısına göre taksim edilir.

RED

Reddin Tarifi

Red lugatta 'dönüş, sarfetmek, kabul etmemek' gibi mânâlara gelir. Reddin ıstılahı mânâsı ise meseledeki paylara düşen eksiklik ve mirasçıların paylarında olan fazlalıktır. Bu bakımdan red, avlin (meseleyi inceltip yükseltmenin) zıddıdır. O halde pay sahipleri haklarını aldıktan sonra geriye birşey kalırsa, onu alacak kimse de yoksa, geriye kalan o miktar, pay sahiplerine payları nisbetinde taksim edilir. Ancak kan İle koca bundan istisnadır. Onlar redden istifade edemezler.

Reddin Şer'î Hükmü

Daha önce beyt'ul-maî'ın muntazam olması (yani hakların sahiplerine verilmesi) halinde, pay sahipleri mirastan paylarını aldıktan sonra geriye kalan matın pay sahiplerine verilemeyeceğini, o malın beyt'ul-mal'a devredileceğini, bu hususta beyt'ul-mal'ın zevi'l-erham'dan daha Önce geldiğini söylemiştik. Bunun delili de Hz. Peygamber'in şu sözüdür:
Kim geride bir yük bırakırsa o bana aittir; kim de geride bir mal bırakırsa o mirasçılarımndır. Mirasçısı olmayanın mirasçısı benim; onun diyetini verir, mirasını alırım.[21][1]
Hz. Peygamber'in başkalarının mirasını kendi şahsı için almayacağı malumdur. Hz. Peygamber aldığı mirası müslümanların maslahatı için sarfeder. İşte bu nedenle âlimler, beyt'ul-mal'ın mirasçı olabileceğine hükmetmişlerdir. Beyt'ul-mal'ın mirasçılık derecesi, pay sahipleri ve asabelerden sonra gelir; yani pay sahibi ve asabe yoksa veya pay sahipleri paylarını aldıktan sonra, terekenin bir kısmı kalırsa, bu kalan miktar beyt'ul-mal'a devredilir. Bu da meşhur ve maruf olan şu kaideyle amel etmektir: 'Borçlu olmak tazminat altına girmekle olur1. Eğer beyt'ul-mal muntazam değilse (haklar hak sahiplerine verilmiyorsa), terekeden artan malda hakkı yoktur. Bu durumda o artan mal pay sahiplerine 'reddedilir; yani terekeden artan mai, pay sahiplerine payları oranında taksim edilir.. Eğer pay sahipleri ''yoksa zevi'l-erham (uzak akrabalar) terekeye sahip olurlar, Müteahhir âlimler, beyt'ul-mal'ın muntazam olmadığı hususunda fetva vermişlerdir. Hatta Hz. İsa gelinceye (ininceye) kadar da beyt'ul-mal'ın muntazam olamayacağını söylemişlerdir.

Reddin Meşruiyetinin Delili

Reddin meşruiyetine, akrabaların birbirlerine velayeti hakkındaki delillerin umumuyia istidlal edilmiştir.
Rahim sahipleri (akrabalar) Allah'ın kitabında birbirlerine (mirasçı olma bakımından) daha yakındırlar.
(Enfal/75)
Bu yüzden karı ile koca, mirasçılarının paylarından artan mal hususunda birbirlerinden İstifade edemezler. Çünkü onlar birbirlerinin (rahim itibariyle) yakın veya uzak akrabası değildirler. Onlar sadece birbirinin eşidir. Onların bir araya gelmesi bir sebebe dayanmakta, o sebep ise ölümle ortadan kalkmaktadır. Zevi'l-Erham'ın (uzak akrabaların) mirasçı olabileceğine şu hadîs de delâlet etmektedir:
Sa'd b. Ebî Vakkas malının 2/3'sini vâsîyet etmek istediğinde Hz. Peygamber (s.a) bunu kabul etmeyerek şöyle buyurdu:
(Malının 1/3'ini tasadduk et, (hatta) 1/3 de çoktur.) Ey Sa'd! Senin, varislerini zengin bırakman, onları muhtaç ve halka (sadaka için) ellerini açar bir halde bırakmandan daha hayırlıdır.[22][2]
Bu hadîsin başında Sa'd b. Ebî Vakkas, Hz. Peygamber'e 'Ben servet sahibiyim. Bir tek kızımdan başka da bana varis olacak kimse yoktur' demiştir. Kızın payı da malum olduğu üzere malın yarısıdır. Hz. Peygamber geriye kalan maiı da Sa'd b. Ebî Vakkas'ın kızma vermiştir. Bu ise ancak red suretiyle olabilir.
Reddin Şartları Reddin üç şartı vardır:
1. Ölen kişinin -eşi hariç- pay sahibi bir mirasçısının olması.
2. Pay sahipleri paylarını aldıktan sona terekenin bir kısmının kalması.
3. Mirasçılar arasında asabe olacak birinin bulunmaması
Çünkü asabe tek başına olduğunda, asabelik yoluyla terekenin tamamını aldığı gibi, pay sahiplerinden geriye kalanı da alır. Bu bakımdan asabeîik yoluyla terekenin tümünü alacak olan bir kişi bulunduğunda, red sözkonusu olmaz.

Reddin Kaidesi

Pay sahiplerinin beraberinde, eşlerden biri ya vardır ya da yoktur. Bu bakımdan red iki kısma ayrılır:
1. Redden istifade eden kişi ile beraber eşlerden birinin olmaması

halinde:

a. Redden istifade eden kişi bir taneyse, meseiâ ölen kişinin geride bir kızı kalmışsa, terekenin tamamı red yoluyla kıza verilir.

b. Redden istifade edenler birden fazla ise, meselâ ölen kişinin geride beş tane kızı kalmışsa, terekeden paylarının aldıktan sonra geriye kalanı da red yolu ile eşit şekilde paylaşırlar.

c. Kendilerine red yoluyla miras verilen kimseler iki veya daha fazla iseler, meselenin aslı onların paylarının toplamıdır.

Red	Asi		
5	6		
1	1	Anne	1/6
3	3	Ana-bababir kızkardeş	1/2
1	1	Bababir kızkardeş	ı/6 .

(Tablo 41)

Bir kişi ölür ve geride (Tablo 4l'de görüldüğü gibi) annesini, ana-bababir kızkardeşini ve bababir kızkardeşini bırakırsa, meselenin aslı 6 olur. Çünkü meselede 1/6 ve 1/3 pay bulunduğundan mahreçler arasında tedahül vardır. Fakat mirasçıların paylarının tamamı 5 paydır. Bu durumda mesele 5'e reddedilir ve her varis payını 5'ten alır. Bir kısmı hem paylarını alır, hem de redden istifade eder.

2. Red'den istifade eden kişi ile beraber eşlerden birinin bulunması halinde.

Bu durumda önce koca veya karıya paylan verilir ve mesele koca veya karının payının mahreci olan rakama dönüştürülür ki bu da 2 veya 4'tür. Sonra geriye kalan mal şu tertibe göre red yoluyla pay sahiplerine taksim edilir:

a. Red'den istifade eden bir tane ise, karı veya koca payını aldıktan sonra geriye kalan ona veriiir.

8		
1	Zevce	1/8.

7	Kız	1/2

(Tablo 42)

Meselâ ölen kişinin geride karısı ve kızı kalmışsa, meselede 1/8 ve 1/2 pay bulunur ve meselenin aslı 8 olur. Kadın 1/8 alır ki bu 1 paydır, geriye kalan 7 payın 4'ü pay olarak, 3'ü de red yoluyla kıza verilir.

b. Red'den istifade edenler iki veya daha fazla iseler, mesele kadının payının mahrecinden çıkarılır. Eğer kadın payını aldıktan sonra geriye kalan maî pay sahipleri arasında taksim edilebiliyorsa mesele yoktur.

4		
}	Koca	1/4
3	Üç kız	2/3

(Tablo 43)

Meselâ ölenin gerisinde kocası ve üç kızı kalmışsa, meselenin aslı 4 olur. Çünkü kocanın payı 1/4'dir. Geriye kalan 3 pay da kıziara pay olarak ve red yoluyla verilir. Fakat kadın payım aldıktan sonra geriye kalan mal, pay sahiplerine red yoluyla taksim edilerniyorsa, meselenin tashih edilmesi gerekir. Meselenin tashihi hususundaki kaideleri daha Önce izah etmiştik. Meselenin aslı 4 olur, fertlerle paylar arasında da tebayün olursa, meselenin aslı olan 4, fertlerin sayısı olan 3'le çarpılır veya fertlerle paylar arasında tevafuk varsa meselenin aslı, fertlerin toplam sayısının yarısıyla çarpılır.

Tashih	Asi	Pay Miktarı	
24 =	8x	3	
3	1	Zevce	1/8
21	7	Üç kız	2/3

(Tablo 44)

Burada meselenin aslı kadının payının aslı olan 8'dir. Kadına 1/8 verilir. Geriye kalan 7 payın, pay olarak ve red yoluyla üç kıza taksim edilmesi mümkün değildir. Bu durumda aralarında tebayün olduğu için meselenin aslı olan 8, kızların sayısı olan 3 ile çarpılır (8x3=24), böylece mesele 24'le tashih edilmiş olur. Sonra her varisin payı sehm'in cüzüyle, yani 3 ile çarpılır. Çıkan sonuç kızların sayısına göre taksim edilir.

Tevafukun misali şöyledir:

Tashih	Asi	Pay Miktarı	
8 =	4x	2	
2	1	Koca	1/4
6	3	Altı Kız	2/3 .,

. (Tablo 45)

Burada meselenin aslı 4'tür. Çünkü koca 1/4 alır. Geriye kalan 3 pay ise, pay ve red yoluyla altı kıza verilir. Oysa 3 pay, altı kıza kesirsiz olarak taksim edilemez veya 6 ile 3 arasında tevafuk vardır. Çünkü hem 6'nm, hem de üçün 1/3'i vardır; 6'nm 1/3'i 2, üçün 1/3'i ise l'dir. Bu durumda 6'nın tevafuku olan 2 alınarak meselenin aslı olan 4'Ie çarpılır (2x4=8) ve mesele 8'le tashih edilmiş olur. Sonra sehm'in cüzü, yani sekizin yarısı olan 4, miras paylarının sayısı ile çarpılır, çıkan sonuç pay sahiplerinin sayısına göre taksim edilir. Nitekim bu meseleyi yukarıda açıklamıştık.

3- Mirastan red yoluyla istifade edenler birden fazla iseler ve kadının payından geriye kalan mal da onlar arasında taksim edile biliyorsa sorun kalmaz; bu durumda mesele 8'le tashih edilmiş olur. Bunun misali Tablo 46'da olduğu gibidir.

4		
1	Zevce	1/4
1	Anne	1/6
2	Annebİr iki kardeş	1/3

(Tablo 46)

Burada, ölen kişinin geride karısı, annesi ve anabir iki kardeşi kalmıştır. Burada meselenin aslı 4'tür. Bu da reddedilen paylardan istifade edemeyen kadının payının mahrecidir. Bu durumda kadın 1/4 alır, geriye kalan 3 payın birini de anne alır, geriye kalan 2 payı da anabir olan kardeşler birer pay almak üzere paylaşırlar. Fakat kadın payını aldıktan sonra terekeden geriye kalan mal redden istifade edenler arasında taksim edilemiyorsa, biz bu durumda pay alanlar için müstâkil bir mesele kurar ve onların meseleleri ile birinci meseleden olan paylan arasındaki duruma bakarız; şayet tebayün varsa red meselesini zevciyyc

meselesiyle (4 ile) çarparız ki bu her iki meseleyi de derleyen bir hesaptır. Sonra zevciyye paylarını sehm'in cüzüyle çarparız ki bu da red meselesidir. Kendilerine red malı verilenlerle sehm'in cüzünü, yani zevciyye meselesinde kendilerine red payından verilenlerin paylarıyla çarparız ki o da birinci meseleden olan paylarıdır. Bunun misali de Tablo 47'de olduğu gibidir.

(Pay Miktarı) (Pay Miktarı) (3) (4) .

Toplam	Mesele-i Red	Mesele-i Zevciyye		
16 '	4	4		
. 4 ■	0	1	Zevce	1/4
9 1	3 1	3	Ana-bababir kızkardeş Babaİr kızkardeş	1/2 1/6

(Tablo 47)

Burada, ölen kişinin karısı, ana-bababir olan kızkardeşi, bababir olan kızkardeşi kalmıştır. Bu meselede kadının payının red meselesiyle çarpıldığı ve sonucun 16 olduğu açıktın. Sonra kadının payı, payların cüzüyle çarpılır, bu da red meselesidir. Sonra malların kendilerine reddedildiği kişilerin payları ile payın cüzü çarpılır (3), bu da onların zevciyyet meselesindeki paylandır. Bunların tümü kendilerine red yoluyla mal verilen kişilerin meselesinde olduğu gibi, zevciyyet meselesinden aldıkları paylar arasında tebayün olduğu zaman böyledir. Eğer meseleleriyle paylan arasında temasül varsa, zevciyyet meselesi bu iki meseleyi derleyen meseledir. Çünkü geriye kalan malın kendilerine verildiği kimselere, zevciyyet meselesinde payları taksim edilir..

Toplam	Mesele-i Red	Mesele-i Zevciyye		
4	3	4		
1	0	1	Zevce	1/4
1	1	3	Anne	1/6
2	2		Anabir iki kızkardeş	1/3

(Tablo 48)

Burada, ölen kişinin geride hanımı, annesi, anabir iki kızkardeşi kalmıştır. Burada zevce 1/4 alır, anne 1/6 alır, anabir iki kızkardeş İse 1/3 alırlar.

Red meselesi bazen tashihe muhtaç olur. Bu durumda onun tashihi yapılır, tashihten sonra daha önce sebkat edenle zikrettiğimiz yöntem uygulanır.

(Pay Miktarı) (3)

Iashih	Toplam	Mesele-i Red	Mesele-i Zevciyye		
12	4	3	4		
3	1	0	1 ,	Zevce	1/4
3 6	1 2	1 2	3	Anne Anabir üç kızkardeş	1/6 1/3

(Tablo 49)

Burada, ölen kişinin geride hanımı (1/4), annesi (1/6), anabir üç kızkardeşi (1/3) kalmıştır.

Bu meselede açık olan şudur ki kendilerine zevciyyet meselesinden geri kalan malın verildiği kimselerin payı, onların sayılarına göre taksim edilir. Bu yüzden burada derleyici meselenin, zevciyyet meselesi olduğu kabul edilir. Fakat anabir kızkardeşlerin payı (2) derleyici meseleden onların sayılarına taksim edilemez. Çünkü onların sayısı 3'tür. Bu durumda cemedici olan meseie anabir olan kızkardeşlerin sayısıyla çarpılarak tashih edilir. Çünkü onların payı olan 2, sayıiarı olan 3'e mübayenet etmektedir. Tashihten sonra onlara payları verilir ki bu da her kızkardeşe 2 pay verilmesi demektir.

MÜNASAHAT

Münasahat kelimesi, münasaha'mn cem'idir. Münasaha ise mas-tar'dır. Mastarın cemed ilmemesi gerekir, fakat burada münasahat m değişik çeşitleri olduğundan dolayı cemedilmiştir. Münasahat kelimesi, nesh kökünden alınmıştır. Nesh lugatta şu mânâlara gelir:

1. İzale etmek; silmek
2. Tağyir etmek, bozmak
3. Nakletmek

Nesh'in ıstıSahî mânâsı ise şer'î bir hükmün başka bir hükümle kaldırılmasıdır. Meselâ Beyt'ul-Makdis'in kıble olma hükmü, Kabe'nin kıble yapılmasıyla ortadan kalkmıştır.

Münasahat, feraiz ilmi ıstılahında 'Ölenin mirasçılarından -birinin veya birkaç tanesinin tereke taksim edilmeden önce ölmesi' anlamına gelir. Birinci mesele, ikinci mesele ile izale edildiğinden buna münasaha adı verilmiştir veya mirasın, bir mirasçıdan başka bir mirasçıya nakledil - mesidir. Görüldüğü gibi münasahat'm lügat mânâsı ile ıstılahı mânâsı arasında uyum vardır.

Münasahat Meselesinde Terekenin Taksim Edilmesi

Ölen kişinin mirasçılarından biri terekenin taksim edilmesinden önce ölürse, mirasın taksimi şu usûllere göre yapılır:

1. Mirasçılar sayılarak her mirasçının payı ortaya çıkarılır, birinci ölü için müstâkil bir mesele vaz'edilir.

2. Birinci ölünün meselesi tashih'e muhtaç ise tashih edilir.

Bu meselenin tashih edilmesi de daha önce meşelerin tashihinde kullanılan kurallar ve kaideler çerçevesinde olur.

3- İkinci öiünün meselesi müstâkil bir meseie vazedilerek mirasçılar -isler birinci ölünün mirasçıları olsun, ister başka mirasçılar olsun- sayılır ve ikinci ölünün terekesinden herbirinin paylan lesbit edilir.

4. İkinci Ölünün meselesi tashih'e muhtaç ise tashih edilir.

5. İkinci ölünün birinci ölüden alacağı miras payı ile meselenin aslına veya tashihine bakılır.

Eğer 1/3 meselenin aslı veya tashihi olursa, iki meseleyi cemeden rakam birinci meselenin tashih olunacağı kaynak kabul edilir. Eğer birinci meseleden aldıkları paylar meselenin aslına veya tashihine uygun

düşerse, meselenin aslının yarısı alınır birinci meselenin aslı veya tashihi ile çarpılır. Çıkan sonuç meseleleri cemeden rakamdır.
Eğer ikinci ölünün alacağı miras payı, meselenin aslına veya tashihine mübayin ise birinci meselenin aslı veya tashihi, ikinci meselenin aslı veya tashihi ile çarpılır, çıkan sonuç meseleleri cemeden rakamdır.

6. Her iki meselede de mirasın durumuna bakılır.
Sadece birinci meseleden miras alacak olan kişi payını, eğer tevafuk varsa ikinci meselenin aslının yansı ile, eğer tebayün varsa ikinci meselenin aslı ile çarparak alır.
Birincice ikinci meselelerin her ikisinde de mirasçı olan kişi payını, birinci meselede tevafuk varsa ikinci meselenin aslının yarısı ile, tebayün varsa meselenin aslı ile çarparak alır veya payını ikincisinden alır. Bu da ikinci ölünün payının yansı ile çarpıldığında muvafakat varsa, veya tamamıyla çarpıldığında tebayün varsa böyle olur. Sonra iki pay biraraya getirilerek ana meseleden çıkarılıp alınır. Bu kaide ve kuralları açıklayan misaller şunlardır:

1. Misal

Mümasil Olduğu Zaman İkinci Ölünün Paylan Meselesi

Burada (Tablo 50) ölen kadının geride kocası, annesi ve amcası kalmıştır. Sonra terekenin taksiminden önce koca da ölmüş ve geride üç oğlu kalmıştır.

. Toplam	(Asi) II. Mesele	(Asi) I. Mesele		
6	3	6		
	T	3	Koca	1/2
2	Yabancı kadın	2	Anne	1/3
1	Yabancı erkek	1	Amca	Asa be
3	Uç Oğul-			

	Asabe

(Tablo 50)

Bu meselede koca, hanımının terekesinin yarısını alır, çünkü kadının mirasçı olacak çocuğu yoktur. Anne de terekenin 1/3'ini alır. Kadının çocuğu olmadığı için amca da asabelik yoluyla geriye kalan malın tamamım alır. Burada meselenin aslının altı olduğu açıktır. Çünkü mahreçler (2 ve 3) mü.tebayindir. Biri diğeriyle çarpıldığında (2x3=6) meselenin aslı ortaya çıkar ki bu da 6'dır. Buna binaen kocanın payı 3, annenin payı 2, amcanın payı da l'dir.

İkinci meselede ise ölen kişinin karısı ve üç oğlu kalmıştır. Burada meselenin aslı, çocukların sayısı olan 3'tür. İkinci ölünün -kocanın-meselesi ile birinci ölüden almış olduğu mirasa baktığımızda aralarında temasüİ olduğu görülür. Bu yüzden derleyici olan, birinci meselenin aslından tashih edilir ve her varise oradaki payı verilir.

Başka bir misal:

Ölen kadının geride kocası ve bababir olan iki kızkardeşi kalmıştır. Sonra o kızkardeşlerden biri tereke taksim edilmeden önce öimüş ve geride kızını bırakmıştır.

Toplam	(Asi) II. Mesele			(Asi) I. Mesele		
7	2			(Avl) 7 6		
3				3	Koca	1/2
3	1	Bababir kız	Asabe	2	Anabir kızkardeş	2/3
		T		2	Bababir kızkardeş	
1	1	Kız	1/2			

(Tablo 51)

Burada koca malın yarısını,- bababir iki kızkardeş de 2/3'ini alırlar. Bu mesele de daha önceki mesele gibi ikinci ölünün (kızkardeş) payının birinci meseleye mümasil olduğu görülmektedir. Birinci mesele hangi noktada tashih edilmişse, cemedici mesele de orada tashih edilir. Ancak burada avî vardır ve iki kızkardeşten biri, birinci ve ikinci kizkârdeşine mirasçı olur. Kızkardeşin öz kız ile beraber olması halinde başkasıyla beraber olduğunda asabe kabul edileceği malumdur. Nitekim bu, birinci meselede açıktır.

II. Misal

İkinci Ölünün Paylarının Birinci Meseleye Muvafık Olması

Burada ölen kadının kocası, annesi ve amcası kalmıştır. Sonra koca da ölmüş geride annesini, anabir olan iki kardeşini ve bababir olan kardeşini bırakmıştır. Bunun misali Tablo 52'de olduğu gibidir.

(D (2)

Toplam	II. Mesele			I. Mesele		
12	6			6		
		T		3	Koca	1/2
4 .		Ybn. ka.		2	Anne	1/3
■ 2		Ybn. er.		1	Amca	Asabe
1	1	Anne	1/6			
2	2	Anabir iki kardeş	1/3			
■ 3 ^	3	Bababir kardeş	Asa be			

(Tablo 52)

Birinci meselede koca vardır ve maiın yansı onundur. Anne vardır ve malın 1/3'i de onundur. Geriye kalanı da asabe yoluyla amca alır. Birinci ve ikinci meselenin payîarı mirasçılara taksim edilir de ikinci ölünün (koca) payları ile meseleye bakıldığında 1/3 de mütevafık oldukları görülür. Bu durumda ikinci meselenin 1/3'i (2) alınır -ki bu meselenin aslının yarısıdır- birinci meselenin asıı ile (2x6=12) çarpılırsa, cemedici

meselenin aslı 12 olur. Sonra birinci meseleden mirasçı olanın payı ile ikinci meselenin aslının yansı çarpılırsa, annenin payı 2x2=4 olur. Amcanın payı 2x1=2 olur. Bu da cemedici meselenin altına eklenir.
İkinci meseleden mirasçı olan kişinin payı, ikinci ölünün payının yarısı ile çarpılır ki o da birdir. Böylece annenin payı ikinci meselede 1x1-1 olur. Annebir olan iki kardeşin payı 1x2=2 olur. Bababir olan kardeşin payı 1x3=3 olur. Bu da cemedici meselenin altına yazılır. Eğer cemedici meseledeki mirasçıların paylan toplanırsa, cemedici meseleye eşit olduğu görülür; Bu da yapılan işlemin doğru olduğuna delâlet eder.

Başka bir misal:

Burada ölenin gerisinde babası, annesi, kızı, oğîu kalmıştır. Sonra tereke taksim edilmeden önce oğul da ölmüş ve geride hanımı ile oğlunu bırakmıştır.
(D
(3)
(3)

Toplam	II. Mesele			Tashih	Asi		
54	24			18	. 6		
13	4	Dede	1/6	3	1	Baba	1/2
13	4	Nine	1/6	3	1	Anne	1/3
12	0	Ana-bababir kız-kardeş	M	4 "	■ 4 ■	Kız	Asabe
		T		8.		Oğul	
3	3	Zevce	1/8				
. 13	13	Oğul	Asabe				

(Tablo 53)
Bu meselede babanın birinci meseleden 1/6, annenin de 1/6 hakkı vardır. Geriye kalan malı ise asabelik yoluyla oğul ve kız alır. Burada meselenin aslı altıdır. Çünkü baba ile annenin payı olan 1/6'in mahreci aynıdır. 6

payın biri babanın, biri annenin, geriye kalan 4 pay ise iki oğula, bir kıza olmak üzere taksim edilir. Oysa 4 pay oğul ve kıza kesirsiz olarak taksim edilemez. Bu durumda mesele tashih edilir. Fertlerin sayısı ile paylar arasında tebayün olduğu için meselenin aslı olan 6 ile fertlerin sayısı olan 3 (erkek çocuk, iki kız sayıldığı için fertlerin sayısı 3 kabul edilir) çarpılır (3x6-18) çıkan sonuç meselenin tashihi olur.
İkinci meselede ise, birinci meselede baba olan kişi dede oluyor, anne de nine oluyor, kız ise ana-bababir olan kızkardeş oluyor. Bu durumda dede 1/6, nine de 1/6 alır. Ana-bababir olan kızkardeş ise oğul tarafından hacbedilir (mirastan mahrum edilir). Kadın ise 1/8 alır, geriye kalan malı da asabelik yoluyla çocuk alır. İkinci meselenin aslı yirmidört-tür (24). Çünkü kadının payının mahreci ile ana ve babanın paylan olan 1/6'in mahreci arasında, ikisininde kesirsiz olarak yarıya bölünmesi açısından tevafuk vardır. Bu durumda birinin tevafuku, diğer meselenin aslı ile çarpılır (4x6=24), çıkan sonuç meselenin aslı olur. Meselenin aslı 24 pay olduğunda 4 pay dede, 4 pay nine, 3 pay kadın, 13 pay da oğul alır. Burada ikinci ölünün birinci ölüden aldığı pay ile meselenin aslına bakıldığında 1/8 de mütevakıf oldukları görülür. Meselenin birinin 1/8 i alınır da diğer meselenin aslı ile çarpılırsa, çıkan sonuç iki meseleyi cemeden rakam olur (3x15=45). Sonra ikinci meselenin aslının yarısı alınır ve o'birincinin katında payın parçası yapılır, onunla da birinci meseleden varis olan her varisin payı çarpılır. Sonra ikinci ölünün payının yansı alınır ve o ikinci meselenin katında sehmin parçası yapılır. Onunla da ikinci meseleden ve her iki meseleden mirasçı olanların payları çarpılır ve böylece herkesin iki meseleden olan paylan cemedümiş olur. Bu da cemedici meseienin altına yazılır. Böylece mesele halledilmiş olur; daha önceki meselede açıkça belirtildiği gibi her mirasçı payını alır.

III. Misal

İkinci Ölünün Paylarının, Meselesine Mübayin Olması

Burada ölenin geride kocası, annesi ve amcası kalmıştır. Sonra tereke taksim edilmeden önce koca da ölmüş ve bir kızı, üç tane de ana-bababir kardeşi kalmıştır. \ .

(3) (5)

Toplam	II.	I.	

(10)

Mesele	

	Tashih	Mesele					
60	10	2			6		
			T		3	Koca	1/2
20			-		2	Anne	1/3
10			-		1	Amca	Asabe
15	5	1	Krz	1/2			
15	5	1	Beş Ana-bababir kızkar-deş	Asabe			

(Tablo 54)

Bu meselede ikinci ölünün birinci meseledeki payı olan 3 ile meselesi arasında tebayün oîduğu açıkça görülmektedir. Bu nedenle birinci meselenin aslı, ikinci meselenin tashihiyle çarpılır (6x10=60) çıkan sonuç cemedici olur.

İkinci meselede 1/10 tashih yapıldığı görülür ki bunun nedeni sudur: Çünkü beş kardeşin payını onlar arasında kesirsiz olarak taksim etmek mümkün değildir. Zira onların sayılan ile paylan arasında tebayün vardır. Bu nedenle meselenin aslı olan 2, kardeşlerin sayısı olan 5 ile çarpılır (2x5=10), böylece mesele 10 ile tashih edilmiş olur. Sonra birinci meselede payı olan kimselerin sayısı, üçüncü meselenin tashihiyle çarpılır, böylece annenin payı 2x10=20, amcanın payı. da 1x10=1.0 olur. Bu, cemedici meseienin altına yazılır. İkinci meseleden payı olan kişinin payı ile ikinci ölünün birinci ölüden aldığı pay çarpılır. Böylece kızma payı 3x5=15 olur, ana-bababir olan kardeşlerin payı 3x5=15 oiur. Bu da derleyici meselenin altına yazıldığında, bu paylarla derleyici meselenin eşit olduğu görülür. Bu da yapılan taksimin doğru, olduğuna delâlet eder.

Başka bir misal:

(D (3)

(18),

Toplam	II. Tashih	II. Mesele		I. Mesele

144	18	6			8 .		
21	3	1	Anne	1/6	1	Zevce	1/8
41	5	5	Ana-ba--babir kızkar-deş	Asabe	2	Oğul	Asabe
41	■ 5		Ana-ba-babir kızkar-deş		2	Oğul	
41	5		Ana-ba-babir kızkar-deş		2	Oğul	
			T		1	Kız _—_ —__	

(Tablo 55)

Burada, ölen kişinin geride karısı, üç tane oğlu ve bir kızı kalmıştır. Sonra tereke taksim edilmeden önce kız da ölmüştür.

Bu meselenin hallinden açıkça ortaya çıkan şudur: Birinci mesele sekizden, ikinci mesele de o meseleden halledilir. İkinci meselenin aslı, birinci meselenin aslı ile çarpılır, elde edilen 144 rakamı iki meseleyi derleyici rakam olur. Hanımın birinci meseledeki payı olan 1, 18 ile çarpılır (1x18=18), ikinci meselede anne olmak itibariyle hanımın payı olan 3, 1 ile çarpılır (3x1=3), çıkan sonuç ikinci ölünün payı olur. Bu da birinci meseledeki 3'e eşittir. Birinci meseledeki her mirasçının payı olan 2, 18'le çarpılır (2x18=36) ve herbirine birinci meseleden 36 pay düşer, ana-bababir kardeş olduklarından dolayı ikinci meseleden de herbirine 5 pay düşer, bu da birle çarpılır (5x1=5), sonra herkesin iki meseledeki payları cemedilir. Bunun neticesi şöyle olur:

Anne: 3 + 18=21
Oğul: 5+36=41
Oğul: 5+36=41 .
Oğul: 5+36=41
Nitekim bu, daha önceki meselede de açıkça görülmektedir.
Münasahat hususundaki bu hükümler, ölen kişinin varislerinden birinin tereke taksim edilmeden önce ölmesi halinde böyledir. Tereke taksim edilmeden önce varislerden iki kişi öldüğünde, işlem derleyici birinci meselededir. Birinci derleyeci, birinci mesele gibi kahul edilir. İkinci öiü ise yeni bir mesele kabul edilir. Üçüncü ölünün meselesi ile derleyici rakam arasında birinci ölü ile ikinci ölü arasında bahsi geçen kaide ve kurallar uygulanır. Bunları tekrar etmeye gerek yoktur.
Tereke taksim edilmeden önce, varislerden ölen ikinci kişi mirasçı olamaz, sadece birinci ölünün varisleri mirasçı olurlar. Onİların ikinci ölüden miras almaları, birinci ölüden miras almaları gibidir. Bu durumda varislerden ölen ikinci kişi, birinci ölünün varisleri arasında sayılmaz. Tereke, diğer mirasçılar arasında taksim edilir: Çünkü onlar bir yolla buna hak kazanmışlardır.
_Bunun misali şudur: Bir kişi ölür de geride ana-bababir olan dört kardeşi kalırsa, tereke taksim edilmeden önce kardeşlerden ikisi ölürse, ilk ölen kardeş haricindekiler hiç yok hükmünde kabul edilerek tereke diğer kardeşler arasında taksim edilir.

ZEVİ'L-ERHAM'IN MİRASÇI OLMASI

Zevi'l-Erham'ın Tarifi

Ertem kelimesi, rahm'in çoğuludur. Rahm, lugatta yakınlık mânâsına gelir. Zevi'l-erham'm feraiz ilmi ıstılahındaki anlamı ise, ölen kişinin mirasçıları dışındaki akrabalarıdır. Bunlardan daha önce bahsetmiştik.

Zevi'l-Erham'ın Mirasçı Olmasının Şartları

Zevi'l-Erham'ın mirastan istifade edebilmeleri için şu şartların bulunması gerekir:

A. Karı veya koca hariç, ölen kişinin terekesini pay ve asabe yoluyla alacak kimse bulunmamalıdır.

Ölen kişinin terekesini pay veya asabe yoluyla alacak bir kişi olursa, o kişi zevi'l-erham'dan önce terekeyi alır. Ölenin gerisinde eşinin kalması, -eğer ondan başka mirasçı yoksa- zevi'l-erham'ın mirasçı olmasına mâni olmaz. Çünkü terekeden artan mal, eşlere verilmez, bunu daha önce izah etmiştik.

B. Beyt'ul-mal muntazam olmamalıdır.

Beyt'ul-Mal muntazam olursa, miras hususunda zevi'l-erham'dan önce gelir. Ayrıca terekeden artan mal hususunda pay sahiplerinden de önce gelir. Bunu da daha önce belirtmiştik.

Beyt'ul-Mal'm Muntazam Olması Durumunda Zevı'l-Erham'ın Mirasçı Olamayacaklarının Delili

İmam Şafii (r.a) Beyt'ul-Mal'ın muntazam olması durumunda zevi'l-erham'ın mirasçı olamayacağı görüşündedir. Çünkü ne Kur'an'da, ne de Sünnet'te zevi'l-erham'a mirastan muayyen bir pay verilmesi gerektiğine dair bir delil yoktur. Eğer onların terekede bir hakkı olsaydı, Kur'an ve Sünnet bunu bildirirdi. Nitekim pay sahipleri ve asabeler hakkında hem Kur'an'da, hem de Sünnet'te açıklamalar vardır.

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

Allah her hak sahibine hakkını vermiştir; bu bakımdan varise vasiyet

yoktur.[23][1]
Eğer zevi'l-erham'ın tereke'de bir hakkı olsaydı, Allah Teâlâ bunu mutlaka bildirirdi. Fakat müteahhir Şafii âlimleri, zevi'l-erham'm mirasçı olacaklarına dair fetva vermişlerdir. Bu fetva hicretin IV. asrindan beri uygulanmaktadır. Onlar beyt'ul-mal'ın muntazam olmadığını, terekeden artanın pay sahiplerine verilmemesi gerektiğini, yabancılara verileceğine zevi'l-erham'a verilmesinin daha uygun olduğunu söylemişlerdir.

Zevi'l-Erham'ın Sınıfları

Zevi'l-erham dört sınıfta toplanabilir:
1. Sınıf
Bunlar, ölen kişinin kızının -ne kadar aşağı inerse insin- evlâtları veya ölen kişinin oğlunun kızının -ne kadar aşağı inerse insin-evlâtlarıdır. ' . .
2. Sınıf
Bunlar, ölünün aslı oldukları için ölüye nisbet edilen, rahimden gelen ve mirasçılardan hariç olan dede ve ninelerdir. Kendisiyle ölü arasında bir kadın olan (bir kadın vasıtasıyla ölüye bağlanan) dedeye/dedelere 'rahimden gelen dede' denir. Meselâ annenin babasının babası veya babanın babasının babası gibi. Rahimden gelen nine ise kendisiyle ölü arasında rahimden gelen bir dedenin bulunduğu ninedir. Meselâ annenin babasının annesi ve daha yukarıları gibi.
3. Sınıf
Bunlar ölünün anne ve babasına nisbet edilen kişilerdir. Çünkü onlar hem ölü için hem de onlar için derleyici asıllardır. Bu sınıfa dahil olan kişiler şunlardır: Kızkardeşlerin erkek veya kız, ana-bababir veya sadece anabir olan çocukları ve ana-bababir olan veya bababir olan erkek kardeşin kız çocukları, anabir olan erkek kardeşin erkek ve kız çocukları! Bu sıfatların herhangi biriyle ölüye nisbet edilen herkes zevi'I-erham'dır.
4. Sınıf
Bu sınıfa dahil olanlar, ölenin dedelerine ve ninelerine nisbet edilen kişilerdir. Çünkü bu dede ve nineler hem ölünün, hem de onların aslıdır (köküdür). Bunlar annenin amcaları, teyzeleri ve amcaların kızları, dayılar, halalar ve bunların çocuklarıdır.

Zevi'I-Brham'm Mirasçı Olma Şekli

Biz, eşlerin haricinde pay sahibi ve asabenin bulunmaması durumunda

terekenin tamamının zevi'l-erham'a verileceğini söylemiştik. Eğer ölen kişinin eşi varsa, onun payı verildikten sonra geriye kalan mal zevi'l-erham'a dağıtılır. Zevi'l-erham'dan tek kişi varsa, malın (terekenin) tümü ona verilir. Meselâ ölen kişinin geride kızının kızı kalmışsa, terekenin tamamını alır. Çünkü ondan başka zevi'l-erham yoktur.

Zevi'l-erham'ın birden fazla olması halinde miras durumları şöyle olur: .

1. Zevi'l-erham'dan olan halalar, dayılar, anabir olan amcalar ve teyzeler, kendileriyle ölen kişiye bağlandıkları şahsın yerine kaim orurİar. Zevi'l-erham'dan olan akrabalar İşte böyle derece derece mirasçı olan bir asl'a varıncaya kadar giderler. Mirasçı olan bir asla ulaşan kişi onun yerine kaim olarak onun aldığı payı alır. Meselâ ölen kişinin kızının oğlu annesinin yerine kaim olur, erkek kardeşinin kızı babasının yerine kaim olur ve bu böylece devam eder. Ancak dayılar, teyzeler, halalar ve anabir olan amcalar bundan müstesnadır. Çünkü dayılar ve teyzeler annenin yerine geçerek annenin tek başına bulunduğunda aldığı payı alırlar veya annenin tek başına bulunmadığında aldığı payı -ki bu da 1/3 veya 1/6'dır- alırlar. Halalar ve anabir olan amcalar ise baba yerine geçerler ve babanın aldığı payı alırlar.

2. Zevi'l-erham'dan olan akrabaların herbiri -yukarıda belirttiğimiz şekilde- mirasçı olan bir asla ulaşıp onun yerine kaim olduktan sonra ölüye en yakın olan -sıra bakımından uzak bile olsa- takdim edilir. Meselâ ölen kişinin geride kızının kızının kızı ve oğlunun oğlunun kızının kızı varsa, terekenin tamamı oğlunun oğlunun kızının kızına verilir. Her ne kadar birinci kız ölüye sıra bakımından daha yakınsa da ikinci kız derece' bakımından ondan daha yakındır. Çünkü ikinci kız birinci kızdan daha önce mirasçı bir asla ulaşır. Başka bir ifade ile birinci kızın kendisiyle ölü arasında mirasçı olmayan bir kişi vardır ki bu da kızın kızıdır.

3- Mevcut zevü-erham'ın ölüye yakınlık dereceleri eşit olursa, yerlerine kaim oldukları mirasçılar gibi kabul edilirler ve ona göre terekeyi paylaşırlar. Eşlerden biri hayatta ise onun payı verildikten sonra geriye kalanı taksim ederler. Yerlerine kaim oldukları mirasçılardan hacbcdilen varsa, hacbedilen mirasçının yerine kaim olan zevi'l-erham da hacbediiir. Zevi'l-erham'dan olan akrabalar, yerlerine kaim oldukları mirasçıların aldıkları paylan alırlar.

(AvI) 7 6		
1	Anne'nin babası	1/6

2	Anabir kızkardeşlerin kızları	1/3
3	Ana-bababir kızkardeşin kızı	1/2
1	Bababir ktzkardeşin kızı	1/6

(Tablo 56)

Burada annenin babası 1/6, anabir olan kızkardeşleri vasıtasıyla ölüye bağlananlar 1/3, ana-bababir olan kızkardeşin kızı 1/2, bababir olan kızkardeşin kızı 1/6 alır. Annenin babasına 1/6 verilmesinin sebebi, kendisi vasıtasıyla ölüye bağlandığı annenin yerine kaim olmasıdır. Anabir olan kızkardeşlerin kızlarına 1/3 verilir. Çünkü onlar anabir olan kızkardeşlerin yerine kaim olurlar, onlar anabir olan kızkardeşler vasıtasıyla ölüye bağlanırlar. Ana-bababir olan kızkardeşin kızına terekenin yansı verilir, çünkü o ana-bababir olan kızkardeşin yerine kaim olur ve ölüye onun vasıtasıyla bağlanır. Bababir olan kızkardeşin kızma 1/6 verilir, çünkü o ana-bababir olan kızkardeşle beraber bulunan bababir olan kızkardeşin yerine kaim olmuştur. Eşlerden biri zevi'l-erham'la beraber bulunduğunda eşin payında avl yapmamak vacibdir. Böyle bir durumda önce eşin (karı veya kocanın) payı verilmeli, geriye kalan mal zevi'l-erham arasında dağıtılmalıdır.

4	2		
2	1	Koca	. 1/2
2	1	Kızkardeş kızları	Asabe

Oablo 57)

Ölenin -Tablo 57'de olduğu üzere- geride kocası, iki tane de ktzkar-deşinin kızı.kalırsa, kocaya terekenin yarısı verilir ki bu 1 paydır, geriye kalan 1 pay da iki kıza yarımşar pay olarak verilir. Ancak 1 pay iki kıza kesirsiz olarak taksim edilemeyeceğinden meselenin tashih edilmesi gerekir. Meseleyi tashih etmek için fertlerin sayısı, meselenin aslı ile çarpılır

(2x2=4), çıkan sonuç meselenin tashihidir. Bu durumda koca, payını 2 ile çarparak (2x1=2) alır. Kızkardeşin kızları da paylarını 2 ile çarparak (2x1=2) alırlar. Böylece herbirine 4 pay düşer. Eğer kızkardeşin iki kızı yerine iki kızkardeş olsaydı onlara terekenin 2/3'si verilmesi gerektiği için

mesele avledilecekti. Mesele avledilince de koca, malın yarısını değil 3/7'sini alacaktı. Fakat koca zevi'l-erham1 la beraber bulunsaydı, terekenin yansını alırdı. Bu durumda kaide gereğince, mirasçının yerine kaim olan zevj'l_erham mirasçının aldığı payı alır. Sanki ölen kadın onları mirasçı olarak bırakmış farzedilir. Ancak anabir olan kızkardeşlerin çocukları bundan müstesnadır. Onlar, kendisi vasıtasıyla ölüye bağlandıkları kişinin payını aralarında taksim ederler. Bu taksimde erkeklerle kadınlar arasında fark gözetilmez, zira kendilerine miras bırakan kimselerin durumu da böyledir. Ancak anabir olan kardeş veya anabir olan kızkardeş ölür de geride oğlunu ve kızını bırakırsa, tereke oğula 2, kıza 1 pay verilmek suretiyle paylaştırılır. Eğer onların kendisi vasıtasıyla ölüye bağlandıkları anne ölüp geride onları bıraksaydı, onlar anabir kardeşler hükmünde olurdu; miras da aralarında eşit şekilde taksim edilirdi.

TEREKE'NİN TAKSÎMİ

Terekenin mirasçılar arasında taksimi, fera-iz ilminin asü olan tek amacıdır. Daha önce bahsi geçen hususlar ise bunun vasıtalarıdır. Terekenin taksim edilmesinin birkaç yolu vardır. Bu yolların en basiti; terekenin meselenin aslı üzerine taksim edilmesi, sonra neticenin her mirasçının payı ile çarpılmasıdır.
Bunun misali -Tablo 58'de olduğu gibi- ölen kişinin geride karısının, iki kızının, annesinin ve ana-bababir olan kardeşinin kalmasıdır.

24		
3	Zevce	1/8
16	İki kız	2/3
4	Anne	1/6
1	Ana-bababir erkek kardeş	Asa be

(Tablo 58)
Burada meselenin aslının 24 olduğu açıktır. Çünkü meselede 1/8 vardır, onun mahreci sekizdir, 1/6 vardır, onun mahreci de 6'dır. 6 ile 8 arasında da tevafuk vardır. Burada kadına 1/8 verilir, bu 3 paydır. İki kıza malın 2/3'si verilir, bu da 16 paydır (her kıza 8 pay verilir). Anneye 1/6 verilir, bu da 4 paydır. Ana-bababir olan kardeş ise asebe olması nedeniyle geriye kalan bir payı ahr.
Terekenin 4800 lira olduğu farzedilirse, yapılması gereken işlem şudur: Tereke, meselenin aslı üzerine taksim edilir, sonra çıkan netice her mirasçının payı ile çarpılır.
Örnek: 4800/24=200 lira, 1 pay 200 liradır. Bu durumda kadına 3x200-600 lira, iki kıza 16x200=32000 lira, anneye '4x200=800 lira, kardeşe 1x200=200 lira verilir. İşte bu payların toplamı olan 4800 lira terekenin kıymetidir.
Başka bir yol da'şudur: Her mirasçının payı terekenin tamamı ile) çarpılır, çıkan sonuç meselenin aslı üzerinden taksim edilir. Bunuri misali de Tablo 59'da olduğu gibidir.

12		

4	Anne	1/3
3	Zevce	1/4
5	Amca	Asa be

(Tablo 59)

Burada meselenin aslı 12'dir. Çünkü meselede annenin payı ile zevcenin payı arasında tebayün vardır. Anne 1/3 alır, bu 4 pay eder. Zevce 1/4 alır, bu da 3. pay eder. Geriye kalan malı da asabe yoluyla amca alır, bu da 5 pay eder.

Terekenin 100 dinar olduğu farzedilirse, .

Annenin payr= 4x100=1/3-33

12 -Zevce'nin payı= 3/100=25 . .

12 Amcanın payi= 5x100=2/3-41

12 '

4		
1 .	Koca	1/4
1	Ana-bababir kızkardeş	Asabe
2	Oğul'un kızı	1/2

(Tablo 60)

Burada ölenin geride kocası, ana-bababir olan kızkardeşi ve oğlunun kızı kalmıştır. Koca 1/4 alır, bu 1 paydır. Kız malın yarışını alır, bu da 2 paydır. Aha-bababir olan kızkardeş ise asabe yoluyla geriye kalan 1 payı alır. Çünkü o başkasıyla beraber bulunan asabedir. Meselenin aslı 4'tür. Kızın payının mahreci olan 1/2 ile kocanın payının mahreci arasında tedahül vardır. Terekenin 44 lira olduğunu farzedersek kocanın payı 1x44=44/4= 11 lira, kızın payı ise 2x44=88/4=22 lira olur.

Mirasta Meşhur Olan Meseleler

.Mirasta meşhur olan birtakım meşelere bazı lakablar verilmiştir. O meseleler feraiz âlimleri arasında bu lakablarla bilinmektedir. Bu meselelerin bu lakabları almalarının sebebi, ya orada ihtilaf olduğu için, ya sorulduğu âlime nisbet edildiği için, ya da o meselede hüküm veren âlimin lakabı olduğu içindir. Yukarıdaki bahislerde feraiz ilminin kaidelerini

açıklarken bu meselelerin bir kısmı zikredilmişti. Burada ise bir başlık altında bu meselelerin en meşhurlarını beyan edeceğiz ki feraiz ilminin kaynak kitaplarını okuma imkânına sahip olmayanlar onları öğrenebilsinler.

1. el-Müşerreke Meselesi

Bu meseleye aynı zamanda eî-müştereke ve'I-himariyye ismi de veri -lir. Bu mesele, Kardeşler bahsinde geçmişti. Bunun misali Tablo 6l'de olduğu gibidir.
(3) .

18	6		
9	3	Koca	1/2
3	1	Anne	1/6
4	2 '■■	Anabir erkek kardeşler	1/3
2		Ana-bababir kızkardeş oğulları	

(Tablo 61)
Bilindiği gibi Hz. Ömer bu meselede önce hüküm vermiş: Asabe oldukları için ana-bababir olan kardeşleri iskat etmiş, paylar dağıtıldıktan sonra onlara birşey kalmamıştır. Sonra bu hükmünden vazgeçerek onları sanki hepsi anabir kardeşlermiş gibi kabul ederek anabir kardeşlerle ortak yapmış, babalarını ilga etmiştir.

2. el-Umeriyyeteyn Meselesi

Hz. Ömer bu iki meselede hüküm vermiş olduğundan bunlara umeriyyeteyn adı verilmiştir. Nitekim bunu daha önce söylemiştik. Burada eşlerin payından sona anneye 1/3 verilmiştir. Bu iki meselenin misalleri Tablo 62 ve 63'dedir.

6		

3	Koca	1/2
1	Anne	1/3
2	Baba	Asa be

(Tablo 62)

12		
3	Zevce	1/4
3	Anne	1/3
6	Baba	Asabe

(Tablo 63) 3. el-Mübahele Meselesi

Bunun misali Tablo 64'de olduğu gibidir.

(Avl)

8 - 6'		
3	Koca	1/2
2	Anne	1/3
3	Anabababir kızkardeş	1/2

(Tablo 64)

Burada malın yarısı kocaya verilir, bu 3 paydır. Malın 1/3'i anneye verilir, bu 2 paydır. Malın yarısı da ana-bababir olan kızkardeşe verilir, bu da 3 paydır. Meselenin aslı 6 olduğundan ve mirasçılara paylaştınla-macağından, mesele 8fe avledilmiştir. Bu, İslâm'da avledilen ilk meseledir. Bunu daha önce söylemiştik. Bu meseleye mübahele isminin verilmesinin sebebi, Hz. Ömer'in hilafete geçtiği dönemin başında olmasıdır. Bu mesele hususunda Hz. Ömer sahabe ile istişare etmiş, Hz. Abbas da terekeyi paylarının oranı nisbetinde onlara taksim etmesini söylemiş, diğer sahabîler de buna muvafakat etmişlerdir.

Başka bir rivayete göre Hz. Ömer bu mirasçılara 'Ben Allah'ın Kitabı'nda sizin için bir pay göremiyorum. Allah Teâlâ'nın hanginizi takdim edip hanginizi tehir ettiğini de bilmiyorum ki ben de ona göre davranayım. Fakat bu konuda bir görüşüm vardır, eğer doğruysa Allah'tan, yanlışsa bendendir. Benim görüşüme göre her payın eksiltilmesi (avledilmesi) gerekir' diyerek paylarda avl yapmış ve terekeyi taksim etmiştir. Bu

hususta ashabdan hiçbiri ona muhalefet etmemiştir. Hz.Osman halife olunca Abdullah b. Abbas bu hususta muhalefet ederek 'Eğer oniar Allah'ın takdim ettiğini takdim, tehir ettiğini de tehir etselerdi, payların avledilmesine gerek kalmazdı' dedi. Bunun üzerine İbn Abbas'a 'Allah kimi takdim, kimi tehir etti?' diye soruldu. İbn Abbas şöyle cevap verdi: 'Koca, zevce, anne ve nine takdim edilir. Oğulun kızları, ana-bababir olan ve bababir olan kızkardeşler de tehir edilir. Onlara bazen pay verilir, bazen de asabe olurlar. Avl ise ancak paylardan geriye kalan mal hakkında yapılır'. Bu hususta sahabîler İbn Abbas ile tartıştıklarında1 İbn Abbas 'Kim istiyorsa onunla mübahele edelim. Aliç çölünün kumlarını sayan kişi dahi malda iki yarım pay, bir de 1/3 pay çıkarmaz1 dedi. Bunun üzerine sahabîler 'O halde neden bunu Hz. Ömer zamanında söylemedin?' dediler. İbn Abbas [Hz. Ömer'den korktuğum için söylemedim' diye cevap verdi
Buradaki Aliç, çok meşhur bir çölün adıdır. İbn Abbas'm 'Kim istiyorsa onunla mübahele edelim' sözü şu ayete işarettir:
(Ey Muhammedi) Sana gelen ilimden sonra, seninle tartışacak olurlarsa, de ki: 'Gelin çocuklarımızı ve çocuklarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım. Sonra da lanetleşelim. Allah'ın lanetinin yalancıların üzerine olmasını dileyelim'. (Âlu İmran/6l) İşte bundan ötürü buna el-mü'hahele meselesi denilmiştir.

4. el-Minberiyye Meselesi

Bu mesele Tablo 65'de olduğu gibidir.
(Avl)

27 24		
3 .	Zevce	1/8
4	Baba	1/6
4	Anne	1/6
16	iki kız	2/3

(Tablo 65)
Burada meselenin aslı 24'tür. Çünkü bu meselede' bulunan paylardan 1/8 ile 1/6'in mahreçleri arasında tevafuk vardır. Bu durumda mesele 27'ye avledilir. Zevce 1/8 ahr, bu 3 paydır. Anne 1/6 alır, bu da 4

paydır. Baba 1/6 alır, bu da 4 paydır. İki kız ise malın 2/3 alır, bu da 16 paydır. Bu meseleye el-minberiyye denmesinin sebebi, Hz. Ali'nin minberde hutbe irad ederken bu mesele hakkında hüküm vermesidir. Hz. Ali sözünü 'Hamd o Allah'a mahsustur ki her nefsi işledikleriyle cezalandırır' diye sürdürdü. Bu mesele kendisine sorulduğunda çok çabuk bir şekilde 'Zevcenin 1/8 olan hissesi burada 1/9 olmuştur. Bu nedenle mesele avledilir' dedikten sonra hutbesine devam etmiştir. Bu, Hz. Ali'nin ne kadar zeki ve bilgili olduğunu göstermektedir.

5. el-Harka Meselesi

Bu mesele Tablo 66rda olduğu gibidir.
(3)

9	3		
3	1	Anne	1/3
4	2	Dede	Asabe
2		Anabababir kizkardeş	

(Tablo 66)
Burada anneye 1/3 verilir, geriye kalan mal ise dede ile kizkarde-şindir; dedeye 2, kızkardeşe 1 pay verilmek suretiyle paylaştırılır. Meselenin aslı 3 olduğundan tashih edilerek 9'a çıkarılması gerekir. Böylece anneye 3 pay, dedeye 4 pay, kızkardeşe de 2 pay düşer. Bu meseleye el-Harka adı verilmesinin sebebi, ashabın bu meseleyi yırtmış/parçalamış olduğunun düşünülmesi veya bu meselenin ashabın ittifaklarını parçalamasıdır. Çünkü ashab bu meselede yedi görüşe ayrılmıştır. Bizim zikrettiğimiz şekil ise Şafii mezhebinin kabul ettiği görüştür.

6. el-Ekderiyye Meselesi

el-Ekderiyye'nin mânâsını daha önce beyan etmiştik. Bu mesele Tablo 67'de olduğu gibidir.

CAvl) (3)

27		9 6		
9		3	Koca	1/2
6		2	Anne	1/3
8		1	Dede	1/6
4		3	Anabababir (veya ba-babir) kizkardeş	1/2

(Tablo 67) .

Burada avl yapılarak kocaya malın yarısı, anneye 1/3'i, dedeye 1/6'i, kızkardeşe malın yarısı verilir. Bu durumda meselenin aslı olan 6, avledilerek 9'a çıkarılmıştır. Avl yapıldıktan sonra dede ile kızkardeşin payları birleştirilerek erkeğe 2,' kadına 1 olmak üzere aralarında taksim edilir. Çünkü birinin payı olan 1/9 ile diğerinin payı olan 3/9, onlara -erkeğe 2, kadına 1 pay yerilmek suretiyle- taksim edilemezdi. Bu nedenle onların sayısı alınarak -çünkü paylan arasında mübayenet vardır- meselenin aslı ile çarpılmış ve mesele 27 ile tashih edilmiştir. Bu durumda kocaya 9 pay, anneye 6 pay, dedeye 8 pay, kızkardeşe de 4 pay verilir. Bu meseleye el-Ekderiyye denmesinin sebebi, bu meselenin Zeyd b. Sabit'in görüşünü üç yönden bulandırmış olmasıdır. Zira İbn Mes'ud, dededen ötürü avl yaparak kızkardeşe pay ayırmış, payların tamamını cemedip asabelere taksim etmiştir. Kızkardeşi pay sahiplerinden kabul ederek onu asabe'den saymamış, zira ona birşey kalmamıştır. Terekenin taksim edilmesine de imkân yoktur, çünkü o dedenin payı olan 1/6'de azaltma yoluna gidiyordu.

7, el-Yetimetan Meselesi

Bu meseleler Tablo 68 ve 69'da olduğu gibidir.

2		
1	Koca	1/2
. 1	Ana-bababir	1/2

	kızkardeş	

(Tablo 68)

2		
1	Koca	1/2
1	Bababir kızkardeş	1/2

(Tablo 69)

Bu iki meselede koca malın yarısını alır, geri kalan yarıyı da kızkar-deşler alır. Feraiz ilminde bu iki mesele dışında hiçbir meselede tereke iki eşit paya ayrılmaz.

8. Ümnü'l-Furûh Meselesi

Bu mesele Tablo 70'de olduğu gibidir.

(Avl)

10 6		
3	Koca	1/2
1	Anne	1/6
2	Annebir iki kızkardeş	1/3
4	Ana-bababir iki kızkardeş	2/3

(Tablo 70)

Burada koca malın yansını, anne 1/6'ini, anabir olan iki kızkardeş malın 1/3'ini, ana-bababir olan iki kızkardeş de 2/3'sini alır. Meselenin aslı olan 6, avl yapılarak 10'a çıkarılmıştır. Bu meseleye ümm'ül-furûh adı verilmesinin sebebi, bu meselede, avl yapılmış diğer meselelerden daha fazla alınmasıdır ve bu dört fazlalığın yavrulara benzet ilmesidir. (Çünkü furûh, ferh'in cem'idir, ferh ise yavru mânâsına gelir). Aynı zamanda bu meseleye eş-Şureyhiyye adı da verilir. Çünkü bu mesele hakkında ilk hüküm veren kişi Kadı Şureyh'Lir.

9. Ümmü'l-Eramil Meselesi

Bu mesele Tablo 71'de olduğu gibidir.

(Avl)

17 22		
3	Üç Zevce	1/4
2	İki Nine	1/6
4	Anabir dört kızkardeş	1/3
8	Ana-bababir sekiz kızkardeş	2/3

(Tablo 71)

Burada hanımların herbirine birer pay olmak üzere 1/4 verilir-ki bu 3 paydır. İki nineye birer pay olmak üzere 1/6 verilir, bu da 2 paydır. Anabir olan kızkardeşlere birer pay olmak üzere 1/4 verilir. Ana-bababir olan kızkardeşlere de 2/3 verilir ki bu da 8 paydır. Meselenin aslı 12'den 17'ye avledilmiştir. Bu meseleye ümm'ül-eramil adı verilmesinin sebebi, mirasçıların tamamının kadın olmasıdır ve bu mesele şu şekildeki bir problemle ifade edilir: bir adam ölür ve geriye 17 dinar ve 17 zevce bırakırsa, her zevceye 1 dinar düşer.

10. el-Mervaniyye Meselesi

Bu mesele Tablo 72'de olduğu gibidir. , . : . .

(Avl)

9 6		
3	Koca	1/2
4	Ana-bababir iki kızkardeş	2/3
	Bababir iki kızkardeş	M
2	Anabir iki kızkardeş	1/3

(Tablo 72)

Burada avl yapılarak malın yansı kocaya verilir ki bu 3 paydır. Ana-bababir olan iki kızkardeşe 2/3'si verilir, bu da 4 paydır. Bababir olan iki kızkardeş ise ana-bababir olan iki kızkardeşle hacbedilir, çünkü malın 2/3'sinden sonra geriye birşey kalmamaktadır. Anabir olan iki kızkardeşe 1/34 verilir, bu da 2 paydır. Meselenin aslı olan 6 avledilerek 9'a çıkarılır. Bu meseleye Mervanİye denilmesinin sebebi, Mervan b. Hakem

zamanında vukûbulmasıdır. Bu meseleye el-Ğarra adı da verilir. Çünkü âlimler arasında meşhur olmuş bir meseledir.

11. el-Hamziyye Meselesi

Bu mesele Tablo 73'de olduğu gibidir.
(12)

72	6		
12	1	Uç Nine	1/6
30	5	Dede	Asa be
30		Ana-bababir kızkardeş	
0		Bababir kızkardeş	
0		Anabir kızkardeş	M

(Tablo 73)
Bu mesele Şafii mezhebi üzerine avdet edilen meselelerdendir. Çünkü ana-bababir olan kızkardeş, bababir olan kızkardeşi dede üzerine sayarak dedeyi işin içinden çıkardıktan sonra, bababir kızkardeşin payını da alır. Bu meselenin aslı 6'dır. Nineler 1/6 alır ki bu 1 paydır. Dede ve iki kızkardeş ise geriye kalan 5 payı alır. Anabir olan kızkardeş dede ile hacbedilir (mirastan mahrum edilir). Ninelerin sayısı ile payları arasında mübayenet olduğu için onların payları aralarında kesirsiz olarak taksim edilemez. Bu durumda ninelerin sayısı alınır, dede ve iki kızkardeşin payları 5, sayılan ise 4'tür, çünkü dede iki kızkardeş gibi sayılır. Burada da payların sayısı ile fertlerin sayısı arasında tebayün vardır. Fertlerin sayısı hacbedilip ninelerin sayısı ile dede ve kızkardeşlerin sayısına -bu sayı 4'tür- bakıldığında onların mütebayin oldukları görülür. Bu durumda bir grubun sayısı Üe diğer grubun sayısı çarpılır (4x3=12) ve çıkan sonuç da meselenin aslı ile çarpılır (12x6=72). Ninelere 12x1=12 düşer, her nineye 4 pay verilir. Dede ve kızkardeşlere 12x5=60 düşerse, yarısını dede alır ki bu 30 paydır. Geriye kalan 30 pay da ana-bababir olan kızkardeşlere verilir. Bu meseleye el-Hamzİyye adı verilmesinin sebebi,

bu meselenin Hamzatu'z-Zeyyad isimli bir kişiye sorulması ve onun da bu cevabı vermesidir.

12. ed-Dinariyye Meselesi

Bu mesele Tablo 74'de olduğu gibidir.
(25)

600	24		
75	3	Zevce	1/8
100	4	Nine	1/6
400	16	iki kız	.2/3
24	1	Bababir oniki erkek kardeş *	Asabe
1		Bababir kızkardeş	

(Tablo 74)
Bu meselede tereke 600 dinar, meselenin aslı ise 24'ür. Bu meselede, erkek kardeşlerle kızkardeşin payları ile sayıları arasında tebayün olduğundan tashih yapılması gerekir. Bu durumda meselenin aslı ile fertlerin sayısı çarpılır (24x25=600), çıkan sonuç meselenin tashihidir. Böylece kadın 1/8 alır ki bu 75 dinardır, nine 1/6 alır, bu da 100 dinardır. İki kız malın 2/3'sini alırlar, bu da 400 dinardır. Bababir olan erkek kardeşlerle bababir olan kızkardeşler de geriye kalan 25 dinarı; erkeğe 2, kıza 1 dinar olmak üzere paylaşırlar. Bu yüzden meseleye ed-Dinariyye meselesi denilmiştir. Bu mesele şu şekildeki bir problemle ifade edilmiştir; bir adam 600 dinar bırakır ve 17 tane erkek ve kadın mirasçısı olursa, herbiri 1 dinar alır.

13. el-İmtihan Meselesi

Bu mesele Tablo 75'de olduğu gibidir.

(1260)

Tashih 30.240	Asi 24		
3780	3	Dört Zevce	1/8
5040	4	Beş Nine	1/6
20.160	16	Yedi Kız	2/3
1260	1	Bababir Dokuz Kızkardeş	Asabe

(Tablo 75)

Bu mesele 24 ile tashih edilir. Zevcelere 1/8 verilir, bu 3 paydır. Ninelere 1/6 verilir, bu da 4 paydır. Kızlara 2/3 verilir, bu da 16 paydır. Geriye kalan da asabe yoluyla kızkardeşlere verilir, bu da 1 paydır. Çünkü kızkardeşler başkasıyla beraber bulunduklarında -ki burada ölenin kızı ile beraberdirler- asabe olurlar. Grupların sayıları ile payları arasında tebayün olduğundan payları kesirsiz olarak taksim edilemez. Bu nedenle bir grubun fert sayısıyla diğer grubun fert sayısı çarpılır, çıkan sonuç -ki 1260'dır- ile de meselenin aslı olan 24 çarpılır (1260x24=30.240), çıkan sonuç meselenin tashihidir. Sonra her mirasçının payı, payın parçasıyla çarpılır:

Zevceler: 3x1260=3780 Nineler: 4x1260=5040 Kızlar: 16x1260=20160 Kızkardeşler: 1x1260=1260 Toplam: 30.240

Feraiz'in Çeşitli Konularında Tahlil Edilmiş Meseleler

Feraiz ilminin -hesap bahsine girmeden önce- hükümlerinin çoğunu serdetmiştik. Ancak bu hükümleri, feraiz âlimlerinin her konuda yaptıkları hesap şekilleriyle birlikte zikretmem iş tik. Miras meseleleriyle ilgili bu tablolar, hükümlerin daha iyi anlaşılıp terekenin mirasçılara nasıl dağıtılması gerektiğini göstermek için yapılmıştır. Bu meseleleri geciktirmemizin sebebi, hesap ilminin kaide ve kurallarını beyan etmeden önce çalışmamızı feraiz ilminde meçhul bulunan elliden fazla mesele üzerine bina etmekten korkmamızdı. Nitekim önce hesap meselelerini beyan etmekle makul bir yol tuttuğumuz anlaşılmıştır. Hatta bu yolun takip edilmesi zaruri idi. Şimdi daha önce beyan edilip halledilmiş meselelerden birtakım numuneler alacağız ki bu ümin kaide ve kuralları, öğrenmek isteyenlerin zihinlerinde iyice yerleşsin. Allah Teâlâ'dan

dileğimiz bu meseleleri hepimiz için yararlı kılması ve bizi doğru yola iletmesidir. O bizim tek dayanağımızdır ve O ne güzel vekildir.

Feraiz Meselelerinin Hallinde Âlimlerin Umumiyetle Takip Ettikleri Yol

Meselelerin halledilmesinde bilinmesi gereken birtakım usûller bulunmaktadır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:
1. Mirasçıları, doğru bir çizgi çizerek yazmak.
2. Her varisin farz veya asabe veya hacb yoluyia müstehak olduğu konumu verese'nin sağ yanına onlara mahsus bir çizgiyle belirtmek.
3- Meselenin aslını, çizginin üstüne ve sol tarafına yazmak.
Blinu daha önce meşelerin aslının istihracı konusunda görmüştük.
4. Mesele avledilmişse, onu aslın üstüne koymak.
5. Meselenin tashihini, meselenin asıl çizgisinin üst sol tarafına yazmak.
Meselelerin nasıl tashih edildiğini daha önce belirtmiştik.
6. Her mirasçının payı onun tam hizasına meselenin altına yazılmalı, ayrıca meselenin tashihinin de altına yazılmalıdır.
7. Sehmin parçası, meselenin aslının sağ üst tarafına konulmalıdır.
8. Feraiz âlimleri genellikle asabclere ayn harfiyle, hacbedilen kişiye de mira (f) harfiyle işaret etmişlerdir.

Pay Sahipleri ile Asabeler Hakkındaki Birtakım Meseleler

6		
3	Koca	1/2
2	Anne	1/3
1	Anabababir erkek kardeş	Asabe

(Tablo 76)
Bu meselede koca tereke'nin yarısını (1/2) alır; zira karısının, miraç -sısı olacak bir çocuğu yoktur. Anne terekenin 1/3'ni alır. Çünkü mirasçı olacak bir evladı olmadığı gibi, ayrıca birkaç kardeş de bulunmamaktadır. Anabababir erkek kardeşe gelince, o terekenin geri kalanını asabe yoluyla alır. Çünkü o bu meselede zikredilen erkekler içerisinde onların en çok hak sahibi olanıdır, üstelik kendisini hacbedecek kimse de yoktur.

Bu meselenin aslı 6'dır. 1/2'in mahreci olan 2, 1/3'in mahreci olan 3 ile çarpılmıştır (2x3=6). Netice itibariyle terekenin bütün paylan 6'dır ve mesele yukarıda izah edildiği şekilde tevzi edilir.

23		
12	Kız	1/2
4	Anne	1/6
3	Zevce	1/8
5	Anabababir erkek kardeş	Asabe

(Tablo 77)

Bu meselede kızın payı 1/2, yani terekenin yarısıdır. Çünkü kız burada tek basmadır ve onu asabe yapacak kimse yoktur. Annenin payı 1/3'dir. Çünkü ölenin mirasçı olan bir kızı bulunmaktadır. Hanımın payı 1/8'dir, zira mirasçı olan çocuğu vardır. Geriye kalan mal ise asabe yoluyla ana-bababir olan kardeşindir. Bu meselenin aslı 24'tür. Çünkü 1/8 ile 1/6'mn mahreçleri mütevafıktır, yani hem sekiz, hem de altı kesirsiz olarak ikiye bölünebilir. Birinin yarısı ile diğeri çarpıldığında, çıkan sonuç meselenin aslı olur. Yarının mahreci ise hem 1/8'in, hem de 1/6'in mahrecine dahildir; yani 6'da üç tane 2, 8'de ise dört tane 2 vardır. Bu bakımdan yarının mahreci bırakılır. Bu durumda terekenin paylarının toplamının 24 olduğu açıktır. Bunun nasıl taksim edileceği yukarıdaki meselede izah edilmişti.

Başka bir misal olarak da Tablo 78'deki meseleyi ele alalım:

12		
6	Oğul'un Kızı	1/2
3-	Koca	1/4
2	Anne	1/6
1	Bababir erkek kardeş	Asabe

(Tablo 78)

Burada oğuiun kızma terekenin yansı, yani 1/2 verilir. Çünkü ölen kişinin çocuğu bulunmamaktadır. Ayrıca oğuiun kızı tek başına bulunmaktadır,

onu asabe yapacak kimse yoktur. Kocaya malın 1/4'i verilir,, çünkü mirasçı olan bir dal (fer) vardır. Anneye 1/6 verilir, çünkü mirasçı olan varis vardır. Geriye kalan mal ise bababir olan erkek kardeşe asabe yoluyla verilir. Meselenin aslı 12'dir. Çünkü 1/4 ile 1/6'in mahreçleri arasında tevafuk vardır. 1/4'in mahreci 4, 1/6'in mahreci ise 6'dir. Her ikisi de kesirsiz olarak ikiye bölünebilir. Bunlardan birinin yarısı diğeriyle çarpıldığında (4x3=12), çıkan sonuç meselenin aslı olur.
Başka bir misal olarak da Tablo 79'daki meseleyi ele alalım:

12		
6	Ana-bababir kızkardeş	1/2
3	Zevce	1/4
2	Anabir erkek kardeş	1/6
1	Ana-bababir erkek kardeşin oğlu	Asabe

(Tablo 79)
Burada ana-bababir olan kızkardeş terekenin yansını (1/2) alır. Çünkü tek basınadır, onu hacbeden ve asabe yapan kimse de yoktur. Zevce 1/4'ini alır, çünkü ölen kişinin oğlu yoktur. Anabir erkek kardeş 1/6'ini alır, çünkü' ölen kişinin kardeşi bulunmamaktadır. Geriye kalan malı ise ana-bababir olan kardeşin oğlu asabe yoluyla ahr. 1/4 iie 1/6'in mahreçleri arasında tevafuk olduğundan meselenin aslı 12'dir. Bu bakımdan 4 veya 6'mn yansı ile diğeri çarpılır, elde edilen sonuç meselenin aslı olur. Açıkça görüldüğü gibi burada terekenin paylarının toplamı 12'dir ve meselede açıklandığı gibi taksim edilir.
Başka bir misal olarak da Tablo 80'deki meseleyi ele alalım:

6		
3	Bababir kızkardeş	1/2
1	Anne	1/6
1	Anabir kızkardeş	1/6
1	Anabababir Amca	Asabe

(Tablo 80) . .

Burada bababir olan kızkardeşe terekenin yansı (1/2) verilir, çünkü tek başına bulunmaktadır. Ayrıca onu hacbedecek ve asabe yapacak kimse de yoktur. Anneye 1/6 verilir, çünkü ölen kişinin erkek kardeşi yoktur. Anabir olan kızkardeşe de 1/6 verilir, çünkü o da tek basmadır ve onu hacbedecek kimse yoktur. Ana-bababir olan amcaya ise asabe yoluyla geriye kalan malın tamamı verilir. Meseleninn aslı 6'dır. Çünkü meseleçle iki tane 1/6 pay bulunmakta ve bunların mahreci mütemasildir, yarımın (1/2) mahreci olan 2, 6'ya dahildir ki bu kızkardeşin payıdır. Bu bakımdan bu meselede terekenin paylarının toplamı 6'dır ve bu paylar meselede belirtildiği gibi taksim edilir.

Başka bir misal olarak da Tablo 81'deki meseleyi ele alalım:

12		
3	Koca	1/4
7	Oğul	Asabe
■ 2	Baba	1/6

(Tablo 81)

Bu meselede koca terekenin 1/4'ini, baba ise 1/6'ini alır; zira onlarla beraber ölenin fer'i bulunmaktadır. Geriye kalan mal ise asabe yoluyla oğula verilir. Bu meselenin aslı 12'dir, çünkü meselede bulunan 1/4 pay ile 1/6 payın mahreçleri birbirine muvafıktır; ikisi de kesirsiz olarak ikiye bölünebilir. Zira 4'ün yarısı 2, 6'nın yarısı ise 3'tür. Bu durumda birinin yarısı diğeriyle çarpıldığında meselenin aslı 12 olarak ortaya çıkarılır. Bu payların misasçilara nasıl paylaştırılacağı ise Tablo 81'de açıklanmıştır.

Başka bir misal olarak da Tablo 82'deki meseleyi ele alalım:

12		
3	Zevce	1/4 ■
2	Anne	1/6
2	Anabir kızkardeş	1/6
5	Ana-bababir erkek kardeş	As a be

(Tablo 82)

Bu meselede kadın terekenin 1/4'ini alır, çünkü ölenin mirasçı olacak

çocuğu yoktur. Anne 1/6 alır, çünkü onunla beraber ölenin kardeşleri bulunmaktadır. Anabir kızkardeş de 1/6 alır, zira o tek basınadır ve onu hacbedecek kimse yoktur. Ana-bababir olan kardeş-ise geriye kalan malı asabe yoluyla alır. Meselede 1/6 ve 1/4 pay bulunduğundan, bunların da mahreçleri mütevakıf olduklarından meselenin aslı 12'dir. Bu payların mirasçılara taksim edilmesi de yukarıda zikrettiğimiz gibidir.

Başka bir misal olmak üzere Tablo 83'deki meseleyi ele alalım:

12		
3	Koca	1/4
6	Kız	1/2
2	Anne	1/6
1	Bababir erkek kardeş	Asabe

. (Tablo 83)

Bu meselede koca 1/4 alır, çünkü ölenin mirasçı olan kızı bulunmaktadır. Kız malın yarısını (1/2) alır, zira tek basınadır ve onu asabe yapacak kimse de yoktur. Anne 1/6 alır, çünkü ölenin mirasçı olan çocuğu vardır. Terekeden geriye kalanı ise asabe yoluyla bababir olan kardeş alır. ıMeselenin aslı 12'dir, çünkü 1/4 ile 1/6'in mahreçleri mütevakıftır. Banlardan birinin yarısı diğeri ile çarpıldığında, çıkan sonuç -ki bu 12'dir- meselenin aslı olur. Bu payların mirasçılara nasıl paylaşLırılacağı da açıklandığından başka bir izaha gerek yoktur.

Başka bir misal olmak üzere Tablo 84'deki meseleyi ele alalım:

4		
1	Koca	1/4
2	Oğul'un kızı	1/2
1	Ana-bababir erkek kardeşin oğlu	Asabe

(Tablo 84)

Bu meselede koca 1/4 alır, çünkü ölenin mirasçısı (oğlunun kızı) vardır' Oğulun kızı terekenin yarısını (1/2) alır, zira onu asabe yapacak veya hacbedecek kimse yoktur. Ana-bababir olan kardeşin oğlu ise asabe yoluyla terekeden geriye kalanı alır. Meselenin aslı 4'ür, çünkü 1/4 ile

yarımın (1/2) mahreçleri mütedahildir. Bu durumda büyük olan mahreç yani 4 esas kabul edilerek küçük olan mahreç dikkate alınmaz. Bu bakımdan meselenin payları 4'tür ve bunların taksimi de yukarıdaki gibidir.

Başka bir misal olarak Tablo 85'deki meseleyi ele alalım:

12		
3	Koca	1/4
5	Oğul'un oğulu	Asabe
2	Anne	1/6
2	Baba	1/6

(Tablo 85)

Bu meselede koca 1/4 alır, çünkü ölenin mirasçısı olan dalı (oğlunun oğlu) vardır. Anne 1/6 alır. Baba da 1/6 alır. Geriye kalan malı ise asabe yoluyla oğulun oğlu alır. Meselenin aslı 12'dir, çünkü 1/6 ile 1/4'in mahreçleri mütevakıftır. Bu nedenle de birinin yarısı diğeri ile çarpılır, çıkan netice meselenin aslı olur.

Başka bir misal olmak üzere Tablo 86'daki meseleyi ele alalım:

3	Zevce	1/8
13	Oğul	Asabe
4	Baba	1/6
4	Anne	1/6

(Tablo 86)

Bu meselede zevce 1/8 alır, çünkü ölenin mirasçı olan dalı vardır. Baba 1/6 alır. Anne de 1/6 alır. Geriye kalan malı ise asabe yoluyla oğlu alır. Burada meselenin aslı 24'ür, çünkü 1/8 ile 1/6'in mahreçleri arasında

tevafuk vardır. Birinin yansı ile diğeri çarpılır (6x4=24), çıkan sonuç meselenin aslı olur.

Başka bir misal olarak Tablo 87'deki meseleyi ele alalım:

24		

3	Zevce	1/8
12	Kız	1/2
4	Anne	1/6
5=1+4	Baba	Asabe+1/6

(Tablo 87)

Bu meselede zevce 1/8 alır, çünkü ölenin mirasçı olan dalı vardır. Kız terekenin yarısını (1/2) alır, bu da 12 paydır, çünkü o tek başına bulunmaktadır ve onu asabe yapacak kimse yoktur. Anne 1/6 alır, bu da 4 paydır. Baba ise pay olarak 1/6 aldıktan sonra, terekeden 'geriye kalanı da asabe yoluyla alır, çünkü öicnin kızıyla beraberdir. Onun payı l+4=5'tir. Meselenin aslı 24'ür, çünkü 1/8 ile 1/6'in mahreçleri arasında tevafuk vardır.

Başka bir misal olmak üzere Tablo 88'deki meseleyi ele alalım:

24		
3	Üç Zevce	1/8
3	Oğul'un oğulu	Asabe
4	Baba	1/6
4	Anne	1/6

(Tablo 88)

Bu meselede üç hanıma 1/8 verilir, çünkü ölen kişinin mirasçı olan dah (oğulun oğlu) vardır. Babaya 1/6 verilir. Bunlardan geriye kalanı ise asâbe yoluyla oğulun oğlu alır. Burada meselenin aslı 24'ür. Meselenin aslının Lesbit edilmesi için 1/8'in mahreci olan 8 ile 1/6'in mahreci olan 6 çarpılır (8x6=24), böylece meselenin paylarının 24 olduğu anlaşılır. Bu payların nasıl taksim edileceği de şekilde açıkça görülmektedir.

Başka bir misal olarak Tablo 89'daki meseleyi ele alalım:

6		
4	İki kız	2/3
1	Baba	1/6
1	Anne	1/6

(Tablo 89)

Bu meselede iki kız malın 2/3'sini alırlar, çünkü l'den fazladırlar.. Ayrıca onları asabe yapacak kimse de yoktur. Ölenin mirasçı olacak bir dalı olmadığı için anne ve babanın herbiri 1/6 alır. Burada meselenin paylan 6'dır, çünkü 2/3'nin mahreci olan 3 ile l/6fİn mahreci olan 6 mü-tedahildir, yani altının içinde iki tane 3 vardır. Bu durumda büyük olan rakam esas alınarak meselenin aslı yapılır. Payların mirasçılara nasıl paylaştırılacağı da yukarıdaki tabloda görü İm ektedir.

Başka bir m'isal olarak Tablo 90'daki meseleyi ele alalım:

24		
16	Oğul'un iki kızı	2/3
4	Anne	1/6
3	Zevce	1/8
1	Bababir erkek kardeş	Asabe

(Tablo 90) •

Bu meselede oğulun iki kızı malın 2/3'sini alır, çünkü birden fazladırlar. Ayrıca onları asabe yapacak veya hacbedecek kimse de bulunmamaktadır. Ölenin mirasçı olan dalı olduğu için anne 1/6, zevce ise 1/8 alır. Tereke'den geriye kalan malı ise asabe yoluyla bababir olan kardeş alır, zira onu hacbedecek (mirastan mahrum bırakacak) kimse yoktur. Burada meselenin aslı 24'tür, çünkü 6 ile 8 arasında her ikisinin de kesirsiz olarak ikiye bölünmesi sebebiyle tevafuk vardır. Bu nedenle birinin yansı diğeri ile çarpılır (3x8=24) veya (6x4=24), çıkan netice meselenin aslı olur. Bu da terekenin paylarının toplamıdır. Bu payların mirasçılara nasıl dağıtılacağı da yukarıdaki tabloda görülmektedir.

Başka bir misal olarak Tablo 91 'deki meseleyi ele alalım:

6		
4	Ana-bababir iki kızkardeş	2/3
1	■ Anne	1/6
1	Anabir kızkardeş	1/6

(Tablo 91)

Bu meselede ana-bababir olan iki kizkardeş terekenin 2/3'sini alırlar, çünkü birden fazladırlar. Aynca onları hacbedecek veya asabe yapacak kimse de yoktur. Birkaç kardeş olduğundan anne 1/6 alır. Anabir kızkardeş de 1/6 aiır, çünkü kendisine benzer birisi olmadığı gibi onu hacbedecek kimse de bulunmamaktadır. Meselenin aslı. 6'dır, çünkü 2/3'nin mahreci olan 3, 1/6'in mahreci olan 6'ya dahildir. Anabir olan kızkardeşin payının mahreci 6 olduğu için o, meselenin paylarının toplamını teşkil eder. Böylece ana-bababir olan kızkardeşlere malın 2/3'si, anabir olan kızkardeşe de 1/6'i verilir.
Başka bir misal olmak üzere Tablo 92'deki meseleyi ele alalım:

6		
4	Bababir ikikızkardeş	2/3
1 .	Nine	1 T7S~~
1	Anabir erkök kardeş	1/6

(Tablo .92)
Bu meselenin aslı 6'dır, çünkü nine ile anabir olan kardeşin paylarının mahreci mütemasildir. Burada bababir olan iki kızkardeş 2/3 alır ki bu 4 pay eder. Nine 1/6 ahr, bu da 1 pay eder. Anabir olan kardeş de 1/6 alır, bu da 1 pay eder; bu payların toplamı 6 olur.
Başka bir misal olarak Tablo 93'deki meseleyi ele alalım:

12		
4	Anne	1/3
3	Zevce	1/4
5	Ana-bababir erkek kardeş	Asabe

(Tablo 93)
Bu meselenin aslı 12'dir. Bu, 1/3'in mahreci olan 3 ve 1/4'in mahreci olan 4 çarpılarak (3x4=12) elde edilir, çünkü bunların arasında mübaye-net vardır; yani 4 kesirsiz olarak ikiye bölünebilirken, 3 bölünemez. Bu durumda ölenin mirasçı olan bir dalı ve birden fazla kardeşi oi-madığmdan anne 1/3 alır ki bu 4 pay eder. Zevce 1/4 alır, bu da 3 pay

eder. Ana-bababir erkek kardeş ise asabe yoluyla geriye kalan kısmı ahi, bu da 5 pay eder.
Başka bir misal olmak üzere Tablo 94'deki meseleyi ele alalım;

12		
2	Anabir iki kızkardeş	1/3
2	Anabir iki erkek kardeş	
2	Anne	1/6
3	Zevce	1/4
3	Ana-bababir erkek kardeş	Asabe

(Tablo 94')
Bu meselenin aslı 12'dir. Bu da, 1/4'in mahreci olan 4'ün yarısı olan 2 ile 1/6'in mahreci olan 6(nm çarpılmasıyla (2x6=12) elde edilir. 1/6'in mahreci oian 6 ile 1/4'in mahreci olan 4 arasında, ikisinin de kesirsiz olarak ikiye bölünebilmesi itibariyle tevafuk vardır. 1/3'in mahreci olan 3, 1/6'in mahreci olan 6'ya dahildir, çünkü 6'nın içinde iki tane 3 vardır. Burada anabir olan iki kardeş ile anabir olan iki kızkardeş terekenin 1/3'ini alırlar ki bu 4 pay eder. Bu 4 pay onlara eşit bir şekilde, yani birer pay verilmek suretiyle paylaştırılır, çünkü bunlar mirasta eşittirler. Ölenin kızkardeşi olduğundan anne 1/6 alır, bu da 2 pay eder. Ölenin mirasçı olacak bir dalı (fer'i) bulunmadığından kadın 1/4 alır, bu da 3 pay eder. Bunlardan geriye kalan malı da asabe yoluyla ana-bababir olan erkek kardeş alır, bu da 3 pay eder.
Başka bir misal olarak Tablo 95'teki meseleyi ele alalım:

6		
1	Dede	1/6
1	Nine	1/6
3	Kız	1/2
1	Oğul'un kızı	1/6.

(Tablo 95)

Bu meselenin aslı 6'dır, çünkü 1/6'in mahreci olan 6 ile 1/2'nin mahreci olan 2 arasında temasül vardır; iki altıya dahildir, yani 6'nın içinde üç tane 2 vardır. Burada ölenin mirasçı olan dalı bulunduğundan dede 1/6 alır ki bu 1 paydır. Nine de 1/6 alır, bu da 1 paydır. Kız terekenin yansını (1/2) alır, bu da 3 paydır. Çünkü kız tek basınadır ve onu asabe yapacak kimse de yoktur. Ölünün kızıyla beraber olduğu ve kendisini asebe yapacak kimse de bulunmadığı için oğulun kızı 1/6 alır, bu da 1 paydır.

Başka bir misal olmak üzere Tablo 96'daki meseleyi ele alalım:

6-		
1	.Anne	1/6
3	A-na-bababir kızkardeş	1/2
1	Bababir kızkardeş	1/6
1	Anabir kızkardeş	1/6

(Tablo 96)

Meselenin asıı 6'dır, çünkü annenin, bababir olan kızkardeşin ve anabir olan kızkardeşin paylarının mahreci eşittir. Ayrıca 1/2'in mahreci 1/6'in mahrecine dahildir. Bu nedenle anne 1/6 alır ki 1 pay eder, çünkü ölenin birden fazla kızkardeşi bulunmaktadır. Tek başına olduğu için ana-bababir olan kızkardeş terekenin yansını alır, bu da 3 pay eder. Kendisini hacbedecek veya asabe yapacak kimse olmadığından bababir olan kızkardeş de 1/6 alır, bu da 1 pay eder. Tek başına olduğu ve kendisini hacbedecek kimse de bulunmadığından anabir olan kızkardeş 1/6 alır.

Başka bir misal olarak Tablo 97'deki meseleyi ele alalım:

24		
4 .	Baba	1/6
0	Dede	•M
17	Oğul	Asabe
0	Oğui'un oğulu	M
0	Nine (Babaanne)	M
3	Zevce	l/S

(Tablo 97)

Meselenin aslı 24'tür, çünkü 1/6'in mahreci olan 6 ile 1/8'in mahreci olan 8 arasında tevafuk vardır; her ikisi de kesirsiz olarak ikiye bölünebilir. Bu nedenle de meselenin aslını tesbit etmek için 1/6'in mahreci 6'nin yarısı olan 3 alınarak, 1/8'in mahreci olan 8 ile çarpılır (3x8-24), çıkan netice meselenin aslı olur. Burada ölenin mirasçı olan dalı olduğundan baba 1/6 alır ki bu 4 pay eder. Kadın 1/8 alır, bu da 3 pay eder. Geriye kalan 17 payı da asabe yoluyla oğul alır. Dede ise, baba tarafından hacbedilir, çünkü baba ölen kişiye dededen daha yakındır. Ayrıca dede, ölen kişiye baba vasıtasıyla bağlanır; ölene bir kişi vasıtasıyla bağlanan şahıs, o vasıta hayatta bulundukça o vasıta ile hacbedilir. Oğulun oğlu ise oğul ile hacbedilmiştir, çünkü oğul ölene daha yakındır. Baba tarafından olan nine de baba vasıtasıyla hacbedilmiştir, çünkü o da baba vasıtasıyla ölene bağlanmaktır.

Başka bir misal olmak üzere Tablo 98'deki meseleyi ele alalım:

6		
1	Baba	1/6
1	Anne	1/6
4	iki kız	2/3
0	Oğul'un iki kızı	M

(Tablo 98)

Burada meselenin aslı 6'dır, çünkü baba ile annenin paylarının mahreci mütemasüdir, yani her ikisi de 1/6 alır. İki kızın payının mahreci ise bunlara dahildir, zira kızın payı 2/3'dir. Baba 1/6 alır, bu 1 paydır. Anne de 1/6 alır, bu da 1 pay eder. İki kız 2/3 alırlar, bu da 4 pay eder; her ki.-' za 2 pay düşer. Çünkü onları asabe. yapacak kimse bulunmamaktadır. Oğulun iki kızı ise hacbolmuştur, zira iki kızın aldığı 2/3'den sonra geriye birşey kalmamıştır, Eğer terekeden geriye birşey kalsaydı, oğulun çocukları alırdı.

Başka bir misal olarak Tablo 99'daki meseleyi ele alalım:

2		
1	Ana-bababir erkek kardeş	Asabe

0	Bababir erkek kardeş	M
0	Anabir erkek kardeş	M
1	Kız	1/2

(Tablo 99)

Burada meselenin aslı 2'dir. Bu da kızın payının mahrecidir, çünkü o terekenin yarısını (1/2) alıyor. Burada kız 1/2 alır, çünkü onu asabe yapacak kimse yoktur. Terekenin diğer yarısını da asabe yoluyla ana-bababir olan kardeş alır. Bababir olan kardeş ise ana-bababir olan kardeş ile hacbedüir, çünkü ana-bababir olan kardeş ölene daha yakındır. Anabir olan kardeş ise, kız ile hacbedilir.

Başka bir misal olmak üzere Tablo 100'deki meseleyi ele alalım:

2		
1	Kız	1/2
1	Ana-bababir kızkardeş	Asabe
0	Bababir erkek kardeş	M

(Tablo 100)

Burada meselenin aslı 2'dîr. Bu da kızın payının mahrecidir. Kız terekenin yarısını (1/2) alır ki bu 1 paydır, çünkü kızı asabe yapacak kimse yoktur. Ana-bababir olan kızkardeş başkasıyla asabe olduğundan terekenin geri kalan yarısını alır, bu da 1 paydır. Bu da 'Kızkardeşin kızlarla beraber olması halinde asabe olur' kaidesine göre bu şekilde taksim edilir. Bababir olan kardeş ise, ana-bababir. olan kızkardeşle hacbedilir, çünkü ana-bababir olan kızkardeş, başkasıyla beraber olup da asabe olunca ana-bababir olan erkek kardeş hükmünde olur ve bababir olan erkek kardeşi hacbeder.

. Başka bir misal olarak Tablo 101'deki meseleyi ele alalım:

6		
2	Anabababir erkek kardeşin oğlu	Asabe
1	Anabir erkek kardeş	1/6,
0	Amca	M

3	Anabababir kızkardeş	.1/2

(Tablo 101)

Burada meselenin aslı 6'dır, çünkü terekenin yarısının (1/2) mahreci, 1/6'in mahrecine mütedahildir, yani 6'nın içinde üç tane 2 vardır. Anabir olan kardeş 1/6 alır ki bu 1 pay eder.,Ana-bababir olan kızkardeş terekenin yarısını (1/2) alır, bu da 3 pay eder. Geriye kalan ise ana-bababir olan kardeşin oğluna verilir, çünkü ölen kişiye en yakın erkek odur. Amca ise, ana-bababir olan kardeşin oğlu tarafından hacbedilir, çünkü -daha önce de belirtliğimiz gibi- miras meselesinde kardeşlik ciheti, dayılık cihetine takdim edilir.

Başka bir misal olmak üzere Tablo 102'deki meseleyi ele alalım:

6		
1	Nine	■1/6
4	Ana-bababir iki kızkardeş	2/3
0	Bababir kızkardeş	M
1	Anabir kızkardeş	1/6

(Tablo 102)

Burada meselenin aslı, 1/6'in mahreci olan 6'dır. Bu meselede nine 1/6 alır ki bu 1 paydır. Ana-bababir olan iki kızkardeş 2/3 alır, bu da 4 paydır. Anabir olan kızkardeş de 1/6 alır, bu da 1 paydır. Bababir olan kızkardeş ise. ana-bababir olan iki kızkardeş tarafından hacbedilir.

Başka bir misal olarak Tablo 103'deki meseleyi ele alalım:

6		
3 .	Kız	1/2
/ 1	Oğul'un kızı	1/6
2	Ana-bababir kızkardeş	Asabe
0	Bababir erkek kardeş	M
0	Amca	M

(Tabio 103)

Burada meselenin aslı 6'dır, çünkü kız ile oğulun kızının paylarının

mahreçleri birbirine mütedahildir; zira kız terekenin yarısını (1/2) alır ki bu 3 pay eder. Oğulun kızı terekenin 1/6'ini alır, bu da 1 pay eder. Bunların ikisi böylece terekenin 2/3'sini alırlar. Geri kalan malı da anabababir olan kızkardeş alır, çünkü o şu meşhur kaideye göre asabe olmuştur: 'Kız.kardeşier, kızlarla beraber olduklarında asabe olurlar'. Bababir olan kardeş ile amca ise ana-bababir olan kızkardeş tarafından hacbedilirler, çünkü ana-bababir olan kızkardeş başkasıyla beraber olup asabe olduğunda ana-bababir oîan erkek kardeş hükmünde olur.
Başka bir misal olmak üzere Tablo 104'deki meseleyi ele alalım:

6		
1	Anne	1/6
1	Baba	1/6
0	Ana-bababir erkek kardeş	M
4	iki kız	2/3
0	Oğul'un kızı	Asa be
0	Oğul'un oğulu	

(Tablo 104)
Burada meselenin aslı 6'dır, çünkü baba ile annenin paylarının mahreçleri rnütemasildir; ikisi de 1/6 alır. Ayrıca meselede bulunan 2/3 payın mahreci olan 3 de 6'ya dahildir, 6'da iki tane 3 vardır. Bu durumda ölenin mirasçı oian dalı bulunduğundan baba 1/6 alır ki bu 1 paydır. Anne de 1/6 alır, bu da 1 paydır. Ana-bababir olan kardeş ve oğulun oğlu baba tarafından hacbedilir. İki kız malın 2/3'sini alır, bu da 4 pay eder, çünkü kızlar birden fazladır ve onları asabe yapacak kimse de yoktur. Oğulun oğlu ve kızı ise asabedir, ancak pay sahipleri paylarını aldıktan sonra terekeden geriye birşey kalmadığı için bunlar mirastan istifade edemezler. İşte bu, asabenin hükmüdür.
Başka bir misal olarak Tablo 105'deki meseleyi ele alalım:

24	,	
16	iki kız	2/3

3	Oğul'un üç kızı	Asabe
2	Oğul'un oğulunun oğulu	
3	Zevce	1/8
0	Ana-bababir erkek kardeş	M

(Tablo 105)

Burada meselenin aslı 24'tür. Meselenin aslının tesbit edilmesi için paylardan 1/3'in mahreci olan 3 ile 1/8'in mahreci olan 8 çarpılmış (3x8=24) ve meselenin aslı meydana çıkmıştır, çünkü payların mahreçleri arasında mübayenet vardır. Bu durumda iki kız 2/3 alır ki bu 16 pay eder, çünkü kızlar birden fazladır ve onları asabe yapacak kimse de yoktur. Ölenin mirasçı olan çocuğu olduğu için zevce 1/8 alır, bu da 3 pay eder. Oğulun kızları, oğulun oğlunun oğlu ile beraber olduklarından asabe olmuşlardır, her ne kadar oğulun oğlunun oğlu (torunu) derece bakımından kızlardan daha düşük olsa da onları asabe yapar. Eğer onları asabe yapmasaydı, onlar mirastan istifade edemezlerdi, çünkü iki kız malın 2/3'sini alınca geriye birşey kalmaz. Oğulun oğlunun oğlu (torunu) bulunduğundan ana-bababir olan kardeş hacbedilmiştir, çünkü miras meselesinde oğulluk ciheti, kardeşlik cihetinden daha önce gelir.

Başka bir misal üzere Tablo 106'daki meseleyi ele alalım:

7		
3	Koca	1/2
1	Anne	1/3
2	Baba	Asabe

* (Tablo 106) :

Bu mesele Umeriyyeteyn adı verilen meselelerden biridir. Bu meselenin aslı 6'dır. Bu paylar şu şekilde dağıtılır: Terekenin yarısını koca alır ki bu 3 pay eder. Geri kalanın 1/3'ini anne alır, bu da 1 pay eder. Geriye kalan 2 payı da asabe yoluyla baba alır.

Başka bir misal olarak Tablo 107'deki meseleyi ele alalım:

12		

3	Zevce	1/3
3	Anne	1/3
9	Baba	Asabe

(Tablo 107)

Burada meselenin aslı 12'dir. Meselenin aslının tesbit edilmesi için zevcenin payı olan 1/4'in mahreci olan 4, annenin payı olan 1/3'in mahreci olan 3 ile çarpılır (4x3=12), çünkü iki payın mahreçleri arasında tebayün vardır. Bu meselede zevce 1/4 alır ki bu 3 pay eder. Geri kalanın 1/3'ini anne alır, bu da 3 pay eder. Geriye kalan 6 payı da asabe yoluyla baba alır. İşte bu da Umeriyyctcyn meselelerinin ikincisidir.

Başka bir misal olmak üzere Tablo 108'deki meseieyi ele alalım: (3)

18	6		
9	3 •	Koca	1/2
3	1	Anne	1/6
4		Anabir İki erkek kardeş	1/3
2		Ana-bababir erkek kardeş	

(Tablo 108)

Bu mesele, el-Müşerreke diye isimlendirilen meseledir. Burada meselenin aslı 6'dır, çünkü annenin payı 1/6'İn mahreci ile kocanın payı olan yarının (İ/2) mahreci arasında tedahül vardır, yani 6'nın içinde iki tane 3 vardır. Bu durumda anne 1/6 alır ki bu 1 paydır. Asabelik kaidelerinin gereğine göre anabir iki erkek kardeşe 1/3 ve yine aynı kaidelerin gereği olarak ana-bababir olan erkek kardeşe de 1/3 düşmesi gerekir. Fakat Hz. Ömer, bu meselede ana-bababir olan kardeşi bababir olan kardeşlere ortak yaparak malın 1/3'ini aralarında eşit şekilde paylaştırmıştır. Burada terekenin 1/3'i iki paya eşit olduğundan, pay sahiplerinin sayısı da 3 olduğundan meselenin tashih edilmesi gerekir. Meselenin tashih edilmesi için fertlerin sayısı payların sayısı ile çarpılır (3x6=18), çıkan sonuç meselenin tashihi olur. Sonra payın parçası olarak isimlendirdiğimiz 3, her mirasçının payı ile çarpılır. Böylece koca 9, anne 3, anabir olan kardeşler 4, ana-bababir olan kardeş de 2 pay alır.'

Dedenin Kardeşlerle Beraber Olan Meseleleri

Burada kardeşlerden maksat, ana-bababir olan veya bababir olan erkek ve kızkardeşlerdir. Onlar dede ile beraber bulundukları zaman mirasçı olamazlar, çünkü dede onları hacbeder (mirastan mahrum eder). Dedenin kardeşlerle beraber bulunması halinde miras durumunu daha önce izah etmiş, birtakım misaller de vermiştik. Fakat bunlar ayrıntılı olarak açıklanmıştı. Şimdi onları ikinci kez ayrıntılı olarak tahlil edeceğiz. Bu meselelerin daha iyi anlaşılmasını sağlamak için daha fazla bilgi vereceğiz.

Önce dede ve kardeşlerle beraber pay sahibi birinin bulunmadığı 109, 110, 111, 112 ve 113 no'lu tablolardaki meseleleri ele alalım:

2		
1	Dede	Asa be
1	Ana-bababir erkek kardeş	

(Tablo 109)

3		
2	Dede	■ Asabe
1	Ana-bababir kizkardeş	

(Tablo 110)

4		
2	Dede	Asabe
2	Ana-bababir iki kızkardeş	

(Tablo 111)

5		
2	~~Dede~~	~~Asabe~~
3	Uç kızkardeş	

(Tablo 112)

5		
2	Dede	Asabe
2	Ana-bababir erkek kardeş	
1	Ana-bababir kıskardeş	

(Tablo 113)

Bu beş meselede dede, kız ve erkek kardeşlerle terekeyi paylaşır. Çünkü burada terekeyi paylaşmak dede için daha kârlıdır. Dede, erkek kardeş gibi miras* alır, yani iki kızkardeşin payı kadar alır. Bu meselelerin tümünde meselenin aslı, fertlerin sayısı kadardır; her erkek de iki kız gibi sayılır.

Başka bir misal olarak da Tablo 114, 115 ve llö'daki meseleleri ele alalım:

(3)

9	3		
3	1	Dede	1/3
6	2.	Uç kızkardeş	Asabe

(Tablo 114) (5)

15	3		
5	1	Dede	1/3
4	2	Kardeş	Asabe

6		Uç kızkardeş	

(Tablo 115) (5)

15	3		
5	1	Dede	1/3
10	2	Beş kızkardeş	2/3

(Tablo 116)

Bu üç meselede de dede terekenin 1/3'ini alır, çünkü bu, onun için paylaşmaktan daha kârlıdır. Kardeşler ise geriye kalanı alırlar. Dedenin payının mahreci üç olduğu için bu meselelerin aslı da 3'tür. Ancak kardeşlerin paylarının kardeşlere kesirsiz olarak paylaştırılması mümkün olmadığından kardeşlerin sayısı meselenin aslıyla çarpılır, çıkan sonuç meselenin tashihi olur. Sonra sehm'in cüzü her varisin payıyla çarpılır ve netice mirasçılar ürerine taksim edilir.

Başka bir misal olarak Tablo 117, 118, ye 119'daki meseleleri ele alalım:

3		
1	Dede	1/3
2	iki erkek kardeş	Asabe

(Tablo 117) (2)

6	3		
2	1	Dede	■ 1/3
4	2	Dört kızkardeş	2/3

(Tablo 118) (2)

6	3		
2	1	Dede	1/3
2	2	Kardeş	Asabe

2		İki kızkardeş		

(Tablo 119)

Bu üç meselede, dedenin 1/3 almasıyla paylaşması eşittir. Bu durumda dede 1/3 alır, geriye kalan malı ise erkek ve kizkardeşler erkeğe 2, kıza 1 pay olmak üzere paylaşırlar. Dedenin payının mahreci 3 olduğundan meselenin aslı da 3'tür. Dede 1/3 alır, geriye kalan mal ise kardeşler arasında taksim edilir. Ancak ikinci ve üçüncü meselede kardeşlerin paylarının onlar arasında paylaştırılamayacağı açık olduğundan meselenin tashih edilmesi gerekir. Ayrıca fertlerin sayısıyla paylar arasında tevâfuk vardır. Bu nedenle meselenin aslı fertlerin sayısının yarısıyla çarpılır, sonra her varisin payı payın parçasıyla (2) çarpılır, çıkan sonuca göre taksimat yapılır. Nitekim bu husus meselelerde açıkça görülmektedir.

İkinci olarak dede ve kardeşlerle beraber pay sahibi birinin bulunduğu 120 ve 121 no'lu tablolardaki meseleleri ele alalım:

(2)

4	2		
2	1	Koca	1/2
1	1	Dede	Asabe
1		Kardeş	

(Tablo 120)

(4)

16	4		
4	1	Zevce	1/2
6	3	Dede	Asabe
6		İki kızkardeş	

sim
. (Tablo 121)
Bu iki meselede dede, payını taksim suretiyle alır, çünkü burada tak-_im, dede için daha kârlıdır. Birinci meselenin aslı 2'dir, çünkü orada pay sahibi olan koca vardır ve malın yarısını (1/2) alır ki bu 1 paydır. Geriye kalan 1 pay ise dede ve kardeşlere taksim edilemeyeceğinden meselenin tashih edilmesi gerekir. Meselenin tashih edilmesi için meselenin aslı ile fertlerin sayısı çarpılır (2x2=4), çıkan sonuç meselenin tashihi olur. Sonra her varisin payı, pay miktarıyla çarpılır ve çıkan netice mirasçılara taksim edilir.
İkinci meselenin aslı ise 4'tür. Burada zevcenin payının mahreci alınmıştır, çünkü zevce 1/4 alır, bu bir paydır. Geri kalan 3 pay ise dede ve kardeşler arasında taksim edilmeyeceğinden mesele 16 ile tashih edilir^ Bu da meselenin aslı fertlerin sayısıyla çarpılarak elde edilir. Dede ile ıkı kardeşin paylan 6 olmuştur. Çünkü fertlerin sayısıyla paylar arasında mu-bayenet vardır. Sonra her mirasçının payı sehm'in cüzüyle çarpılır, çıkan sonuç -iki misalde de görüldüğü gibi- mirasçılara taksim edilir.
Başka bir misal olmak üzere Tablo 122'deki meseleyi ele alalım:

18		
3	Anne	1/6
5	Dede	1/3
10	Beş kardeş	Asabe

(Tablo 122)
Burada meselenin aslı 18fdir. Bu, 1/6'in mahreci olan 6 ile 1/3'in mahreci olan 3 çarpılarak (6x3=18) elde edilmiştir. Bu durumda anne 1/6 alır ki bu 3 pay eder. Dede geri kalanın 1/3'ini alır, bu da 5 pay eder. Çünkü bu, dede için taksim ederek almaktan daha kârlıdır. Geri kalan mal ise asabe yoluyla her kardeşe iki pay olmak üzere paylaştırılır, bu da toplam 10 pay eder.
Başka bir misal olarak Tablo 123'deki meseleyi ele alalım:

18		
3	Anne	1/6
5	Dede	1/3

10	iki kardeş	Asabe

(Tablo 123)

Bu meselede de dedenin, kalanın 1/3'ini almasıyla, taksim şeklinde alması eşittir. Bu durumda dede kalanın 1/3'ini alır. Meselenin aslı 18'dir. Bu da 1/6'in mahreci olan 6 ile 1/3'in mahreci olan 3'ün çarpılmasıyla (6x3=18) elde edilmiştir. Burada anne 1/6 alır ki bu 3 pay eder. Dede geri kalanın 1/3'ini alır, bu da 5 pay eder. Geri kalan malı da iki kardeş alır.

Başka bir misal olmak üzere Tablo 124'deki meseleyi ele alalım:

6		
3	Koca	1/2
1	Nine	1/6
1	Dede	1/6
1	Kardeş	Asabe

(Tablo 124)

Bu meselede de dedenin 1/6 almasıyla, taksim şeklinde alması eşittir. Bu durumda dede 1/6 alır. 1/6'in mahreci 6 olduğundan meselenin aslı 6'dır. Burada terekenin yansını (1/2) koca alır. Nine 1/6 alır, bu 1 paydır. Dede de 1/6 alır, bu da 1 paydır. Geriye kalan 1 payı da asabe yoluyla kardeş alır. 4

Başka bir misal olarak Tablo 125'deki meseleyi ele alalım:

(3)

18	6		
9	3	Koca	1/2
3	1	Dede	1/6
6	2	Üç kızkardeş	Asabe

(Tablo 125)

Bu meselede de dedenin, geri kalanın 1/3'ini almasıyla, taksim yoluyla alması eşittir. Bu durumda dede 1/6 alır. Dedenin payının mahreci 6 olduğundan meselenin aslı 6'dır ve 18 ile tashih edilir. Meselenin 18 ile tashih edilmesi şu şekilde olur: Meselenin aslı olan 6 ile fertlerin sayısı arasında tebayün olduğundan meselenin aslı ile fertlerin sayısı çarpılır

(6x3=18), çıkan sonuç meselenin tashihi olur. Sonra tereke -misalde görüldüğü gibi- taksim edilir.
Başka bir misal olmak üzere Tablo 126'daki meseleyi ele alalım:

6		
3	Koca	1/2
1	Dede	1/6
2	İki kardeş	Asabe

(Tablo 126)
Bu meselede de dedenin geri kalanın -koca 1/6 olan payını aldıktan sonra- 1/3'ini almasıyla taksim yoluyla alması eşittir. Bu durumda dede geri kalanın 1/3'ini alır. Meselenin aslı, dedenin payı olan 1/6'in mahreci olan 6'dır. Ayrıca kocanın payının mahreci olan 2 de 6'ya dahildir. Bu durumda koca terekenin yarısını alır ki bu 3 pay eder. Dede 1/6 alır, bu da 1 paydır. Geriye kalan 2 payı ise asabe yoluyla iki kardeş alır.
Başka bir misal olarak Tablo 127'deki meseleyi ele alalım:

6		
4	iki kız	2/3
1	Anne	1/6
1	Dede	1/6
0	Kardeş	Asabe

(Tablo 127)
Annenin veya dedenin payının mahreci 6 olduğu için bu meselenin aslı 6'dır, çünkü bu paylar arasında temasül vardır ve iki kızın payının mahreci de onlara dahildir. Burada kızlara 2/3 verilir ki bu 4 pay. eder. Anneye 1/6 verilir, bu da 1 paydır. Dedeye de 1/6 verilir, bu da 1 paydır.
Kardeşe ise birşey kalmaz, çünkü dede, kardeşle beraber bulunduğunda -ismen de olsa- 1/6 alır.
Başka bir misal olmak üzere Tablo 128'deki meseleyi ele alalım:
CAvl)

13 12		
3	Koca	1/4

8	iki kız	2/3
2	Dede	1/6
0	Kardeş	Asabe

(Tablo 128)

Bu meselenin aslı olan 12, avledilerek 13'e çıkarılmıştır. Burada pay sahiplerinden ve dedenin avledilmiş olarak 1/6 almasından sonra geriye birşey kalmadığından kardeş mirastan istifade edemez.

Başka bir misal olarak Tablo 129ıdaki meseleyi ele alalım: (Avl)

15 12		
8	iki kız	2/3
3	Koca	1/4
2	Anne	1/6
2	Dede	1/6
0	Kardeş	Asabe

(Tablo 129)

Bu meselenin aslı da -önceki meseledeki gibi- 12'dir ve paylarıyla 15'e avledilmiştir. Burada da pay sahipleri paylarını aldıktan ve dede de avledilmiş olarak 1/6 aldıktan sonra kardeşe birşey kalmamıştır.

Başka bir misal olmak üzere Tablo 130'daki meseleyi ele alalım:

6		
3	Koca	1/2
2	Anne	1/3
1	Dede	1/6
0	Kardeş	Asabe

(Tablo 130)

Bu meselede de kardeş mirastan istifade edemeyerek sakıt olmuştur, çünkü pay sahipleri paylarını aldıktan sonra ona birşey kalmamıştır. Bu mesele, önceki meseleden şu noktada ayrılır: Dede burada da kardeşle beraberdir. Anneyi terekenin 1/3'inden 1/6'ine hacbetmemiş, aksine anne onlarla beraber tam olarak 1/3 almıştır.

Başka bir misal olarak Tablo 131'deki meseleyi ele alalım:

3		
1	Dede	1/3
2	Ana-bababir erkek kardeş	Asabe
0	Bababir erkek kardeş	M

(Tablo 130

Bu meselede ana-bababir olan kardeş, bababir olan kardeşle beraberdir. Bunlar birlikte dedeyi hacbederek onun payını alırlar. Bundan ötürü dedenin payı terekenin yarısından 1/3'e iner. Meselenin aslı, dedenin payının mahreci olan 3'tür. Bu durumda dede 1 pay, ana-bababir olan kardeş 2 pay alır. Bababir olan kardeş ise hacbediidiğinden birşey alamaz.

Başka bir misal olmak üzere Tablo 132'deki meseleyi ele alalım:

12		
3	Dede	1/3
3	Zevce	1/4
6	Ana-bababir erkek kardeş	Asabe
0	Bababir erkek kardeş	M

(Tablo 132)

Bu meselenin aslı olan 12, dedenin payı olan 1/3'in mahreci olan 3 ile kadının payı olan 1/4'in mahreci olan 4 çarpılarak (3x4=12) elde edilmiştir. Zevce payını aldıktan sonra dede terekenin l/3rini alır ki bu 3 pay eder. Taksim yoluyla alsaydı, yine 3 pay alırdı. Zevce 1/4 alır, bu da 3 pay eder. Geriye kalan malı ise ana-bababir olan kardeş alır; ana-baba-bir olan kardeş, bababir olan kardeşi dedeye karşı kullanır, sonra onu hacbeder (mirastan mahrum bırakır), çünkü ana-bababir olan kardeş ölen kişiye daha yakındır. .

Başka bir misal olarak Tablo 133'deki meseleyi ele alalım:

3		
1	Dede	1/3
2	Ana-bababir iki	2/3

	kızkardeş	
0	Bababir erkek kardeş	M

Oablo 133)

Bu meselenin aslı, dedenin payının mahreci olan 3'tür. Dede 1/3 alır" ki bu 1 paydır; bu, ana-bababir olan kızkardeşlere verilen geri kalan mala eşittir, ana-bababir olan kızkardeşler 2/3 alırlar, geriye birşey kalmadığı için bababir olan kardeş mirastan istifade edemez. Ana-bababir olan iki kızkardeş, bababir olan kardeşi dedeye karşı saymış, dedenin payınr yandan 1/3'e düşürmüşlerdir.

Başka bir misal olmak üzere Tablo 134'deki meseleyi ele alalım:

6		
3	Koca	1/2
1	Dede	1/6
2	Ana-bababir kızkardeş	1/2
0	Bababir iki kardeş	Asabe

(Tablo 134)

Bu meselenin aslı, dedenin payının mahreci olan 6'dır. Çünkü dede 1/6 alır, 1/6'in mahreci ise 6'dır. Ayrıca yarının (1/2) mahreci de 6'ya dahildir. Burada koca terekenin yarısını (1/2) alır ki bu 3 pay eder. Ana-bababir olan kızkardeş bababir olan iki kardeşi dedeye karşı sayacağından dede için en kârlı yol terekenin 1/6'ini almasıdır. Bu, koca payını aldıktan sonra geriye kalanın 1/3'ine eşittir. Terekenin yarısı ve 1/3'i çıktıktan sonra geriye 3 pay kalır. Onu da ana-bababir olan kızkardeş ' alır. Bu, terekenin yarısından biraz daha azdır. Bababir olan iki kardeş ise, terekeden geriye birşey kalmadığından mirastan istifade edemezler.

Başka bir misal olarak Tablo 135'deki meseleyi ele alalım: (5)

10	2		
4	2	Dede	Asabe
5		Ana-bababir kızkardeş	
1		Bababir erkek kardeş	

(Tablo 135)

Bu meseleye Aşeriyyetu'z-Zeyd adı verilmiştir, çünkü bu mesele on ile tashih edilir. Burada dede için en kârlı olanı, kardeşlerle beraber taksim yoluyla almasıdır. Ana-bababir olan kızkardeş bababir olan kardeşi dedeye karşı pay sahihi olarak sayar, dedenin payından sonra bababir olan kardeşin payını alır, geriye kalan da kardeşindir. Bu meselenin aslı, ana-bababir olan kızkardeşin payının mahreci ile ona takdir edilen payın mahreci olan ikidir. Bu payların mirasçılara taksim edilmesi mümkün olmadığından meselenin tashih edilmesi gerekir, ki bu da şöyle olur:

(2)

20	10		
8 .	4	Dede	Asabe
10	5	Ana-bababir kızkardeş	
2	1	Bababir iki kızkardeş	

(Tablo 136)

Her erkek iki kadın gibi sayılarak fertlerin sayısı, meselenin aslı olan 2 ile çarpılır (5x2=10), çıkan sonuç meselenin aslı olur. Böylece dede 4 pay, ana-bababir olan kızkardeş 5 pay, bababir olan kardeş de 1 pay alır.

Başka bir misal olmak üzere Tablo 137'deki meseleyi ele alalım: (3)

54	18		
9	3	Anne	1/6
15	5	Dede	1/3
27	9	Ana-bababir kızkardeş	1/2
2	1	Bababir erkek kardeş	Geriye kalan

1		Bababir kızkardeş	

(Tablo 137)
Bu meseleye Muhtasaru'z-Zeyd adı verilir. Bu meselenin aslı 18rdir. Bu da 1/6'in mahreci olan 6 ile geriye kalan 1/3'in mahreci olan 3 çarpılarak (6x3=18) elde edilmiştir. Burada kardeşler bulunduğundan anne 1/6 alır ki bu 3 pay eder. Dede geri kalanın 1/3'ini alır, bu da 5 pay eder ki bu, taksim yoluyla alacağına eşittir. Ana-bababir olan kızkardeş, bababir olan erkek ve kızkardeşini dedeye karşı sayarak terekenin yarısını (1/2) alır, bu da 9 pay eder. Geriye kalan 1 pay, bababir olan erkek ve kizkardeşe paylaştırılamayacağı için -çünkü fertler ile pay arasında tebayün vardır- mesele tashih edilir: Fertlerin sayısı ile meselenin aslı çarpılır (3x6=18), çıkan sonuç meselenin tashihi olur. Sonra sehmin parçası (3), her mirasçının payı ile çarpılır ve meselede görüldüğü gibi paylar ortaya çıkmış olur.
Başka bir misal olarak Tablo 138'deki meseleyi ele alalım: (5)

90.	18		
15	6	Anne	1/6
25	5	Dede	.1/3 ■
4}	y	Ana-bababir kızkardeş	1/2
4	1	Bababir iki kardeş	Geriye kalan
1		Bababir kızkardeş	

(tablo 138)
Bu meselenin aslı 18'dir ve 90 ile tashih edilir ve bu, meselenin çözüm şeklinden de açıkça anlaşılmaktadır. Tevfik Allah'tandır.
Başka bir misal olmak üzere Tablo 139'daki meseleyi ele alalım:
(Avl)

27	9 6		
9	3.	Koca	1/2
6	2	Anne	1/3

8	4	Dede	1/6
4		Kızkardeş	1/2

(Tablo 139)

Bu meseleye d-Ekderiyye adı verilmiştir. Nitekim bu, dede ve kardeşler bahsinde geçmişti. Meselenin aslı paylarda 1/6'in mahreci olan o dır, diğer payların mahreçleri de 6'ya dahildir. Paylar avledilerek 9'a çıkarılır. Ölen kişinin mirasçı olan bir dalı olmadığından anne 2/3 alır, bu da 2 pay eder. Dede 1/6 alır, bu da 1 paydır. Kızkardeşe ise malın yarısı takdir edilir, bu da 3 pay eder. Fakat âlimler dedenin kızkardeşe dönerek kendi payı ile onun payını karıştıracağını ve erkeğe 2, kadına 1 pay kaidesine göre taksim edileceğini söylemişlerdir. Dedenin payı ile kızkarde-şin payı 4 olduğundan onlara taksim edilmesi mümkün değildir, çünkü dede iki kız sayılır..Bu durumda fertlerin sayısı olan 3 alınır -çünkü payların sayısı olan 4 ile payların sayısı olan 3 mütebayindir- ve meselenin aslı olan 6 ile çarpılır, çıkan sonuç meselenin tashihi olur. Sonra payın parçası olan 3, her mirasçının payı ile çarpılır, ortaya çıkan rakam fertlere göre taksim edilir. Nitekim bu, yukarıdaki tabloda açıkça görülmektedir.

MÜNASAHAT HAKKINDA BÎR MESELE

Münasahat'la ilgili olarak Tablo 140'daki meseleyi ele alalım:

				(5)		(2)	(3)		(5)	
III. Toplun	As!		II. Toplım	II. Asi		1. Toplam	II. Asi		I. Asi	
60	10		60	A		30	5		6	
								T	3	Koc
					T	10		Y. kadın	2	Anı
		T	10		Yabana	5		Y. Erkek	1	Am
30		Yabancılar	30		Yabancılar	15	5	Beş oğul (Asabe)		
20		Yabancılar	20	A	Bababir dört kardeş (Asa be)					
10	10	On oğul (Asabe)						/		

(Tablo 140) .

Tabloda görüldüğü gibi bu meselede birden fazla ölen kişi bulun-' maktadır. Burada ölen kadının mirasçı olan dalı olmadığından koca terekenin yarısını alır. Anne 1/3 alır. Ölenin birden fazla olan kardeşleri ile amcası asabe-i bi'n-nefs'tirler ve onları hacbedecek kimse de yoktur. Bu nedenle geriye kalan kısmı onlar alırlar. Meselenin aslı 6'dır. Koca terekenin yarısını alır ki bu 3 pay eder. Anne 1/3 alır, bu da 2 pay eder. Geriye kalan 1 payı. da amca alır. Eğer miras taksim edilmeden önce koca ölür geride beş tane oğlu kalırsa bu, müstâkil bir mesele olarak kabul edilir. Bu meselenin aslı, çocukların sayısı olan 5rtir ve her çocuğa

1 pay verilir. Öien kocanın birinci meseledeki payı İle ikinci meseledeki payına bakıldığında -ki biri 3, diğeri 5'tir- aralarında tebayün olduğu görülür. Bu durumda birinci meselenin aslı olan 6 ile ikinci meselenin aslı olan 5 çarpılır (6x5=30), çıkan sonuç iki meseleyi cemeden rakam olur. İşte bu birinci münasahat meselesidir. Burada anne 10 pay alır, bu da birinci meseledeki payı ile ikinci meselenin aslının çarpılmasıyla (2x5=10) elde edilir. Amca 5 pay alır, bu da birinci meseledeki payı ile ikinci meselenin aslının çarpılmasıyla (1x5=5) elde edilir. Çocuklar da 15 pay alır, bu da onların ikinci meseledeki paylan ile ölenlerin payının çarpılmasıyla (5x3=15) elde edilir. Sonra birinci ölünün varislerinden olan anne, tereke taksim edilmeden ölür ve arkasında bababir olan dört tane kardeş bırakırsa, bu müstâkil bir mesele olarak kabul edilir ve meselenin aslı ise bababir olan kardeşlerin sayısı olan 4 olur; her kardeşe 1 pay verilir. Üçüncü ölünün (anne) derleyici olan birinci meseledeki paylarıyla -ki 10 paydır- meselenin aslına -ki 4.'tür- bakıldığında mütevafık oldukları görülür, yani hem 10, hem de 4 ikiye bölünebilir. Bu durumda birinci derleyici mesele, üçüncü ölünün meselesindeki payların yansıyla çarpılır (30x2=60), çıkan sonuç ikinci münasahat meselesinin derleyici rakamı olur. Amcanın birinci ölünün meselesindeki payı olan 10, birinci derleyici rakamdan alacağı hisse 2 ile çarpılarak (5x2=10), elde edilir. Çocuklar ikinci ölünün meselesinde 30 pay alırlar, bu onların birinci derleyici meseledeki paylan olan 15 ile 2 çarpılarak (15x2=30), elde edilir. Üçüncü ölünün meselesinde bababir olan kardeşler 20 pay alır. Bu da şundan kaynaklanmaktadır: Onların kendi meselelerinde aldıkları 4 pay, ikinci derleyici meseledeki Ölülerin payına muvafıktır. Bu durumda onların aldıkları 4 pay ile ölülerin payı .çarpılır (4x5=20), çıkan sonuç onların payı olur. Sonra birinci ölünün mirasçılarından olan amca vefat eder, geride on tane oğlunu bırakırsa bu, müstâkil bir mesele kabul edilir. Bu meselenin aslı, çocukların sayısı olan 10'dur; her çocuğa 1 pay verilir. İkinci münasahat meselesindeki dördüncü ölünün payları ile -ki 10'dur- onun meselesinin aslı arasındaki münasebete bakıldığında, ikisinin mütemasil oldukları görülür, öyleyse üçüncü derleyici münasahat meselesinin aslı, aynı zamanda ikinci derleyici meselenin aslıdır, yani her ikisi de 60'tır. Burada çocuklara ikinci ölünün meselesinden 30 pay verilir. Bu, onların daha önceki paylarının toplamıdır, herbirine 6 pay verilir. Bababir olan oğlanlara üçüncü ölünün meselesinde 20 pay verilir. Bu da önceki münasahattaki paylarının toplamıdır, herbirine 5 pay düşer. Oğlanlara

dördüncü ölünün meselesinde, o meseledeki Ölülerin paylarının toplamı ile daha Önceki münasahat meselesindeki paylarının toplamı verilir ki herbirine 2 pay düşer.

HÜNSA HAKKINDA MESELELER

Hünsa ile ilgili olarak Tablo 141'deki meseleyi misal olarak ele alalım:

	(2)		(3)		
6	3	(Kadın)	2		
3	2		1	Oğul	Asabe
2	1		1	(Erkek) Hünsa'nın çocuğu	

(Tablo 141)

Birinci meselede hünsanm erkek olduğu farzedilmiştir. Burada iki erkek çocuk mirasçı olmuşlar ve terekeyi eşit şekilde paylaşmışlardır. Bu meselenin aslı, çocukların sayısı olan 2'dir; her çocuk 1 pay alır.

İkinci meselede hünsa kadın olarak farzedilmiş ve meselenin aslı çocukların sayısı olan 3 olmuştur, erkeğe 2 pay, kadına (hünsa'ya) 1 pay verilir ki meselenin aslı arasında tebayün vardır, çünkü biri 2, diğeri 3'tür. Bu durumda onların biri diğeriyle çarpılır 2(x3=6), çıkan sonuç iki meseleyi cemeden rakamdır. Bu 6 paydan, hünsa ve diğer kardeşin paylarının en azı verilir. Hünsa'nın erkek olması halinde, diğer erkek çocuğa 3 pay düşer, bu 3 pay onun birinci meseleden olan payıdır, ikinci meselenin aslıyla çarpılmıştır. Hünsa'ya da geçen nedenden ötürü 2 pay verilir. Eğer hünsanm kadın olduğuna karar verilirse erkek çocuk 4 pay alır, bu da onun ikinci meseledeki payıdır, birinci meselenin aslıyla çarpılmıştır. Hünsa ise 2 pay alır, bu da onun ikinci meseledeki payıdır, birinci meselenin aslı ile çarpılmıştır. Böylece erkek çocuğa 3 pay verilir ki bu onun payının en azıdır. Hünsa'ya 2 pay verilir ki bu da onun payının en azıdır. Geriye kalan 1 pay ise hünsa'nm durumu kesinlik kazamncaya kadar bekletilir; hünsanın erkek olduğuna karar verilirse, o 1 payı alır, eğer kadın olduğuna karar verilirse, o 1 payı kardeşi aiır. Veya hünsa ite diğer kardeş o pay hususunda anlaşırlar.

Başka bir misal olmak üzere Tablo 142'deki meseleyi ele alalım:

2

1	Kız	1/2
1 ■	Hünsa/Ana-bababir kardeş	Asa be

(Tablo 142)

Bu meselede kızın payı yarım (1/2) olduğundan kız terekenin yarısını alır. Hünsa ise her halükârda asabe olarak geriye kalanı alır. Eğer erkek olursa, o kendisine asabe olur; eğer kadın ise, başkasıyla beraber asabedir. Bu meselede terekeden geriye birşey kalmaz. Çünkü hünsanın erkek veya kadın olduğuna karar verilmesi meseleyi değiştirmez, zira meselenin aslı, yarının (1/2) mahreci olan 2rdir; herbirine 1 pay verilir.

Başka bir misal olarak Tablo 143'deki meseleyi ele alalım:

(2)

(3) (3)

144	72		48 =	24 x	2	
18	9		6	3	Zevce	1/8
24	12		8	4	Anne	1/6
51	34		17	17	Oğul	Asabe
34	17	(Kadın)	17		(Erkek) Hünsa'nin çocuğu	

(Tablo 143)

Bu meselede ölenin mirasçı olan dallan olduğundan zevce 1/8 alır. Hünsa erkek olursa bizzat kendisi asabe olur, eğer zevce olursa oğulla beraber asabe olur. Her iki durumda da onlar asabe yoluyla geri kalan malı alırlar. Bu meselenin aslı 24'tür. Bu da 1/6'in mahreci olan 6'nın yarısı ile 1/8'in mahreci olan 8 çarpılarak -çünkü ikisi de ikiye bölünebilir-elde edilmiştir. Zevce 3 pay alır ki bu malın 1/8'idir. Anne 4 pay alır, bu da malın 1/6'idir. Geriye kalan 17 payı ise asabeler (oğul ve hünsa) alır. Bu paylar dörde taksim olunamayacağından -eğer hünsa erkek olursa-meselenin aslı fertlerin sayısıyla çarpılarak (2x24=48) mesele tashih edilir. Bu durumda zevce 6 pay, anne 8 pay, hünsa 11 pay, oğul da 11 pay alır; eğer hünsa kadın kabul edilirse meselenin aslı 3 ile çarpılarak (3x24=72) tashih edilir. Bu durumda zevce 9 pay, anne 12 pay, hünsa 17 pay, oğul da 34 pay alır.

Sonra iki meselenin aslına bakıldığında aralarında tevafuk olduğu görülür, çünkü 48'in l/8ıi 6 eder, 6'nın 1/3'i ise, 2 eder, 72'nin 1/8'i 9 eder, 9'un 1/3'i de 3 eder. Böylece derleyici mesele 144 olur. Bu da 484, üç erkeğin meselesinin payının cüzüyle (3) çarpmak suretiyle elde edilir veya 72, zevcenin meselesinin payının parçasıyla (2) çarpmak suretiyle elde edilir. Bu durumda zevce 18 pay alır, çünkü her İki halde de onun payı değişmez. Anne 24 pay alır, onun payı da her iki durumda değişmez. Hünsa, kadınsa 34 pay alır, çünkü onun payının en azı budur. Hünsa erkek olursa oğul 51 pay alır, çünkü onun payının en azı budur. Geriye kalan 17 pay, hünsanın durumu kesinleşinceye kadar bekletilir; hünsanın kadın olduğuna karar verilirse 17 payı oğul alır, hünsanın erkek olduğuna karar verilirse bu 17 payı hünsa alır.
Başka bir misal olmak üzere Tablo 144'deki meseleyi ele alalım:
(D
(2)

2	2		1		
1	1	(Kadın) 1/2	1	(Erkek) Hünsa'nın çocuğu	Asabe
0	1	Asabe	0	Amca	M

(Tablo 144)
Hünsa erkek olursa bizzat asabe olur ve terekenin tümünü alır. Hünsa kadın olursa, terekenin yarısını alır, çünkü kendisinden başka kız yoktur ve onu asabe yapacak kimse de yoktur. Bu durumda amca asabe olur, ancak hacbedemez. Birinci meselenin aslı l'dir, ikinci meselenin aslı ise 2'dir. Onları derleyici rakam da 2'dir. Bu, meselelerin aslının birinin diğeriyle çarpılmasıyla (1x2=2) elde edilir, çünkü iki meselenin asılları mütebayindir. Hünsanın kadın olduğuna karar verilirse, ona derleyici meselenin aslı üzerinden 1 pay verilir, çünkü bu, onun payının en azıdır. Amcaya birşey verilmez, çünkü hünsanın erkek olduğuna karar verilme ihtimali vardır. Bu durumda hünsanın hali kesinleşinceye kadar terekenin yarısı bekletilir; hünsanın erkek olduğuna karar verilirse bekletilen malı alır, hünsanın kadın olduğuna karar verilirse, bekletilen malı amca alır. Hünsanın durumuna karar verilemezse, bekletilen mal hususunda hünsa ile amca anlaşırlar.
Başka bir misal olarak Tablo 145'deki meseleyi ele alalım:
(D

(D

2	2		2		
1	1		1	Koca	1/2
0	0	(Kadın) akraba	1	(Erkek) Hünsa'nm oğlu	Asabe
0	1	Asabe	0	Amca	M

(Tablo 145)

Birinci meselenin aslı, kocanın payının mahreci1 olan 2'dir. İkinci meselenin de aslı 2'dir. Öyleyse onları derleyici rakam da 2 olur, çünkü her iki meselenin asılları mütevafıktır. Burada koca her durumda malın yarısını alır, çünkü ölenin mirasçı olan dalı yoktur. Hünsa erkek kabul edilirse amcayı hacbederek -çünkü o ölen kişiye daha yakındır- geriye kalan malı asabe yoluyla alır. Hünsa kadın kabul edilirse zevi'l-erham'dan sayılır, ancak geriye kalan malı asabe yoluyla alır. İhtiyatla amel etmek için hünsa ile amcaya mirastan alabilecekleri hissenin en azı verilir ki bu da hünsanın durumu kesinleşinceye kadar ikisine de mirastan hisse vermemek demektir. Bu durumda hünsanın hali kesinleşinceye kadar terekenin yarısı bekletilir; hünsa erkek olursa' terekenin bekletilen yarısını alır, hünsa kadın olursa terekenin bekletilen yarısını amca alır, hünsanın erkek veya. kadın olduğuna karar verilemezse, terekenin bekletilen yarısı hususunda hünsa ile amca anlaşırlar. Allah hakikati daha. iyi bilir.

Mirasçılar İçinde, Mefkud'un Bulunduğu Meseleler

Mirasçılar içinde, kaybolan bir kişinin (mefkud'un) bulunduğu meselelerle ilgili olarak Tablo 146'daki meseleyi ele alalım:

(D

(D

6	6		6		
3	3		3	Koca	1/2
1	2	Annebir (1/3:	1	Anne	1/6
1	r-H		1	Anabir erkek kardeş	1/6
0	0	Ölü/...	1	(Kaybolmuş/Diri) Ana-	Asabe

				bababir kardeş	

(Tablo 146)

Burada ölenin mirasçı olan bir dalı olmadığından koca terekenin yarısını (1/2) alır. Birdan fazla kardeş olduğu için anne 1/6 alır. Anabir olan kardeş 1/6 alır. Ana-bababir olan kardeş ise geriye kalan malı asabe yoluyla alır. Birinci meselenin aslı, 1/6'in mahreci olan 6'dır. Yarımın (1/2) mahreci olan 2 de 6'ya dahildir. 6 payın 3'ü kocaya, l'i anneye, l'i anabir olan kardeşe, l'i de ana-bababir olan kardeşe verilir.

İkinci meselede ise kaybolan kişi ölü sayılarak malın yarısı kocaya, 1/3'i anneye, 1/6'i de anabir olan kardeşe verilir. Burada meselenin aslı, 1/6'in mahreci olan 6'dır. Bu altı payın 3(ü kocaya, 2'si anneye, l'i de anabir olan kardeşe verilir. Ana-bababir olan kardeşe ise, ölü sayıldığı için birşey verilmez

İki meselenin aslına bakıldığında onların mütemasil oldukları görülür. Öyleyse iki meseleyi derleyen- (cemeden) rakam 6'dır. Bu 6 payın 3'ü kocaya, l'i de anabir kardeşe verilir, çünkü kaybolan kişinin ölü veya diri olması bunların payını etkilemez. Anneye de 1 pay verilir, çünkü bu onun payının en azıdır. Geriye kalan 1 pay ise, kaybolmuş olan ana-bababir kardeşin.ölü veya diri olduğu anlaşıhncaya kadar bekletilir; kaybolan kişi ölü değilse o payı alır, kaybolan kişinin öldüğü anlaşılırsa o payı anne alır.

Başka -bir misal olmak üzere Tablo 147'deki meseleyi ele alalım:

(3)

(O (3)

72	24		72	24		
9	3		9	3	Zevce	1/8
12	1 + 4	1/6 + Asabe	12	4	Baba	1/6
12	4		12	4	Anne	1/6
13	12	1/2	13	13	Kız	Asabe
0	0	Ölü/	26		Diri/Kaybolmuş'un oğlu	

(Tablo 147)

Birinci meselenin aslı -kaybolan kişi diri kabul edilirse- 24'tür. Bu da 1/8'in

mahreci olan 8'in yarısı ile 1/6'in mahreci olan 6 çarpılarak elde edilmiştir, çünkü 6 ile 8 ikiye bölünebilir. Burada kadın 1/8 alır ki bu 3 pay eder. Baba 1/6 alır, bu da 4 pay eder. Anne de 1/6 alır, bu da 4 pay eder. Geriye kalan 13 pay ise kız ile kaybolan oğulun hakkıdır, erkeğe 2, kıza 1 pay verilmek suretiyle paylaştırılır Ancak 13 payın onlara taksim edilmesi mümkün olmadığından -çünkü 13, kesirsiz olarak üçe taksim edilemez- meselenin tashih edilmesi gerekir. Bu da meselenin aslı ile fertlerin sayısı çarpılarak (24x3=72) yapılır, çünkü fertlerin sayısı ile meselenin aslı arasında tebayün vardır. Bu 72 payın taksimi şu şekildedir: Kocaya 9 pay, babaya 12 pay, anneye de 12 pay, kıza 13 pay, kaybolan oğula da 26 pay düşer.
İkinci meselenin aslı da 24'tür. Bu meselede kaybolan kişi ölü kabul edilmiştir. Buna göre kadın 3 pay alır, anne 4 pay alır; kaybolan kişinin ölü veya diri olması anne ile kadının payını etkilemez. Kız 12 pay, baba 5 pay alır. Baba 5 payın dördünü pay olarak, birini de asabe yoluyla alır. Kaybolan çocuk ölü kabul edildiği için ona birşey kalmaz.
İki mesele onları cemedici 72 ile tashih edilir, çünkü birinci meselenin tashihi 72'dir, ikinci meselenin aslı ise 24'tür. Her ikisi de 24'e taksim olur. Öyleyse derleyici (cemedici) rakam 72'dir. Birinci meselenin tashihi olan 72, 1 ile çarpılır (72x1=72) ve netice her varise payının en azı verilerek taksim edilir -çünkü en ihtiyatlı yol budur- ve geriye kalan bekletilir. Eş ile annenin payları değişmeyeceği için onlar haklarım tam olarak alırlar. Baba, hakkının en azı olanı alır ki bu 12 paydır. Kız, hakkının en azı olanı alır, bu da 13 paydır. Geriye kalan 26 pay kaybolan kişinin ölü veya diri olduğu anlaşıhncaya kadar bekletilir; eğer yaşıyorsa bekletilen 26 payı alır, öldüğü anlaşılırsa bekletilen 26 payın 3'ü, red yoluyla babaya, 23'ü de red yoluyla kıza verilir. Allah hakikati daha iyi bilir.
AIIah Teâlâ'nın tevfik-i ilahisiyle Feraiz bahsi tümüyle sona erdi.

BEY' (ALIŞ-VERİŞ)

Bey'in Tarifi

Bey' lugatta birşeyin başka birşeyle değiştirilmesi, karşılaştırılması anlamına gelir.
Doğrusu Allah mü'minlerden canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır. Öyleyse O'nunla yaptığınız bu alışverişten ötürü sevinin. (Tevbe/111)
Şirâ' kelimesi de bey' kelimesinin anlamdaşıdır; yani biri diğerinin yerine kullanılır.
Onu çok düşük bir fiyata, birkaç paraya şirâ ettiler (sattılar).
(Yusuf/20)
Ayette geçen şerav kelimesi, bey' anlamında kullanılmıştır.
Hadîs-i şerifte de şöyle buyurulmuştur:
Kişi kardeşinin bey'i (satışı) üzerine bey' yapmasın!
Burada ise bey' kelimesi şirâ. mânâsında kullanılmıştır, Muhtar'us-Sıhah müellifi 'Hadîsteki nehy, satana değil, alanadır' demiştir.
Satan ile alan için enbeyyian kelimesi kullanılır. Nitekim bu, hadîste kullanılmıştır. Eğer Allah izin verirse hıyar'uî-meclis' tek i pişmanlıktan bahsederken de gelecektir.
Fakihlerin ıstılahında bey' bir akiddir; bir malı bir mal karşılığında başkasına ebedi olmak üzere mülketmiştir; yani temellük (mülk edinme) niyetiyle akid yapılıp malların değiştirilmesidir. Buna göre şeriat örfünde bey' ve şirâ, mal kabul edilen şeylerde olur. Ayrıca bey'de temellük (mülk edinme) ve temlik'in (mülk olarak vermenin) de bulunması gerekir. Temellük ve temlik, vakitle sınırlandırılmamalıdır. Meselâ akid yapılırken 'Üç aya kadar senin malın benim, benim malım da senin olsun' şeklinde olmamalıdır. Bunların tümü gelecek bahislerde ayrıntılı bir şekilde izah edilecektir.

Bey'in Meşruiyeti

Kur'an, Sünnet ve İcma bey'in meşru olduğna delâlet eder. Kur'an-ı Kerim, riba'yı alışverişe benzeterek faizli muamelelerini meşru göstermek çabasında olanları reddederek şöyle buyurmuştur:
Allah alım-satımı helâl, faizi (ribayı) haram kılmıştır. (Bakara/275)

Allah Teâlâ, mallan birbiriyle değiş-tokuş etmek hususunda da şöyle buyurmuştur. Mallarınızı aranızda bâtıl bahanelerle yemeyin! Ancak karşılıklı rıza ile yaptığınız ticaret başkadır. (Nisa/29)
Ayette geçen yemek tabirinden maksat, satın almaktır. Almak yerine yemek tabiri kullanılmıştır, çünkü almak (mülk edinmek) genellikle yemek için olur. Ayette geçen bâtıPdan maksat, haksız yere almaktır. Ticaretten maksat ise bey've sırattır (alışveriştir). Bu konuda başka ayetler de vardır, ileride bu konular incelenirken delil olarak zikredilecektir.
Bey'in meşruiyetine dair Sünnet'ten olan delillere gelince, bu hu-susLa Hz. Peygamber'den fiilî, kavlî ve takrirî olmak üzere birçok hadîs rivayet edilmiştir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
Sizden birinizin ipini alıp dağa çıkarak bir demet odun yüklenip onu satması, kendisi için verecek yahut vermeyecek olan bir kimseye gidip istemesinden elbette daha hayırlıdır.[24][1]
Hz. Aişe'den şöyle rivayet edilmiştir: 'Hz. Peygamber bir yahudiden veresiye bir yiyecek satın aldı da, satın aldığı bu yiyeceğe mukabil demirden bir zırhı ona rehin olarak bıraktı'.[25][2]
Hz. Peygamber'in ashabı, onun yanında alışveriş yapıyorlardı. Hz. Peygamber ise onların alışverişlerinin meşru olmadığını söylemiyordu. Bu husustaki misaller sayılamayacak kadar çoktur. [26][3] Bunların bir kısmı araştırmamız esnasında zikredilecektir. Bunların tümü alışverişin meşruiyetine delâlet eder. Bu, Kur'an ve Sünnet'le sabit olduğu gibi, ümmet de bu hususta icma etmiştir.

Bey'in Meşruiyetinin Hikmeti

İnsanların birçok şeye ihtiyacı vardır ve bir insan muhtaç olduğu herşeyi tek başına yapamaz. Meselâ insan tek başına hem kumaş, hem ekmek, hem ayakkabı, hem çorap yapamaz. Bu nedenle de insanlar ellerinde bulunan mal veya mallarla ihtiyaç duydukları malları değiştirmek durumunda kalırlar. İşte rıza ile yapılan bu değiş-tokuşa bey' akdi denir. Bazen de insanın parası olur, ihtiyaç duyduğu eşyası olmaz; birinin eşyaya ihtiyacı olurken diğerinin paraya ihtiyacı olur. Bu nedenle de ticaret yapılır. Ayrıca insan kazanmak ister, en iyi kazanç da ticaretle olur. Allah hakikati daha iyi bilir.

Bey' Akdinin Rükûnları

, Bey'in bir akid olduğunu belirtmiştik. Her akdin de kendisiyle oluştuğu rükûnları vardır; temel olmazsa duvar örülemez. Akdin sahih ve bağlayıcı olması için de bu rükûnların birtakım şartlarının olması gerekir. Bağlayıcı olmasından maksat, şeriatın akid için takrir ve tesbit ettiği hükümlerdir. Allah'ın izniyle bu hükümleri teker teker beyan edeceğiz. Şimdi bey' akdinin rükünlarına gelelim. Bey' akdinin rükûnları üçtür:

1. Akdin iki kişi tarafından yapılması

Bu iki kişiden maksat, satan ile alan kişidir. Akid, bu iki kişinin iradeleriyle gerçekleşir. Bunlarda da birtakım şartların bulunması gerekir:

a. Akid yapan kişilerin âkil-bâliğ olmaları ve mallarında güzel tasarrufta bulunabilecek durumda olmaları gerekir. Bu bakımdan çocuğun ve delinin satması da alması da sahih olmaz. Sefihliğinden ötürü hacr altına alman kişinin durumu da böyledir. Bunun delili şu ayettir:

Yetimleri evlenme çağına gelinceye kadar deneyin! Eğer onlarda olgunluk görürseniz, mallarını kendilerine verin!

(Nisa/6)

Görüldüğü gibi Allah Teâlâ yetimlerin âkil-bâliğ oldukjannda denenmelerini, onlarda mallarında güzel tasarrufta bulunacak olgunluk görülürse mallarının kendilerine teslim edilmesini emrediyor. Bu ayet, reşidli-ğin malın teslim edilmesinin şartı olduğuna delâlet etmektedir. Ayrıca re-şidlik, kişinin malında tasarruf etmesinin sahih olmasının da şartıdır. Alışveriş de malda tasarruf etmektir. Öyleyse reşidlik bey1 akdinde de şarttır. Deli ve çocuk tasarruf ehli değildir, çünkü mükellef değildirler. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

Kalem üç kişiden kaldırılmıştır: Akilİanıncaya kadar deliden, uyanın-caya kadar uyuyandan, buluğ çağına erişinceye kadar çocuktan.[27][4]

b. Akid yapan kişiler bunu istek ve iradeleriyle yapmalıdır.

Yani satan da alan da, bu tasarrufu istek ve iradeleriyle gerçekleştirmelidir. Bunun delili de şu ayettir:

Mallarınızı aranızda bâtıl bahanelerle yemeyin! Ancak karşılıklı rıza ile yaptığınız ticaret başkadır.

(Nisa/29)

Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: ;

Alışveriş ancak rıza ile olur.[28][5]

Yani alışveriş akdi, ancak kişilerin rızası olduğunda sahih olur. Bu nedenle zorlanan bir kimsenin -rızası olmadığı İçin- akdi (alışverişi) sahih

olmaz. Kişinin rızası gizli birşeydir. Kişinin rızası olduğuna -zorlama sözkonusu olmazsa- ancak fiilî veya kalbî tasarruf delâlet eder. Fakat tehdit ve zorlama sözkonusu olduğunda fiili tasarruf, rızanın varlığına delil olamaz. Böyle bir akid şüpheli veya bâtıl kabul edilir ve bu durumda söz yeterli olmaz.

Şaka ile aldım veya sattım diyen kişinin sözü, zorlanan kimsenin sözü gibidir. Çünkü ikisinde de satan veya alanın rızası yoktur. Ancak zorlanan kişinin alışverişi bir durumda bundan istisna edilir: Meselâ borçlu olan kişi, borcunu ödeyebilecek mala sahip olduğu halde borcunu ödemezse, kadı onu mallarını satıp borcunu ödemeye zorlar ve bu satış -zorlama olmasına rağmen- sahih olur. Çünkü şâri'nin rızası, akid yapanın da rızası sayılır; yani kadı'nın rızası, maİ sahibinin rızası gibidir ve onun yerine kaim olur. -

c. Akid iki taraflı olmalıdır.

Yani hem satıcının, hem de alıcının bulunması gerekir; bir kişi hem satıcı, hem de alıcı olmamalıdır. Çünkü alıcının ve satıcının maslahatları birbirinin zıddıdır; satan pahalı satmak, alan da ucuz almak ister. Ayrıca alışverişin birtakım hükümleri vardır ki bunlar satın alınan malın teslim edilmesine bağlıdır, bazı hükümleri de alınan malın bedelinin ödenmesine bağlıdır. Bu hükümlerin herbirinin üzerine bazı mesuliyetler terettüb eder. Bütün bunların bir kişiyle olması mümkün değildir. Buna binaen kişi bir başkasını bazı malları teslim almak üzere vekil tayin ederse, vekil o mallan kendi için alamaz. Kişi bir başkasını mal almak hususunda vekil tayin ederse, vekilde de o mallar varsa, vekil kendi mallarını müvekkili için satın alamaz. Bir kişi, iki şahsın da vekili olursa, birinin malını diğeri için alamaz ve birinin malını diğerine satamaz. Bunun nedeni yukarıda geçen şartlardır. Dolayısıyla kişi, aynı anda hem davacı, hem de davalı olamaz. Bu kaideden şu durum istisna edilir: Hem baba hem velî olan kişi, kendini idare edemeyen oğlunun malını kendi kendinden satın alabilir, çünkü baba oğluna zarar vermekle itham edilemez, zira oğluna karşı şefkati çok fazladır. Ayrıca kadı da özürlü ve hacr altında bulunan kişilerin mallarını onlar adına satabilir. Çünkü kadı'nın velayeti umumidir. Bazen kadı bu şekilde hareket etmek zorunda kalabilir.

d. Bey' akdi yapanların kör olmaması gerekir.

Kör olan kişinin birşey alması ve satması sahih olmaz, çünkü ne sattığının kusurunu, ne de aldığının kusurunu görebilir. Bu bakımdan kör olan kişi, kendisi için alışveriş yapacak bir vekil tayin-etmelidir.

2. Siga
Siga, alan ve satan kişinin akde razı olduklarını belirten sözdür. Rızanın, akdin sahih olmasının şartı olduğunu söylemiştik. Siga, alıcı ve satıcının akde razı olduklarını ifade eder ve gizli olan rıza yerine geçer. Meselâ satıcının 'Şu elbiseyi sana 100 liraya sattım1 demesi, alıcının da 'Kabul ettim' veya 'Satın aldım' demesi sigadır.

Siganın Sarih ve Kinayî Şekilleri

Almaya ve satmaya açıkça delâlet eden her siga sarihtir. Meselâ satıcının 'Şu malı sana sattım' veya 'Şu malı sana mülk ettim' demesi, alıcının da 'Satın aldım' veya 'Mülk edindim' demesi, sarih lafızlardandır.
Alışveriş mânâsına delâlet ettiği gibi, başka mânâlara da delâlet eden lafızlara kinayî lafızlar denir. Meselâ satıcının 'Şu malı şu kadar para ile sana kıldım' veya 'Şu mah şu kadarla al' veya 'Şu malı şu kadarla teslim al' demesi, alıcının da 'Onu aldım' veya 'Onu teslim aldım' demesi, kinayî lafızlardandır.
Şartlar mevcut ise sarih siga ile alışveriş akdi -niyet olsun, olmasın- gerçekleşir. Kinayî lafızlar da ise niyete veya karinelerin niyetin varlığına delâlet etmeleri şarttır.

Bey-i Muatad

Bey-i Muatad, alıcı veya satıcıdan birinin veya her ikisinin, konuş-maksızın (sigasız olarak) alışveriş yapmalarıdır. Şafii mezhebinin meşhur olan görüşüne göre bey-i muatad sahih olmaz; satıcının da alıcının da siga kullanması şarttır. Diğer mezheblerin fakihlerinin bazıları, bir batman gibi kıymetsiz şeylerde, sigasız olarak alışverişi caiz görmüşler, fakat kıymetli şeylerde caiz görmemişlerdir.
Müteahhir Şafii âlimleri, kıymetli kıymetsiz her malın sigasız olarak alınıp satılabileceğini, zira bunun halk için daha kolay olduğunu, hele bugünkü gibi alışveriş yapıldığı bir zamanda bunun daha uygun oldu ğunu söylemişlerdir. Dilsizin işareti de siga (lafız) yerine geçer, tıpkı lafı-zin kalpteki gizli rıza yerine geçtiği gibi. Ayrıca dilsizin yazısı da lafız yedine geçer, hatta yazı, rızasını, ve maksadını daha iyi anlatır.

Akid Sigasında Bulunması Gereken Şartlar

Akid sigasında bulunması gereken şartlar şunlardır:
a. İcab ile kabul arasında örfen vazgeçtikleri anlamına gelecek kadar bir fasıla olmamalıdır.
Bu duruma, akid birliği denir. Meselâ satıcı 'Bu malı sana sattım' dedikten sonra alışverişte normal olmayan bir zaman geçer de alıcı 'Ben de aldım' derse, akid sahih olmaz. Fakat satıcı 'Ben bu malı sana sattım' dedikten sonra alışverişle ilgili olarak araya giren konuşmalar olur da alıcı ondan sonra 'Ben de aldım' derse, icab ve kabul (sattım, aldım) arasına her ne kadar fasıla girmişse de akid sahih olur.
b. Kabul, her yönüyle icaba muvafık ve mutabık olmalıdır.
Meselâ satıcı 'Ben bu malı 100 liraya sattım' dese, alıcı da '50 liraya aldım' dese veya satıcı 'Ben şu evi 1000 liraya sattım' dese, alıcı da 'Ben yarısını 500 liraya aldım' dese veya satıcı 'Ben şu malı peşin olarak 1000 liraya sattım' dese, alıcı da 'Ben sonra ödemek üzere 1000 liraya aldım' dese, alışveriş akdi sahih olmaz, çünkü kabul, icaba muvafık değildir. Fakat satıcı, alıcının kabul ettiği fiyatı kabul ederse, birinci icabının anlamı kalmaz; birinci kabul ona icab olur, ikinci kabul ise icaba muvafık olan kabuldür.
c. Alışveriş akdi herhangibir şarta bağlanmamalı veya bir vakitle sınırlandırılmamahdır.
Yani siga alışverişin hemen ve ebedi olduğuna delâlet etmelidir. Meselâ satıcı 'Ben şu evi, falan kişi gelince sattım' veya 'Falan bay gelince sattım' dese, alıcı da 'Kabul eltim' dese, akid şarta bağlandığından sahih olmaz. Oysa akidde şart olmaması gerekir; şart, kesinlik olmadığına delâlet eder, kesinlik olmayınca da istek ve irade yok demektir. Yukarıda alışverişte rızanın şart olduğunu söylemiştik. Satıcı 'Ben şu arabayı bir seneye.kadar sattım' dese, alıcı da 'Ben de kabul ettim' dese, yine akid sahih olmaz, çünkü akid bir vakitle sınırlandırılmıştır. Bu tür akdin sahih olmamasının nedeni, malların mülkiyetinin vakitle sınırlandırmayı kabul etmemesidir; yani bir malı mülk'edinmek isteyen kişinin 'Bu malı bir seneye kadar, bir aya kadar mülk edindim' demesi veya 'Bir seneye kadar sattım' demesi, akdin bozuk olduğuna delâlet eder. Fakat para ile işlem yapılırsa, meselâ mah alan kişi, parasını falan ayda veya iki ayda öde - yeceğini söyler, satıcı da kabul ederse, akid sahih olur, çünkü bu durumda malın parası alıcının üzerinde sabit bir borçtur. Borç ise sınırlandırmayı kabul eder. Fakat mallar böyle değildir. Alışveriş bir eşyayı, başka bir eşya ile değiştirmek şeklinde olursa, meselâ bir araba

başka bir
araba ile değiştirilirse veya bir ev başka bir ev ile değiştirilirse, bu işlem vakitle sınırlandırmayı kabul etmez.
3. Üzerinde akid yapılan malın bulunması.
Buna âkdin yeri denir. Alışveriş akdinde satılan mal ile karşılığında verilen para akdin yeridir. Satılan malda ve karşılığında şu şartların bulunması gerekir:
a. Satılan mal, akid yapıldığı anda mevcut olmalıdır.
Henüz ortada olmayan bîrşeyi satmak caiz değildir. Meselâ kişinin ağaçlarında ileride yetişecek olan meyveleri satması, koyunlarının doğuracağı kuzuları satması, hayvanın memesindeki sütü satması caiz değildir. Bunun delili, Hz. Peygamber'in hazır olmayan birşeyin satılmasını yasaklanış olmasıdır.
Hakîm b. Hizam'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber'e 'Ey Allah'ın Rasûlü! Bana bir müşteri gelir, benden dükkanımda olmayan bir malı ister. Ben o kimseye o malı çarşıdan alıversem almaz mı?' diye sormuş. Hz. Peygamber ise 'Hayır, sende bulunmayan malı satma' buyurmuştur.[29][6]
Bey'e dahil olan aldatma da bu nevidendir. Çünkü bu şey, bir var-hk-yokluk tehlikesiyle karşı karşıyadır. Ve bir de burada cehalet sözkonu-sudur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a) bey'ul-garar denilen bu tür bir alışverişi yasaklamıştır.[30][7]
b. Malın, şer'an kıymetli bir mal olması gerekir.
Değİş-tokuş yapılan her iki malın da kıymetli olması gerekir. Bu şarta binan necis ve haram olan mallar bu hükümden istisna edilmiştir. Bu bakımdan İçki, murdar hayvan, kan, tezek, köpek ve benzerlerinin satılması veya mal karşılığında verilmesi haramdır. Bunun delili Cabir b. Abdullah'ın rivayet ettiği şu hadîstir: Rasûlullah fetih yılı Mekke'de iken 'Allah ve Allah'ın Rasûlü şarabın, meytenin, domuzun, putların alınmasını ve satılmasını haram kıldı' buyuruyordu. Kendisine 'Ey Allah'ın Rasûlüî Ölmüş murdar hayvanın iç yağı hakkında ne buyurursunuz? Ölü hayvanların iç yağları ile gemiler cilalanır, deriler yağlanır, insanlar da (kandillerde yakar, mum yapar) ışıklanırlar' denildiğinde, Rasûlullah 'Hayır, murdar yağı alıp satmayın, bu alışveriş haramdır' buyurdu. Sonra Rasûluliah bunun ardından 'Allah yahudileri kahretsin. Çünkü aziz ve celil olan
Allah, ölmüş hayvanın yağlarını onlara haram kıldığında, bu yağları eritip

satarak parasını yediler' buyurdu.[31][8]
Hadîste sözü geçen hayvanların yağından maksat, sığır ve koyunların yağıdır. Nitekim bu, En'am/146 ayetinde zikredilmiştir.
Ebu Mes'ud el-Ensarî Rasûlullah'ın, köpek pahasından, zina kazancından, kahinlik ücretinden nehyettiğini rivayet etmiştir.[32][9]
İçine necis bîr madde düştüğünde temizlenmesi mümkün olmayan sirke, süt, sıvı yağlar ve benzeri maddeler de alınıp satılmaz. Ancak içine necis bir madde düştüğünde temizlenmesi mümkün olan maddeleri alıp satmak caizdir. Çünkü bunlar temiz mal hükmündedir.
c. Satılan (değiş-tokuş) yapılan malın karşılığı, kendisinden şer'an ve örfen yararlanılan birşey olmalıdır.
Yani bu malın şer'an mubah olması, örfen de yararlı bulunması gerekir. Bu bakımdan haşeratı veya eziyet verici ve kendilerinden yararlanılmayan hayvanları satmak caiz değildir. Kendilerinden şer'an yararlanılması caiz olmayan lehv (oyun) aletlerinin satılması da yasaktır. Çünkü mal veya para vererek yararı olmayan birşeyi almak, malı zayi etmek anlamına gelir. Hz. Peygamber, malı zayi etmekten nehyetmiştir.[33][10]
Avlanmak için kaplanın, savaş için filin, bekçilik yapması için maymunun, bal için batanlarının ve benzerlerinin alınıp satılması caizdir. Çünkü bunlarda örfün kabul ettiği bir yarar olduğu gibi, bunları alıp satmak şer'an da caizdir; bunların hiçbiri hakkında -köpek hakkında olduğu gibi- özel bir hüküm varid olmamıştır.
Satılan mal veya satılan malın bedeli oiân para akid esnasında işe yaramaz da ileride işe yarayacaksa alınıp satılabilir. Meselâ akid esnasında işe yaramayan, fakat ileride işe yarayacak olan at yavrusunu alıp satmak ve mal karşılığında vermek caizdir.
d. Satılan malın ve karşılığının teslim edilmesi kudret dahilinde olmalıdır.
Satılan malın veya karşılığının teslim edilmesi kudret dahilinde olmazsa, akid sahih olmaz-: Buna binaen kaybolan bir otomobili, havadaki bir kuşu, sudaki balığı ve bu tür şeyleri satmak caiz değildir. Çünkü bunlan teslim etmek satıcının kudreti dahilinde değildir. Gasbedilen bir malı satmak da caiz değildir, fakat malı gasbeden kişi bizzat müşteri ise veya müşteri gasbedilen malı gasbeden kişiden alabilecek güçteyse, gasbedilen malı satmak caiz olur. Ancak bu mal, taksimi kabul etmeyen cinsten olmalıdır;

yani taksim edildiği takdirde kıymeti düşecekse veya yararlanılmayacak hale gelecekse -meselâ bir kitap, bir piliç, küçük bir ev gibi-o malı satmak ve almak caiz olmaz, çünkü bu alıcı açısından malı zayi etmek olur ki bu da yasaklanmıştır. Ancak malın muayyen olmayan bir parçasını satmak caizdir. Çünkü bu durumda alıcının, malı taksim etmeye hakkı yoktur; sahipleri o maldan sıra ile yararlanırlar.

e. Akid yapan kişi satüğı malın sahibi veya sahibinin velîsi olmalıdır.

Mal sahibinin, malını satma veya malıyla birşey satın alma yetkisine sahip olması nedeniyle alışverişi sahihtir. Çünkü şeriat onun, malı üzerindeki tasarrufunu geçerli kabul etmiştir. Velî veya vâsi de velayeti altında bulunan kişilerin mallarım satabilir veya o mallarla birşey satın alabilir. Çünkü hem mal sahibi, hem de vekil mal Üzerinde hâkimdir. Mal sahipleri, bizzat malları üzerine vekil tayin edebilirken, velîleleri, vâsileri ise şeriat mal üzerine Hâkim kılmıştır. Bu bakımdan kişinin malda -satmak veya almak gibi- hâkimiyeti yoksa -buna fakihlerin örfünde fuzuli denir-onun tasarrufu geçerli olmaz. Çünkü Hz. Peygamber, alışverişin ancak mülkünde olan bir mal. ile olabileceğini söylemiştir.[34][11] Bu hükümden şu durum istisna edilmiştir: Kişi, mirasçısı olduğu kimsenin -yaşadığı zannıyla- malını satsa ve fakat akid sırasında o kişinin ölü olduğu ortaya çıksa satış tashih edilir ve gerekli hususiyetler o kimsenin üzerine terettüb eder. Çünkü zannının hatalı olduğu anlaşılmıştır. Oysa o tasarruf ettiği malın gerçekte mâlikidir ve mal fuzuli değildir. Alışverişte durumun hakikatine İtibar edilir, zannî oluşuna değil.

f. Satılan mal, hem satan hem de alan tarafından bilinmelidir.

Bu bakımdan satılacak birşey veya satın alınan mala karşılık verilecek şey, satıcı ve alıcı tarafından veya onlardan biri tarafından bilinmiyorsa, bu da insanları genellikle hataya sürüklüyorsa bey'ul-garar olur. Bey'ul-garar'in yasak olduğunu belirtmiştik. Öyleyse akid yapan kişilerden biri veya ikisi tarafından bilinmeyen bir malın satın alınması veya satılması caiz değildir. Sözgelimi birşeyi '1000'e karşılık satıyorum' demek sahih değildir; zira '1000' ile neyin miktarının kastedildiği belirtilmemiştir. Ancak örfte bu ifade geçerli ise (yani '1000'e karşılık' dendiğinde, [meselâ 'bir binliğe...' vb.] muayyen bir miktar anlaşıhyorsa)

lafız o örfle tayin olunur. Ancak kişi herhangibir eşyayı veya evi 'Falan adam eşyasını veya evini kaça sattıysa, ben-de o fiyata sattım' dese, satıcı ve alıcı da o evin veya eşyanın kaç liraya satıldığım bilse, yine de akidîeri sahih olmaz.

Şu aşağıdaki meseleler doğrultusunda bir bilgi edinmek mümkündür.

ı. Satılacak mal hazırda olup görünüyorsa, sıfatları veya miktarı belirtilmeden o malın satılması caizdir. Meselâ hazırda olup görünen bir otomobili işaret edip fiyatını soran bir kişiye, modelini, meziyet veya zaaflarını belirtmeden belli bir fiyatla satmak caizdir. Yine hazırda olup görünen bir malı, 'şu fiyata satıyorum' diyen kişinin satışı sahih olur. Çünkü müşahade, ilim yerine geçer.

ıı. Alıcı ile satıcı akîdden önce malı veya malın karşılığı olan şeyi görseler ve aradan bir müddet zaman geçse, malın veya malın karşılığı olan şeyin vasıflarını da hatırlasalar mal veya malın karşılığı olan şey zamanın geçmesiyle bozulmayacak -meselâ elbise ve ev gibi- mallardan ise, akidden önceki görmek yeterli; alışveriş ise sahih olur. Ancak akidden önce görülen mal veya malın karşılığı olan şey, o geçen zaman içerisinde bozulacak mallardan ise akidden önceki görmek yeterli olmaz.

ııı. Malın bir kısmını görmek, tamamını görmeye gerek bırakmıyorsa, o malın satılması caizdir. Meselâ kişi alacağı kumaşın bir parçasını görürse, kumaş sahibinin o kumaşın tümünü satması caizdir. Alacağı eşyaların.numunesini görmek de bunun gibidir.

iv. Kavun, nar, yumurta gibi yiyeceklerin koruyucu dış kabuğunu görmek yeterlidir.

Olgunlaştığı takdirde cevizin, bademin kabuğunu görmek de yeterli olur. Çünkü bu kabukların onların üzerinde kalması maslahat gereğidir. Dış kabuğu ile yenilen yiyeceklerin kabuğunun görülmesi yeterlidir ve onu o şekilde satmak da caizdir.

Satılan malın ve bedelinin bilinmesine bağlı olan şartlardan biri de -eğer borca verilmişse- borcun ne zaman ödeneceğinin bilinmesidir. Meselâ bir malı hasad zamanı ödenmek üzere veya falan adam seferden döndüğünde ödenmek üzere satmak sahih olmaz. Rehin ve kefil gibi tevsikin vesilelerini bilmek de böyledir. Meselâ rehin veya kefil belirlenmeden 'Şu malı rehin veya kefil tayin etmek şartıyla sana satıyorum' denirse, satış akdi sahih olmaz, çünkü rehin veya kefil belli değildir. Bu durumda 'Falan adamı bana kefil olarak getirmek veya falan malı bana rehin vermek şartıyla sana şu malı satıyorum' demek gerekir.

Satılan Malı ve Tazminatını Kabul Etmek

Rükün ve şartlar tahakkuk eder de satış akdi tamam olursa, satılan mal da hâlâ satanın elinde ise, tazminat ona aittir; yani o mal telef olursa veya satan kişi onu telef ederse, alışveriş feshedilir; alıcının herhangi bir-şey

ödemesi gerekmez, eğer malın parasını ödemişse geri alır. Alıcı, malı aldıktan sonra o mal telef olursa, zarar alıcıya aittir.

Alıcının malı aldığı, malın durumuna göre belirlenir. Alınan mal elbise, kitap v.s. gibi menkul mallardan ise alıcının eline almasıyla, otomobil, binek hayvanı gibi mallardan ise nakledilmek suretiyle, ev, arazi gibi gayr-i menkul mallardan ise tahliyesiyle, yani mal sahibinin müşteri ile .mal arasından çekilmesiyle alışveriş akdi gerçekleşmiş, aiıcı malını almış olur. Kısacası alıcının malı teslim almasına ve tasarruf etmesine mani olan engellerin ortadan kalkmasıyla, müşteri malı almış sayılır; bundan sonra mala gelen bir zarar alıcıya aittir. Satılan ev ise, anahtarını vermek suretiyle teslim edilir. Bir malın kabzedilmesi satanın iznine bağlıdır, çünkü asıl olan o malın onun mülkü olmasıdır.

ÂLIŞVERİŞ'TEN CAYMA

Rükûnlar ve şartlar tahakkuk ettiğinde alışveriş derhal gerçekleşir; yani satılan malın mülkiyeti müşteriye, paranın mülkiyeti de satıcıya geçer. Bundan sonra ne satıcı, ne de alıcı alışverişten dönemez. Ancak sâri mükelleflerin maslahatını gözeterek alışverişten sonra, alışverişi kesinleştirmek veya feshetmek hakkı tanımıştır. Bu da insanlara merhamet ve akid hususundaki rızanın tamamlanması içindir. Sâri, şu üç durumda alışverişi feshetme hakkı tanımıştır.

1. Hıyar'ul-Meclis (Mecliste Cayma)

Hıyar'ul-Mecl tâ den maksat, rükün ve şartları tahakkuk eden alışverişten, alıcı veya satıcının aynı mecliste oturdukça, dönme haklarının bulunmasıdır. Meclisten ayrıldıklarında akid kesinleşir ve pişmanlık fayda vermez. Meclisten ayrılmak, örfen ayrılmak denecek kadar olmalıdır. Meselâ alıcı ve satıcı büyük bir evde iseler, biri odadan salona veya salondan odaya giderse meclisten ayrılmış sayılır. Alıcı ve satıcı küçük bir evde iseler, birinin evden çıkması meclisten ayrılmaktır; bu durumda akid kesinleşir pişmanlık fayda vermez.

Alıcı ve satıcı çarşıda, sahrada veya bir sofra başında iseler, birinin diğerine sırtını çevirip birkaç adım yürümesi, meclisten ayrılma anlamına gelir. Ancak ikisi beraber çıkar, beraber yürürlerse, beraber oldukları müddetçe mecliste sayılırlar. Onlardan biri veya her ikisi akdin kesinleşmesine karar verirlerse, hıyar'ul-meclis şartı ortadan kalkar. Alıcı ve satıcı 'Biz bu akdi geçerli saydık' veya 'Bu akdin lüzumlu olduğuna karar verdik' derlerse, hıyar'ul-meclis şartı düşer. Alıcı veya satıcıdan birinin diğerine 'Akdi kesini eştirelim' demesi, onun hıyar'ul-meclis şartından vazgeçtiğine delâlet eder. Diğeri de onun bu isteğini kabul ederse hıyar'ul-meclis şartı ortadan kalkar. Çünkü ikisi de şâri'nin kendilerine verdiği hakkı düşürmüş olurlar. Alıcı veya satıcıdan biri hıyar'ul-meclis şartından vazgeçer, diğeri geçmezse, vazgeçen kişinin hakkı ortadan kalkar, diğerinin hakkı devam eder. Bu meselelerde asıl, şu hadîstir:

Satıcı ile alıcı birbirinden ayrılmadıkça muhayyerlik hakkına sahiptirler. Ayrıldıkları anda alışveriş kesinleşir.[35][1]

Bu hadîs, satıcı ile alıcının birbirinden ayrılmasından maksadın,

bedenlerinin ayrılması olduğuna delâlet eder. Nitekim bunu daha önce belirtmiştik.
Rivayet edildiğine göre İbn Ömer, satın aldığı mal hoşuna gittiğinde hemen satıcıdan ayrılıyordu.[36][2]
İbn Ömer şöyle rivayet ediyor: "Ben Emir'ul-mü'minîn Osman b. Affan ile onun Hayber'de olan bir malına (arazisine) karşılık, vadideki arazimi vererek akid yaptım. Alışveriş tamamlandıktan sonra dönüp Osman b. Affan'm evinden çıktım. Zira onun 'alışverişi feshedelim' demesinden korktum. Alışveriş yapan kişilerin, muhayyerlik şartı koşarlarsa birbirlerinden ayrılmaları sünnettir".[37][3]

2. Hıyar'uş-Şart (Akid'den Dörfme Şartı)

Hıyar'uş-şart'tan maksat, akid yapanlardan birinin veya her ikisinin meclisten ayrılmadan önce akidden dönme şartı koşmasıdır. Meselâ kişinin 'İki veya üç gün içinde akidden cayma şartıyla' alışveriş yapmasıdır. Ancak hıyar'uş-şart'ın sahih olması için şu şartların bulunması olmalıdır.
a. Akidden dönme, belli bir müddet içinde olmalıdır.
Akidden dönmek üzere mutlak şart koşmak veya zamanın meçhul olması sahih olmaz. Meselâ 'belirsiz bir güne kadar veya falan adamın gelişine kadar' gibi şartlar sahih olmaz.
b. Hıyar-uş-şart'ın müddeti, üç günden fazla olmamalıdır.
Ancak satın alınan mal üç gün içinde bozulmayacak mallardan olmalıdır. Çünkü düşünmek için üç günden fazla müddete gerek yoktur. Eğer alıcı üç günden fazla müddet isterse -bu müddet bir an bile olsa-ahşveriş bâtıl olur. Satılan mal üç gün içinde bozulacak mallardan ise, alışverişten iki veya üç gün içinde dönme şartı koşmak sahih olmaz.
c. Alışverişten dönmek için koşulan üç günlük şart, akde bitişik olmalıdır.
Yani akidden itibaren peşpeşe üç gün olmalıdır. Eğer hıyaruş-şart meclisten ayrıldıktan veya peşpeşe gelmeyen muayyen günlerden olmak üzere olursa, alışveriş sahih olmaz. Çünkü şeriatta böyle şartlar varid olmamıştır.
Hibban b. Munkiz, Hz. Peygamber'e alışverişte sürekli aldatıldığını söyleyince, Hz. Peygamber ona "Alışveriş yaptığın zaman 'aldatma yok' de" demiştir.[38][4]
Âlimler, 'Bu hadîs Hibban için hıyar'uş-şart1 in bulunduğu hususunda

açıktır. Fakat bunun sadece Hibban'a mahsus olduğuna dair bir delil yoktur, hadîsin hükmü geneldir' demişlerdir.
Nass'ın hususi olması, hükmün umumi olmasına mani değildir. Bu nedenle hadîs umumidir; her alışverişi kapsar. Ancak hıyar'uş-şart'in sahih olmadığı hususunda delil bulunan selem akdi, ribalı alışverişler v.b. bundan müstesnadır. Bunları ileride beyan edeceğiz.

Yabancı Bir Kişinin Alışverişten Cayma Şartı Koşması

Yabancının da alışverişten dönme şartı koşması caizdir; zira hıyar'uş-şart ihtiyaç ve maslahat için, zarar ve aldatmayı ortadan kaldırmak için meşru kılınmıştır. Bu şart genellikle hile ve zarara mani olur. Alışverişte zarar kişinin deneyimsiz olmasından kaynaklanır. Bu yüzden kişiye hıyar'uş-şart hakkı verilmesi maslahat gereğidir. Öyleyse akdi yapan kişi sabit olduktan sonra, belli olmak şartıyla yabancı için de hıyar'uş-şart hakkı vardır.

Hıyar'uş-Şart'ın Ortadan Kalkması

Hıyar'uş-şart (alışverişten dönme şartı) koşan kişi 'Bu alışverişi fes - hettim' veya 'Sattığım malı geri aldım' veya 'Paramı geri istiyorum' gibi sözler sarfederse, akid fesholur. Hıyar'uş-Şart şu durumlarda ortadan kalkar:
a. Şart koşulan müddet sona erdiğinde hıyar'uş-şart ortadan kalkar.
Şart koşulan süre bittiği halde şart koşan kişi akdi feshetmemişse, akid kesinleşir; artık taraflardan hiçbiri akdi bozamaz.
b. Alışverişten cayma müddetinde akdi kesinleştirmek, hıyar'uş-şart'ı ortadan kaldırır.
Meselâ hıyar'uş-şart hakkına sahip olan kişinin o müddet zarfında 'Ben akdi caiz kıldım' veya 'Akdi geçerli saydım' veya 'satışı seçtim' demesi, hıyar'uş-şart'ı ortadan kaldırır.
c. Hıyar'uş-şart hakkına sahip olan kişi aldığı malda öyle bir tasarruf yapar ki -bu tasarruf ancak mal sahibinin yapabileceği bir tasarruftur- o tasarruf akdi kesinleştirir, hıyar'uş-şart'ı ortadan kaldırır. Tasarrufu yapan satıcı ise, onun tasarrufu akdi feshetmek anlamına gelir.

Satılan Malın Hıyar'uş-Şart Müddeti İçindeki Hükmü

Satıcı ve alıcının her ikisi de hıyar'uş-şart (alışverişten dönme) hakkına sahipse, satılan malın mülkiyet hakkı, akdin feshedilme veya kesinleşme durumu ortaya çıkıncaya kadar bekletilir; akid fesholursa malın mülkiyeti satıcıya, akid kesinleşirse malın mülkiyeti alıcıya ait olur. Bu durumda yani akid kesinleştiğinde, akid tarihinden itibaren mal alıcının, malın bedeli oian para da satıcının olur. Akid kesinleştikten ve akid tarihinden itibaren aiıcının mülkü olduğu ortaya çıktıktan sonra o malın menfaatlari; meselâ ağacın meyveleri, koyun ve sığırın sütü, evin, arabanm ücreti, akid tarihinden itibaren alıcıya aittir. Yine aynı şekilde o malların masrafları da alıcıya aittir. Meselâ akid tarihinden itibaren alıcının mülkü olduğu anlaşılan öküzün yemi, arabanın tamiri gibi masraflar alıcıya aittir. Alıcı ve satıcıdan biri hıyar'uş-şart hakkına sahip ise mal onun olur; çünkü ancak o mülkünde tasarruf edebilir, malın menfaatleri ve masrafları da ona aittir.

Satılan Mahn Alışverişten Dönme Müddeti İçerisinde Helak Olması

Satılan mal, alışverişten dönme müddeti içerisinde helak olursa, yani satılan mal satıcının elinde iken helak olursa, alışveriş fesholur, hıyar'uş-şart ortadan kalkar. Çünkü satıcının artık o malı teslim etmesi imkân da -hilinde değildir. Helak olan o malın zararı da satıcıya aittir. Satılan mal müşterinin yanında ise alışveriş fesholmaz, hıyar'uş-şart hakkı da ortadan kalkmaz. Satıcı akdi kesinleştirirse alıcının malın parasını Ödemesi gerekir. Çünkü satılan mal, müşteriye teslim edilmekle onun mülkü olmuştur. Satıcı alışverişi feshederse, alıcının elinde helak olan malın mislini veya telef olduğu günkü kıymetini vermesi gerekir. Satılan mal, sahibinin elindeyken helak olmuş, alıcı da ücretini ödemişse, parasını geri alır. Çünkü satılan mal müşterinin mülkü olmamıştır.

3. Hıyar'ul-Ayb (Malın Ayıbından Dolayı Cayma)

İslâm'da esas olan şey, alışverişte aldatmamaktır. Zira malını aldatmak suretiyle satmak, halkın malını bâtıl yoldan yemektir. Hz. Peygamber bu hususta şöyle buyurmuştur:

Her kim hile yaparsa (aldatırsa) o bizden değildir.

Satıcı, sattığı malda bir ayıp (kusur) olduğunu bildiği halde bunu saklarsa hile yapmış sayılır.

Ebu Hüreyre'den şöyle rivayet edilmiştir: "Rasûlullah (s.a) bir yiyecek yığınının içine elini daldırdığında parmaklarına ıslaklık isabet etti. Bunun üzerine 'Ey yiyecek sahibi! Bu nedir?' dedi. Ma! sahibi 'Ey Allah'ın Rasûlü! Ona yağmur isabet etti' dedi. Rasûlullah 'İnsanların görebilmesi için o ıslak kısmı neden yiyeceğin üstüne koymadın? Aldatan kimse bizden değildir' buyurdu".39[5]
Bu hadîs, sattığı malın ayıbını (kusurunu) bildirmemenin, aldatmak olduğuna delâlet eder; Öyleyse satıcının, malının ayıpını söylemesi vacib-dir. Şu hadîs de bunu takviye eder:
Müslüman müslümanm kardeşidir. Hiçbir rnüslümanın, kardeşine malının ayıpını açıklamadan satması helâl, değildir.40[6]
Daha Önceki hadîs, müslüman olmayan kişilere de malın ayıbının söylenmesi gerektiği hususunda delil olarak getirilmiştir. Ayrıca İslânvah-lâkının gereği olarak müslümanm, hem müslürnanlara hem de gayr-ı müslimlere karşı ahlâklı davranması gerekir. Müslüman satıcıya, sattığı malın ayıbını söylemesi vacib olduğu gibi, diğer müslümanlann da satıcı söylemediği taktirde- malın ayıbını söylemeleri vacibdir. Zira Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
Sattığı bir malın ayıbını söylemeden satmak hiç kimseye helâl değildir. Bu ayıbı bilen kimseye de o ayıbı açıklamamak helâl değildir..41[7]
Alışveriş kesinleşip alıcı malı teslim aldıktan sonra malın ayıbına vakıf olursa, satış sahih olur, ancak müşterinin cayma hakkı vardır. Bu durumda -ne akid anında ne de malı aldığında ayıbı bilmiyorsa- alıcı
isterse malı verip parasını alır, alışverişi de fesheder, isterse ayıbına rağmen aldığı mala razı olur.
Hz. Aişe'den rivayet edilen şu hadîs bunun delilidir: "Bir kişi bir köle satın aldı. Sonra kölede bir ayıp görerek köleyi sahibine iade etti. Bunun üzerine köleyi satan kişi 'Sen kölemi çalıştırdın, onun ücreti nerede?' dedi. Durum Hz. Peygamber'e arzedildiğinde 'Köle kimin zimmetinde ise ücret de ona aittir' buyurdu"42[8]
Ayrıca müsarrad (sütlü sanılması için hayvanı sağmadan satmak) ile ilgili hadîs de buna delil olur. İleride bu konu izah edilirken bu hadîs zikredilecektir.
Buna akîen de delil getirilebilir, şöyle ki: Satılan malda, asıl olan onun sağlam olmasıdır; yani alıcı malın sağlam olduğunu düşünerek o parayı verir. Bu durumda malda bir ayıp olursa, alıcının malı verip parasını alma

hakkına sahip olması gerekir.

Hıyar'ul-Ayb'in Sabit Olması İçin Bulunması Gereken Şartlar

1. Ayıbın, satın almadan önce bulunduğu sabit olmalıdır.
Çünkü müşteri malı teslim almadan önce satılan mal satıcının tazminatındadır. ıMüşteri malı aldıktan sonra malda bir ayıp oluşursa, müşteri muhayyerlik hakkına sahip değildir. Ancak maldaki ayıb, müşterinin malı teslim almasından önceki bir sebebe dayanıyorsa durum değişir. Meselâ kişi aldığı malın üzerinde kir ve pas görür ve bunun mal alınmadan önce olduğu anlaşılırsa, bu durumda'müşteri malı geri verme hakkına sahiptir, çünkü bu ayıb satıcının yanında meydana gelen bir sebepten kaynaklanmıştır. Maldaki o ayıb, satıcının yanında meydana gelmiş gibi kabul edilir.
2. Satılan maldaki ayıb malın kıymetini azaltan cinsten olmalıdır.
Çünkü alışverişte esas olan malın kıymetidir, bunu belirleyen de tüccarlardır. Maldaki ayıb malın bizzat kendisinde eksiklik meydana getirir de değerini düşürmezse, geri verme hakkı olmaz. Ancak bu eksiklik, müşterinin amacını ortadan kaldırıyorsa mesele değişir. Meselâ kurban kesmek için bir koyun alan kişi, koyunun kulağının kesik olduğunu farkederse -kulağı kesik olan koyun kurban edilemeyeceği için- koyunu geri verme hakkına sahiptir. Ancak o koyunu eti için almışsa, bu eksiklik alışverişi feshetme yetkisi vermez.
3. Satılan mal, ayıbın bulunmaması gereken mallardan olmalıdır.
Meselâ yeni bir araba satın alan kişi, arabanın tekerlerinde bir bozukluk görürse, arabayı geri verme hakkına sahiptir. Ancak kullanılmış bir araba alan kişi, o arabada bir ayıb görürse arabayı geri vermek hakkına sahip değildir, çünkü kullanılmış arabada esas olan ayıbın bulunmaması değildir.

Hıyar'ul-Ayb Nedeniyle Malın Verilme Zamanı

Alınan malda bir ayıb görüldüğünde, alan kişinin malı hemen iade etmesi gerekir. Hemen iade etmek, örfe göre tayin ve tesbit edilir. Meselâ kişi aldığı malda namaz kılarken veya yemek yerken bir ayıb görürse, malın iadesini namaz bitinceye veya yemek yeyinceye kadar tehir edebilir. Malın ayıbını gece görürse iade etmeyi sabaha erteyebilir. Ancak malın iadesi örfün belirlediği zamanda yapılmazsa, muhayyerlik hakkı ortadan

kalkar. Aldığı malın ayıbını görüp sahibine haber vermeden malı kullanırsa, malı iade etme hakkını kaybeder. Ayıbını gördüğü malı, iade edilmesi gereken zamanda iade etmezse veya iade etmeden önce kullanırsa, satın aldığı malın ayıbına razı olmuş kabul edilir.

Satılan Ayıplı (Kusurlu) Maldaki Artış

Alıcı, malı teslim aldıktan sonra onun eski bir ayıbını farkederse ve malda da bir artış olmuşsa, bu artış ayıplı malın iade edilmesine mani olmaz. Meselâ alınan hayvanın eti artmışsa veya alman elbise dikilmişse, alıcı isterse malı iade eder, isterse de ayıbına razı olarak iade etmez. Malı iade ettiği takdirde bu artışlardan ötürü bir hak iddia edemez, çünkü bu fazlalıklar malın aslına tâbidir. Eğer maldaki artış veya fazlalık maldan ayrı ise, alıcı fazlalığı alarak malın aslını iade etme hakkına sahiptir, çünkü bu müşterinin yanında artmıştır ve malın aslına tâbi değildir. Ayrıca malın tazminatı sayılır. Hz. Peygamber'in 'Tazminata karşılık, artış verilir' buyurduğunu nakletmiştik.

Alınan Maldaki Eski Ayıbın Üzerine Yeni Bir Ayıbın Eklenmesi

Aldığı malda eski bir ayıb gören ve kendi dindeyken de yeni bir ayıb eklenen mal, satıcı kabul ettiği takdirde ona verilebilir. Alıcı eski ayıba razı olursa malı vermez. Malı satan kişi yeni ayıptan ötürü malı geri almaya razı olmazsa, alan kişi de eski ayıbına rağmen malı kabul etmeyip iade etmek isterse, ya müşteri yeni ayıbın bedelini vererek malı sahibine teslim eder veya satıcı eski ayıbın bedelini alıcıya öder. Bu hususta satıcı ve alıcı anlaşamaz da satıcı 'Malı geri alırım, fakat onda meydana gelen kusurdan ötürü para isterim' derse, alıcı da 'Malı veririm, fakat eski kusurdan ötürü sen bana para vereceksin' derse veya alıcı 'Yeni kusurdan dolayı sana para vereyim' dese, satıcı da 'Mal senin yanıda kalsın, eski kusurdan dolayı ben sana para vereyim' dese, birinci durumda alıcının, ikinci durumda ise satıcının talebi daha haklı kabul edilir.

Ancak malda meydana gelen yeni ayıb nedeniyle geri verememekten, şu tür ayıb istisna edilmiştir: 'Eski ayıb, ancak yeni ayıpla anlaşılı-yorsa, yeni meydana gelen ayıba rağmen mal satıcıya iade edilebilir. Meselâ kişi kavun, nar ve ceviz gibi kabuklu yiyecek maddesi alırken içinin sağlam çıkmasını şart koşarsa, aldığı malı kırdığında veya kestiğinde malda bir

ayıb görürse, yeni meydana gelen ayıba rağmen malı sahibine iade eder. Ancak malda ayıb olduğunun anlaşılması için malın ne kadar kırılması veya kesilmesi gerekiyorsa o kadar kırmak veya kesmek gerekir. Çünkü satıcı malın ayıbının anlaşılması için gerektiği kadar kırılmasına veya kesilmesine müsaade etmiştir. Malın bozuk olup olmadığını ahlamak için küçük bir delik açılırsa, mala zarar verilmemiş olur. Fakat malın tamamı kırılır veya kesilirse, o mal eski ayıbı nedeniyle iade edilmez.

Ayıptan Beri Olma Şartı

Satıcı, akid esnasında 'Ben satılan malı, hiçbir ayıptan ötürü geri almam' diye şart koşarsa akid sahih olur, zira bu şart akiddeki mânâyı tekid ederek akdin Teshini ve malın iadesini ortadan kaldırır. Ayrıca satılan malda asıl olan da ayıptan beri olmasıdır. Bu durumda bu şart, ayıb nedeniyle alıcının malı iade etme hakkını ortadan kaldırır mı? Eğer satılan mal hayvan değilse bu şart itibara alınmaz; alıcının malı ayıb nedeniyle iade hakkı ortadan kalkmaz, zira bu mallar ayıptan beri olmaz. Eğer satılan mal bir hayvan ise, satıcının onda gizli olan bir ayıbı bilmesi mümkün değlidir. Bu durumda-satıcının beraat şartını koşarak bu mesuliyetten kendini koruma hakkı vardır.

İbn Ömer bir kölesini beraat şartıyla 800 dirheme sattı. Alan kişi ona 'Kölende bir hastalık olduğunu bana söylemedin' dedi. Mesele Halife Hz. Osman'a intikal etti. Hz. Osman, ibn. Ömer'den kölede satarken hastalık olmadığına dair yemin etmesini istedi. İbn Ömer yemin etmedi; köle İbn Ömer'e iade edildi. Bu defa İbn Ömer köleyi 1500 dirheme sattı. (Müşterinin Zeyd b. Sabit olduğu rivayet edilmiştir). Bunun üzerine İbn Ömer 'Ben Allah için yemin etmedim, Allah da 800 dirhem yerine bana 1500 dirhem ihsan etti' dedi.

Hz. Osman'ın bu hükmü, hayvan satarken beraat şartı koşmanın sahih olduğuna delâlet eder. Bu hüküm sahabe arasında meşhur olmuş ve hiçbir sahabî bu hükmün yanlış olduğunu söylememiştir, Bu bakımdan bu hüküm sahabenin icmasıyla sabit olmuştur. .

Eğer ayıb zahir ise ve ona muttali olmak söz konusuysa veya satıcı o ayıbı biliyorsa beraat şartı koşması sahih olmaz. Çünkü satıcının, malın ayıbını söylemesi vacibdir, aksi takdirde aldatmış sayılır. Eğer satıcı meydana gelecek herşeyden beraatı şart koşarsa bu sahih olmaz, çünkü sabit olmayan birşeyi şart koşmaktadır ki bu muhaldir.

ÖZEL ALIŞVERİŞLER

Yukarıda sözünü ettiğimiz alışverişler umumi alışverişlerdir, bunların özel bir adı yoktur. İnsanların çoğu bu şekilde alışveriş yaparlar. Bunların dışında özel birtakım isimleri olan bazı alışveriş şekilleri daha vardır. Bu alışverişlerin bir kısmı caiz, bir kısmı yasaktır. Yasak olan alışverişin bir kısmı vardır ki yasak ve günah olmakla beraber sahihtir. Şimdi bu özel alışverişleri beyan edelim:

1. Caiz Olan Alışverişler

Bu alışverişler, umumi alışveriş şeklinden biraz değişiktir. Fakat bu değişiklik bu tür alışverişin caiz olmadığı vehmine yol açtığı için fakihler bunların caiz olmadığı vehmini bertaraf etmek için onları izah etmiş ve özel isimler vermiştir:

A. Tevliye

Tcvliye, kişinin satın aldığı bir malı kaça aldığını belirtmeden yeni bir müşteriye satması veya müşteriye 'Seni bu akde velî kıldım' demesidir.

B. İşrak (Ortak Etme)

C. el-Murabaha

Murabaha, satın alınan bir malı belli bir kâr ile başkasına satmaktır. Meselâ satıcının 'Şu aldığım evi % 10 kâr ile sana sattım' demesi, mu - rabahadır. Fakat 100 liraya aldığı malı, 150 liraya aldığını söyleyerek, % 10 kârla satarsa, haram işlemiş olur. Kârın, verilen paranın cinsinden olması şart değildir; yani kişinin 'Şu evi aldığım fiyata sana devrediyorum, ancak kâr olarak bana 5 kg. yağ vereceksin' demesi caizdir.

D. el-Muhatate (el-Vedia)

el-Muhatate kişinin aldığı malı, zararla satmasıdır. Ancak zarar ettiği miktarı -meselâ % 10 zararla sattım gibi- belirtmesi gerekir. Bu durumda muhatate, murabaha'nın tam tersi olmaktadır.
İşte bu dört alışveriş türü caizdir. Bunların caiz olduğunun delilleri ise şunlardır: Bu akidler, bey1 akdinin rükün ve şartlarını haizdirler ve Allah

Teâlâ'nın şu hükmünün, kapsamına girmektedirler:
Allah alışverişi helâl, faizi haram kılmıştır.
(Bakara/275)
Ayrıca şu hadîs de bu alışverişlerin bir kısmının meşru olduğuna delâlet etmektedir. Rivayet edildiğine göre Hz. Ebubekir, Hz. Peygamber'e 'Anam-babam sana feda olsun! Şu iki devemden birini al' dediğinde,. Hz. Peygamber 'Ancak parasıyla alırım' demiştir.[43][1]
Hadîsin zahirinden bunun tevliye akdi olduğu anlaşılmaktadır; yani Hz. Ebubekir deveyi aldığı fiyata Hz. Peygamber'e vermiştir. Allah daha iyisini bilir.
Bu alışverişlerin sahih olması için malın fiyatının ne kadar olduğu alıcı ve satıcı tarafından bilinmelidir.
Satıcı ve alıcının malın kaça alındığını bilmesi gerekir, biri veya ikisi malın kaça alındığını bilmezse ikinci akid sahih olmaz. Hatta ikinci akdin yapıldığı mecliste alıcıya bilgi verilse dahi akid sahih olmaz. Ayrıca şu hususa da dikkat edilmesi gerekir: Satıcı 'Ben bu malı aldığım fiyata sana satıyorum' dese, sadece mala ödediği para bu akde dahil olur; malın masrafları aldığı fiyata eklenmez. Fakat satıcı 'Bu mah bana malolduğu fiyata sana satıyorum' derse, malın nakil ücreti, depo ücreti ve diğer masrafları alıcıdan istenir.
Yasak ama caiz olan selem akdi, ribalı alışverişler ve sarraflıktaki alışverişler gibi bazı alışverişleri -yasak ve caiz olmayan alışverişlerden sonra- ileride beyan edeceğiz.

2. Yasaklanan Alışverişler

Şeriatın yasak ettiği birtakım alışverişler vardır ki şeriat ya bir zarardan veya onunla beraber meydana gelen bir kötülükten ötürü onları nehyetmiştir. Bu alışverişler a) bâtıl olan alışverişler ve b) haramlıkla beraber sahih olan alışverişler olmak üzere iki kışıma ayrılır:

A) Haram ve Bâtıl Olan Alışverişler

Bu alışverişler, şâri'nin rükün veya şartlarında noksanlık gördüğü alışverişlerdir. Sâri, bu tür alışverişten insanları sakmdırmıştır, fakihler de bunların bâtıl olduğuna hükmetmiştir. Onları şöyle sıralayabiliriz:

1. Memedeki Sütü Satmak

Koyunun yününü üzerindeyken, olmamış meyveyi dalındayken satmak da memedeki sütü satmak gibi yasaktır.
İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber olgunlaşmamış meyvenin dalındayken, koyunun yününün koyunun üzerindeyken, sütte bulunan yağı sütün içindeyken satılmasını yasaklamıştır.[44][2]
Bu tür alışverişlerin bâtıl olmasının nedeni, bunların ne olacağının ve ne kadar olacağının bilinmemesidir. Meselâ dalında bulunan olgunlaşmamış meyvenin ne olacağı, ne kadar olacağı bilinmemektedir. Memedeki sütün ve koyunun üzerindeki yünün durumu da böyledir. Bu tür alışverişlerde aldatma ve aldanma ihtimali yüksek olduğundan bunlar yasaklanmıştır.
Biz olgunlaşmadan dalında iken satılan meyvenin alışverişinden tafsilatlı olarak bahsetmek istiyoruz. Çünkü günümüzde bu tür alışverişler sıkça yapılmaktadır.

Olgunlaşmamış Meyveyi Dalındayken Satmak (Daman)

Biz daman kelimesini de parantez içine aldık, çünkü halk bu tür alışverişlere günümüzde daman ismini veriyor. Bizi isim (=daman) değil, ism-i meful (=madmun) ilgindiriyor ki bu olgunlaşmamış meyveyi dalındayken satmaktır. Hatta halk daha da ileri giderek çiçek halindeki ağaçların meyvelerini satıyor ve satın alıyor. Bu tür alışveriş günahı daha fazlalaştırır.
Şunu belirtelim ki Allah'a, Rasûlü'ne, mal ve evladın fayda vermediği ceza gününe iman eden kişi İslâm'ın emrine boyun eğmeli, şeriatın neh-yettiği bu tür alışverişlerden -bunda büyük bir kazanç olduğunu düşünse bile- uzak durmalıdır. Ayrıca bu tür alışverişlerde kâr değil, zarar vardır.
Olgunlaşmamış meyveleri dalındayken satmakta büyük bir aldatmaca vardır. Ayrıca malın miktarı belli olmadığından alışveriş de bâtıldır. Dolu, hastalık v.b. gibi afetlerden ötürü o meyvelerin hiç olmaması veya tamamen yok olması da mümkündür. Bu durumda ağaçların sahibi karşılıksız olarak insanların parasını almış olur ki bu halkın malını bâtıl yolla yemektir. Bu hususta Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
Allah o meyveleri müsmir kılmadığı takdirde sizden herhangibiri, kardeşinin malını (parasını) neye karşılık alacak (veya helâl sayacak)tır?
[45][3]
Öyleyse olgunlaşmamış meyveleri dalındayken satmak haramdır ve

yapılan akid bâtıldır. Hz. Peygamber bu tür alışverişi kesin olarak yasaklamıştır. Bu tür alışveriş yapan kişiler bunun günahını eşit olarak yüklenirler.
İbn Ömer'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: 'Rasûlullah (s.a), salâhları meydana çıkmadıkça (ağaç üzerinde henüz olgunlaşmamış olan) yaş meyvelerin satışından nehyetmiştir. (Rasûlullah) hem satıcıyı, hem de alıcıyı (bundan) nehyetmiştir'.[46][4]
Bu tür alışverişlerin yasaklanmasının, halkın maslahatına olduğu açıktır. Bu tür alışveriş yapıp da kavga etmeyen çok az kişi görürsün. Hatta bu tür alışverişler çoğu zaman kan akıtılmasına dahi sebep olmaktadır. Bu da Allah'ın şeriatına muhalefet etmenin neticesidir. Bu bakımdan mü'minler, hatta tüm insanlar için en uygun yol, Allah'ın şeriatına sarılmaktır. Ancak bu şekilde ebedi saadete eriiebilir, Allah'ın rızası kazanılabilir. Her kim Allah için (haram) birşeyi terkederse, Allah ona ondan daha hayırlısını ihsan eder.
Olgunlaşmış meyvelerin dalındayken satılması caizdir. Bahsi geçen hadîslerin mefhum-u muhalifleri buna delâlet ettiği gibi, bunun caiz olduğuna delâlet eden hadîsler de ileride gelecektir. Olgunlaşmamış meyvelerin dalındayken satılmasının yasaklanmasından, olgunlaşmış meyvelerin dalındayken satılmasının yasak olmadığı anlaşılmaktadır. Bunun nedeni açıktır, zira meyveler olgunlaştıktan sonra kolay kolay zarar görmezler. Çünkü olgunlaşan meyvenin kabuğu kalın, çekirdeği büyük olur, bundan dolayı da zarar görmesi pek nadir olur. Olgun-
laşmamış meyvenin ise kabuğu ince, çekirdekleri küçük olduğundan çok çabuk zarar görür. Dalında olgunlaşan meyveleri, müşteri o memleketin toplama zamanına kadar dalında bırakabilir. Ancak meyveleri satan kişi, derhal toplamayı şart koşmuşsa durum değişir.

Meyvelerin Olgunlaşması ve Yemeye Uygun Duruma Gelmesinin Umumi Faydaları

Renkli meyvelerin olgunlaştığı, kızarma veya sararmalarından veya olgunlaşmanın diğer alâmetlerinin görülmesinden anlaşılır. Renkli olmayan meyvelerin olgunlaştığı ise tadından anlaşılır. Hz. Peygamber'in, hurmaların alacalanma'dan (kızarıp sararmadan) satılmasını yasak ettiği riva -yet edilmiştir.[47][5]
Olgunlaşmamış meyveler, ağaçtan toplandığı takdirde satılabilir. Ancak

bunlardan meşru olarak yararlanılması gerekir. Olgunlaşmadan toplanılan meyve herhangibir işe yaramıyorsa, satılması sahih olmaz. Olgunlaşmamış meyvenin toplanıp -işe'yaraması halinde- satılmasında aldatma sözkonusu değildir. Ziraî ürünler de meyve gibidir, çünkü her ikisinin satışı da aynı amaca yöneliktir. Allah hakikati daha iyi bilir,

2. Kumar Gibi Olan Alışverişler

Bunlar satılan malın bilinmediği veya akid yapanın iradesinin tahakkuk etmediği alışverişlerdir. Bu alışverişlerden üzerine sınır getirilenlerden biri de el-münâbeze veya el-mülâmese'dir. Bu alışveriş, akid yapan iki kişinin iki maldan birini belirtmeksizin alışveriş yapmalarıdır. Satıcı o mallardan birini atarsa veya alıcı onlardan birine dokunursa, o mal satılmış olur. Herhangibir elbiseyi karanlıkta sadece dokunmak suretiyle alıp-satmak da bu kabildendir veya satıcı ve alıcının muayyen bir malı alıp alışveriş akdini satıcının malı atmasına veya alıcının mala dokunmasına bağlamak da aynı şekildedir. Görüldüğü gibi birinci şekilde satılan mal bilinmemektedir. İkinci şekilde satıcı ile alıcının iradesi tam olarak tahakkuk etmemektedir, çünkü satıcı alıcının o mala ne zaman dokunacağını veya alcı satıcının o malı ne zaman atacağını bilmemektedir.

Ebu Said el-Hudrî şöyle rivayet etmiştir: 'Rasûlullah (s.a) bizleri iki türlü alışverişten ve iki türlü giyinişten nehyetti: Mülâmese ve münâbeze suretiyle alışveriş yapmaktan nehyetti. Mülâmese, kişinin gece yahut gündüz arkadaşının kumaşına eliyle dokunmasıdır ki o bu kumaşı bundan başka bir suretle evirip çeviremez. Münâbeze de bir kimsenin kendi kumaşını diğer bir kimseye atması, diğerinin de kendi kumaşını berikine atmasıdır. Bu atma, bakmadan ve karşılıklı nzalaşmadan onların alışverişi olur.[48][6]

Bey'ul- hesat denilen alışveriş türü de mânâ bakımından müîâmese gibidir. Bey'ul-hesat, satıcı ile alıcının tayin ettikleri mallara içlerinden birinin taş atması ve taşın isabet ettiği malın satılmış olmasıdır. Hz. Peygamber bunu yasaklamış, fakihler de bu alışverişin bâtıl olduğuna hükmetmişlerdir, çünkü burada mal bilinmemekte ve tarafların iradeleri tahakkuk etmemektedir.

Ebu Hüreyre şöyle rivayet ediyor: 'Rasûlullah (s.a) taş atma suretiyle yapılan alışverişten nehyetti'.[49][7]

Günümüzde yapılan bazı uygulamalar da tıpkı böyledir. Meselâ birtakım eşyalar bazı mekânlara konmakta onların üzerine satış yapılmakta veya halka atılmakta ve halkanın üzerine geçtiği şey müşterinin olmaktadır veya birtakım eşyalar için rakamlar konan çarklar ve dolaplar çevrilmekte, çarkın ibresinin üzerinde durduğu rakamın işaret ettiği eşya müşterinin olmaktadır. Bunlar yasak ve bâtıl muamelelerdir.

3. Bir Alışverişte İki Alışveriş

Bir alışverişte iki alışveriş, kişinin akid sığasında iki akdi aynı zamanda söylemesidir. Meselâ satıcının 'Şu evi sana, parasını şimdi verirsen 1000 liraya, bir yıl sonra verirsen 2000 liraya sattım' demesi, müşterinin de bunu kabul etmesi veya satıcının 'Şu arabayı sana 1 milyona sattım, ancak sen de daireni bana aynı fiyata satacaksın' demesi, bir alışverişte iki alışveriştir. Bu tür alışverişler yasak ve bâtıldır. Çünkü birinci şekilde fiyat bilinmemekte, ikinci şekilde ise akid bir şarta bağlanmaktadır, oysa peşin alışverişte şart olmaz.
Ebu Hüreyre'den şöyle rivayet edilmiştir: 'Rasûlullah (s.a) bir alışverişte iki alışveriş yapmayı yasaklamıştır'.[50][8]

Taksitle Satış

Yeri gelmişken taksitle satışta bir sakınca olmadığını belirtelim. Ancak yukarıda belirttiğimiz gibi akid sigastnda iki fiyat söylenmemelidir. Akid sigasmda iki fiyat söylemek, bir alışverişte iki alışveriş yapmaktır, bunun yasak ve bâtıl olduğunu söylemiştik. Alıcı ve satıcı akidden önce peşin fiyatını ve taksitli fiyatını konuşurlar, sonra taksitle alışverişe karar verirlerse, akid sahih olur. Bu tür alışverişlerde günah ve haram işleme sözkonusu değildir. Hatta pazarlık esnasında malın peşin fiyatı söylense dahi alışveriş akdi tamamlandığında bunun mahzuru olmaz. Bu tür akidlerin riba olduğunu, aradaki fazlalığın müddetin karşılığı olduğu düşüncesini zihinlerden silmek gerekir. Çünkü riba bir fazlalıktır, muamele yapan iki kişiden biri, geçen zamana karşılık diğerinden verdiği malın cinsinden bir fazlalık alır. Meselâ kişinin 1000 dirhem borç verip bir ay sonra 1100 dirhem alması veya 1000 sa' buğday verip bir veya birkaç ay sonra 1100 sa' buğday alması ribadır. Bu husus riba konusunda izah edilecektir. Fakat değeri şu anda 1000 lira olan mal, iki, üç veya beş ay sonra ödenmek üzere 1500 liraya satılırsa veya taksitle verilirse bu, hiçbir

şekilde riba olmaz. Bu işlem, muamelede bir kolaylık, bir müsamahadır. Çünkü tüccar mal veriyor ve karşılığında müşteri ona para veya başka birşey vermiyor, tüccar da müşteriden, verdiği malın cinsinden bir fazlalık almıyor. Nakid paranın, taksitle paradan üstün olduğunda şüphe yoktur. İnsanlar 'az olsun, nakid olsun' der; yani peşin olarak verilen az para veya mal, gelecekte verilecek çok para veya maldan daha üstündür.

4. el-Urban

cl-Urban, kişinin sattığı malın parasının bir kısmını kapora olarak alması ve satış muamelesi yapılmadığında o kaporanın satıcının mah olması, ancak satış akdi tamamlanırsa alman kaporanın malın fiyatına dahil edilmesidir. Bu alışveriş hem yasak, hem de bâtıldır. Çünkü burada fasid bir şart vardır.

Abdullah b. Amr şöyle rivayet etmiştir: 'Rasûlullah (s.a), Urban denilen alışverişten nehyetmiştir'.[51][9]

Ancak burada bir hususa dikkat çekmek istiyorum: Bu muamelede haram ve bâtıl olan, akid esnasında kapora şartı koşulmasıdır. Akidde böyle bir şart olmazsa, akid tamamlandıktan sonra satıcının paranın bir kısmını istemesinde bir beis yoktur. Fakat akid feshedildiğinde satıcıya verilen para müşteri razı olduğunda ona helâl olur.

5. Borcu Borç ile Satmak

Meselâ bir kişinin başka birinde alacağı vardır, ikinci kişinin de üçüncü bir kişide alacağı vardır. Bu alacaklı olan iki kişiden biri, alacağını üçüncü kişinin borcu ile satar ki işte bu tür alışverişler yasak ve bâtıldır, çünkü satan kişi sattığı şeyi teslim etme imkânına sahip değildir.

İbn Ömer'den şöyle rivayet edilmiştir: 'Rasûlullah (s.a), kâli (borcu) borç ile satmayı yasaklamıştır'.[52][10]

Hadîste geçen kail kelimesi, borç demektir ve kele'e-yekhu kökünden gelip tehir etmek anlamındadır. Bazı âlimler bunu şöyle tarif etmişlerdir: Kişi belli bir müddet sonra parasını verip malı teslim almak üzere bir mal satın alır, malın teslim edilme zamanı geldiğinde satıcı malı teslim edemez ve alıcıya 'Bende bulunan malını üç ay bende kalmak üzere 1000 liraya sat' demesi, müşterinin de, bunu kabul etmesidir, Bu borcu borç ile satmaktır ki haram ve bâtıldır.

Borcu borç ile satma şekillerinden biri de şudur: Kişinin, bir şahıstaki alacağını hazır bir mala karşılık satması veya üçüncü kişilere satması .bâtıldır. Çünkü sattığı malı (alacağını) teslim etmeye gücü yoktur.

Kişi alacağını bir mal karşılığında borçluya satarsa, meselâ 'Sende bulunan bin liramı bir seccade karşılığında sana veriyorum' veya 'Sendeki bin liramı beşyüz lira karşılığında sana veriyorum' dese, borçlu da çıkarıp verse akid sahih olur. Çünkü bu anlaşmadır, anlaşma da caizdir. Nitekim bu durumdan ileride bahsedilecektir. Bu tür akdin sahih olduğuna Abdullah b. Ömer'in rivayet ettiği şu hadîsle de istidlal edilmiştir: "Baki de (Baki, Medine'de geniş bir sahanın adıdır; mezarlık yapılmadan önce burada pazar kurulurdu) deve satardım. Bazen dinar (altın para) mukabilinde satar ve yerine dirhem (gümüş para) alırdım. Bazen de dirhem mukabilinde satar ve yerine dinar alırdım. Rasûlullah'a gelip bu meselenin hükmünü sorduğumda 'Kıymeti mukabilinde olursa beis yoktur' buyurdu".2-

İbn Ömer'in 'Ben dinar ile satıyorum' sözünden maksat, dinar üzerinden borca veriyorum, sonra dinar mukabilinde dirhem alıyorum demektir. İşte bu, borcu borçludan belli bir mala karşılık almaktır.

6. Satın Alınan Malın Teslim Alınmadan Tekrar Satılması

Kişinin satın aldığı malı teslim almadan önce bir başkasına satması da yasak ve bâtıldır. Çünkü alınan malın ele geçmeden tekrar satılmasının bâtıl olduğunu ve kişinin onu satma yetkisinin bulunmadığını söylemiştik.

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

Kim bir yiyecek maddesi satın alırsa, onu kabz etmedikçe başkasına satmasın.[53][11]

İbn Abbas 'Öyle sanıyorum ki herşey, kabzdan önce satılmamak hükmündeki yiyecek maddesi gibidir' demiştir.[54][12]

Bu hüküm, alman malın eski sahibine değil de başkalarına satılması halinde geçerlidir. Alınan mal kabzdan önce aynı fiyatla eski sahibine verilirse bu bâtıl olmaz, ancak eski sahibine de başka bir fiyatla satmak bâtıldır. Çünkü bu da Hz. Peygamber'in nehyinin umumuna dahildir. Alınan malı aynı fiyatla mal sahibine vermek sahihtir, çünkü bu yeni bir alışveriş değil, mal sahibini eski alışverişten affetmektir. Bu, her ne kadar yeni bir satış gibi görünse de aslında yeni bir satış değildir.

B) Haram (Yasak) Olduğu Halde Bâtıl Olmayan Alışverişler

Bunlar haklarında yasak hükmü varid olan alışverişlerdir. Ancak bu yasaklık, rükün veya şartlarındaki bir eksiklikten değildir. Rükün ve şartların haricinde birşeyden ötürü yasaklandıkları için haram olmalarına, yapanın günahkâr olmasına rağmen alışveriş akdi sahihtir. Bu alışverişler şunlardır:

1. el-Müserrat

el-Müserrat, deve, sığır veya koyunun sütlü olduğu zannedilsin diye birkaç gün sağılmadan bekletilip satılmasıdır. Bu durum hayvanın fiyatının artmasına sebep olur. Bu durumdaki hayvan satıldığında -satıcı günahkâr olmakla beraber- akid sahih olur. Müşteri durumu farkettiğinde malı geri verme hakkına sahiptir, çünkü bu durum ayıplı mal hükmündedir. Müşteri malı iade ederken sağmış olduğu sütün yerine bir avuç hurma veya sağdığı sütü verir.
Müşteri bu hileye rağmen hayvanı almaya razı olursa, satıcıdan birşey talep etme hakkına sahip değildir. Bunun delili -daha önce de geçen- şu hadîstir:
Satışa çıkarılacak olan deve ve koyunların sütlerini sağmamak suretiyle memelerinde biriktirmeyiniz. Her kim sütü sağılmayıp göğsünde biriktirilmiş hayvan satın alırsa, alan şahıs bu alışveriş akdinin arkasından kendisi o hayvanı sağdıktan sonra muhayyerdir. Eğer o hayvandan razı olursa hayvanı ahkor, razı olmazsa hem hayvanı geri verir, hem de (sütünü sağması karşılığında) bir sa' hurma verir.[55][13]
Burada deve ve koyun diğerlerine (eti yenen hayvanlara) kıyas edilir.

2. el-Necş

Necş (alışverişte müşteriyi yanıltmak) malın fiyatını artırmak için ma -lın iyi olduğu fikrini müşteriye vermektir. Necş, Örtmek anlamına gelir ki kişi maksadını örttüğü/gizlediği için bu alışverişe necş denmiştir. Bu tür alışveriş haramdır.
Abdullah b. Ömer şöyle rivayet ediyor: 'Rasûlullah (s.a) necş'den (alışverişte müşteriyi yanıltmaktan) nehyetmiştir'.[56][14]
Fakat haram olmasına rağmen böyle bir alışveriş yapılırsa, akid sahih olur.

Satıcı ile alıcı gibi görünen kişi arasında malın fiyatını artırma hususunda bir anlaşma olursa her ikisi de günahkâr olur. Burada aldatma sözkonusu olduğundan müşterinin malı iade etme hakkı vardır. Ancak satıcı ile alıcı gibi gözüken kişi arasında böyle bir anlaşma olduğunun isbat edilmesi gerekir.

3. Yerli Tüccarın Yabancı Kişinin Mallarını Onun Adına Satması

Meselâ çölden veya yabancı bir yerden gelerek malım satmak isteyen kişiye, yerli tüccarlardan birinin 'Ben bu malı yavaş yavaş yüksek bir fiyatla senin adına satarım' diyerek o malı alıp satmasıdır. Bu tür satış haramdır.

İbn Abbas'tan şöyle rivayet edilmiştir: 'Rasûlullah (s.a) meta getiren süvarilerin (pazar haricinde) karşılanmalarını ve şehirlinin bedevi namına malını satmasını nehyetti'. Ravi Tavus şöyle diyor: "Bunun üzerine İbn Abbas'a 'Şehirli, bedevi hesabına malını satmasın' sözünün mânâsı nedir?" diye sordum. İbn Abbas 'Şehirli, bedeviye simsar olmasın demektir' dedi.[57][15]

Bu alışverişin yasaklanmasının nedeni, halkı sıkıntı ve darlığa sürüklemesidir. Burada şu hususu belirtelim ki bu hüküm, bugünkü aracıları, kabzımalları kapsamaz. Şehire getirilen malları onların satması, halkı.sıkıntı ve darlığa sokmak anlamına gelmez. Hatta onların satmaları hem mal sahipleri, hem de halk için daha kolaylıktır.

4. Kervanları Karşılamak

Tüccarların şehirin dışına çıkarak ticaret kervanlarını karşılayıp piyasanın fiyatını bilmeyen kervancıların mallarını ucuza kapatmalarıdır. .Bu tür alışveriş haram olmakla beraber akid sahihtir. Haram olmasının nedeni içinde hile bulunmasıdır. Yukarıda İbn Abbas'tan rivayet edilen hadîste 'Kervanları şehir dışında karşılamayın' ibaresi de bulunmaktadır.

Kervan sahipleri çarşıya gelip fiyatları gördüklerinde alışverişi feshetme yetkisine sahiptirler. Ebu Hüreyre Hz. Peygamber'in satılmak üzere getirilmekte olan erzak ve ticaret maddelerini yolda karşılamaktan nehyettiğini bildirerek söyle demiştir: "Kim ticaret metaını yolda karşılar ve ondan satın alır da arkasından malını yolda satan mal sahibi çarşıya gelir, râyic fiyatı öğrendiğinde (aldandığını anlarsa) o malı geri almak hususunda muhayyerlik hakkına sahip olur".[58][16]

5. İhtikâr (Karaborsa)

İhtikâr, kişinin halkın zaruri ihtiyaçları sayılan gıda ve giyim eşyalarını satın alıp fiyatların artmasını beklemek üzere depo etmesidir. Böyle yapmak haramdır. Uz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
Günahkâr olandan başka hiç kimse ihtikâr yapmaz.59[17]
Halkın zaruri ihtiyaçları karşılanamayıp sıkıntı başgösterdiğinde ihtikâr yapan karaborsacı eiindeki mallan normal bir fiyatla halka satmak üzere zorlanır. Eğer satmaktan imtina ederse, kadı onun mallarını elinden alarak satar, parasını kendisine verir. Ancak şu hususu da belirtelim ki gıda maddelerini çarşı ve pazarlarda dolu iken alıp muhafaza etmek, sonra halkın istifadesine sunmak, ihtiyaç anında satmak için depo etmek ihtikâr değildir. Günümüzde tüccarların çoğu böyle yapmaktadır. Meselâ onlar peyniri alır depo ederler, fabrikatörler imal ettikleri gıda maddelerinin bir kısmını muhafaza ederler ki bolluk zamanından sonra halk onlardan istifade etsin. Bunlar ihtikâr ve karaborsacılık değil, meşru ' ticarettir ve halk için faydalıdır. Bu bazen ülke için de faydalı olur. Hele bu mallan bolluk zamanında 'alıp koruma imkânı olmayanlar için koruyanlar büyük sevaba nail olurlar.

6. Bey' Üzerine Bey(veya Sevm Üzerine Sevm Yapmak

Kişinin müslüman kardeşinin bey'i üzerine bey' yapması şudur: Bir mal alıp alışverişten dönme müddeti içinde bulunan bir kişiye gelip 'Aynı paraya senin aldığın maldan daha iyisini sana veririm' veya 'Aldığın malın aynısını daha az paraya sana veririm' diyerek kendi malını satmaya çalışmaktır.
Kardeşinin sevm'i üzerine sevm yapmak da şudur: Müşterinin mal sahibi ile belli bir fiyat üzerinde anlaşacakları sırada, bir başkasının gelip, mal sahibine daha fazla Leklif etmesi veya müşteriye alacağı maldan daha iyisini aynı paraya veya alacağı malın aynısını daha düşük fiyata vereceğini vaadetmesidir. Bunların her ikisi de haramdır. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
Müslüman bir kimse kardeşinin pazarlık yaptığı fiyat üzerine kıymet artırımı yapmasın.60[18]
Müslüman bir kimse kardeşinin pazarlığı' üstüne pazarlık

yapmasın.[61][19]
Bu şekilde davranmanın haram olmasının nedeni,' mürüvvetin yok edilip kalplerin kin ve buğzla dolmasına sebep olmasıdır. Bu tür davranışlar, nizaa sebep olup halk arasında düşmanlığın yayılmasına, sıla-yı rahim'in kesilmesine, toplumun sıkıntıya düşmesine sebep olmaktadır. Oysa İslâm, insanları birbirine yaklaştırmayı, aralarındaki bağlan güçlendirmeyi, insanlar arasındaki sevgiyi artırmayı hedeflemiştir.

7. Malını Haram Yollarla Kazanmış Kişiyle Alışveriş Yapmak

İçki, domuz, murdar et, köpek ve benzeri şeyleri satarak veya piyango, rüşvet gibi yollarla mal kazanmış olan kişiye birşey satmak veya ondan birşey almak haramdır. O kişiyle icare ve âriye gibi muameleler yapmak da, onun yemeğini yemek de haramdır. Ancak malının tamamı haram yollarla kazanılmamıfsa; bir kısmı haram bir kısmı helâl ise onunla sözkonusu muameleleri yapmak mekruhtur. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
Muhakkak helâl belli, haram da bellidir. İkisi arasında da (helâl mı, haram mı belli olmayan) birtakım şüpheli şeyler vardır ki insanların çoğu onları bilmez. Her kim şüpheli şeylerden sakınırsa, dinini de ırzını da kurtarmış olur. Her kim şüpheli şeylere dalarsa harama düşer.[62][20] . .

ALIŞVERİŞ ÂDABI

1. Alırken ve satarken müsamahakâr olmak.
Satıcı ise parayı almak hususunda kolaylık göstermeli, fiyatı biraz düşürerek ikram yapmalıdır. Müşteri, ise aldığı mal hususunda kolaylık göstermeli, şartlarda aşırıya kaçmamalıdır.
Borç verildiği zaman, borçlu sıkıntıda ise müsamaha gösterilmeli, borcunu ödemesi için mühlet verilmelidir, Borçlu olan kişi de alacağım isteyen kişiye şiddet göstermemeli, onu oyalayıp sıkıntıya sokmamalıdır.
Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
Allah o kişiden razı olsun ki sattığı zaman da, aldığı zaman da, alacağını istediği zaman da kolaylık gösterir.63[1]
2. Muamelede doğru ve dürüst olmak.
Satılan malın kusurları ve meziyetleri alıcıya olduğu gibi söylenmelidir. Eşyanın nerede yapıldığı, nerede yetiştiği ve benzeri hususlarda yalan söylenmemelidir. Satıcı asla 'Maliyetinden daha düşük fiyatla satıyorum' gibi yalanlar söylememelidir. Kısacası her hususta doğruyu söyleyip müşteriyi aldatma yoîuna gitmemelidir.
Rıfaa'dan şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah (s.a) ile beraber namazgaha çıkmıştık ki Hz. Peygamber alışveriş yapan insanlar gördü ve (onlara) 'Ey tacirler güruhu!' diye seslendi. Onlar da Rasûlullah'a icabet ederek boyunlarını ve gözlerini ona çevirdiler. Hz. Peygamber şöyle devam etti: 'Tacirler kıyamet günü kabirlerinden facirler (günahkârlar) olarak kalkacaklardır; ancak Allah'tan korkan, iyilik yapan ve doğru olanlar müstesnadır'.2
Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
Doğru ve emin tüccar peygamberler, sıddîklar ve şehitlerle beraberdir.64[2]
Satıcı ve alıcı birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerdirler. Bunlar doğru olup da (mala ve paraya ait hususları birbirlerine olduğu gibi, yani vakıaya mutabık olarak) beyan ederlerse bu alışverişleri kendilerine mübarek kılınır. Eğer iki taraf (mal ve para ile ilgili hususları) gizleyip yalan söylerlerse bu alışverişlerinin bereketi giderilir.65[3]
3. Alışverişte -doğru bile olsa- yemin etmemek.
Çok yemin etmemek alışverişin âdabından ve o alışverişte doğruluk olduğunun delillerindendir. Hatta alışverişte -doğru bile olsa- hiç yemin

etmemek daha güzeldir. Çünkü alışverişte çok yemin etmekte Allah'ın ismini (yemini) ucuzlatmak (yeminin değerini düşürmek) sözkonusudur. Oysa Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:
İyilik etmek, sakınmak, insanlar arasında ıslah yapmak hususunda yeminlerinize Allah'ı hedef ve engel kılmayın. Allah işiten ve bilendir. ' .
(Bakara/224)
Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur:
Yemin, malın revacı sebebidir (zannolunur). Hakikatte ise malın vekazancın mahv sebebidir.66[4]
Mallarını şaşalı bir şekilde takdim edip yalan yeminlerle satmaya çalışanlar bundan vazgeçsinler. Zira Ebuzer'in rivayet ettiğine göre Hz.' Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Üç sınıf vardır ki Allah kıyamet günü onlarla konuşmaz, onlara bakmaz, onları temize çıkarmaz, onlar için pek acıklı bir azap vardır'. 'Rasûlullah buna uyan ayeti üç kere okuduktan sonra
'Umduklarına erişemediler ve ziyan ettiler' dedi. Ebu Zer 'Onlar kimlerdir ey Allah'ın Rasûlü?1 diye sordu. Rasûlullah 'Elbisesini (büyüklenerek yere kadar) salıveren, verdiği şeyi başa kakan, yalan yere yemin ederek ticaret metaına sürüm verendir' buyurdu.67[5]
4. Çarşı ve pazarlarda çok sadaka vermek.
Ticaret yapılan yerlerde çok sadaka vermek, orada yapılan hataların kefareti olur. Meselâ satıcının bilmeyerek aldatmasının, kötü ahlâk ve benzeri hatalarının kerfareti olur.
Kays b. Ebî Garaze şöyle rivayet ediyor: Rasûlullah (s.a) bize (alış veriş mahallimize) geldi -bize simsarlar deniyordu- ve 'Ey tacirler topluluğu! Şeytan ve günah satışa katılırlar; imdi siz satışınıza sadaka karıştırın' buyurdu.68[6]
5. Alışverişe şahit tutmak ve onu yazı ile sağlama almak.
Eğer mal borca satılıyorsa, iki şahit tutup borcun miktarını ve ödenme zamanını yazmak çıkması muhtemel ihtilafları ortadan kaldırır. Bu hususta Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:
Ey iman edenler! Birbirinize belirli bir zaman için borç verdiğinizde onu yazın. (Bakara/282)
Ayrıca bu yazma işlemine iki kişi de şahit olmalıdır. Zira Allah Teâlâ bu hususta şöyle buyurmakladır:
Erkeklerinizden iki kişiyi şahit tutun, eğer iki erkek bulunamazsa,

şahitliklerine razı olacağınız bir erkekle iki kadın şahit olabilir. -(Bakara/282)
Bu şekilde hareket etmekte, daha fazla teminat ve tazminat vardır. Ayrıca müslümanlar arasındaki yardım ve merhametin artırılması sözkonusudur.
(Borç) büyük olsun, küçük olsun onu süresiyle beraber yazmaya üşenmeyin. Bu sizin için Allah katında adalete en uygun, şahitlik için en sağlam ve şüpheye düşmemenize daha yakın bir durumdur. (Bakara/282)
Yani yazmanız, hakkın yerine gelmesi için daha uygun, insanlar arasında adaletin yerine gelmesi ve şahitler için daha kolaydır. Borcun yazılması, ihtilaflara engel olur, şüphe kapısını kapatır. Çünkü şüphe ve ihtilaf İnsanların birbirine olan güvenini ortadan kaldırdığı gibi borç verme alışkanlığını da yok eder. Borç verme âdeti ortadan kalkarsa, insanlar sıkıntıya düşer.

İKALE

İkale'nin Tarifi

İkale, lugatta kaldırmak anlamına gelir. Onun akidlerde kullanılması, akdin hükümlerini ortadan kaldırması demektir. Öyleyse fakihlerin ıstılahında ikale'nin mânâsı, akid yapan iki kişinin akdi feshetme hususunda karar vermeleridir. Tariften anlaşılıyor ki ikale, ancak rükün ve şartları tahakkuk edip kesinleşen akidlerde sözkonusu olur; yani bu tür akidde, akdi yapan kişilerden birinin diğerinin muvafakatini almadan akdi feshetmesi mümkün değildir. Taraflardan biri razı olmasa dahi feshedilebilen akidde ikale'ye ihtiyaç yoktur. Yine tariften anlaşıldığına göre ikale, ancak feshi kabul eden alışveriş, icare ve benzeri akidlerde sözkonusu olur. Feshi kabul etmeyen nikâh gibi akidlerde ise ikale yoktur.

İkale'nin Meşruiyeti

İkale meşrudur, hatta akid yapanlardan biri akdin feshini isterse ikale mendub olur. Çünkü ikale'de halk için kolaylık vardır. İkale halkı, kuruntu ve sıkıntılardan kurtarır. Meselâ bir akid yapan kişi müteakiben aldatıldığını veya o akde ihtiyacı olmadığını anlar üzüntü ve sıkıntı içinde kalırsa, ikale işlemini devreye sokarak onun üzüntü ve sıkıntısını gidermek mümkündür. Bunda da büyük ecir vardır. İkale'nin meşruiyetine şu hadîs de delâlet etmektedir:
Kim alışverişinde bir müslümana ikale yaparsa, Allah da onun bağlarını ikale eder.
Yani.yaptığı alışverişten pişman olup akdin bozulmasını, bu akd'in yükünün üzerinden kaldırılmasını talep eden bir müslümamn, akdi bozmak suretiyle yükünü ve sıkıntısını kaldıran kişinin günahlarını Allah affeder. Hadîsin diğer bir versiyonu da şöyledir:
Kim, alışverişinden pişman olan bir müslümanın pişmanlığını hoş karşılarsa, Allah da kıyamet günü, onun ayağı kayıp (hataya) düşmesindeki pişmanlığını kabul eder.[69][1]

İkale'nin Rüknü

İkale'nin rüknü icab ve kabuldür; yani akid yapan kişilerden birinin 'beni bu akidden ikale et, yani bu akdi iptal et' demesi, diğerinin de 'Seni bu

akidden ikale ettim, yani bu akdi iptal ettim' demesidir. İkale; fesh, terk ve kaldırma ibareleriyle de sahih olur. Diğer akidierde olduğu gibi ikale'de de icab ve kabul'ün aynı mecliste olması şarttır.

İkale'nin Şartlan

A. İkale, iki tarafın rızası ile olmalıdır. Nitekim bu husus ikale'nin tarifinden de anlaşılmaktadır. Taraflardan biri istemediği zaman ikale sahih olmaz. Zorla yaptırılan ikale, rıza bulunmadığı için sahih olmaz. Çünkü ikale, akdi feshetmektir; akidde rıza şart olduğu gibi, akdi feshetmede de rıza şarttır.

B. İkale'de, akdin aslından fazlalık veya eksiklik yapılmamalıdır. İkale'de, akdin aslından, yani alışverişte üzerinde ittifak edilen mal ve parada eksiltme veya artırma yapılmamalıdır. Çünkü -daha önce de söylediğimiz gibi- ikale, akdin feshedilip satıcı ile alıcıyı akidden önceki durumlarına döndürmektir. Bu bakımdan satılan malda bir fazlalık olması halinde, meselâ satılan koyun yavrularsa ikale yapılamaz. Fakat bazı fa -kihler, ikale'nin yeni bir akid olduğunu, rıza olması halinde malın diğerine intikal edeceğini söylemişlerdir ki buna göre satılan malda bir fazlalık veya eksiklik olsa dahi rıza olduğunda ikale sahih olur. Günümüzde de halkın çoğunluğu böyle yapmaktadır. Çünkü onlar, ikale yapılmasını talep'eden kişi, hakkının bir kısmından vazgeçmedikçe ikaleye razı olmamaktadır.

SELEM AKDİ

Selem'in Tarifi

Selem, lugatta 'takdim etmek' anlamına gelir. Istılahta ise 'zimmetle vasıflandırılmış birşeyi selem veya selef lafzı ile satmak' demektir. Selem bir satış çeşididir. Kişinin olmayan veya yanında bulunmayan birşeyi satması bâtıldır, fakat selem akdi bundan istisna edilmiştir.

Selem'in Meşruiyeti

Selem akdinin, 'olmayan birşeyin satılması bâtıldır' kaidesinden istisna edildiğini söylemiştik. Çünkü insanlar selem akdi gibi akidlere muhtaçtır.
İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a) Medine'ye geldiğinde Medineliler meyvelerinde bir sene, iki sene vâde ile selem suretiyle alışveriş yapıyorlardı. Bunun üzerine Rasûlullah şöyle buyurdu
Kim hurmada selem yoluyla satış yaparsa, ölçüsü ve tartısı malum olarak belli bir vâdeye kadar selem akdi yapsın![70][1]
Abdullah b. Ebî Evfa şöyle rivayet ediyor: Hz. Peygamber ile beraber elde ettiğimiz ganimet mallarını Şam köylülerinden buğday, arpa, zeytinyağı gibi yiyecek maddeleri karşılığında selem akdi yapıyorduk. Abdullah'a 'O malların köylülerde olup olmadığını soruyor muydunuz?' denilince, Abdullah 'Hayır, biz onlara sormuyorduk1 dedi.[71][2]
İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre 'Şehadet ederim ki Allah tazminat altında olan selem'i helâl kılmış ve selem hakkında en uzun ayeti indirmiştir' dedikten sonra 'Ey iman edenler! Birbirinize belirli bir zaman için borç verdiğiniz de onu yazın' (Bakara/282) ayetini okumuştur.[72][3]
Ayetin selem akdinin meşruiyetine delâiet etmesi şu açıdandır: Selem de bir tür borçtur. Ayet de borç vermeyi caiz kılmıştır.

Selem'in Meşruiyetinin Hikmeti

Selem'in kıyasen gayr-ı meşru olduğuna işaret etmiştik. Çünkü selem, olmayan birşeyi satmaktır. Fakat insanlar buna muhtaç olduğu için meşru kılınmıştır.. Sanatkârlar, esnaflar, arazi sahipleri ve diğerleri selem akdine ihtiyaç duyarlar. Bunların kiminin paraya, kiminin de mala ihtiyacı vardır. Bunlara genellikle borç da verilmez. İşte bu nedenle şeriat selem akdine

müsade etmiştir. Böylece selemin meşruiyetinin nedeni anlaşılmıştır. Selem akdi sayesinde mallar kolayca elde edilir, ticaret hayatı canlanır, mallar korunur, insanlar para ve mal ihtiyaçlarını karşılar.

Selem Akdinin Rükün ve Şartlan

Seiem akdinin dört rüknü vardır:
1. Akdi yapacak iki kişinin bulunması
2. Siga
3- Selem malının karşılığı olan para 4. Zamanı geldiğinde verilecek mal
Bu rükûnların herbirinin de birtakım şartları vardır.

1. Akdi Yapacak İki Kişinin Bulunması

Taraflardan biri malını bir eşya mukabilinde selem yoluyla veren alıcıdır ki buna aynı zamanda muslim, yani selem yapan da denir. Diğeri ise malı selef yoluyla alan ve mukabilinde zamanı gelince yetiştirdiği malı verecek o!an kişidir. Buna da musiemuiieyh denir, yani kendisine selem parası verilen kişi demektir. Selem akdi yapan kişilerde de alışveriş akdi yapanlarda bulunması gereken şartlar aranır. Bunlar âkil-bâliğ olmak, temyiz sahibi olmak ve diğer şartlardır. Ancak selem akdinde görmek şart değildir; kör olan kişi de selem akdi yapabilir; Kör olan kişinin alışveriş yapamayacağını belirtmiştik, çünkü alışverişte satılan malın alıcı ve satıcı tarafından görülmesi gerekir. Selem akdinde ise satılan mal zimmetle vasıflandırılmış bir maldır ve işitmek suretiyle satanı tanımak mümkündür. Mal teslim edileceği zaman kör olan kişi bir vekil tutar, vekil malda şart koşulan özelliklerin bulunup bulunmadığına bakar.

2. Siga

Siga icab ve kabul demektir. Meselâ para sahibinin 'Şu 1000 dinarı sana şu vasıflardaki bir elbiseyi üç ay sonra teslim etmek üzere selef yaptım' demesi, kendisine paranın teslim edildiği kişinin de 'Kabul ettim' veya 'Selef olarak teslim aldım' demesiyle siga tamamlanır. Alışveriş siga -sındaki şartlar burada da geçerlidir. Bunlar icab ve kabul'ün aynı mecliste olması, kabul'ün İcab'a muvafık olması ve diğer şartlardır. Şunu da ilave edelim ki selem akdinin sigası selem veya selef lafzıyla olmalıdır; bu iki lafızdan başka lafızlarla -meselâ sattım ve aldım lafızlarıyla-: olmaz. Ayrıca akid kesin olmalıdır, çünkü akidden cayma, sadece mutlak

alışverişler için meşru kılınmıştır. Başka muameleler alışverişe kıyas edilemez. Selem akdinde, parayı akid meclisinde teslim etmek de şarttır. Bunu ileride beyan edeceğiz. Oysa akiclde bulunan hıyar'uş-şart, parayı mecliste vermeye mani olur. Çünkü akidde hıyar'uş-şart bulunması, kendisine selem yapılmış kişinin paradaki mülkiyetinin sabit olmasına mânidir. Kişi ondan malı sureten almaktadır ve akid tamamlanmadan (mal teslim edilmeden) tarafların ayrılmalarına yo! açacağından, bu caiz değüdir. Bu bakımdan içinde.hıyar'uş-şart olan selem akdi bâtıldır.
Hıyar'ul-Meclis ise selem akdinde geçerlidir, zira o tarafların ayrılmasıyla sona erer. Böylece akid yapanların ayrılması, akdin tamam lan-masından sonra olur, hıyar'ul-meclis ile selem akdinin şartlan arasında muaraza olmaz.

3. Sermaye (Para)

Bu para alıcının selef yoluyla satıcıya teslim ettiği paradır. Ancak şu şartlar dahilinde verilmelidir:
a. Paranın miktarı alıcı ve satıcı tarafından bilinmelidir. Meselâ parayı veren kişi '1000 dinar veriyorum' veya '1000 dirhem veriyorum' demelidir. Eğer alacağı mala karşılık para değil de birşey verecekse onun cinsini ve miktarını belirtmelidir. Meselâ 'Şu kadar kg. buğday veriyorum1 veya 'Şu kadar ölçek şeker veriyorum' demelidir. Bu malların cinsi, miktarı, kalitesi, ölçeği veya kilosu belirtilmelidir. Bunların belirtilmesi halinde malın görülmesi gerekmez, çünkü bunları belirtmek, gözle görmenin yerine geçer.
b. Malın parası ve sermaye akid yapılan mecliste teslim edilmelidir, bu teslim birbirlerinden ayrılmadan önce yapılmalıdır. Çünkü teslim işlemi hem selem akdinde asıldır ve hem de selem'in mânâsının aslıdır. Teslim yoksa akid de yoktur. Teslim olmadığında selem akdi, borcu borç ile satmak olur ki bunun yasak olduğunu söylemiştik.
Malda hakiki akdin şart olması, yani aslî akid şarttır. Meselâ selem'in sermayesinin, -selem yapan kişinin kabzetmesi maksadıyla- havale edilmesi sahih değildir; zira havale (bilfiil) kabz'ın yerini tutmaz.

4. Selem Akdi Yapılan Mal

Yani sahibinin, para karşılığı müşteriye vermeyi taahhüd ettiği maldır ve selem akdi de bu mal üzerine yapılmaktadır. Burada bulunması gereken

şartlar şunlardır: .

a. Mal tarif edildiğinde tayini mümkün olmalıdır.

Yani mal tarif edildiği zaman cinsi, sıfatları, sayısı anlaşılmalı ve bu hususta ihtilafa yer kalmamalıdır. Ancak bu tarifte küçük farklar olabilir. Bunun delili Abdullah b. Ebî Evfa'dan rivayet edilen şu hadîstir: 'Biz Hz. Peygamber, Ebubekir ve Ömer'in zamanlarında buğday, arpa, hurma ve . kuru üzümde selem akdi yapıyorduk'.[73][4]

İbn Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: 'Metre'si ve teslim edilme zamanı belli olan kumaşta selem yapılır'.

Ebu Nadir, Hz. Ömer'e 'Serreka denilen kumaşta selem yapılır mı?' diye sorulduğunu, Hz. Ömer'in ise 'Bunda bir beis yoktur1 dediğini nakletmiştir.

Zikredilmeyen eşyalar da adı geçen eşyalara kıyas edilir. Tarif suretiyle durumu anlaşılan malların tümünde selem caizdir. Tarif suretiyle durumu anlaşılmayan mallarda ise selem caiz değildir, çünkü bu, belli olmayan bir mali satmaktır ki ihtilaf ve kavgalara sebep olur. Fakihler buna misal olmak üzere deriyi örnek vermişlerdir. Zira deriler incelik ve kalınlık bakımından değişik olurlar. Kıymetli madenler de bunun gibidir, onların değeri de saflıklarına ve parlaklıklarına göre değişir ve tarifle özelliklerinin bilinmesi mümkün olmaz. Günümüzdeki benzen şeyler de aynı hükümdedir. Tarifle bilinmesi mümkün olmayan maddeleri birtakım işlemlerden geçirmek suretiyle selem akdinde kullanmak caiz değildir. Ancak yağ -ve bal gibi ateşe konup tortu ve mumu ayırılan maddelerde selem caizdir, çünkü ateşin bunlara tesiri pek azdır.

b. Malın cinsi, çeşidi, miktarı ve sıfatları taraflarca bilinmelidir.

Malın buğday mı arpa mı, yerli mi ithal mi, 1000 sa' mı, 1000 kg. mı olduğu bilinmelidir. Mal sayı ile satılan mallardan ise kaç adet olduğu, metre ile satılan mallardansa kaç metre olduğu bilinmelidir. Aynı şekilde özellikleri de bilinmelidir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

Her kim selef yaparsa belli ölçek, belli hacim ve belli tartıda selef yapsın.

c. Selem yoluyla satılan mal karışık olmamalıdır.

Meselâ arpa ve başka maddelerle karıştırılmış hayvan yemi veya misk anber ve başka kokularla karıştırılmış koku gibi olmamalıdır. Ancak her cinsten ne kadar karıştırıldığı belli ise ve tarif suretiyle bilinmesi mümkünse selem akdi caiz olur. Yünden veya pamuktan yapılan elbiselerde selem caizdir, çünkü ne kadar yünden veya pamuktan elbise yapıldığı bilinmektedir. Ayrıca kendisine maslahat gereği başka

maddelerin karıştırıldığı mallarda da selem caizdir.
d. Hakkında selem icra edilen malda selem borç olmalıdır.
Meselâ Zeyd'in, Amr'a özellikleri belli olan 100 elbise için 1000 dinar vermesi gibi. Eğer Zeyd, Amr'a 'Sana selef olarak şu 1000 dinarı şu 100 elbise karşılığında veriyorum' dese, elbiseler de muayyen ve mevcut ise selem sahih olmaz. Çünkü selem, zimmette özellikleri belirlenmiş bir-şeyin satışı içinde meşru kılınmıştır. Onun lafzı da zaten buna delâlet eder. Bu aynı zamanda bilinen bey' (alışveriş) de değildir, çünkü selem lafzı satılan malın borç olmasını gerektirir. Oysa buna mukabil 'Bu elbiseler' ifadesi, satılacak malın aynen bulunmasını gerektirir ki bu takdirde iki lafız arasında tenakuz meydana gelir ve akid sahih olmaz.
e. Üzerinde selem akdi yapılan malın teslim edilmesi kudret dahilinde olmalıdır.
Ancak ithal edilmesi âdet olan mallardan ise ve mevcudiyeti zann-ı galibe göre olursa selem caiz olur. Fakat teslim zamanında yetişmesi ve bulunması zor olan mallardan ise -hurma ve üzüm gibi- selem caiz olmaz. O memlekette çok nadir bulunan maddelerde de selem caiz olmaz. Çünkü teslim etme zamanı geldiğinde bu tür malları teslim etmek kudret dahilinde değildir. Eğer memlekette çok bulunan bir mal için para verilir de teslim zamanı geldiğinde mal bulunmazsa, para sahibi ister mal çoğa-hncaya kadar bekler, isterse de akdi feshederek parasını alır. Burada bir hususa işaret edelim: Belli bir rnal için verilen para karşılığında, o mal bulunmadığı takdirde başka mal alınmaz. Meselâ buğday.için para verilmişse, onun yerine yağ veya elbise için para verilmişse, onun yerine peynir alınmaz. Bu durumda para sahibi beklemek istemiyorsa, akdi feshedip parasını alır. Ancak ondan sonra istediği malı o adamdan veya başkasından alabilir.
Burada dikkat edilmesi gereken bir husus daha vardır: Mal sahibi, para sahibi selem akdi yaptığı malı almadan önce o malı başkasına satamaz. Günümüzde ise tüccarların çoğu tam bunun aksine davranmaktadır. Bunlar ithal ettikleri malı, daha memlekete gelmeden ve teslim almadan önce satıyorlar. Oysa bunu sözkonusu şartlar dahilinde selem olarak satabilirler. Bu durumda ise satıcı, selem yapılan malı vakti geldiğinde teslim etmek mecburiyetindedir. Üzerinde anlaşılan şartlar mevcut oldukça, satıcının ithal ettiği malı vermesi gerekmez, aynı şartlan taşıyan başka bir malı alıp verebilir.
f. Üzerinde selem yapılan malın teslim edilme zamanı belli olmalıdır.

Meselâ akid yapan kişi 'Şu 1000 dirhemi sana, şu vasıfları taşıyan 10 elbise karşılığında veriyorum. Bu 10 elbiseyi akid tarihinden bir ay sonra bana teslim edeceksin' demelidir. Zaman zikredilmezse veya şartlı ve sınırsız bir zaman zikredifirse, meselâ 'Falan adam seferden dönünceye kadar' veya 'Hasat zamanına kadar' denirse, selem sahih olmaz, çünkü burada zaman meçhuldür; adamın ne zaman döneceği belli değildir, hasat zamanı ise bir müddet devam eder. Malın teslim edilme zamanı • - hasadın başlama zamanına kadar mı, hasadın ortasına kadar mı, yoksa hasadın bitimine kadar mı- belli olmadığı için taraflar arasında ihtilafa sebep olur. Zamanın belli olması gerektiğinin delili şu hadîstir:
... bilinen bir süreye kadar... '
Burada şu noktaya da işaret edelim: Selem akdinde borçlu olan kişi va'dettiği malı zamanından önce teslim ederse, alıcı onu almak mecburiyetindedir. Ancak bu mecburiyet malın masraf ve külfetinin bulunmaması, alıcının malı zamanından önce almamakta bir özrünün bulunması halinde geçerlidir. Eğer malın masraf ve külfeti varsa veya alıcı onu özel bir zaman için ve husus için almışsa veya mallarının güvenlikte olmadığı bir durum sözkonusu ise malı almayabilir, kadı da onu mallan alması için zorlayamaz. Ayrıca alıcının o malı mevsiminde satmak için bir deposu veya emaneten bırakacağı bir yeri yoksa malları almak mecburiyeti yoktur, kadı da onu zorlayamaz.
g. Malın teslim edileceği yer belli olmalıdır,
Akid yapılan yer malın teslim edileceği yerdir. Ancak akdin yapıldığı yer malın teslim edilmesine uygun değilse veya malın orada teslim edilmesi masrafa neden oluyorsa başka bir yerde teslim edilebilir. Eğer teslim yeri hususunda ittifak edilir de başka bir yer daha uygun olursa orada teslim edilmelidir. Bu hususta bir ihtilaf olduğunda halkın örf ve âdetlerine başvurulmalıdır.

İstisna Akdi

İstisna akdi, bir sanatkâra birşey yapması karşılığında para vermektir. Burada yapılacak şeyin maddesi sanatkâra aittir. Bu akid günümüzde yaygın olarak yapılmaktadır. Bu nedenle de bu akdin mahiyetini izah etmek gerekir. Bunun hükmünü zikretmeden önce birkaç misal vermek istiyoruz:
A. Bir kunduracıya, bütün malzemeleri ona ait olarak bir veya birkaç

kundura ısmarlayıp parasını ödemek.
B. Marangozların çalışması da bu akde dahildir.
Yani bir bina sahibinin marangoza ağaç veya alüminyumdan pencere ve kapı siparişi vermesi de istisna akdidir.
C. Mobilyacıların çalışması da bu akde dahildir.
Yani kişinin mobilyacıya koltuk ve benzeri eşyaları sipariş etmesi de istisna akdine dahildir. Bu hususta daha birçok örnek verilebilir. Fakihler bu akid hususunda ihtilaf etmişlerdir. Biz bu konuda şöyle diyebiliriz: Bu akidde, selem akdinin şartlan bulunduğunda -ki bu şartlar yukarıda zikredilmişti- akid sahih kabul edilir. Her ne kadar bu akid alışveriş ibareleriyle İfade edilirse de yine selem akdidir. Çünkü akidlerde asıl olan lafız ve ibareler değil, mânâlardır. Günümüzde yaygın olan bu akidlerde selem akdinin şartları bulunmazsa -ki çoğu zaman bulunmamaktadır- bu akidler sahih olmaz. Zira günümüzde sipariş verilen malların parası genellikle aynı mecliste verilmez; bazen bir kısmı verilir, bazen de hiç para verilmez ve taksitle ödenir. Bu şekildeki akid ise selem olmaz. Selem olmayınca da Şafii mezhebine göre akid sahih olmaz. Fakat Hanefî mezhebine göre bu tür akidler sahihtir. Allah onlardan razı olsun. Bu hususta örf ve teamüle dayanmışlardır, çünkü insanlar bu tür akid-lere muhtaçtır. Ancak akid yapanlar arasında ihtilafa yol açacak hususların izah edilmesi gerekir. Meselâ mobilyanın hangi ağaçtan, hangi ebatlarda yapılacağı (İstanbul veya Ankara mobilyası olacağı) belirtilmelidir. Şunu da belirtelim ki bu hususta Şafii mezhebine bağlı olanların Hanefî mezhebinin görüşünü taklit etmelerinde herhangibir mani yoktur. Şafii mezhebine bağlı olanlar bu tür akidlerin sahih' olduğuna hükmetmelidir, çünkü bu tür akidlere halkın ihtiyacı vardır. Bugün halkın çoğu bu tür akidleri yapmaktadır.
İmamlar ve fakihler hakkın peşindedir ve hakkı bulmak için çaba sarfetmişlerdir. Allah'ın kullarının maslahatını -Allah'ın razı olacağı şekilde ve Rasûlullah'ın (s.a) sünnetine uygun olarak- gözetmişlerdir. Allah en doğrusunu bilir.

Harita Üzerindeki Evlerin ve Dairelerin Satılması

İsLisna akidlerine harita üzerindeki ev ve dairelerin satılmasını da dahil etmek istiyoruz. Eğer bu ev ve dairelerin vasıfları mazbut, sanattaki dahili miktarları malum, çimentosu, demiri taraflarca biliniyorsa ve para da akid

esnasında veriliyorsa, bu selem akdi sayılır. Bu alışverişte selem akdinin şartları mevcut değilse -ki günümüzde paranın tümünün akid esnasında verildiğini görmediğimiz gibi, binalarda ne kadar malzeme kullanıldığı da bilinmemektedir- bu sanatkâr ile yapılan akid hükmünde olup halkın bu tür akidlere muhtaç olması nedeniyle sahih kabul edilir. Ancak binanın vasıflan alıcıya izah edilmelidir. Ayrıca şeriata aykırı şartlar bulunmamalıdır. Zira şeriata aykırı şartlar akdi bâtıl kılar.

RİBA (FAİZ)

Riba'nın Tarifi

Lugatta riba 'artış, fazlalık' anlamına gelir. Nitekim şu ayet-i kerimelerde riba kelimesi bu mânâda kullanılmıştır.
Yeryüzünü kupkuru görürsün. Fakat biz üzerine (gökten yağmur) suyu indirdiğimizde canlanır, kabarır (=rebet).
(Hac/5)
Yanr üzerine yağmurun yağmasıyla toprak hareket etmeye, yükselmeye başlar, kabarır.
Bir topluluk diğer bir topluluktan daha fazla (=erbâ) olduğu için.
(Nahl/92)
Yani sayıca ve kuvvet bakımından daha fazla olduğu için...
İnsanların mallarında, artması için verdiğiniz riba Allah katında artmaz.
(Rum/39)
Yani sermayelerinin üzerine fazladan faiz yemek için, mallarının artması, nemalanması için verdiğiniz herşeyi Allah Teâlâ mahveder ve onu bereketlendirmez.
Fakihlefin ıstılahında riba'nm iki mânâsı vardır: Biri özel bir bedel karşılığında yapılmış akiddir ki şeriat terazisinde ve akid esnasında eşit oldukları malum değildir veya bedelin tehir edilmesiyle beraber yapılır.
'Özel bir bedel'den maksat, beyanı gelecek olan ribalı muamelelerdir. 'Eşit olup olmadıkları malum olmayan'dan maksat da bedellerin birinin diğerinden fazla olması veya eşit olduklarının meçhul olmasıdır. 'Şeriat terazisi'nden maksat ise ölçü veya tartısının belli olmamasıdır. 'Akid esnasında' dememizin sebebi, akidden sonra bedeller arasındaki temasül bilindiği takdirdeki durumu tariften çıkarmak İçindir. Meselâ kişi bir yığın buğdayı başka bir yığın buğdayla değiştirir, fakat kaç kg. veya kaç ölçek olduğunu bilmezse, işte bu alışveriş ribalı bir akiddir. Akidden sonra yığınlar ölçülse ve eşit oldukları anlaşılsa bile yine de ribalı bir akiddir, çünkü akid esnasında onların eşit oldukları bilinmemektedir. 'Bedellerin birinin veya ikisinin ertelenmesi'nden maksat da kişilerin malları akid yaptıkları mecliste vermemeleri veya akidde zaman şartı koşmalarıdır.

Kendisinde Riba Cereyan Eden Mallar

Riba şu altı malda cereyan eder:
1. Altın
2. Gümüş
3. Buğday
4. Arpa .
5. Hurma
6. Tuz
Riba'nın sadece bu altı maddede cereyan etmesinin sebebi, bu maddeler hakkında nass'in varid olmasıdır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
Gümüşü altınla değiştirmek ribadır, meğer ki (iki taraftan biri diğerine) 'Ha af (o da öbürüne) 'Ma ver' diye(rek) elden ele peşin verip almış olsunlar. Buğdayı buğdayla değiştirmek de ribadır. Meğer ki (iki taraf birbirine) Ha al! Ha ver! diye(rek peşin alıp versinler). Hurmayı hurma ile satmak da riba'dır. Meğer ki Ha al! Ha ver! denilsin.[74][1] Riba bu altı maddenin dışındaki maddelerde de olur. Burada hüküm illet ve nedene göredir. Bu bakımdan riba'nın illeti hangi maddelerde tahakkuk ederse, o maddelerde de riba olur. Riba'nın illetinden maksat on vasıftır.ki bunlar hangi maddede bulunursa, o maddede riba cereyan eder; yani aynı illet karşılıklı verilen mallarda varsa o muamele ribalı muamele olur. İşte bundan ötürü yalnız hadîste zikredilen maddelerde değil, aynı illetle malul olan diğer maddelerde de riba cereyan eder. Fakihler nasslardan bu hükmü çıkararak şöyle demişlerdir: "Hadîste zikredilen maddeler ya altın ve gümüş gibi paralar veya buğday, arpa, hurma, tuz gibi insanların zorunlu ihtiyaçları olan yiyecek maddeleridir". Buna göre bir maddede riba'nın cereyan etmesinin illeti (nedeni) para veya yiyecek maddesi olmasıdır; onun ölçü veya tartısının belli olmasıdır. Bu bakımdan sanki Sâri şöyle demektedir: 'Paralar ve yiyecek maddeleri birtakım şartlar dışında kendi cinsleriyle değiş-tokuş yapılmaz'.
Bu söylediklerimizden sonra anlaşılmıştır ki günümüzde kullanılan paralar da altın ve gümüş hükmündedir. Yine aynı şekilde insanların yediği yiyecek maddeleri de hadîste zikredilen buğday, arpa, hurma ve tuz hükmündedir. Bunların dışında kalan madenler, kumaşlar ve insanların yiyeceği olmayan maddelerde riba cereyan etmez. Bu maddelerin ölçülerek veya tartılarak veya başka bir şekilde değiş-tokuş edilmesinde riba sözkonusu değildir.

Riba'nın Çeşitleri ve Bunların Hükümleri

Fakihler bir muamelenin ribalı olup olmadığına karar verirken önce sözü geçen ribalı malların birbirleriyle değiş-tokuş edilmesine, bu malların birinin diğerinden fazla olup olmadığına ve zaman tayin edilip edilmediğine bakarlar ve riba'yı çeşitlere ayırırlar:

1. Riba-yı Fadl

Riba-yı Fadl değiştirilen malların birinin diğerinden fazla olmasıdır. Meselâ 1 müdd buğdayı 2 müdd buğdayla değiştirmek veya 100 gram altını 110 gramla değiştirmek riba-yı fadl'dır. Bu çeşitte, riba'nın mânâsı artıştır ve bu açıkça görülmektedir. Bu tür muamele hem haram, hem de yasaktır. Hz. Peygamber şöyle, buyurmuştur:
Altını altın ile satmayınız, ancak bunlardan bazısını bazısına ziyade etmeyerek misli misline (eşit şekilde) satış yapınız. Gümüşü gümüşle satmayınız, ancak bunlardan bazısını bazısına ziyade etmeyerek misli misline (eşit şekilde) satış yapınız.[75][2]
Altınla altın, gümüşle gümüş, buğdayla buğday, arpa ile arpa, hurmayla hurma, tuz ile tuz, misli misline ve elden ele (mübadele edilmesi caiz)dir. Her kim artırır yahut fazla almak isterse, muhakkak riba yapmış olur. Bunda alan ve veren müsavidir.[76][3]
Burada mallardan birinin daha kaliteli diğerinin de daha kalitesiz olması veya değiştirilen altının birinin işlenmiş diğerinin işlenmemiş olması hükmü değiştirmez. Çünkü Hz. Peygamber, değiştirilen malların birinin diğerinden fazla olmasını yasaklamıştır.
Ebu Said el-ITudrî şöyle rivayet ediyor: "Bilâl en iyi cinsten bir miktar hurma getirdi. Rasûiuliah (s.a) ona şöyle dedi:
- - Bu hurma nereden?
- Bizde adi hurma vardı, Peygamber'in yemesi için işte bu adi hurmalardan iki sa' vererek karşılığında bir sa1 iyi hurma aldım.
- Eyvah, eyvah! Bu, riba'nın ta kendisidir. Sakın böyle yapma. Lakin iyi cins hurma almak istediğin zaman önce adi hurmayı para ile sat, sonra eline geçen ile iyi cins hurma satın al".[77][4]
İşlenmiş altınla işlenmemiş altın arasındaki değiş-tokuş da aynen böyledir; yani işlenmiş altınla işlenmemiş altın birbirleriyle değiştirilirse, tartıları eşit olmalıdır. Çünkü Hz. Peygamber 'Gümüşü gümüşle değiştirmeyin. Meğer ki misli misline olsun' buyurmuştur. Hadîsin lafzı

mutlaktır, yani işlenmiş ve işlenmemiş gümüşü de kapsar. Bu nedenle değiş-tokuş yapılan gümüş veya altın -ister işlenmiş, ister işlenmemiş olsun- aynı miktarda olmalıdır. Değiş-tokuş edilen gümüşlerden biri diğerinden daha ağır olursa bu ribalı muamele olur. Eğer kişi işlenmiş gümüş almak istiyorsa para ile almalıdır.
2

2. Riba-yı Nesa

Rİba-yı Nesa riba cereyan eden bir malı diğer bir malla bir müddet sonra vermek şartıyla değiştirmektir. Burada iki malın cinsinin aynı olup olmaması, birinin diğerinden fazla olup olmaması meseleyi değiştirmez. Meselâ bir avuç buğdayı bir avuç buğdayla veya bir avuç arpayı.iki avuç arpayla iki ay sonra vermek üzere değiştirmek riba-yı nesa, yani gecikmeli ribadır; yani bir taraf peşin veriyor, öteki taraf iki ay sonra verecek veya 10 gram altını 10 gram altınla veya 10 gram gümüşü 20 gram gü -müşle falan gün veya bir gün sonra veya iki saat sonra vermek üzere değiştirmek de aynı şekilde riba-yı nesa'dır. Bu tür muameleler haram ve yasaktır, çünkü bu muamelede riba'nın mânâsı hakiki olarak mevcuttur, zahiri görünmemesi durumu değiştirmez. Çünkü peşin olması borca kalmasından üstündür. Burada bedellerin birinde artış sözkonusudur, her iki mal da peşin olursa artış bertaraf edilir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
Sakın hazır olanı gaip olanla değiştirmeyin.
Yani hazırda olan bir malı peşin vererek iki ay sonra verilecek bir malla değiştirmeyin. Ayrıca Hz. Peygamber'in 'Ancak misli misliyle ve elden ele olmak şartıyla değiştirin' buyurduğu da varid olmuştur. Fakat malların cinsleri değişik olursa istenildiği gibi değiştirilebilir. Meselâ 100 kg. altın verip 1000 ton gümüş, 1000 ton buğday verip 10.000 ton arpa alınabilir, ancak malların hazır olması ve peşin olarak verilmeleri şarttır.

3. Riba-yı Yed

Riba-yı Yed riba cereyan eden iki malın değiş-tokuş edilip birinin veya her ikisinin akid meclisinden ayrıldıktan sonra teslim edilmesidir. Zira yukarıda zikredilen hadîs, malların akid yapılan mecliste teslim edilmesinin vacib olduğuna delâlet etmektedir.

Aynı Cins Sayılan ve Aynı Cins Sayılmayan Maddeler

Fakihler aynı cins sayılan ve aynı cins sayılmayan maddelerin bilinmesi hususunda şu kaideyi koymuşlardır: Aynı hilkat ve isimde olan şeyler tek cins, ayrı hilkat ve isimde olan şeyler ayrı cinstir.
. İsm-i has'tan maksat, birşeyi ortak isimde olan diğer şeylerden ayıran isimdir. Meselâ hurma, ism-i has'tır ve diğer meyve çeşitlerinden bu isimle ayrılır.
Hilkat'tan maksat ise üzerinde yaratıldığı şekildir. Burada isim yeterli sayılmaz. Altın bütün çeşitleriyle tek cinstir, gümüş de böyledir. Hurma, üzüm, buğday, arpa bütün çeşitleriyle birer cinstirler. Yaşı ve kurusu olan -yaş ve kuru üzüm, yaş ve kuru hurma gibi- her madde yaşı ve kurusuyla birlikte tek cinstir. Bir asılda birleşen maddeler de asıllanyla Deraber tek cinstir. Bu bakımdan buğday, buğday unu ve bulgur aynı cinstir. Hayvanların etleri ayrı cinstirler; koyun ve keçi bir cins, sığır ve manda bir cins, develer de bir cinstir. Etin kırmızı veya beyaz olması ; arasında fark yoktur, onlar tek cins sayılır. Tek cins sayılan hayvanların etiyle beraber bulunan yağ; kemer, göğüs ve sırt yağlan tek cinstir. Karındaki yağ ve oturaklar da ayrı birer cinstir. Onlar hem. yağ, hem de et cinsinden ayrı bir cinstir. Devenin hörgücü, ciğeri, dalağı ve diğer organları da değişik cinslerdir. Cinsleri muhtelif olan asılların dallan da asılları gibi değişik cinstirler. Bu bakımdan buğdayın unu ayrı bir cins, arpanın unu ayrı bir cinstir. Üzümden yapılan sirke ayrı bir cins, hurmadan yapılan sirke de ayrı bir cinstir. Yağlar d;a böyledir; yemek veya ilaç için kullanılan yağlar da asılları gibi değişik cinstirler. Sütler de değişik cinstirler; koyun ve keçi sütü tek cinstir. Sığır ve manda sütü de tek cinstir. Devenin sütü de tek cinstir. Kuşların yumurtaları da asıllarına göre değişik cins sayılırlar.

Aralarında Riba Cereyan Eden Malların Birbirleriyle Değiş-Tokuşunun Sahih Olmasının Şartları

İnsanlar genellikle aralarında riba cereyan eden mallarla değiş-tokuş yapmazlar, o mallan diğer cinslerle değiştirirler. İslâm şeriatı da sıkıntı ve zorlukları kaldırarak kolaylık getirmiştir.
Allah size kolaylığı diler ve size zorluk dilemez. (Bakara/185)
O size dinde güçlük kılmadı. (Hac/78)
Allah Teala birtakım şartlar dahilinde bu mallarla alışveriş yapmayı onları bırbır erinin bedeli olarak alıp-vermeyi meşru kılmıştır. Şartlar dahilinde o mallarla alışveriş yapmak sahih olur, zira o şartlar yapılan mua -meleyı

riba olmaktan çıkarmaktadır. Riba ise akid yapan kişileri günaha sokmakladır. Bu şartlan riba'mn illet ve çeşitlerinden bahsederken söz aralarında zikretmiştik, burada onları toplu olarak sıralamak istiyoruz-

1. Aynı mecliste olmalıdır.

Aralarında riba cereyan eden mallar kendi cinsiyle değiştirilirse, -meselâ buğday buğdayla, şeker şekerle, altın altınla- bu muamelenin riba olmaması için şu şartların bulunması gerekir:

a. Değiştirilen iki mâl eşit olmalıdır.

Eğer biri bir ölçekse diğeri de bir ölçek, biri 1 müdd ise diğeri de 1 miidd, biri 1 litre ise diğeri de 1 litre olmalıdır. Eğer onlar tartılan mallardan ise ikisi de aynı kilo da olmalıdır. Sayılan mallardan ise ikisi de aynı sayıda olmalıdır.

b. Değiştirilen mallar aynı mecliste taraflara teslim edilmelidir.

Eğer meclisten ayrıldıktan hemen sonra teslim edilse, bu ribalı bir muamele olur. Yukarıda zikredilen hadîslerde malların misli misline olması gerektiği belirtilmiştir. Bu hadîsler, misli misline değiştirilmeyen aynı cins malların ribalı muamele hükmünde olduğuna delâlet eder. Yine zikredilen hadîslerde belirtilen elden ele veriniz ibaresinden, malların aynı mecliste peşin olarak verilmesi durumunda akdin sahih olacağı anlaşılmaktadır.

2. Değiştirilen malların cinsinin ayrı, illetinin aynı olması gerekir.

Aralarında riba cereyan eden ve ayrı cinslerden olmakla beraber illetleri aynı olan iki malın değiştirilmesinin riba olmaması için şu şartların bulunması gerekir:

a. Akid derhal olmalıdır.

b. Mallar akid meclisinde teslim edilmelidir.

Burada malların misli misline olması şart değildir; yani bir avuç buğday iki avuç arpa ile, 1 gram altın, 5 gram gümüşle değiştirilebilir. Ubade b. Samit'ten rivayet edilen hadîs buna delâlet etmektedir; yani farklı cinsten olan mallar birbirleriyle -elden ele vermek şartıyla- istenildiği gibi değiş-tokuş yapılabilir; misli misline olması gerekmez.

3. Değiştirilen malların illetlerinin farklı olması.

Ribalı mallarda illetin malların asıllarında değil itibarlarında olduğunu belirtmiştik. Aralarında riba cereyan eden aynı cins iki malın illetinin değişik olması mümkün değildir. Ancak malların cinsi değişik -meselâ . biri para diğeri yiyecek- olursa bu mümkün olabilir. Öyleyse değiştirilen malların illetinin farklı olması durumunda alışverişin sahih olması için

sözkonusu şartların bulunması zoruniu değildir. Bu bakımdan aynı mecliste teslim edilme şartı bulunmadan bir yığın buğday 10 gram altına satılabilir.
Ebu Hüreyre ve Ebu Said şöyle rivayet etmişlerdir: Rasûlullah (s.a) Ensar'dan Adîyoğullan'nın bir kardeşini Hayber'e vali tayin etti. Sonra bu zat Hayber'den cenib (denilen en iyi cins) hurma ile geldi. Rasûlullah ona şöyle sordu:
- Hayber'in bütün hurmaları böyle midir?
- Vallahi hepsi böyle değildir ey Allah'ın Rasûlü! Biz bu iyi hurmadan 1 sa' alır, karşılığında 2 sa' adi hurma veririz.
- Böyle yapmayın, lakin misli misline (eşit şekilde) değiştirin. Yahut adi hurmayı para ile satın da onun parası ile bu iyi hurmadan satın alın. Tartılabilen (aynı cins) riba maddeleri hep böyledir-.[78][5]
Bu hadîs, aynı cinsten olan ve ayrı cinslerden olan malların değiştirilebileceğine delâlet etmektedir.
4. Ribalı bir malın ribalı olmayan bir mal ile değiştirilmesi.
Ribalı bir malın, ribalı olmayan bir mal ile değiştirilmesi mutlak şekilde helâldir. Aralarında riba cereyan eden malların değiştirilmesi durumunda riba'dan kurtulmak için bulunması gereken şartların bu muamelede bulunması gerekmez; yani bu muamelede malların misli misline olması, aynı meciste peşin olarak teslim edilmesi şart değildir, çünkü bu akid, mallardan birinin ribalı olmaması nedeniyle ribalı akid olmaktan çıkmıştır. Bu bakımdan herhangibir yiyeceğin elbise ile değiştirilmesi veya para ile başka bir maddenin değiştirilmesi mutlak şekilde caizdir; bu tür muamelelerde malın birinin diğerinden fazla olması, peşin veya veresiye olması, cinslerinin aynı olması hükmü değiştirmez.

Değiş-Tokuş Edilen Mallarda Denkliğin Tahakkuku ve Denkliğe Mani Olan Durumlar

Aralarında riba cereyan eden malların birinin diğeriyle değiştirilmesi durumunda mallar arasında denklik bulunması gerektiğini ve alışverişin riba muamelesinden çıkıp sahih olması için bulunması gereken şartları belirtmiştik. Şimdi değiştirilen mallar arasındaki denkliğin mahiyetini ve bu denkliğe mani olan hususları izah etmek istiyoruz:

Değiş-Tokuş Edilen Mallar Arasında Denkliğin Tahakkuku

Değiştirilen mallar arasında denklik, tartı ve ölçülerinin veya sayılarının eşit olmasıyla tahakkuk eder. Burada itibar edilmesi gereken husus, ölçülen malların ölçülerinin, tartılan malların tartılarının eşit olmasıdır.

Malın Ölçülen veya Tartılan Mallardan Olduğuna Karar Verilmesi

Bir malın ölçülen veya tartılan mallardan olup olmadığına karar vermek için Mekke ve Medinelilerin Hz. Peygamber zamanındaki âdetlerine bakılır. Çünkü Hz. Peygamber onların âdetlerini bildiği halde buna müsaade etmiştir. Bu da takrir-i sünnet'tir. Ayrıca Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

Miyar (esas) olan tartı Mekke halkının tartışıdır. (Miyar olan) ölçek de Medine halkının ölçeğidir.[79][6]

Bu bakımdan Hicaz ehlinin herhangibir husustaki örfü, o mesele hakkında esas kabul edilir. Çünkü Hz. Peygamber o örfü görüp tasdik etmiştir. İnsanların değişik bölgelerdeki örfleri dikkate alınmaz. Ancak Hz. Peygamber zamanında hakkında herhangibir âdet bulunmayan durumlarda şu esasa göre karar verilir: Eğer ayva, nar, patlıcan gibi ölçülmesi halinde aralarında boşluk kalan maddelerden ise, onun tartılan, maddelerden olduğu kabul edilir. Ölçülmesi mümkün olan mallarda ise iki vecih vardır: Biri Hicaz'da o mala en fazla benzeyen madde gibi kabul edilmesi, diğeri o memleketin örf ve âdetine itibar edilmesidir ki bu daha kuvvetli bir görüştür.

Hanefîlerden İmam Ebu Yusuf şöyle der: 'Bir malın ölçü veya tartı ile satılacağına, halkın örf ve âdetine bakılarak karar verilir. Halk bir malı ölçü ile satıyorsa esas olan ölçüdür, tartı ile satıyorsa esas olan tartıdır. Buradaki örf her memleketin kendi örfüdür. Hadîslerde, muamelelerin örf üzerine cereyan etmesinin söylenmesi, o günkü insanların o örfe göre davranmaları sebebiyledir. Eğer örf onun hilafına cereyan etseydi, nass da ona göre varid olacaktı'.

Müteahhir Hanefî âlimlerinden bazıları Ebu Yusufun bu görüşüyle amel etmeyi tercih etmişlerdir. Bu görüş halk için daha kolay ve maslahata daha uygundur. Aksi takdirde birçok memleketteki halkın muamelelerinin fasid ve bâtıl, halkın da asi ve fastk.olduğuna hükmetmek gerekecektir. Bu yüzden biz Ebu YusuPun bu görüşüyle amel etmekte herhangibir sakınca görmüyoruz. Allah hakikati daha iyi bilir.

Değiş-Tokuş Edilen Mallarda Denkliğin Ne Zaman Aranacağı

A. Değiştirilen mal ribalı mallardansa, ölçü ve tartıda değişiyorsa, yaşı ve kurusu varsa, kuru halindeki denkliğine itibar edilir. Bu bakımdan kurumadıkça bir dane, bir dane ile değiştirilemez. Denkliğin tam gerçekleşmesi için kabuklarının temizlenmesi de gerekir. Yaş hurma yaş hurma ile değiştirilemediği gibi, yaş hurma kuru hurma ile de değiştirilemez. Yaş üzüm yaş üzümle, yaş üzüm kuru üzümle değiştirilemez. Çünkü bunlarda denklik, ancak kuruduktan sonra tahakkuk eder. Meyvelerin de yaşı kurusu ile değiştirilemez.

Sa'd b. Ebî Vakkas şöyle demiştir: "Rasûlullah'tan işittim; yaş hurma mukabilinde kuru hurma satın almanın hükmü kendisine sorulduğunda, etrafındakilere 'Yaş hurma, kuruduğu zaman eksilir mi?' diye sordu. Onlar da 'Evet' deyince, bunu menetti".[80][7]

B. Salatalık, kurusu olmayan üzüm, kurusu olmayan hurma, zeytin gibi yiyecekler yaş olsalar bile denk olmaları yeterlidir.

Bu mallar ölçekle satılan mallar olsa bile tartı ile de satılabilirler.

C. Un, bulgur, nişasta ve benzeri maddelerde denkliğin sağlanması yeterli değildir.

Bu bakımdan bunlar cinsinden olan misilleriyle ve asıllarıyla değiştirilemezler. Çünkü bunlarda denklik sağlanması mümkün değildir, zira bunların yumuşaklık ve sertlikleri değişiktir. Ayrıca bunlar ölçek ile satılan mallardandır ve bunların ölçekte bıraktığı boşluk da farklı farklıdır. Ancak bunlar aynı cinsten olmayan maddelerle değiş-tokuş yapılırsa, meselâ buğday unu arpa unuyla aynı miktarda veya farklı miktarlarda değiştirilirse akid sahih olur. Çünkü cinsleri değişiktir. Fakat her iki mal da peşin olarak teslim edilmek şartıyla sahih olur.

D. Susam gibi yağı çıkan maddelerin hem asıllarında, hem de yağlarında denklik itibara alınır. Ancak susam ile susam yağı değiş-tokuş edilemez, çünkü burada denklik tahakkuk etmez.

E. Üzümlerde denklik, kuru olduğu zaman tahakkuk eder.

Hurma da üzüm gibidir. Bunların sirke ve şıralarında da denklik tahakkuk eder.

F. Katıksız sütte denklik tahakkuk eder.

Üzerindeki köpük duruldukdan sonra sütle süt değiş-tokuş edilebilir. Yoğurt hem yoğurtla, hem de sütle misli misline değiştirilebilir. Güneşle

veya ateşle tasfiye edilen yağda da denklik tahakkuk eder. Ancak peynir, çökelek veya kaymak olan sütte denklik tahakkuk etmez, çünkü peynire maya, çökeleğe tuz, kaymağa yağlı süt katılmaktadır. Bu bakımdan süt sütten yapılan maddelerle değiş-tokuş edilemeyeceği gibi, kaymak ile yağ, peynir ile çökelek de değiştirilemez.

Denkliğe Mâni Olan Hususlar

Ayrı cinslerden olan iki şey arasındaki denkliğe mâni olan hususlar:
a. Ateşin tesir etmesi
Ateşin tesir ettiği -pişirilen et, kaynatılan süt, haşlanan nohut gibi- maddeler, kendi cinsleriyle de misli misline değiştirilemez. Çünkü ateşin tesiri sınırsızdır. Bu bakımdan burada denklik tahakkuk etmez. Ancak ateşin, ayırmak üzere tesir etmesi denkliğe mani olmaz. Meselâ ateşin tesir edip balı balmumundan, yağı sütten, altın ve gümüşü posasından ayırması bu maddelerde denkliğin tahukkuk etmesine mâni değildir.
b. Karışım
Ribalı bir mal, cinsinden olmayan başka bir mal ile karışırsa, o mal ister ribalı olsun, ister olmasın, artık o malda denklik tahakkuk etmez. Çünkü karışan malın miktarının ne kadar olduğu bilinmemektedir. Dolayısıyla karışan mal, aynı cinsten olan başka birşeyle değiştirilemez. İşte bu nedenle peynirde, çökelekte denklik itibara alınmamıştır.

Değiş-Tokuş Edilen Mallardaki Denklik Zan ve Tahmine Dayalı Değil, Kesin Olmalıdır.

Aralarında riba cereyan eden iki,malın değiş-tokuşunun sahih olması için ölçü veya tartılarının eşit olması gerektiğini söylemiştik. Bu eşitlik zan ve tahmine dayalı değil, kesin olmalıdır; yani her iki mal da akid' den önce ölçülmeli veya tartılmahdır. Meselâ Zeyd bir yığın buğday vererek Amr'dan bir yığın buğday alırsa veya 100 sa' buğday verip bir yığın buğday alırsa, bunu da ölçü ve tartı ile değil de tahmin üzere yaparsa, bu alışveriş sahih olmaz. Çünkü iki mal arasında fazlalık ihtimali vardır. Aynı cins olan malların değiş-tokuşunun sahih olması için aralarında fazlalık ihtimalinin olmaması gerekir.
Cabir b. Abduliah'dan şöyle rivayet edilmiştir: 'Rasûlullah (s.a), kile miktarı bilinmeyen hurma kümesini, kile miktarı tesmiye (tayin) edilmiş hurmaya mukabil satmayı nehyetti'.[81][8]

İbn Mes'ud da şöyle demiştir: 'Bir hususta helâl ve haram hükmü bir araya geldiğinde haram hükmü, helâl hükmüne takdim edilir'. Yani hem harama, hem de helâle muhtemel bir hususta, o şeyin haram olma ihtimali, helâl olma ihtimaline takdim edilir ve men edilir. Bunun sebebi, dinde ihtiyatlı davranmak ve şüpheli şeylerden sakınmaktır. Burada fazlalığın olmama ihtimali, bir yığını bir diğeriyle değiş-tokuş etmenin helâl olmasını gerektirirse de fazlalık ihtimali, bu işleri yasaklamayı gerektirir ve yasak takdim edilir.

el-Muzâbene ve'I-Muhakale

Fazlalık ihtimali sözkonusu olarak değiş-tokuş yapılan ribalı malların birine muzâbene, diğerine muhakale denir. Muhakale, başaktaki ekinin, samandan ayrılmış buğday ile değiş-tokuş edilmesidir. Muzâbene ise ağaçta bulunan yaş hurmanın miktarını tahmin ederek kuru hurma ile değiştirmektir. Her iki muamele de şer'an yasaktır, çünkü değiş-tokuş edilen malların eşit olduğu kesin olarak sabit olmamıştır.

İbn Ömer'den şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah (s.a) muzâbeneyi yani ağaçta bulunan yaş hurmaları tahmin ederek kuru hurma mukabilinde satmayı, kuru üzümü yaş üzümle (yine böyle tahminî) ölçekle satmayı; başaktaki yaş ekini de tahmin ederek samanından ayrılmış buğday mukabilinde satmayı yasakladı'.[82][9]

el-Arâya (=Ariyye)

el-Arâya (^Ariyye) lugatta, sahibinin yemek için ayırdığı ağaç demektir. Buna bu ismin verilmesinin sebebi, onun bahçeden ayrı kabul edilip satılmamasıdır. Arâya'nm ıstılahı mânâsı ise ağaçta bulunan yaş hurmaları tahminî olarak kuru hurma ile değiş-tokuş etmektir. Bu da 5 vasık'tan fazla olmamalıdır.

Şeriat insanlara kolaylık olması için, yenmek üzere ayrılan ağaçların yaş hurmalarının kuru hurma ile değiş-tokuş edilmesine izin vermiştir. Çünkü insanlar yaş hurma ve yaş üzüm yemeyi arzu ederler. Fakat her insanın bahçesi ve parası olmadığından yaş hurma ve yaş üzüm yemesi mümkün olmaz. İşte bu nedenle şeriat buna izin.vermiştir. Bunun meşru olduğunu bildiren birçok hadîs vardır.

Sehl b. Ebî Hasme'den şöyle rivayet edilmiştir: 'Rasûlullah (s.a) muzâbene'den (yaş hurmayı ağacında tahmin ederek kuru hurma ile satmaktan) nehyetti. Ancak ariyye denilen muameleye ruhsat

verdi'.[83][10]
Ebu Hüreyre şöyle rivayet ediyor: 'Hz. Peygamber ariyye muamelesine 5 vasık'a (takriben 700 kg.) veya daha azma kadar ruhsat verdi'.[84][11]
Râfi b. Hadîc ve Sehl b. Ebî Hasme'den şöyle rivayet edilmiştir: 'Hz. peygamber muzâbene'den (ağaçtaki yaş hurmayı kuru hurma ile değiş-tokuş etmekten) nehyetti. Ancak ariyye sahiplerini nehyetmedi. Hiç şüphe yok ki ariyye sahiplerine izin verilmiştir'.[85][12]
Görüldüğü gibi ariyye sahiplerinin daldaki yaş hurma Üe kuru hurmayı değiş-tokuş etmelerine ruhsat verilmiştir. Üzüm de hurma'ya kıyas edilmiştir, çünkü ikisi de zekât düşen mallardandır.

Eti Etle, Eti Canlı Hayvanla, Hayvanı Hayvanla Değiş-Tokuş Etmek

Etler asıllarına göre ayrı cinstirler ve ribalı mallardandırlar. Bu bakımdan etlerin bir kısmı diğeriyle değiş-tokuş yapılabilir. Eğer aynı cinsten iseler aralarında denklik olmalı ve peşin olarak değiş-tokuş yapılmalıdır. Fakat ayrı cinsten iseler, meselâ koyun eti ile sığır eti değiştirili-yorsa, fazlalık caizdir.

Hayvanın Hayvanla Değiş-Tokuş Edilmesi

Yukarıdaki izahlardan canlı hayvanın ribalı mallardan olmadığı anlaşılmıştır, çünkü canlı hayvan ne yiyecek, ne de paradır. Bu nedenle ister aynı cinsten, ister farklı cinsten olsun, ister fazlalık bulunsun, ister bulunmasın hayvan hayvanla değiş-tokuş yapılabilir. Meselâ bir koyun iki koyunla, bir koyun bir deve ile, bir deve üç koyunla takas yapılabilir. Bunların binek hayvanı veya yük hayvanı veya eti için beslenen besi hayvanı olması hükmü değiştirmez. Hayvanlar peşin para ile de, borca da satılabilir.
Abdullah b. Amr'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber ona bir ordu hazırlamasını emretti, ordunun hazırlanması tamamlanmadan eldeki develer bitti. Rasûlullah, Abdullah'a, ileride sadaka develerinin gençlerinden vermek üzere deva satın almasını emretti. Bunun üzerine Abdullah b. Amr, ileride sadaka develerinden iki deve vermek üzere bir deve alıyor, ordunun eksiklerini tamamlıyordu.[86][13]
İmam Nevevî bu hadîs hakkında sükut etmiş, onun hasen veya sahih

olduğunu söylememiştir.[87][14]Onun sükut etmesi -her ne kadar hadîsin isnadında nazar varsa da- bu hadîsin onun katında sahih olduğuna delâlet eder. Beyhakî 'Bu hadîs sahihtir' diyerek senediyle zikretmiştir.

Eti Hayvanla Değiş-Tokuş Etmek

İster peşin, İster borca olsun, ister aynı cinsten, ister ayrı cinsten olsun, ister eti yenen, ister yenmeyen olsun eti hayvanla değiş-tokuş etmek hiçbir şekiide caiz değildir. Et hükmünde olan yağ, böbrek, kalp, dalak ve hayvanın yenen diğer kısımları da böyledir. Âlimler tabaklanmış deri ile hayvanın değiş-tokuş edilmesinin caiz olduğunu söylemişlerdir. Zira tabaklanan deri, et ve et mânâsında olan diğer şeylerden ayrılır. Tabaklanmamış deri ise et hükmündedir, dolayısıyla hayvanla değiş-tokuş edilmesi caiz değildir.
Semure'den şöyle rivayet edilmiştir: 'Hz. Peygamber koyunu et mukabilinde satmayı yasakladı'.[88][15]
Said b. Müseyyeb'den mürsel olarak şöyle rivayet edilmiştir: 'Hz. Peygamber hayvanı et mukabilinde saunayı yasakladı'.[89][16]

Ribah Muamelelerin İlletler Açısından Hükmü

Aralarında riba cereyan eden aynı cins iki malın değiştirilmesinde fazlalık olursa, ribe'l-fadl olur. Değiş-tokuş edilen maüar ayrı cinslerden olur da teslimi peşin olmazsa, riba'n-nesa olur. Fakihler, bu akdin bâtıl olduğuna hükmetmişlerdir. Bu akdin üzerine herhangibir hüküm terettüb etmez, bu akid sanki hiç yapılmamış-gibidir. Bunun nedeni şudur: Bedellerde riba olursa onları iptal eder; yani akid yapan kişilerin birbirlerinden aldıkları malları geri vermeleri vacibdir. Aksi takdirde ikisi de günahkâr olup Allah'ın azabına müstahak olurlar, kazançları da haram olur.

4. Riba-yı Karz

Riba-yı Karz bir kişinin belli miktar malı, zamanı geldiğinde fazlasıyla ödemek üzere veya malı ödeyinceye kadar her ay faiz vermek üzere borç almasıdır. İşte bu tür muamele, İslâm'ın öncelikle ve özellikle yasakladığı bir muameledir. Nasslar bu tür ribayi menedip iptal etmek üzere gelmiştir. .Cahiliyye döneminde yaygın şekilde uygulanan riba budur. Bu nedenle insanlardan bir grup işi karıştırmak isteyerek -günümüzde de birçok

kimse aynı arzudadır- şöyle demişlerdir: 'Riba, kâr vasıtalarından biridir. Riba ile alışveriş arasında fark yoktur'.
Bunun üzerine Allah Teâlâ onları tenkid eden, uyaran, onları tecen-nün etmekle vasıflandıran ve bu tür muameleleri nehyeden ayetler indirmiştir. Çünkü faizi alışverişe kıyas etmek, şartlı bir kıyastır. Allah Teâlâ onları, bu sözlerinden, bu zihniyetlerinden ve bu karıştırmalarından ötürü elem verici bir azapla tehdid ederek şöyle buyurmuştur:
Riba (faiz) yiyenler (kabirlerinden) ancak şeytan'ın çarpmış olduğu kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu (ceza) ise onların 'Faiz de alışveriş gibidir' demelerinden ötürüdür. Oysa Allah alışverişi helâl, faizi haram kılmıştır. Kime rabbinden bir öğüt gelir de (faizden) vazgeçerse, (yasaktan önceki) geçmişi kendisinindir; onun (affedilme) durumu ise Allah'a aittir. Kim de (faizciliğe geri) dönerse, işte onlar ateşin ashabıdırlar ve orada ebedi kalacaklardır. (Bakara/275)
Görüldüğü gibi ayet açıkça ribanın haram olduğunu, azı ile çoğu arasında hiçbir fark olmadığını ifade ettikten sonra, ribadan kaçınmayı teşvik ediyor, ribaya dönenleri de tehdit ediyor. Esasen ayetin amacı, riba ile alışveriş arasındaki büyük farkı takrir ve tesbit etmektir. Daha sonra ayet inananlara hitap ederek mutlak şekilde ribadan vazgeçmelerini istemekte ve bunu imanın sahihliği için şart koşmaktadır. Bu yasaktan sonra riba almaya devam eden kimseleri öyle bir tehdit etmektedir ki hiçbir müslüman hiçbir haram nedeniyle böyle tehdit edilmemiştir. Daha sonra ayet, insanları en güzel yola teşvik ederek yardımlaşmayı, sevgiyi, toplumda kardeşliği yaymayı emrediyor:
Eğer (böyle) yapmazsanız (faize devam etmeniz halinde) Allah ve Rasûlü'ne karşı bir savaşta olduğunuzu bilin! Eğer (faizden vazgeçer de) tevbe ederseniz (ana sermayeniz) sizindir. Böylece ne zulmetmiş, ne de zulme uğramış olursunuz. Eğer borçlu darda ise bir kolaylığa erişinceye kadar (ona) mühlet verin. Eğer bilirseniz, alacağınızı tasadduk edip bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır. ' " (Bakara/279-280)
İbn Kesir bu ayetlerin tefsiriyle ilgili olarak şöyle diyor: Allah mü'minlere takvayı emretmiş, gazabına yaklaştırıp rahmetinden uzaklaştıran şeyleri onlara yasak etmiştir. Allah alışverişi helâl, faizi haram kıldığını bildirerek 'eğer mü'min iseniz ribayı terkedin' demiştir.
Zeyd b. Eşlem, İbn Cüreyc, Mukatil b. Hayyan ve Süddî şöyle demiştir: "Bu ayet Sakifli Benî Amr b. Umeyr kabilesi ve Benî Mahzum'dan olan Benî Muğire hakkında nazil olmuştur. Bunların arasında cahiliyye

döneminde riba vardı. İslâm geldikten sonra Sakifliler Benî Muğire'den faizlerini almak istediler. Benî Muğire istişare ettikten sonra 'Biz İslâm'da riba vermiyoruz' dedi. Bunun üzerine Mekke valisi Attab b. Esid, Hz. Peygamber'e bir mektup yazdı ve bu ayet nazil oldu. Bunun üzerine Sakifliler 'Biz Allah'a tevbe ediyor ve ribayı terkediyoruz' dediler.
Bu, uyarılara rağmen ribadan vazgeçmeyenler için şiddetli bir tehdit ve korkunç bir vaiddir. Rabia b. Gülsüm'ün babasından, onun da Said b. Cübeyr'den, onun da İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre kıyamet günü faiz yiyen kişiye şöyle denir: 'Silahını al ve savaşa hazırlan'. İbn Abbas bunu söyledikten.sonra ilgili ayeti okumuştur.
Ali b. Ebî Talha'nın İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre bu cümle hakkında şöyle demiştir.- 'Her kim ribadan vazgeçmezse, riba almaya devam ederse, tevbeye davet edilir. Buna rağmen riba almaktan vazgeçmezse boynu vurulur'.
Katade de şöyle demiştir: 'Allah Teâlâ riba almaya devam eden insanları ölümle tehdit etmektedir. Nitekim bu tehditi siz de okumaktasınız. Allah Teâlâ ribanın bâtıl ve değersiz olduğunu bildirmiştir. Bu nedenle ribah alışverişlerden ve ribadan kaçının. Çünkü Allah temiz olan herşeyi helâl kılmıştır. Sakın fakirlik sizi bir masiyete sevketmesin'.
Rebî b. Enes de şöyle demiştir: 'Allah Teâlâ riba yiyeni ölümle tehdit etmiştir'. (İbn Kesir'in sözü burada bitti).
Tüm müfessirler Hafız İbn Kesir'in zikrettiği bu hükümler üzerinde ittifak etmişlerdir. Ayetten açıkça anlaşılmaktadır ki ribanın azı da çoğu da haramdır. Bu hüküm Hz. Peygamber döneminden günümüze kadar bu şekilde gelmiştir. Ayet Allah'ın emrine itaat etmeyi, takvayı, riba'dan geri kalanı bırakmayı emretmektedir. Ayetteki ma edatı, Arap dilcilerine göre her türlü riba'ya delâlet eder. 'Ana paranız sizindir' ayetinden de ne kadar az olursa olsun ana paradan fazla olarak alman miktarın da riba olduğu açık olarak anlaşılmaktadır. Şu ibare de bu mânâyı tekid etmektedir:
Böylece ne zulmetmiş, ne de zulme uğramış olursunuz. (Bakara/279)
Tefsir âlimleri şöyle demişlerdir: 'Ana paranızdan fazla birşey alarak zulmetmeyin. Ana paranızdan eksiltmek suretiyle size de zulüm yapılmasın'.
Bu ayet-i celile taşlan bile yumuşatacak nasihatlar içermektedir. Önce. iman edenlere hitap ederek 'Ey iman edenler! (Faiz hususunda) Allah'tan korkun' dedikten sonra 'Eğer gerçekten mü'minlerseniz' ibaresiyle insanları ribadan sakınmaya davet etmiş ve riba yiyenlere acı bir azap

olduğunu bildirmiştir. Çünkü ısrarla ribaya devam eden kişi Allah'a ve Rasûlü'ne savaş açmış demektir. Faiz hususundaki hadîsler de Kur'an'ı tekid etmektedir; onlar da ribanın haram olduğunu, günahların en korkuncu, en dehşetlisi olduğunu bildirmektedir.

Cabir b. Abdullah şöyle rivayet etmiştir: "Rasûlullah (s.a) riba yiyene, yedirene, riba muamelesini yazı ile tesbit edene ve bu işin iki şahidine lanet etti ve 'Onlar (günahta) müsavidirler' dedi".[90][17]

Ebu Hüreyre şöyle rivayet etmektedir: Rasûlullah (s.a) 'Helak edici yedi şeyden sakının' buyurdu. Sahabîler 'Ey Allah'ın Rasûlü! Bunlar nelerdir?' diye sorunca, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: 'Bunların birincisi Allah'a şirk koşmak, ikincisi sihir yapmak, üçüncüsü Allah'ın haram kıldığı bir nefsi öldürmek, dördüncüsü riba (faiz) yemek, beşincisi yetim malı yemek, altıncısı savaşta kaçmak, yedincisi iffetli kadınlara iftira atmaktır[91][18]

Alenen zina yapılan ve riba alınan bir memleket kendini helak etmiş, Allah'ın azabına duçar olmuştur.[92][19]

Zina ve riba bir memlekette açıkça yapılmaya başlandığı zaman Allah onların helakine izin verir.[93][20]

Bu konudaki diğer hadîsleri zikretmeye gerek yoktur. Bunlar ribanın ne kadar korkunç bir günah olduğunu ifade etmek açısından yeterlidir. Bunlardan anlaşılıyor ki riba muamelesine katılanların üzerine lanet yağmaktadır. Riba yiyenler en büyük mücrim olarak nitelendirilmektedir. Şirk hariç hiçbir günah riba yemekten daha ağır değildir. Ribanın, insanın işlediği cürümlerin en fahişi olduğuna delâlet eden delil, ribanın zina ile mukarîn sayılmasıdır. Hiçbir haram zinaya denk değildir. Zina toplumu fesada sürükler. Riba da zina ile bir kabul edilerek aynı şekilde toplumun helâkına sebep olduğu belirtilmiştir.

Müslümanlar zinanın haram olduğu, hatta günahların en büyüklerinden olduğu ve zina yapan kimsenin fasık olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Allah Teâlâ, ısrarla riba almaya devam eden kişinin hiçbir amelini kabul etmez. Tüm şeriatlar ribanın ve ribah muamelelerin haram olduğunda ittifak etmişlerdir. Allah tarafından nazil olmuş, önünden ve arkasından bâtıl karışmamış olan Kur'an, İsrailoğulları'nın elleriyle yaptıkları günahlar nedeniyle lanete, azaba müstehak olduklarını haber vermektedir. Bu günahların başında da riba gelmektedir. Oysa Allah onları riba'dan nehyetmişti:

Bir de kendilerine (Tevrat'ta) yasaklandığı halde faiz almalarından ve insanların mallarını haksız oiarak yemelerinden Ötürü (böyle yaptık).
(Nisa/161)

Açıklama ve Uyarı

Fakihlerin cumhuru şu hususta ittifak etmişlerdir: 'Riba muamelesi ister müslümanlarla, ister zımmîlerle, isterse zimmî olmayan kafirlerle yapılsın, malı haram eder'.
Ebu Hanife ve talebesi İmam Muhammed şöyle demiştir: 'Riba, ancak temiz olan mallarda cereyan eder; yani sahibinin rızası bulunmadan alınması haram olan mallarda riba cereyan eder. Sahibinin rızası bulunmadığı halde alınması haram olmayan, meselâ harbî bir kafirin malında, eğer fazlalığı (faizi) alan müslüman olursa riba cereyan etmez'.[94][21]
Müslüman bir tüccarın eman alarak dar'ul-harb'e girip oradaki insanlarla ribah muamele yaparak mal alması caizdir. Bu görüş İmam Ebu Hanife ile İm'am Muhammed'in görüşüdür. Allah hakikati daha iyi bilir.
Zımmî'nin malı ise ittifakla masumdur. Eman alan kâfir de böyledir. Her ikisiyle de ribah muamele yapmak caiz değildir. Bu hususta dinin değişik olması dikkate alınmaz, çünkü din birliğinin riba'nın cereyan etme şartlarından olmadığında İttifak vardır.

Cumhur'un Delili

Riba. hem müsiümanlar, hem de gayr-ı müslimler için haramdır. Çünkü en sahih görüşe göre gayr-ı müslimler de şeriatın ferlerinin muhatabıdırlar; yani onların da faiz yememeleri, namaz kılmaları, oruç tutmaları istenmektedir. Ribah muameleler hakkında genel olarak varid olan nasslar da böyledir; onları müslümanlara tahsis edecek delil yoktur.
Ebu Hanife ve İmam Muhammed'in delili şudur: Harbî bir kafirin malı masun değildir; onu almak mubahtır. Ancak eman alarak dar'ul-harb'e giden bir müslümana, rızası olmadan harbî bir kafirin malını alması caiz olmaz. Çünkü burada hainlik sözkonusudur. Ancak harbî kafir kendi rızasıyla malını bir.müslümana verirse bu engel ortadan kalkar. Çünkü vacibin mucibi yoktur, yani onu icab ettiren bir delil mevcut değildir. Bu durumda müslüman mubah ve memluk olmayan bir malt istila etmiş olur ki bu meşrudur. Bu tıpkı kimseye ait olmayan bir mülkü istila etmek

gibidir.

Şu hususa dikkat etmek gerekir ki günümüzde Ebu Hanife ve İmam Muhammed'in bu görüşüyle amel etmek mümkün değildir. Zira kanunlara, örf ve âdetlere göre müslüman dar'ul-harb'de harbî kafirle ticaret yapmak imkânına sahip değildir. Bu nedenle biz fakihlerin böyle bir meseleyi gündeme getirmekten, müftülerin bu hususta fetva vermekten kaçınmalarını tavsiye ediyoruz.

Bizim zikrettiğimiz ve uygun da gördüğümüz bir görüşe muhalefet etmemizin sebebi, birtakım kişilerin bunu istismar edip haramı helâl etmeye çalışmalarıdır. Bu kişiler yabancı bankalarla çalışıp faiz almakta ve halka da yedirmektedir. Bunlar bunun caiz olduğuna dair fetva aldıklarını iddia etmektedirler. Herkese hakkı beyan etmek için bu görüşü burada zikrettik. Bu görüş sadece harbî kâfire mahsustur. Harbî kafir, bizim memleketimizle onun memleketi arasında şer'î ve örfî mânâda savaş bu -lunan kâfirdir. Bu ise bugün sadece müslümanlarla yahudiler arasında sözkonusudur.

Gayr-ı müslim olan doğu ve batı memleketleri şer'î mânâda harbî sayılmazlar. Buniar her ne kadar yahudi ve Siyonistlere yardım ediyorlarsa da Ebu Hanife ve İmam Muhammed'in görüşünün onlara tatbik edilmesi uygun olmaz. Bu bakımdan hangi banka ile olursa olsun, hangi fertle olursa olsun ribalı muamele yapmak haram ve yasaktır. Onların da İslâm memleketinde ribalı muamele yapmaları aynı şekilde yasaktır, hatta onların yapması daha da ağırdır. Çünkü burada mallar müslümanlardan çıkıp gayr-ı müslimlerin menfaati İçin kullanılmaktadır ve bu yüzden de İslâm memleketleri büyük zararlara ve sıkıntılara maruz kalmaktadır.

SARF

Sarfın Mânâsı

Sarf birçok mânâya gelir. Onlardan biri fazlalıktır, bundan ötürü de nafile namaza sarf denilmiştir, çünkü o farzın üzerine bir fazlalıktır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
Müslümanların zimmeti birdir (bir müslümanin, kafire verdiği ahd ve eman bütün müslümanlarca sahih ve muteberdir). O zimmeti müslümanların mertebece ednası bile üzerine alıp muhafazasına ve gereğine çalışır. Kim babasından başkasına nisbet idda eder yahut kendi hamilerinden başkasına mensubiyet davasında bulunursa, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun. Kıyamet gününde Allah o kimseden hiçbir adi ve hiçbir sarf kabul buyurmaz.[95][1]
Görüldüğü gibi hadîste adi farz, sarf da nafile mânâsında kullanılmıştır. Sarfın diğer mânâları da reddetmek, defetmek, nakletmek, tahvil yapmaktır. Kur'an'da şöyle buyurulmuştur:
Bunun üzerine rabbi, YusuPun duasını kabul etti ve onların hilesini
ondan defetti (=fe sarafe).
(Yusuf/34)
.Sarf kelimesi ayette def mânâsında kullanılmıştır.
Anlamayan bir topluluk olmaları nedeniyle Allah kalplerini (imandan) çevirmiştir (=sarafe).
(Tevbe/127)
Bu ayette sarafe kelimesi, çevirmek anlamında kullanılmıştır.
(Ey Rasûlüm!) Zikret o zamanı ki cinlerden bir taifeyi Kur'an dinlemeleri için sana yöneltmiştik (=sarafnâ).
(Ahkaf/29)
Bu ayette ise sarf kelimesi, yöneltmek anlamında kullanılmıştır.
Sarfın ıstılahı mânâsı ise paranın para ile satılmasıdır. Buradaki para- 'dan maksat altın ve gümüşten yapılan dinar ve dirhemler ve bunların eritilmiş veya eritilmemiş asıllarıdır. Günümüzde kullanılan paralar da altın ve gümüş hükmündedir. Çünkü bu paralar alışverişlerin vesikasıdır. O paraların karşılığında devlet hazinelerinde o kadar altın muhafaza edilmektedir. Günümüzdeki paralarla alışveriş yapmak da dinar ve dirhemle alışveriş yapmak gibidir. Bu paralan birbirleriyle değiş-tokuş

etmek bey kelimesiyle de sar/kelimesiyle de ifade edilebilir.
Meşruiyeti Bakımdan Sarraflık
Sarf caiz ve meşru bir akiddir. Onun meşruiyetinin hükmü, mutlak alışverişin hükmü gibidir. Sarfın meşruiyetine dair birçok hadîs ve eser varid olmuştur. Onların bir kısmı ileride zikredilecektir. Müslümanlar da sarfın meşru olduğunda icma etmişlerdir.
.

Sarf Akdinin Sahih Olmasının Şartlan

Sarfın tarifinden onun ribalı bir akid olduğu anlaşılmıştır. Çünkü her iki bedel de para olmaları açısından ribalı mallardandır. Bu, akdin sarf adı altında sebebidir. Bu nedenle de onun birtakım özel şartları vardır ki bunlar ribalı muamelelerin sahih olması için gerekli şartlardır. Bunları ayrıntılı olarak izah etmiştik. Burada onları tekrar etmeye gerek yoktur. Ancak sarfla ilgili olan hususları kısaca izah edeceğiz:
1. Para, aynı cinsten olursa aralarında denklik olmalıdır.
Altınla altın veya gümüşle gümüş değiş-tokuş edildiğinde aralarında eşitlik olmalıdır. Ayarlarının değişik olması, birinin işlenmiş diğerinin işlenmemiş olması dikkate alınmaz. Ancak altınla gümüş değiş-tokuş edilirse, aralarındaki fazlalık caizdir. Cinsleri ayrı olduğunda tartılmadan da değiş-tokuş edilebilir. Meselâ değiş-tokuş yapanlardan biri diğerine 'Şu altını elindeki gümüşlere mukabil sattım' dese, diğeri de 'Kabul ettim' dese, akid sahih olur. Bunlar delilleriyle beraber liiba. bahsinde geçmişti. Günümüzde kullanılan paralar da dirhem ve dinarlar gibidir. Onlar da çeşitlerine göre eşit şekilde değiş-tokuş edilir.
2. Akidde zaman şartı olmamalıdır.
Değiş-tokuş edilen malların birinin veya ikisinin akidden sonra verilmemesi gerekir. Meselâ kişi 'Bana 1 dinar karşılığında 10 dirhem ver. Ancak ben 1 dinarı bir saat sonra vereceğim' dese, diğer kişi de 'Kabul ettim' dese, akid sahih olmaz. Çünkü dinar ortada yoktur.
Ebu'l-Minhal şöyle anlatıyor: "Şerik, (ödenmesi) hac mevsiminde yahut hacca kadar tehirli olarak bir gümüş satmıştı. Müteakiben bana gelip haber verdi. Ben 'Bu iyi olmayan bir iştir' dedim. Kendisi de 'Ben onu (bu şekilde) çarşıda sattım da hiç kimse benim bu işimi reddetmedi' dedi. Bunun üzerine ben, Berâ b. Azib'e giderek bu meseleyi sordum. Bera şöyle dedi: Peygamber (s.a) Medine'ye geldiğinde biz bu şekilde satış yapmaktaydık. Peygamber 'Elden ele olursa bunda bir sakınca yoktur.

Veresiye olanına gelince, işte o ribadır' buyurdu. Sonra da sen Zeyd b. Erkam'a sor, çünkü o benden daha büyük ticaret sahibi idi' dedi. Akabinde ben Zeyd'e gidip bu meseleyi sordum, Zeyd de aynısını söyledi".

Bu hadîsin diğer bir versiyonu da şöyledir: Berâ b. Azib'e sarraflığın hükmünü sordum. Bera 'Zeyd b. Erkam'a sor, çünkü o daha iyi bilir' dedi. Bunun üzerine ben, Zeyd b. Erkam'a da aynı şeyi sordum. Zeyd de 'Berâ'ya sor, çünkü o daha iyi bilir1 dedi. Sonra ikisi de 'Rasûlullah (s.a) gümüşü, vadeli borç olarak altına mukabil satmayı nehyetti' dediler.2

3. Değiş-tokuş edilen mallar akid meclisinde teslim edilmelidir.

Akid yapan kişiler değiş-tokuş ettikleri malları birbirlerine akid meclisinden ayrılmadan önce teslim etmelidirler. Bu mallar ister aynı cinsten olsun, ister olmasın hüküm değişmez. Değiş-tokuş edilen mallar elden ele verilmelidir. Eğer biri yere bırakır, diğeri de yerden alırsa akid sahih olmaz. Çünkü burada esas olan elden ele ahp vermektir. Malların meclisten ayrılmadan verilmesinden maksat, tarafların birbirinden ayrılmadan önce vermeleridir. Ancak akid yapan iki kişi beraberce aynı yöne doğru giderlerse, biri yönünü değiştirinceye kadar meclis devam eder. Malları elden ele vermenin şart olduğuna şu hadîs delâlet etmektedir:

Ortada olmayan bir malı hazır olan malla değişmeyin.[96][2]

Daha önce zikrettiğimiz bir hadîste geçen 'Elden ele' ibaresi de buna delâlet etmektedir.

Hz. Ömer'den mevkuf olarak rivayet edilen bir hadîste şu ibareler de bulunmaktadır: 'Kişi senden evine girip çıkıncaya kadar mühlet istese bile kabul etme, çünkü sizin ribaya girmenizden korkuyorum'.[97][3]

Mâlik b. Evs b. Hadesan şöyle anlatıyor: Bir keresinde bir sahabe meclisine geldim ve 'Aranızda para bozacak var mıdır?' diye sordum. (Ömer b. Hattab'ın yanında bulunan) Talha b. Ubeydullah 'Akınını bize göster, sonra bize gel, hizmetçimiz geldiği zaman gümüş paralarını sana veririz' dedi. Bunun üzerine Ömer b. Mattab şöyle dedi: 'Hayır vallahi, ya gümüş paralan ona şimdi vereceksin yahut da onun altınını iade edeceksin. Çünkü Rasûlullah şöyle buyurdu:

Gümüşü altınla değiştirmek ribadır, meğer ki (iki taraftan biri diğerine) Ha al! (O da öbürüne) Ha ver! diye(rek elden ele peşin verip almış olsunlar). Buğdayı buğdayla değiştirmek de ribadır. Meğer ki (iki taraf birbirine) Ha al! Ha ver/diye(rek peşin alıp versinler). Hurmayı hurma ile satmak da

ribadır. Meğer ki Ha al! Ha ver! denilsin.[98][4]
Bu hadîslerden anlaşılıyor ki günümüzde insanların birbirlerine teslim etmeden mallarını değiş-tokuş etmeleri -hatta bunu telefonla bile yapıyorlar- sahih değildir. Bu alışverişten elde edilen kazanç habistir.

Değiş-Tokuş Edilen Malı Teslim Almadan Önce Onda Tasarruf Etmek

Değiş-tokuş edilen mal teslim alınmadan önce onda tasarruf etmek sahih olmaz. Meselâ iki kişi 100 dirhemle altın bir bileziği değiş-tokuş etseler, malları teslim almadan önce onu başka birşeyîe değiştirmeleri sahih olmaz. Böylece anlaşılmıştır ki satın aldığı bir malı teslim almadan
önce satmak caiz değildir. Günümüzde yapıldığı gibi telefonla yapılan akidler bâtıldır, bu akidlerden elde edilen kazanç habistir.
4. Akid kesin olmalıdır.
Bu tür akidlerde az veya çok muhayyerlik sözkonusu değildir. Eğer taraflardan biri veya her ikisi bir veya birkaç gün içinde akidden dönme şartı koşarsa akid bâtıl olur. Çünkü sarf akdinin sahih olması için, malların peşin olarak elden ele teslim edilmesi şarttır. Muhayyerlik (hiyar'uş-şart), mülkün sabit olmasına mani olur, dolayısıyla kabzetmeyi ortadan kaldırır.

Değiş-Tokuş Edilen Malı Gördükten veya Ayıbına Muttali Olduktan Sonra Pişman Olmak

Sarf akdi, ancak muayyen şeylerle veya zimmetle olmak şartıyla yapılır. Muayyen şeylerle yapılan sarf akdinin misali, bir kimsenin bir başkasına 'Şu elimdeki dinarı, elindeki dirhemlere karşılık satıyorum' demesidir. Zimmette olmak şartıyla yapılan sarf akdine misal ise, bir kimsenin bir başkasına 'Sana şu özellikleri taşıyan altın gerdanlığı benim zimmetimde olmak üzere, 100 gram aitın mukabilinde o da senin zimmetinde olmak üzere satıyorum' demesidir. Ancak gerdanlığı teslim alan kişi akidde belirtilen özellikleri taşımıyorsa, onu sahibine iade edebilir, sahibi onu almak zorundadır. Sarf akdi yapan kişiler mallan teslim aldıklarında -bu mallar ister muayyen, ister zimmete bağlı olsunlar-bir ayıb görürlerse, akdi feshetme yetkisine sahiptirler. Fakat isterlerse malı ayıbına rağmen kabul ederler. Bundan anlaşılıyor ki sarf akdinde malı gördükten veya ayıbına muttali olduktan sonra muhayyerlik vardır. Bu muhayyerlik sarf

akdinin sahih olmasına mani değildir, çünkü mülk edinmeye de kabzetmeye de mani olmaz.

KARZ (BORÇ)

Karz'ın Tarifi

Karz, lugatta kesmek anlamına gelir. Borç vermeye karz denmesi, mal sahibinin elini malından kesmesi nedeniyledir. Karz, fakihlerin ıstılahında malî birşeyi, bedelinden fazla olmamak şartıyla ileride geri almak üzere başkasına vermektir. Buna karz denilmesinin sebebi, borç veren kişinin malının bir parçasını kesip başkasına vermesidir. Bu bakımdan karz'ın lügat mânsâsı burada bulunmaktadır. Hicaz ehli buna selef der. Bu yüzden selef verdim şeklinde kullanılması sahihtir. '

Karz'ın (Borç Verip-Almanın) Meşruiyeti

Borç vermek ve almak meşrudur. Hatta borç isteyen bir kimseye borç vermek mendubdur. Karz'ın meşruiyeti Kur'an, Sünnet ve İcma ile sabittir.
Kimdir Allah'a güzel bir borç takdim eden? Allah da buna karşılık ona kat kat artırsın!
(Bakara/245)
Allah'a verilen borç, kullara verilen borcu kapsadığı gibi, sadakaları da kapsar; yani kullara sadaka ve borç vermek, Allah'a borç vermek gibidir.
Ebu Said el-Hudrî şöyle anlatıyor: Bir bedevi Hz. Peygamber'e gelerek Peygamber'de bulunan alacağını istedi. Hatta Peygamber'i haddinden fazla sıkıştırdı ve 'Ben alacağımı alıncaya kadar sana sıkıntı veririm' dedi. Bunun üzerine sahabîler adama çıkışarak 'Azap olasıca, sen kiminle konuştuğunu biliyor musun?' dediler. Adam 'Ben hakkımı istiyorum' dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, ashaba 'Siz neden hak sahibiyle beraber olmadınız?' dedikten sonra Havle bintu Kays'a şöyle haber gönderdi: 'Eğer yanında hurma varsa, bize borç ver. Bize hurma geldiğinde senin alacağını veririm'. Havle 'Anam-babam sana feda olsun ey Allah'ın Rasûlü, yanımda hurma var' dedi. Ravi şöyle diyor: Ben giderek hurmaları Peygamber'in hesabına aldım. Hz. Peygamber, bedeviye hakkını verdi, ona yemek yedirdi. Bedevi, Hz. Peygamber'e hitaben 'Sen hakkımı ödedin, Allah da senin için ödesin' dedi. Rasûlullah da şöyle buyurdu: 'Hak sahiplerine hakkını verenler insanların en hayırlısıdırlar. Zayıflardan, hakkını eziyet etmeksizin almayan bir ümmet mukaddes olamaz'.[99][1]

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
Müslüman bir kardeşine iki defa borç veren kişi, onun birini sadaka vermiş sayılır.100[2]
Ödemek niyetiyle insanlardan borç alan kişinin borcunu Allah onun yerine Öder. Ödememek niyetiyle insanlardan borç olan kişinin ise malını Allah telef eder.101[3]
Karz hususundaki icma'ya gelince, ümmet Uz. Peygamber zamanından bugüne kadar borç alıp-vermişlerdir. Âlimler de buna hiçbir itiraz da bulunmamıştır.

Karz'ın (Borç Verip-Almanın) Teşrî Kılınmasının Hikmeti

Borç verip-almanın meşru kılınmasının hikmeti açıktır. Borç vermek, birr ve takvaya erişmenin vasıtasıdır, müslümanlar arasındaki kardeşlik bağlarını güçlendirir, fakirleri darlık ve sıkıntıdan kurtarır. İnsanlar genellikle hibe veya sadaka yoluyla mal vermekten kaçınırlar. Bu durumda fakirlerin sıkıntıdan kurtulması, yardımlaşmanın gerçekleşmesi İçin borç vermeden başka yol kalmaz.
Ey iman edenler! Rükû edin, secde edin. Rabbinize ibadet edin ve hayır işleyin. Umulur ki kurtuluşa erersiniz. (Hac/77) ,
Ayette geçen hayadan maksat, borç vermek ve böylece yardım elini müslüman kardeşine uzatmaktır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
Müslüman müslümanın kardeşidir; ona zulmetmez, onu düşmanıyla başbaşa bırakmaz. Kim müslüman kardeşinin bir ihtiyacını giderirse, Allah da onun ihtiyacını giderir...102[4]
Kişi, müsiüman kardeşine yardım ettikçe, Allah da ona yardım eder.103[5]
Borç vermenin meşruiyetinin en önemli hikmeti, muhtaçların ihtiyacını istismar etmeye mani olmasıdır. Çünkü insan ancak ihtiyaç içinde olduğunda borç ister. Eğer borç verip-alma meşru olmasaydı, insanların muhtaç olması istismar edilir, faizcilik yaygınlaşırdı. Nitekim günümüzde borç verip-almayanlar bu şekilde hareket. etmektedir. Borç verme hususunda Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
Borç vermenin ecri, sadaka vermenin ecrinden daha üstündür.
Ben İsra'ya gittiğim gece cennetin kapısında şöyle yazıldığını gördüm: 'Sadaka, on misli ile karşılık görür, borç verme ise onsekiz misli ile

karşılık görür'. 'Ey Cebrail! Neden borç verme, sadaka vermeden daha üstündür?' diye sordum. Cebrail şöye cevap verdi:
Çünkü sadaka isteyen kişi malı bulunduğu halde istemekte, borç isteyen kişi ise malı bulunmadığından ötürü istemektedir'.[104][6]

Borç Alıp-Vermenin Şer'î Hükmü

Borç verip-almanın meşruiyeti konusunda, borç vermenin mendub, borç istemenin mubah olduğu anlaşılmıştı. Ancak bu hüküm borç verip-almanın normal olması halinde geçerlidir. Bazı durumlarda borç verip-almanın hükmü değişir:

1. Meselâ içki içmek, kumar oynamak gibi haram yerlere sarfetmek için borç isteyen kişiye borç vermek haram olur. Haramlara sarfetmek için borç istemek de haramdır.

2. Borç vermenin mekruh olduğu durumlar.
Borç alan kişinin aldığı parayı yararsız şeylere sarfedeceği bilinirse, borç vermek mekruh olur.

3. Borç vermenin vacib olduğu durumlar.
Borç isteyen kişi ihtiyaç içindeyse, aldığı parayı kendisinin ve ailesinin ihtiyacına sarfedecekse ve borcunu ödemekten de aciz değilse, o kişiye borç vermek vacib olur.

Borç Alıp-Vermenin Rükûnlan

Borç ahp-vermenin üç rüknü vardır:

1. Siga
2. Akid yapan kişiler
3. Kendisi için akid yapılan para

1. Siga

Siga icab ve kabul demektir. Meselâ birinin 'Sana borç verdim' demesi, diğerinin de 'Senden borç aldım' demesi yeterlidir. Burada karz (borç) lafzını kullanmak şart değildir. Borç alıp-vermeye delâlet eden her lafız kullanılabilir. Meselâ borç veren kişi 'Sana selef verdim' veya 'Sana mülk ettim' veya 'Al onu' derse, borç alan kişi de 'Ben bunu selef ettim, mülk edindim' derse, akid sahih olur. Burada halk için kolaylık gösterilmiştir. Lafızları değişik olmakla beraber siga şarttır. Çünkü siga, razı olmaya

delâlet eder. Siga olmadan borç alıp-vermek sahih olmaz. Meselâ borç isteyen kişi 'Bana borç ver' dese, diğer kişi de parayı çıkarıp verse, akid sahih olmaz.

2. Akid Yapan Kişiler

Akid yapan kişilerden maksat, borç alan ve borç veren kişidir. Borç inin sahih olması için bu kişilerde bulunması gereken şartlar
akdinin sahih olması için şunlardır:
A. Reşid olmak.
Reşid olmak, âkil-bâliğ olup malında tasarruf etmeye yetkili olmak anlamına gelir. Zira borç alıp-verme bir akiddir. Bedeli olan akidlerde ise rüşd sıfatının bulunması şarttır. Bu bakımdan çocuğun, delinin, hacr altında olanın borç vermesi ve alması sahih olmaz. Çünkü bunlar mallarında tasarruf etme yetkisine sahip değildirler.
B. Borç veren kişi, istek ve iradesiyle vermelidir.
Tehdit edilen bir kimsenin verdiği borç, sahih değildir, çünkü tehdit rızayı yok eder.
C. Borç veren kişi, borç verdiği malda teberru yapma ehliyetine sahip olmalıdır.
■ Borç veren kişinin borç verdiği malı teberru etme ehliyetine sahip olması şarttır, çünkü verilen borçtan vazgeçme, yani teberru etme ihtimali vardır. Bu bakımdan velayeti altında bulunan kişilerin malından borç vermek sahih olmaz.

3. Kendisi İçin Akid Yapılan Mal

Bu mal, borç veren kişinin verdiği maldır. Borç verilen malın, misli olan mallardan olması şart değildir. Ayrılması mümkün olan, kendisiyle alışveriş yapılan her mal borç olarak verilebilir. Ayrıca bunda selem de yapılabilir. Buna binaen dirhem, dinar, buğday, arpa, yumurta, et ve benzeri şeyleri misillerle borç vermek sahihtir. Hayvanların tümü, zabt u rabt'ı mümkün olan şeyler ve kıymetli eşyalar borç verilebilir. Ancak vasıfla zaptedilmeyen, kişinin zimmetinde isbatı mümkün olmayan kıymetli şeylerden borç verme hususunda iki görüş vardır: En sıhhatli görüşe göre caiz değildir, çünkü vasıfla zabt u rabt altına alınamayan birşeyin benzerini bulmak mümkün değildir veya çok zordur.

Deliller

Hz. Peygamber'in azatlısı Ebu Râfi şöyle rivayet ediyor: "Rasûluliah (s.a) bir kişiden ödünç olarak genç bir deve almıştı. Sonra Peygamber'e zekât develerinden bir grup deve geldi. Peygamber hemen Ebu Râfi'ye o kimsenin alacağı olan genç deveyi kendisine ödemesini emretti. Ebu Râfi gidip tekrar Peygamber'in yanına dönerek 'Develerin içinde altı yaşını bitirip yedi yaşma girmiş vaziyette olan ve onun devesinden daha iyi rabâî develerden başkasını bulamadım' dedi. Bunun üzerine Rasûlullah 'O şahsa bu iyi deveyi ver. Çünkü insanların en hayırlısı, borcunu en güzel surette ödeyenidir' buyurdu".[105][7]
Görüldüğü gibi verilen deve borç alınan devenin misli değildir. Bu hadîs, borç verilen malın, mislinin bulunmasının şart olmadığına delâlet eder.
Vasıflandırılmak suretiyle zapdedilmesi mümkün olan mal da misli olan mal ile değiş-tokuş yapılabilir, çünkü biri diğerine benzemektedir.

Borç Verilen Malda Bulunması Gereken Şartlar

A. Verilen borcun muayyen olması gerekir.
Verilen borcun miktarı; tartısı, ölçüsü, sayısı belli olmalıdır ki ödenme imkânı olsun. Sayısı bilinmeyen dirhemleri borç vermek veya ölçüsü, tartısı belli olmayan bir malı borç vermek sahih olmaz. Ateşte pişen birşeyin de borç verilmesi sahih değildir, zira ateşte ne kadar piştiği, ne kadar azaldığı belli değildir, dolayısıyla onun miktarı meçhuldür. Birşeyin Ölçülen veya tartılan mallardan olup-olmadığım şeriat belirler; Eğer bu hususta şeriatta birşey yoksa örfe başvurulur. Nitekim bunu Riba bahsinde belirtmiştik.
B. Borç verilen mal katışıksız tek cins olmalıdır.
Borç verilen mala, başka cins bir mal katıldığı zaman onu ödemek imkansızlaşır. Bu bakımdan arpa ile karıştırılmış buğdayı, su ile karıştırılmış sütü borç vermek caiz değildir.

Pişmiş Ekmeği Borç Olarak Vermek

Âlimler, pişmiş ekmeğin tartı ile veya sayı ile borç verilmesini caiz görmüşlerdir. Zira örf bu şekildedir, hiç kimse de buna karşı çıkmamıştır. Ancak ekmek dışında birbirine karıştırılmış ve zapt u rapt altına alınacak sıfatlara sahip olmayan bir malın borç verilmesini caiz görmemişlerdir.

Borç Üzerine Terettüb Eden Eser Bakımından Borcun Hükmü

Verilip-alınan borç sahih olduğunda malın mülkiyeti borç verenden, borç alana geçer. Bu mülkiyetin malı teslim aldığı andan itibaren mi, yoksa malda tasarruf ettiği andan itibaren mi başladığına gelince, en sahih görüşe göre borç alan kişi malı aldığı andan itibaren onun sahibidir, zira malı aldığında onda tasarruf etme yetkisine sahiptir. Bu hususta ittifak edilmiştir. Bu da malın mülkiyetinin, tasarruftan önce borç alan kişiye geçtiğine delâlet eder. Çünkü malı aldıktan sonra, o mal kişinin mülkiyetine geçmediği takdirde, o kişinin o malda tasarruf etmesi de caiz olmazdı. Dolayısıyla borç işlemi tamamlandığında, borç alan kişi borç verilen eşyanın kendisini alır. Bu kavle göre, borç veren kişi mal üzerinde ancak yeni sahibinin İzniyle tasarrufta bulunabilir ve bedelini de öder; zira bu, borç işleminin gereğidir.
En sahih görüşe göre borç verilen mal olduğu gibi duruyorsa, borç alan kişi onda tasarruf yapmamışsa, borç veren kişi onu geri alabilir. Çünkü, başkalarının hakkı ona karışmamıştır. 'Borç alan kişi malı aldığı andan itibaren onun sahibidir' hükmü, buna mâni olmaz. Çünkü borç veren kişi, verdiği malı yoksa onun bedelini isteme hakkına sahiptir. Bu bakımdan borç verilen mal olduğu gibi duruyorsa, bedeii yerine, verilen malı istemek daha evladır. Çünkü bu daha kolaydır. Borç veren kişi onu istiyorsa, borçlu onu vermelidir. Ancak borç alınan malın bizzat kendisi kalmamışsa, meselâ borç aldığı koyunu kesmişse veya borç aldığı buğdayı öğütmüşse veya borç aldığı malı rehin vermişse, alacaklının verdiği malı isteme yetkisi yoktur. Ancak borç aian kişi aldığı malı kiraya ver- " misse, alacaklı onu isteyebilir. Burada yapılan muamele dikkate alınmaz, fakat rehin muamelesi böyle değildir. Çünkü rehin alan kişinin bir hakkı vardır, kiraya vermede ise kiracının böyle bir hakkı yoktur. Bu durumda mal, bitişik veya ayrı bir fazlalık kaydetse bile alacaklı onu alabilir, çünkü bitişik olan artış maia tâbidir, bitişik olmayan artış ise malın aslının istir-datına mâni olmaz. Çünkü bu fazlalık onun mülkü üzerinde meydana gelmiştir. Borç alan kişi aldığı malı alacaklıya aynen vererek borcunu ödeyebilir, alacaklının onu, verdiği malın mislini veya bedelini ödemek üzere zorlama yetkisi yoktur.

Mülkiyetin İntikal Vakti

Borç alan kişi aldığı malın sahibi olmaz, ancak mülkü ortadan kaldıran tasarruf ile -tıpkı satış, hibe, helak ve istihlak gibi- ona sahip olur. Çünkü müik ancak tasarruf etmekle ortaya çıkar. Borç veren kişi, tasarruftan önce borç olarak verdiği malı geri alabilir, borç aîan kişi de borç aldığı malı geri iade edebilir. Çünkü borç alan kişi bu malı mülkiyetine almış olsaydı, iki taraf da bu mülkiyeti feshedemez, dolayı-sıyia ikisi için de iade veya tasarruf hakkı olmazdı.
Bu görüşe binaen borç veren kişi, borç verdiği, mal borç alanın elinde bulunuyorsa onu geri alabilir. Bu hususta ittifak edilmiştir, zira o mal hâlâ borç verenin mülkünde sayılır. Bu İki görüş arasındaki fark, borç alman malın masrafı veya kazancı sözkonusu olduğunda açıkça ortaya çıkar. 'Mülk kabzetmekle olur' diyene göre malın masrafı ve kazancı, malı teslim aldığı andan itibaren borç alan kişiye aittir. İsterse borç alan kişi aldığı malda tasarruf etmemiş olsun. 'Borç alan kişi, ancak aldığı malda tasarruf etmekle mülk edinmiş olur' diyene göre, borçlunun malı aldığı andan tasarruf ettiği zamana kadarki masrafı ve kazancı borç veren kişiye aittir.

Alınan Borcun Ödenme Keyfiyeti

Alınan borcun misli olan veya vasıflarıyla zaptolunması mümkün olan mallardan olması gerektiği anlaşılmıştır. Buna binaen borç alınan malın, mislinin verilmesi vacibdir. Eğer misli yoksa, borç alınan malın bizzat kendisi de yoksa, onun bedelini ödemek vacib olur. Eğer alman borç kıymetlendirilen bir mal ise, şeklen onun benzerini vermek gerekir. Meselâ ödünç olarak bir koyun alan kişi, aynı vasıflara sahip olan bir koyun vermelidir. Yukarıda Ebu Râfi'den rivayet edilen hadîste Hz. Peygamber, borç olarak aldığı genç bir deve yerine, genç bir deve verilmesini emretmişti; aynı vasıflarda bir deve bulunamayınca da daha üstün vasıflara sahip bir genç deve verilmesini emretmiştir.
Belli bir değeri olan mallarda, o değerin borç veren kişiye ödenmesinin vacib olduğu söylenmiştir. Ayrıca borç alman malın misliyle, misli yoksa bedeliyle ödenmesi de vacibdir.
Borç alınan malın kıymetinin Ödenmesi gerektiği görüşüne göre, kabz günündeki kıymeti ne ise o ödenir. Çünkü borç alınan mal, kab-zedildiği andan itibaren borç alan kişinin mülkü olur ki bu en sahih görüştür.
'Borç alan kişi aldığı malda tasarruf ettikten sonra o. malın sahibi olur1

görüşüne göre, borcun alındığı andan ödenme zamanına kadarki en yüksek bedeli ne ise, onun verilmesi vacibdir.
Borç verenle borç alan kişi malın değeri veya misli hususunda ihtilaf ederlerse, yemin ettiği takdirde bozanın sözüne itibar edilir. Çünkü davalı odur, ceremeyi çekecek (malın kıymet veya mislini ödeyecek) olan da odur.

Borç Veren Kişi Alacağını Ne Zaman İsteyebilir?

Borç veren kişi, alacağını dilediği zaman isteme yetkisine sahiptir. Ancak borç alan kişinin malı kabzetmiş olması gerekir. Zira daha önce de belirttiğimiz gibi borcun hükmü, talep halinde alacaklıya ödemektir. Ayrıca borç verip-alma bir akiddir ve bunda fazlalık yasaktır; yani borç veren kişi kâr etmek için vermemiştir. Bu bakımdan burada belli bir zaman sözkonusu değildir. Hatta borç veren kişi ödeme zamanını tayin etse veya bu hususta bir örf olsa bile, borç veren istediği zaman alacağını isteyebilir. Bazen borç akdi birtakım şartlarla beraber olur; bu şartların bir kısmı akdi bozar, bir kısmı akdi mânâsız kılar, bir kısmı borç üzerinde herhangibir etki yapmaz, bir kısmının ise yerine getirilme mecburiyeti vardır ki bu şartları şöyle sıralayabiliriz:
1. Akdi bozan şartlar. .
Bunlar akidle münasebeti olmayan ve borç verenin menfaatine olan şartlardır. Meselâ borç veren kişi 'Sana bu malı, şu kadar fazlasıyla ödemen şartıyla borç veriyorum' veya 'Bu parayı evini bana satman şartıyla borç veriyorum' derse, akid bozulur. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
Sahibine (borç veren kişiye) bir menfaat sağlayan her borç ribadır.[106][8]
Muğni' Muhtâç müellifi şöyle diyor: 'Bu hadîs her ne kadar zayıfsa da Beyhakî, birçok sahabîden bunun mânâsını nakletmiştir'.
Ubey b. Ka'b, Abdullah b. Mes'ud ve Abdullah b. Abbas'tan rivayet edildiğine göre, onlar, borç verene herhangibir menfaat sağlayan borçtan nehyetmişlerdir.[107][9]
Bu sözün, mânâsı şudur: Borç, borç isteyene yardım olarak verilir ve verilen miktar üzerinde kaimdir. Bu bakımdan verilen borç, borç verene herhangibir menfaat sağlamak şartıyla verilirse, akdin amacı ve mânâsından uzaklaşılmış olur. Bu nedenle de akid sahih olmaz. Hz. Peygamber

şöyle buyurmuştur:
Selef ile alışveriş bir arada olmaz.108[10] . .
Yani bir taraftan borç verip diğer taraftan kendine menfaat sağlayan herhangibir şart koşmak sahih olmaz.
Daha önce borcu tarif ederken Hicaz lehçesinde borca selef dendiğini söylemiştik. Akdin fâsid olması, onun tamamen bâtıl olması demektir. Bu durumdaki borç akdinin üzerine herhangibir eser terettüb etmez.
Şart Koşulmayan Fazlalık ve Menfaat
Borç alan kişi borcunu öderken kendiliğinden fazla olarak öderse veya borç veren kişiye bir hediye verirse, o memlekette de böyle bir âdet yoksa, bunun ödemeden önce mi sonra mı olduğuna bakılır. Eğer ödemeden önce ise ondan kaçınmak gerekir. Ancak o kişiler arasında. borçtan önce hediyeleşmek âdeti varsa, alınabilir.
Enes'ten şöyle rivayet ediliyor: Bir kişi Hz. Peygamber'e şöyle sordu:
- Bazılarımız bir müslüman kardeşine borç veriyor. O da ona bir hediye getiriyor. Bu duruma ne dersiniz?
Hz Peygamber efendimiz şöyle buyurdular:
Herhangi biriniz borç verir de borç alan kişi ona bir hediye getirirse veya bineğine bindirmek isterse, ne o hediyeyi kabul etsin, ne de bineğine binsin. Ancak aralarında eskiden beri hediyeleşme ve ikramda bulunma varsa, durum değişir.109[11]
Eğer borçlu borcunu ödedikten sonra borç aldığı kişiye bir hediye götürürse veya başka bir ikranida bulunursa, o hediyeyi veya ikramı kabul etmekte" sakınca yoktur. Çünkü borcun hükmü, ödenmek suretiyle ortadan kalkmıştır. Hatta şart olmaksızın, borçlunun alacaklıya bir hediye vermesi, ikramda bulunması veya borcunu fazlasıyla ödemesi müstehab-dır; Hz. Peygamber'in fiiline ittiba etmektir. Zira Hz. Peygamber, borcun güzel bir şekilde ödenmesini emretmiştir. Bu da güzel bir şekilde ödeme kapsamına girer. -
Cabir b. Abdullah şöyle rivayet ediyor: 'Benim Hz. Peygamber'de bir alacağım vardı. Bana alacağımı verdiği gibi fazlasını da verdi'.110[12]
Daha önce de Hz. Peygamber'in kendisinden alacaklı olan kişiye, devesinden daha güzel bir deve verdiğini ve 'İnsanların en hayırlısı, borcunu en güzel şekilde ödeyenidir' buyurduğunu nakletmiştik.
Fakat borç veren kişi, borç verdiği kişiden bir menfaat almakla şöhret bulmuşsa veya o borçlu borcunu fazlasıyla ödemekle meşhur olmuşsa,

en güzel görüşe göre borçtan fazlasını kabul etmek mekruhtur. Çünkü bunların bilinmesi, şart koşulması gibidir.

2. Akdi ifsad etmeyen, fakat mânâsız kılan şartlar.

Bunlar akidle ilgili bulunmayan ve akid yapanlara menfaat sağlamayan veya borç alana menfaat sağlayan şartlardır. Meselâ kişi sıhhaüi mal yerine ayıplı mal vermeyi veya güzel yerine çirkini vermeyi şart koşarsa veya 'Ben sana başkasına borç vermen şartıyla bu borcu veriyorum' gibi şartlar koşarsa, bu şartlar mülgadır; yerine getirilmesi gerekmez. En sahih görüşe göre bu tür şartlar akdi bozmaz, çünkü burada menfaat sağlamak sözkonusu değil, akdin konusu olan şefkati, yardımı tehir etme sözkonu-sudur. Burada borç verenin değil, borç alanın menfaati vardır. Bu ise borç verenin, borç isteyen kişiye daha fazla şefkat göstermesi ve yardım etmesidir.

Borçta Zaman Şartı

Borç veren kişinin, dilediği zaman alacağını isteme hakkına sahip olduğunu söylemiştik. Borcun ne zaman ödeneceği tayin ediimiş olsa bile, ona uyulması gerekmez; zaman şartı mülga, kabul edilir. Eğer zaman şartı koşmakta borç verenin bir amacı (ard niyeti) varsa, meselâ tayin edilen o zamanda mallar talan ediliyorsa, akid fasiddir. Çünkü bu, şart koşmak gibidir. Eğer zaman tayin etmede borç verenin bir amacı yoksa, akid fâsid olmaz. Mecburiyet olmamakla beraber tayin edilen zamana kadar alacağını istememek mendubdur. Çünkü bu, ihsan etmeyi va'detmek anlamına gelir.

3. Yerine getirilmesi gereken şartlar.

Bunlar akdi kuvvetlendiren, hakları garanti altına alan şartlardır. Meselâ borç veren kişinin, verdiği mal karşılığında rehin istemesi veya akdin yazılmasını istemesi caizdir. Bunlar borç veren kişinin hakkıdır. Bu şartlarda bir menfaat sağlama sözkonusu değildir, çünkü bu tür şartlar, akdi vesikalandırmakür.

Enes'ten şöyle rivayet edilmiştir: 'Hz. Peygamber, Medine'de kaftanını bir yahudiye rehin bırakarak ondan ailesi için arpa aldı'.1

HİBE

Hibe'nin Tarifi

Hibe'nin lügat mânâsı, 'herhangibir istihkak olmaksızın verilen atiyye' demektir. Hibe'de, alan kişi için bir yarar sözkonusudur. İşte buna binaen bizzat malların kendisi hibe edilebildiği gibi, bizzat ma! olmayan şeyler de hibe edilebilir. Malların bizzat kendilerinin hibe edilebileceğine delâlet eden ayetler şunlardır:
(Allah) dilediğine kız çocukları, dilediğine de erkek çocukları bahşeder. (Şûra/49)
İhtiyarlığıma rağmen bana İsmail ve İshak'ı bağışlayan Allah'a hamdolsun. Şüphesiz kî rabbim duayı işitendir.
(İbrahim/39)
Mal olmayan şeylerin hibe edilebileceğine delâlet eden ayetler de şunlardır:
(Ey rabbimizî) Katından bize rahmet ihsan et! (Aîu İmran/8)
Kendini Peygamber'e hibe eden ve peygamberin de kendisini almak istediği mü'min kadını (ona helâi kıldık). (Ahzab/50)
Yani kendini mehirsiz olarak Hz. Peygamber'e hibe eden bir kadın Hz. Peygamber'e helâldir.
Hibe kelimesinin mânâsı, rüzgarın esmesini ifade eden hu bub'ur- rıh tabirinden gelmekledir. Çünkü burada da ata vardır. Bazıları hibe kelimesinin hebbe maddesinden geldiğini, bunun da uykudan uyanmak anlamında olduğunu söylemişlerdir. Buna göre hibe yapan kişi sanki hibe'de bulunmak için uykudan kaldırılmıştır.
Hibc'nin ıstılahı mânâsı ise birşeyi karşılıksız olarak başkasının mülkiyetine geçirmektir. Hibe, icab ve kabulden oluşan bir akiddir. Hibe, karşılıksız olması bakımından alışverişten, yaşarken yapılması açısından da vasiyyetten ayrılır. Çünkü hibe -ölümden sonra olmak üzere-karşılıksız bir temliktir. Hibe, üzerine vacib olan zekâtı başkasına.temlik etmekten ibaret olan zekâttan da ayrı birşeydir. Çünkü hibe, malı teberru niyetiyle başkasına rnülketmektir. Hibe bu anlamıyla hediye ve sadakayı da kapsamaktadır. Zira hediye ile sadaka da karşılıksız olarak, hayat halindeyken (yaşadığı esnada) başkasına mülketmektir. Ancak bunlar arasında mânâ ve hüküm bakımından farklılıklar mevcuttur. Ayrıca hibe

bu mânâya göre umumidir; yani fakirin zengine, fakirin fakire, zenginin zengine -sevab niyetiyle olsun veya olmasın- birşey vermesi hibedir. Sadaka ise malı, Allah'a yaklaşmak ve sevab kazanmak maksadıyla muhtaç olana mülketmektir. Hediye ise zahiren sevgi ve saygı nedeniyle birşeyi başkasına temlik etmektir. Sadaka ile hediye arasındaki fark Hz.Peygamber'in şu sözünde ortaya çıkmaktadır. Hz. Aişe'den şöyle rivayet edilmiştir: Peygamber'e bir sığır eti getirildi de 'Bu Berire'ye sadaka olarak verilen ettir' denildi. Bunun üzerine Rasûlullah 'Bu, Berire'ye sadakadır, bize de hediyedir' buyurdu.[111][1]

Yani hediyenin, hibenin ve sadakanın veriliş amaçları farklı olabilir. Bundan ötürü de İsim ve hükümleri değişik olmuştur. Buna binaen Hz. Peygamber hediye kabul eder ve yerdi, fakat sadaka (malını) yemezdi.

Ebu Hüreyre'den şöyle rivayet edilmiştir: "Peygamber (s.a), (ailesi dışından) bir yiyecek getirildiğinde: '(Bu hediye midir, yoksa sadaka mıdır?' diye) onun mahiyetinden sormak itiyadında idi. 'Hediyedir' denilirse, kendisi ondan yer, 'sadakadır' denilirse ondan yemezdi".[112][2]

Ayrıca hibe'de icab ve kabul şarLır, hediye ve sadakada ise icab ve kabul şart değildir. Hz. Peygamber ve ashabı sadaka verirlerdi; fakat icab ve kabul olmazdı.

Sahabiler Hz. Peygamber'e hediye vermek için Hz. Aişe'nin nöbet gününü beklerlerdi; fakat bu hediyelerde icab ve kabul olduğu nakledilmem iştir.[113][3]

Hibe'nin Meşruiyeti

Hibe, daha önce de belirttiğimiz gibi umumi manâsıyla müstehab ve mendübdur. Kur'an, Sünnet ve İcma buna delâlet etmektedir.

Kadınlara nikah bedellerini (mehirlerini) müşkilat çıkarmaksızın -(isteyerek) verin! Eğer onlar mehirlerinden bir kısmını kendiliklerinden size hibe ederlerse, onu afiyetle ve güzelce yeyin. (Nisa/4)

Yani hanımlarınıza verdiğiniz mehirin bir kısmını onlar size hibe ederlerse, o sizin için helâldir; onu afiyetle yiyebilirsiniz. Bundan ötürü size bir ceza yoktur.

Yüzünüzü doğuya ve batıya çevirmeniz birr değildir. Fakat (asıl) birr; Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaplara ve peygamberlere iman edenin; akrabalara, yetimlere, miskinlere, yolculara, dilenenlere ve kölelere Allah'ın hoşnutluğu(nu kazanmak) için mal verenin, . namazı

kılanın, zekâtı verenin, söz verdiklerinde sözlerini yerine getirenlerin, sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabredenlerin birr1 id ir. (Bakara/177)

Görüldüğü gibi ayette vermek (=hibe etmek), hem muhtaçları, hem de muhlaç olmayanları kapsamaktadır. Muhtaçlara veriien mal sadaka (zekât), muhtaç olmayanlara verilen mal ise hibedir.

Hibe'nin meşruiyetine delâlet eden birçok hadîs varid olmuştur. Onlardan bîr kısmını nakledeceğiz.

Hz. Aişe şöyle rivayet etmektedir: 'Rasûlullah'm Ensar'dan birtakım komşuları vardı. Bunların da sağmal hayvanları vardı. Onlar bu hayvanların sütlerini sağıp Rasûlullah'a gönderirlerdi. Rasûlullah da bu sütten bizlere içirirdi'.[114][4]

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

Ey müslüman hanımlar! Komşu bir kadın, bir koyun paçası bile olsa komşusunun hediyesini sakın küçük görmesin.[115][5]

Eğer ben bir zira veya bir kura. yemeye davet edilseydim bile yine davete icabet ederdim.[116][6]

Hadîste geçen zira'dan maksat, hayvanın ayağı, küra'dan maksat ise hayvanın baİdırındaki ince kemiktir.

Fukaha, her çeşit hibenin müstehab olduğunda ittifak etmiştir, zira hibe yardımlaşmaktır. Allah Teâlâ da yardımlaşma hususunda şöyle buyuruyor:

İyilik etmek ve (fenalıktan) sakınmak hususunda birbirinizle yardımlasın. (Mâide/2)

Akrabalara Yapılan Hibe

Genel olarak hibe mendub olduğuna göre, akrabalara yapılan hibe daha da sevab olur. Çünkü akrabalara yapılan hibe, hem yardımlaşma, hem de sıla-yı rahim'dir. Allah Teâlâ sıla-yı rahifn'i şöyle teşvik etmektedir:

Adıyla birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah(ın azabın)dan ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının. (Nisa/l)

Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur:

Her kim ki rızkının boilaştırılması yahut ecelinin geri bırakılması kendisini sevindirirse, sıla-yı rahim yapsın.[117][7]

Hibeye, Karşılık Vermek

Kendisine herhangi birşey hibe edilen kişinin, eğer imkânı varsa Hz. Peygamber'e uyarak-hibe eden kişiye karşılık vermesi müstehabdır.
Hz. Aişe şöyle diyor: 'Hz. Peygamber hediye kabul ediyor ve ona karşılık veriyordu'.118[8]
Hibe'nin Meşruiyetinin Hikmeti
İslâm'ın hedefi sevgi ve sıla-yı rahim temelleri üzerine bina edilen örnek bir toplum meydana getirmektir. Bu bakımdan fertler arasındaki sevgi ve muhabbeti artırmak için hibe'yi meşru kılmıştır, Zira hibe'de yardımlaşma, ikram, sevgi ve hürmet vardır. İnsan da fıtraten kendisine ikram ve ihsan eden, sevgi ve hürmet gösteren bir kimseyi sevmek üzerinde yaratılmıştır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
Hediyeleşiniz, böylece birbirinizi seversiniz.119[9]
Hz. Peygamber, hediye ne kadar küçük olursa olsun reddedilmeme-sini tavsiye etmiştir. Çünkü hediyeyi geri çevirmek, hediye vereni küçümsemek, ona eziyet etmek anlamına gelir ki bu davranış onu fazlasıyla üzen Bu nedenle -yukarıda naklettiğimiz gibi- Hz. Peygamber, ne kadar değersiz olursa olsun komşudan gelen hediyeyi küçümsememeyi, onu kabul etmeyi emretmiştir.
Her kime müslüman kardeşinden bir hediye gelirse onu kabul etsin. Çünkü o Allah'ın kendisine gönderdiği bir nzıktır.120[10]
Eğer hibe'yi kabul etmemek İçin şer'î bir sebep varsa, hibe edenin kalbinde kin ve benzeri duyguların oluşmaması için bu sebep açıklanmalıdır. Nitekim Hz. Peygamber'e ihramlıyken yabanî bir merkep hediye edildiğinde böyle yapmıştır.
Sa'b b. Cessame el-Leysî'den şöyle rivayet edilmiştir: "Rasûiullah'a, Ebvâ'da (yahut Veddan'da) bulunduğu sırada bir yaban eşeği hediye etmiştim. Fakat Rasûlullah bunu (kabul etmeyip) reddetmişti. Rasûlullah benim yüzümdeki teessür alâmetini görünce (gönlümü hoş etmek için) şöyle buyurmuştur:
Biz hediyeni reddetmiyoruz, ne çare-ki biz ihramlı bulunuyoruz.121[11]

Hİbe'nin Rükûnları ve Şartları

Hibe'nin üç rüknü vardır:
1. Hibe eden ve hibe edilen kişi
2. Siga.

3. Hibe edilen mal
Bu rükûnların herbirinin de şartları vardır. Bunları şöyle açıklayabiliriz:

1- Hibe Eden ve Hibe Edilen Kişi

Hibe eden kişinin, hibe ettiği malın sahibi olması ve malında tasarruf etme yetkisine sahip olması şarttır. Bu bakımdan kendi malı olmayan bir-şeyi hibe etmek sahih olmaz. Çocuğun veya delinin de hibesi sahih olmaz, çünkü bunlar teberru ehliyetine sahip değillerdir. Bunların velîleri de onların malından hibe edemez. Çünkü hibe. teberrudur; bunun mal sahibine maddi bir yararı yoktur. Velî ise velayeti altında bulunan kişilerin maddî faydaları için çalışmak zorundadır. Sefihlik veya iflas nedeniyle hacr altında bulunan kişinin de hibesi sahih olmaz.
Kendisine hibe yapılan kişide bulunması gereken şartlar: Kendisine hibe yapılan kişi, hibe edilen malı mülk edinme ehliyetine sahip olmalıdır. Bu bakımdan doğmamış bir kişiye hibe sahih olmaz. Ancak çocuk ve deliye yapılan hibe sahih olur; fakat onların velîsi, yapılan hibeyi onlar adına kabul eder.

2. Siga

Siga, icab ve kabul demektir. Hibe eden kişinin 'Sana hibe ettim' veya 'Sana mülk ettim1 veya 'Sana verdim' veya 'Şu elbiseyi senin için kıldım' demesi icab'tır. Bu lafızların bazıları hibe hususunda sarihtir, çünkü bunlar hibe'den başka bir mânâya gelmezler. Bazıları da derhal karşılıksız mülketmeye deiâlet ettikleri için, hibe'de kullanılan sarih lafızlar gibidir. Bu lafızlar niyete muhtaç değildir, yani bu lafızları kullanan kişi hibe'ye niyet etmemiş olsa bile bu hibe sayılır. Meselâ bu lafızlardan birini kullanan kişi 'Ben bu lafızla hibe'yi kasdetmedim' dese bile, onun bu sözü kabul edilmez. Ancak hibe için sarih olmayan birtakım lafızlarda niyet lazımdır. Meselâ kişinin 'Sana şu elbiseyi giydirdim' veya 'Seni şu bineğe bindirdim' demesi, niyete muhtaç olan kinayî lafızlardandır. Bu îafıziar hibe niyetiyle söylenirse hibe olur, fakat kişi 'Ben bu lafızla hibe'yi kasdetmedim' derse, onun sözüne itibar edilir. Bu durumda verdiği mal hibe değil, emanet olarak kabul edilir. Çünkü bu söz emanet vermeye de delâlet eder. Fakat kişi 'Ben bu malı sana verdim' veya 'Bu mal senindir' derse, bu hibe olur. Çünkü bu lafızlar sarih olarak hibe mânâsında kullanılır. Kabul'e geiince, kendisine hibe yapılan kişinin 'Ben kabul, ettim'

veya 'Razı oldum' veya 'Hibe oiarak onu aldım' demesi kabul'dür.

Siga'nın Şartlan

a. tcab ile kabul peşpeşe olmalıdır.
Yani icab ile kabul arasına örfen fasıla sayılan bir ara girmemelidir.
b. Siga'da şart bulunmamalıdır.
Mesela hibe eden kişi 'Eğer Zeyd gelirse, ben şu elbiseyi sana hibe ettim' derse, hibe sahih olmaz. Çünkü hibe mülk etmektir. Mülk etme ise, şart kabul etmez.
c. Hibe, bir vakte bağlanmamalıdır.
Mesela hibe eden kişi 'Bu kitabı bir ay veya bir sene hibe ettim' derse, hibe sahih olmaz. Çünkü bu şart, akdin gereklerine ters düşer. Akdin gereği, derhal ve mutlak olarak temliktir.

El-UMRA VERUKBA

El-Umra

Umra, emir kelimesinden alınmıştır ve hibe eden kişinin 'Ben bu evi hayatım boyunca sana verdim' veya 'Bu evi hayaLim boyunca senin için kıldım' veya 'Senin ve "benim hayatım boyunca kıldım. İkimiz de öldüğümüz zaman, o benim varislerime intikal edecektir' diyerek bir malı hibe etmesidir. Görüldüğü gibi bu lafızlar hibenin lafızlarıdır. Fakat bir şarta, hibe edenin veya kendisine hibe yapılanın hayatına bağlanmıştır. Oysa hibe'nin şartlarından biri, bir vakte bağlamamaktır. Bununla beraber hibe sahih, şart bâtıl kabul edilir. Bu, daha önce geçen hükümden istisna edilmiştir. Çünkü bu hususta Hz. Peygamber'den birçok hadîs rivayet edilmiştir.

Utnra (ehli için, rukba da ehli için) caizdir.122[1]

Yani kişinin, bir malı hayatı boyunca bir başkasına vermesi caizdir. Nitekim Hz. Peygamber umra'nm kime hibe edilmişse onun olduğunu "söylemiştir.123[2]

Umra kimin için hibe edilmişse mal onundur.124[3]

Mallarınızı evlerinizde tutunuz, onu zayi etmeyiniz. Her kim umra muamelesi yaparsa, ölü olsun diri olsun, kime hibe etmişse o mal ona ve onun zürriyetine aittir.125[4]

İmam Nevevî, Sahih-i Müslim şerhinde şöyle diyor: 'Bu hadîsi umra yoluyla hibe yapmanın sahih ve geçerli olduğunu, her kime umra yoluyla hibe yapılırsa, hibe edilen malın onun olacağını ve o malın hiçbir zaman hibe edene dönmeyeceğini bildirmektedir. İnsanlar bunu bildikten sonra isteyen umra muamelesi yapar, isteyen terkeder. Çünkü insanlar, urrrvı yoluyla hibe etmeyi emanet vermek gibi zannediyorlar; istedikleri zaman o malı geri alacaklarını düşünüyorlardı'.

er-Rukba

Rukba, kişinin 'Benim evim sana rukba olsun' veya 'Seni şu eve rakib tayin ettim' veya 'Seni rukba olarak kıldım' diyerek, malını rukba yoluyla hibe etmesidir ki bunun anlamı şudur: 'Ben senden önce ölürsem mal senin, fakat sen benden önce ölürsen mal tekrar bana iade edilecektir'.

Bu, rukba kelimesinden ve terakub kökünden gelmektedir ve beklemek anlamındadır. Çünkü hibe edenle kendisine hibe yapılan kişi birbirlerinin ölümünü beklerler. Bu siga da hibe'nin muteber sığalarından biridir; bir vakte, bir şarta bağlandığı halde hibe sahih, şart mülga kabul edilir. Çünkü Sünnet rukba'nın da umra gibi sahih olduğuna delâlet etmektedir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
Umra, hibe edilen kimse için caizdir. Rukba da hibe edilen kimse için caizdir.[126][5]
Umra ve rukba yoluyla yapılan hibe, şarta bağlanmış hibe'nin bâtıl olmasından istisna edilmiştir. İmam Sübkî, Muğni'l-Muhtaç'iz şöyle diyor: 'Umra ve rukba kıyasa göre sahih olmaktan uzaktır. Fakat hadîs, kıyasa takdim edilmiştir'.

3. Hibe Edilen Mal

Hibe'nin rükûnlarından üçüncüsü de hibe edilen malın bulunmasıdır. Satılması caiz olan herşeyin, hibe edilmesi de caizdir. Hibe edilen malda bulunması gereken şartlar da şunlardır:
a. Hibe edilen mal, hibe yapıldığı anda mevcut olmalıdır.
Akid esnasında hazır bulunmayan malın hibe edilmesi sahih olmaz. Çünkü hibenin gereği, derhal hibe edilen kişinin mülküne geçmesidir. Madum bir şeyin ise bu şekilde temiik edilmesi mümkün olmadığından hibe edilmesi bâtıldır. Meselâ, kişinin yetişecek hurmalarını hibe etmesi veya doğacak kuzularını hibe etmesi veya koyunun memesinde bulunan sütü hibe etmesi sahih olmaz. Çünkü hükmen yok olan, hakikaten yok olan gibidir. Zira bunları teslim etme garantisi yoktur.
b. Hibe edilen malın kıymeti olmalıdır.
Bu bakımdan ölmüş ve murdar olmuş .hayvanı, kanı, domuzu, içkiyi, ihramlı kişinin avladığını veya haremde avlanan birşeyi hibe etmek, sahih olmaz. Çünkü bunların şer'an bir kıymeti yoktur. '
c. Hibe edilen mal, hibe edenin mülkü olmalıdır.
Bu bakımdan kişinin, mülkü olmayan bir malı hibe etmesi sahih olmaz.

Karışık veya Bitişik Olan Bir Malın Hibe Edilmesi

Yukarıda zikrettiğimiz 'satılması caiz olan malın hibe edilmesi de caizdir' kaidesine göre hibe edilen mal, karışık veya bitişikse, zarar vermeden ayrılması mümkünse ve ayırmada da aldatma yoksa, onu hibe etmek

caizdir. Çünkü böyle bir malı.satmak da caizdir. Meselâ kişinin, arazisinden 1 zira veya elbisesinden 1 metre hibe etmesi caizdir ve bu onların kıymetini eksiltmez. Fakat hibe edilen mal bitişik olur da zarar vermeden ayrılması mümkün olmazsa veya ayrılmasında zorluk varsa, onun hibe edilmesi caiz olmaz. Meselâ bir kılıcın yarısını hibe etmek veya bir koyunun sırtındaki yünü hibe etmek sahih değildir. Ağaçta bulunan meyveleri hibe etmek de böyledir. Zira koyunun üzerinde bulunan yünle yeni çıkan yünü birbirinden ayırmak, ağacın üzerinde bulunan meyve ile yeni. çıkan meyveleri birbirinden ayırmak mümkün değildir. Bu bakımdan bunların hibe edilmesi caiz değildir. Bu hüküm muttasıl (bitişik) olan mal hakkındadır.
İçinde hibe edilen eşya bulunan ev, sırtında yük bulunan merkep gibi başkasıyla meşgul (işgal altında) olan mallara gelince, bunların hibe . edilmesi caizdir. Çünkü hibe edilen malın diğer mallara zarar vermeden ayrılması mümkündür. Ayrıca bunların satılması da caizdir.

Ortak Olan Bir Malı Hibe Etmek

Bir malda muayyen olmayan bir hissesi olan kişinin, hissesini hibe etmesi veya sahibi olduğu bir malı iki veya daha fazla kişiye hibe etmesi sahih ve caizdir, çünkü müşterek olan bir malın satılması sahihtir. Hibe edilen .malın tamamı alınıp mal, kendisine hibe yapılana teslim edilir ve kişi payını ondan alır. Hibe edilenin dışındaki kısım, hibe'yi alanın elinde emanet durumundadır.
Nitekim Ebu Katade şöyle rivayet ediyor; "Rasûlullah (s.a) ile yola çıktık. Nihayet Kaha denilen yere vardığımızda bizden kimimiz ihramlı, kimimiz de ihramsızdı. Bu arada arkadaşlarımızın birbirlerine birşey göstermeye çalıştıklarını gördüm. Hemen ben de o tarafa baktım ve bir yaban eşeği gördüm. Süratle atımı eğerleyip mızrağımı da aldıktan sonra atıma bindim. Tam bu sırada kamçım yere düştü. Arkadaşlarıma hitaben 'Kamçımı bana uzatın' dedim. Bu arkadaşlar ihramlı idiler. Bana 'Vallahi bu av hususunda sana hiçbir şekilde yardım yapamayız' dediler. Bunun üzerine hayvandan inerek kamçıyı aldım ve tekrar bindim. Nihayet arkasından koşturarak yaban eşeğine bir tepe ardında yetiştim, mızrağımı saplayarak öldürdüm. Müteakiben onu arkadaşlarımın yanma getirdim. Bir kısmı 'Ondan yeyin' derken, bir kısmı da 'Ondan yemeyin' dediler. Hz. Peygamber Önümüzde idi, hemen atımı harekete geçirdim ve

kendisine yetiştim; onun hükmünü sordum. Hz. Peygamber 'O helâldir, onu yeyiniz' buyurdu".127[6]
Bu hadîs, ortak bir mahn hibe edilmesinin caiz olduğuna delildir. Zira Ebu Katade'nin avladığı hayvan onun mülkü idi ve arkadaşlarına hisseleri belli olmadan hibe etti. Rasûiullah da bunu tasdik etti.
Behrî şöyle anlatıyor: Rasûlullah (s.a) Mekkeye doğru yola çıktı, . ihramlı İdi. Revha'ya gelince yaralı bir yaban eşeği görüp Rasûlullah'a haber verdiler. Rasûlullah 'Dokunmayın, neredeyse sahibi gelir' buyurdu. Bu arada yaban eşeğinin sahibi olan Behrî geldi ve Hz. Peygamber'e 'Ey Allah'ın Rasûlü! İstersen bu hayvanı size vereyim' dedi. Hz. Peygamber, Ebubekir'e hayvanı oradakiler arasında taksim etmesini emretti.2
Bu haber, ortak bir maldaki hissenin hibe edilmesinin caiz olduğuna delâlet etmektedir. Zira bu rivayette av'ın sahibi, hayvanı arkadaşlarının tümüne hibe etmiştir. Hibe'den maksat, başkasına mülk etmektir, bu da ortak bir malda -tıpkı taksim edilmiş bir- malda olduğu gibi- sabit olur. Çünkü ortak bir mahn satılması caizdir.

Hibe Edilen Mal, Hibe Edilen Kişinin Kabzetmesiyle Onun Malı Olur

Hibe akdi, yalnız icab ve kabul ile gerçekleşmez. Çünkü hibe eden kişi hibe etmekten cayabilir. Bu nedenle hibe akdi, hibe edilen kişinin malı kabzetmesiyle (teslim almasıyla) gerçekleşir. Mal kabzedildiği zaman hibe akdi, geri dönülmez bir akid olarak kabul edilir.
a. Hibe'nin, ancak kabzetmekle mülk olduğunun delili, Tiz-, Peygamber'in, Ümmü Seleme-ile evlendiğinde söylediği şu sözüdür: 'Ben Necaşî'ye birkaç okka misk ile bir hülle gönderdim. Fakat Necaşî öldüğüne göre hediyeler geri gelecektir. O hediyeler bana geldiği zaman senin (veya siz hanımların) olsun'. "Durum Rasûlullah'm dediği gibi oldu. Gelen hediyelerden bir okka dışındaki misk'ten fazlasını ve hülleyi Ümmü Seleme'ye verdi".128[7]
Hibe, kabzediimediği halde vazgeçilmez bir akid olsaydı, Rasûlullah o hediyelerin geri gelmesini kabul etmez, onları Necaşî'nin mirasçılarına gönderirdi. Çünkü Necaşî onları kabzetmese de hibe edilmekle onun mülkü olurdu. Bu bakımdan Rasûlullah'ın geri gelen hediyeleri kabul etmesi, kabzedilmeyen hediyenin kişinin mülküne geçmeyeceğine delâlet eder.

b. Hz. Aişe'den şöyle rivayet edilmiştir: Hz. Ebubekir, Aişe'ye Ga-be'deki malından 20 vesk'i dolduracak kadar bir sahayı hibe etti. Ebubekir vefat edeceği zaman 'Ey kızım! Allah'a yemin ederim ki benden sonra senin zenginliğin kadar hiçbir kimsenin zenginliğine sevinmem. Benden sonra senin fakir olman da hiç kimsenin fakir olması kadar bana ağır gelmez. Ben sana yirmi vesk mahsûl verecek kadar bir arazi hibe etmiştim. Eğer sen onu kabzetmişsen o senindir. Fakat kabzetme-diysen erkek ve kızkardeşlerinle ortaksınız. Onu Allah'ın Kitabı'na göre aranızda taksim edin' dedi. Aişe şöyle dedi: 'Babacığım! Allah'a yemin ederim ki verdiğin arazi daha büyük olsaydı bile yine onu terkederdim. Fakat diğer kızkardeşim kimdir?' Ebubekir şöyle dedi: 'Zevcem Binti Hârice hamiledir ve sanıyorum bir kız doğuracaktır'.[129][8]

Hz. Ebubekir'in bu sözü, hibe'nin ancak kabzetmekle mülk olacağına delâlet etmektedir.

c. Hz. Ömer'in de şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bazı kişilere ne "oluyor ki çocuklarına hibe yoluyla birtakım şeyler veriyorlar; sonra da çocukları öldüğünde 'Bu benim mahmdır, kimseye vermedim' diyorlar ve fakat kendileri ölüm hastalığına yakalandıklarında da 'Bunu oğluma hibe ettim' diyorlar. Sakın böyle yapmayın. Kim birisine bir mal hibe ederse, o malı hibe ettiği kişinin mülküne geçirsin ki o mal onun varislerine intikal etsin".[130][9]

Hibe'yi Kabzetmenin Şartları

Hibe'nin sahih olup vazgeçilmez bir akid olması için birtakım şartların bulunması gerekir:

A. Hibe edenin izninin bulunması gerekir.

Kabz'ın sahih olması için hibe eden kişinin izninin olması şarttır. Kendisine hibe yapılan kişi, hibe yapanın izninden önce onu alırsa kabz sahih olmaz ve aldığı malın zamini olur. Kabz izninin sarih olması veya hibe eden kişinin hibe ettiği malı, hibe ettiği kişiye bizzat vermesi gerekir. Hibe edilen mal, hibe edilen kişinin elinde bulunsa ve hibe eden kişi hibe ettiği kişinin malı kabzettiğini görüp sussa bile, sarih (açık) izni olmadıkça kabz sahih olmaz.

B. Hibe edilen mal, başka bir mal ile bitişik olmamalıdır.

Çünkü kabzın sahih olmasının şartı, başka bir mal ile bitişik olmaması ve kabzedilen malda tasarruf edilebilmesidir. Zira hibe edilen mal, başka bir

malla bitişik olursa, tasarruf imkânı ortadan kalkar. Meselâ hibe edilen arazide ekin veya meyve ağaçları bulunuyorsa, arazinin kabzedilmesi sahih olmaz. Ancak- hibe edilen mal, bitişik olduğu diğer maldan ayrılırsa, kabz sahih olur.
C. Hibe edilen kişide hibe edilen malı kabzetme ehliyeti olmalıdır.
Hibe yapılan kişi âkil-bâliğ olmalıdır, çocuğun ve delinin kabz'ı sahih olmaz. Çünkü kabz, velîlik gibidir. Âkil-bâliğ olmayan kimse başkasına veya herhangibir mala velî olamaz.

Niyabet Yoluyla Kabzetmek

. Niyabet yoluyla kabzetme, çocuk ve deli gibi kabz'ı sahih olmayan. kimseler için kabzetmektir. Ancak niyabet yoluyla kabz'ın sahih olması için kabzeden kişi, kendisi için kabzettiği kişinin velîsi veya terbiye edicisi olmalıdır. Koca, zifaftan sonra küçük olan hanımı adına kabzedebilir, çünkü yaşı küçük olan kadın, kocasının iyali sayılır ve onun terbiyesi altındadır. Küçük olan kadının kocası, kadının velîsi olsa bile onun adına kabzedebilir. İsterse küçük olan kadının velîsi babası olsun. Çünkü küçük olan kadının babası, onun işlerini -zifaftan sonra-kocaya havale etmiş sayılır. Ancak zifaftan önce, küçük olan kadın kocasının iyali sayılmaz. Bir velî, velayeti altında olan bir kişiye hibe yaparsa, hibe sahih olur. Çünkü hibe edilen mal velînin, kabzındadır. Bu tür hibe, hibe edilen kişinin kabzetmesi gibidir; burada hibe edilen şeyin bilinmesi yeterlidir, ancak bu akde şahid de tutulursa daha evla olur. Çünkü kişi daha sonra hibeden vazgeçebilir veya kişi öldüğünde varisleri onu inkâr edebilir. Şahid tutulduğunda akid garanti altına alınmış olur.
Yabancı bir kişi de olsa, bir çocuğu ve başkasını iyalinde bulunduran kimse velî gibidir. O birşeyi hibe ettiğinde, malı, kendisine hibe etliği kişiye temlik eder. Hibe edilmiş malın onun eline geçmesi ise kabz sayılır.

Hibe'nin Hükmü

Hibe edende; hibe yapılanda, hibe edilen malda ve sigada bulunması gereken şartlar mevcut olduğunda, kabzın şartları da tahakkuk ettiğinde hibe akdi tamam olur ve bu akdin üzerine hibe hükmü terettüb eder ki bu hüküm şudur: Mal kime hibe edilmişse, malın mülkiyeti ona geçer. Çünkü hibe, bir malı bedelsiz olarak başkasına mülk etmektir.

Hibe'den Caymanın Hükmü

Yukarıda izah ettiğimiz şartlar mevcuL olduğunda yapılan hibe'den geri dönülemez. Fakat asl'ın (ana-babanm) fer'ine (çocuklarına) yaptığı hibe bu hükümden istisna edilmiştir; ana-baba hibe akdi tamamlandıktan sonra da hibe'den vazgeçebilir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

Hibe'sinden dönen kimse, kusmuğunu yiyen kimse gibidir.[131][10]

Hibesinden dönen kişi, kusup da sonra kendi kusmuğuna dönen köpek gibidir.[132][11]

Bu hadîslerden çıkarılan hüküm, hibe'den dönmenin haram olduğudur. İkinci hadîste köpeğin zikredilmesi, hibe'den dönmenin çirkinliğini, yasaklığmı mübalağalı bir şekilde ifade etmektir. Bu tasarruf müslü-manlann şanına yakışmaz. Böyle bir tasarruf haramdır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur.-

Bir kimsenin bir ikramda bulunup veya hibe edip sonra ondan dönmesi helâl olmaz, ancak baba çocuğuna yaptığı hibe'den dönebilir.[133][12]

Dede ve dedenin babası gibi asıllar babaya, diğer fer'ler de çocuklara kıyas edilmiştir. Ancak asl'ın (baba-ana-dede), fer'ine (çocuklanna-torunlarına) hibe ettiği mal, fer'in elinden çıkmışsa veya zayi olmuşsa veya o da başkasına hibe veya rehin vermişse, o kişi .de malı kabzet-mişse, asi (baba-dede) hibesinden dönemez. Fakat fer'in (çocuğun) hibe veya rehin olarak verdiği kişi malı kabzetmemişse, asi (ana-baba-dede) hibe'sinden dönebilir. Çünkü hibe edilen mal hâlâ fer'in mülkünde bulunmaktadır. Fer'e hibe edilen mal -mala bitişik veya maldan ayrı- bir fazlalık kaydetmişse bile bu, asl'ın (ana-baba-dede) hibe'sinden dönmesine mani olmaz; hibe ettiği malı kaydettiği artışla beraber geri alabilir. Meselâ asl'ın fer'ine hibe ettiği hayvan etlenmişse veya hibe ettiği arazi sürülmüşse hibe ettiği maldaki, maldan ayrı olan artış hibe ederken mevcutsa, meselâ hibe edilen cariye hamile ise veya hibe edilen ağaç meyveli olsa bile, bunlarla beraber hibe ettiği malı geri alabilir. Ancak maldan ayrı olan artışlar, hibe edildikten sonra meydana gelmişse, bu fazlalıklar hibe edilen kişiye ait olur. Meselâ gebe olmayan bir hayvan hibe edilir veya meyvesiz bir ağaç hibe edilir de hibe edildikten sonra hayvan gebe kalıp yavrularsa, meyvesiz ağaç meyve verirse, bu artışlar hibe yapılan kişiye ait olur. Asl'ın fer'ine hibe ettiği mal, herhangibir sebeple fer'in elinden çıkar da sonra o malı tekrar alırsa veya fer'in

elinden çıkan o hibe, tekrar fer'e hibe edilirse veya miras kalırsa, baba onu geri alamaz. Çünkü mülk edinme sebebinin değişmesi, malın da değişmesi gibidir. Bu mal, sanki babanın çocuğuna hibe ettiği mal değildir. Bu nedenle de baba yaptığı hibe'yi geri alamaz.

Mutlak ve Şartlı Hibe

Hibe eden kişi, karşılığında herhangibir bedel veya şart koşmamişsa, kendisine hibe yapılan kişi hibe'ye hiçbir bedel vermez. Çünkü hibe mutlaktır, mutlak olan hibe ise herhangibir bedel gerektirmez. Fakat yapılan hibe, bir bedel karşılığında yapılmışsa, meselâ hibe eden kişi, hibe yaptığı kişiye 'Şu malı sana falan şeyi bana vermen şartıyla hibe ettim' veya 'Şu kitabı sana şu elbiseyi vermen şartıyla hibe ettim' derse, şart koşulan bedel de malum ise akid sahih olur ve sahih kavle göre bu, alışveriş sayılır. Çünkü bu belli bir mal karşılığında yapılan bir akiddir; yani kişi 'Şu malı sana şu mal karşılığında sattım' demiş oluyor. Zira akidlerde lafızlara değil, maksatlara itibar edilir. Bu yüzden bu akid, alışveriş (bey1) akdi kabul edilir ve alışveriş akdinin şartları geçerli olur. Şart koşulan bedel meçhul olursa, meselâ kişi 'Şü kitabî sana herhangibir elbise vermen şartıyla hibe ettim' veya 'Bu kitabı, bana herhangibir şey vermen şartıyla sana hibe ettim' derse, bedel meçhul olduğu için akid sahih olmaz. Zira bedel meçhul olduğunda akid, ne alışveriş, ne de hibe olur.

Hibe ve Atiyyelerde Çocuklar Arasında Eşit Davranmak

Vacib olan nafaka, hibe ve atiyyeden ayrıdır. Baba çocuklarına bir hediye vermek, bir hibe'de bulunmak istediği zaman, çocuklar ister erkek, ister kız, ister büyük, ister küçük olsun, aralarında eşit davranmalıdır. Böyle davranmak, onlar arasındaki muhabbeti artırır. Çocuklar arasında farklı davranmak mekruhtur. Çünkü çocuklar arasında farklı davranmak, onların arasına hased, kin ve buğz'un girmesine, aile bağlarının çözülmesine sebep olur.

Numan b. Beşir şöyle rivayet ediyor: "Babam (anamın zoru ile) malının bir kısmını bana tasadduk etti. Annem Amre bintu Ravaha, babama 'Sen bu hibe'ye Rasûlullah'ı şahid kılmadıkça kani olmam (inanmam)' dedi. Bunun üzerine babam beni, bana yaptığı sadaka üzerine şahid tutmak için Peygamber'in yanına götürdü. Rasûlullah ona 'Numan'a yaptığın bu

bağış gibi bütün çocuklarına da yaptın mı?' diye sordu. Babam 'Hayır' dedi. Rasûlullah 'Allah'tan korkunuz da çocuklarınız arasında adaletli davranınız' buyurdu. Müteakiben babam döndü ve bu sadakayı benden geri aldı".[134][13]

Bu hususta âlimler ittifak ederek çocuklar arasında eşit davranmanın müstehab olduğunu söylemişlerdir. Ancak bu eşitliğin keyfiyeti hakkında ihtilaf etmişlerdir.

Şafii ve Hanefîlerin cumhuru, eşit davranmaktan maksadın, kız çocuklarına da erkek çocuklara verilen kadar verilmesi olduğunu söylemişlerdir. Çünkü hadîsin zahirinden anlaşılan budur.

Hanefi'lerden İmam Muhammed'İn 'eşitlik, mirastaki taksim gibidir' dediği nakledilmiştir. Her ne kadar Bedayi sahibi, İmam Muhammed'İn bu hususta cumhura muvafakat ettiğini rivayet etmişse de sahih olan İmam Muhammed'İn mirastaki taksimi eşitlik kabul ettiğidir. Zayıf olmasına rağmen, insanlar keşke bu görüşle amel etseydiler, o zaman biraz daha insaflı davranmış olur, topukları üzerine cahiliyye âdetlerine dönmezler, kız çocuklarını herşeyden mahrum etmezlerdi. Kız çocuklarını maldan mahrum edenler, erkeklerin kendileriyle beraber çalıştıklarını, kız çocuklarına verilen malların yabancılara gittiğini, bu davranışlarının doğruluğuna deiit olarak ileri sürmektedirler..

Evet, çocuklara tasadduk, hibe veya hediyede eşit davranmak, ihtiyaçta eşit oldukları zaman veya birine fazla verilmesine rıza gösterdikleri zaman olur. Fakat çocuklardan biri diğerlerinden daha muhtaçsa, ona fazla vermekte sakınca yoktur. İhtiyaçları aynı olduğu halde çocuklardan birine daha fazla verilirse, yapılan hibe sahih olur, fakat bu davranış mendub olana aykırıdır.

İhsan Hususunda Ana-Babaya Eşit Davranmak

Çocuğun ana-babasma güzel davranıp onlara ihsan etmesi vacibdir.

Allah'a kulluk edin, hiçbir şeyi O'na ortak koşmayın. Ana-babaya iyilik (ihsan) edin. (Nisa/36)

Rabbin yalnız kendisine kulluk etmenizi, ana-babaya ihsanda bulunmanızı emretti. . (İsra/23)

Bu konuda daha birçok ayet ve hadîs vardır. Ana-babaya nafaka vermek de onlara ihsan ve iyilik etmektir. Onlara hediyeler götürmek, hibe'de bulunmak, her fırsatta -özellikle de Ramazan ve Kurban bayramlarında-

ikramda bulunmak da ihsandır. İhtiyaçta eşit olduklarında çocuklara eşit davranmak Sünnet olduğu gibi, ana-babaya da eşit davranmak Sünnettir. Ancak annenin, bazen babadan üstün tutulup daha fazla ikram edilmesi evlâdır.
Bir kişi Rasûlullah'a gelerek şöyle dedi:
- Benim güzel hizmet ve ülfet etmeme insanlar içinde en layık ve en haklı olan kimdir?
- Annendir!
- Sonra kimdir?
- Annendir! ' .
- Sonra kimdir?
- Annendir!
- Sonra kimdir? ' .
- Babandır![135][14]

Hibe Hususunda Kardeşlere Eşit Davranmak

Müslümamn, kardeşlerine iyi davranıp ihsanda bulunması vacibdir. Bu hususta erkek ve kızkardeşler arasında fark yoktur. Allah Teâlâ akrabalara ihsanda bulunmayı emretmektedir:
(Asıl iyilik) akrabalara, öksüzlere, biçarelere, yolda kalmışlara, dilenenlere, kölelere Allah'ın hoşnuduğu(nu kazanmak) için mal vermektir.
(Bakara/177)
İnsana çocuklarından, ana ve babasından sonra en yakın olanlar kardeşleridir. Kardeşlere çeşitli münasebetlerle özellikle de bayramlarda hediyeler vermek, ikramda bulunmak çok sevabtır. Kardeşlere hediye verildiği, ikramda bulunulduğu zaman -eğer ihtiyaç bakımından aynı derecede iseler- aralarında eşit davranmak müstehabdır. Onlardan birine bir hediye vermek veya ikramda bulunulmak istendiğinde en büyük kardeş tercih edilmelidir. Zira Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
Büyük kardeşin, küçük kardeşler üzerindeki hakkı, babanın çocukları üzerindeki hakkı gibidir.
Büyük kardeş baba mevkiindedir.[136][15]

ICARE

İcare, lugatta ücret anlamına gelir. Buna ecr de denir. İcare, çalışarak elde edilen yararlı işlerde kullanılır. Ecr kelimesi ise genellikle ahiret sevabı için kullanılır. İcare'nin ıstılahı mânâsına gelince, Muğni'l-Muhtaç müellifi onu 'menfaat üzerine yapılan bir akid' şeklinde tarif etmektedir.
'Menfaat üzerine yapılan akid'den maksat, kişinin o menfaatleri kendi mülküne geçirmesidir. Nitekim icare1 nin bir tarifi de 'Bedelden ötürü menfaatleri mülkiyete geçirmek' şeklindedir.
Tarif menfaat şartı üzere yapılmıştır ve icarenin erkanından bir erkan olarak menfaat'ten ve şartlarından söz edildiğinde bunun izahı yapılacaktır.

İcare'nin Meşruiyeti

Müslümanlar, Kur'an ve Sünnet'e dayanarak icare'nin meşru ve caiz olduğunda ittifak etmişlerdir.
Şayet sizler için (çocuklarınızı) emzirirlerse, onlara ücretlerini ödeyin. CTalâk/6)
Görüldüğü gibi ayet, boşanan kadınlar çocuklarını emzirirlerse onların ücretlerinin verilmesini, çocukların babalarına emretmektedir. Bu da ücretin, süt verenin hakkı olduğuna delâlet eder. Ancak kadın ücretle emzirmek üzere akid yaparsa, yani 'Ben ücretle emziririm' derse, Çocuğun babası da razı olursa, ücret alabilir. Akid yapmaksızın çocuğunu kendiliğinden emzirirse, ücret alamaz. Bu, teberru sayılır. Teberru yapan kişi ise, karşılığında hiçbir şey aîamaz. Hz. Şuayb ve kızının ağzından ifade edilen şu ilahî kelâm.da icare'nin meşruiyetine delildir:
O kadınlardan biri 'Ey baba! Bunu (Musa'yı çoban olarak) ücretle tut. Çünkü o ücretle tutacağın kimselerin en iyisi ve en emniyetli olanıdır' dedi. Babalan (Musa'ya) 'Sekiz sene bana kendini kiralaman şartıyla şu iki kızımdan birini sana nikâh etmek istiyorum' dedi. (Kasas/26-27)
İcare'nin meşruiyeti hususunda birçok hadîs bulunmaktadır ki onlardan bazılarını aşağıda nakledeceğiz.
Hz. Aişe şöyle anlatıyor: "Hz. Peygamber ile Hz. Ebubekir, Deyloğulları'ndan sonra Abd b. Adîyoğulları'ndan yol kılavuzluğunda maharetli (Abdullah b. Uraykıt adında) bir kimseyi ücretle tuttular. Bu adam halen Kureyş kâfirlerinin dini üzere (müşrik) idi. Fakat Peygamber ile Ebubekir

onun doğruluğuna emniyet ve itimat ettiler de develerini ona teslim ettiler ve üç gece sonra develeriyle beraber Sevr mağarasında buluşmak üzere va'dleşip muahede yaptılar. Bu kılavuz, Peygamber ile Ebubekir'in develeriyle üçüncü gecenin sabahında Sevr mağarasına, onların yanına geldi. Hz. Peygamber ve Hz. Ebubekir, beraberlerinde Âmir b. Füheyre ve kılavuz Abdullah b. Uraykıt olduğu halde yola koyulup gittiler".137[1]
Hanzala, Râfi b. Hadîc'e arazi kiralanması meselesini sorduğunda, Râfi cevaben 'Rasûlullah (s.a) arazi kiralanmasından nehyetti1 dedi. Hanzala der ki: "Bunun üzerine ben 'Altın ve gümüş (para) ile arazi kiralamayı da nehyetti mi?' diye sordum, Râfi 'Altın ve gümüş (para) ile arazi kiralamakta beis yoktur' dedi".138[2]
Râfi b. Hadîc'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: 'Biz, Ensar'm en çok tarlası olan kimseleriydik. Arazinin şurası bizim, şurası da işçilerin olmak üzere tarlalarımızı kiraya verirdik. Bazen arazinin bir parçası mahsul verir, bir parçası vermezdi. Nihayet Rasûlullah bizleri bu teminatsız kira akdinden nehyetti. Fakat gümüş parayla arazi kiralamaktan nehyetmedi'.139[3]
Hz. Peygamber -bir hadîs-i kudsî'de- şöyle buyurmuştur:
Yüce Allah şöyle buyurdu: 'Üç (sınıf insan) vardır ki kıyamet gününde ben bunların hasmıyım: Bana ismimle akid verip de sonra ahdini bozan kimse, hür bir insanı köle diye satıp da onun parasını yiyen kimse, bir işçiyi ücretle tutup işi tam yaptırdığı halde onun ücretini vermeyen kimse!'.140[4]
İcare'nin Rükûnlan ve Şartları İcare'nin dört rüknü vardır:

1. Akid yapan iki kişi
2. Siga
3- Menfaat 4. İllet

1. Akid Yapan İki Kişi

Bunlar ücret veren ile ücretle çalışandır. Bunların akid yapma ehliyetine sahip olmaları şarttır. Her ikisi de âkil-bâliğ olmalıdır; delinin ve çocuğun yaptığı icare akdi sahih olmaz. Çünkü deli ve çocuk mallarının velîsi değildir. Ayrıca icare akdi yapan kişiler hacr altında olmamalıdır. Çünkü icare akdi, mal ile ilgili bir akiddir, bu yüzden de malında tasarruf etme yetkisine sahip olan kişi ile yapılırsa sahih olur.

2. Siga

Siga, icab ve kabul demektir. Ücret veren kişiden sadır olup bedel karşılığında menfaati temlik etmeye delâlet eden sarih veya kinayî her lafız sigadır. Meselâ kişinin 'Şu malı sana ücret karşılığı kiraya verdim' veya 'Şu malın bir yıllık kârını, karşılığında şunu yapman şartıyla sana mülk ettim' demesi sarih sigadır. 'Şu kadar para karşılığında benimle otur' veya 'Bu malın kârını senin için kıldım' gibi lafızlar ise kinayî lafızlardır. Kabul ise ücretle çalışandan sadır olan 'Kabul ettim' veya 'Ecir kıldım' gibi lafızlardır. Eğer bu hususta örf cari olmuşsa parayı veya malı çıkarıp vermek de siga yerine geçer. Meselâ bir yere gitmek üzere bir otobüse binen kişi şoföre 'Şu parayı, beni falan yere götürmen karşılığında sana veriyorum' demeden, sadece parayı verse, akid sahih olur. Parayı bu şekilde vermek sarih siga; yani icab ve kabul yerine geçer. Nitekim günümüzde âdet bu şekildedir.

Siga'da Bulunması Gereken Şartlar

a. İcab ve kabul, birbirine muvafık olmalıdır.
Meselâ akid yapan kişilerden biri diğerine 'Evimi sana 100 lira karşılığında kiraya verdim' dese, diğeri de '90 lira karşılığında kabul ettim' dese, akid sahih olmaz. Çünkü icab ve kabul birbirine muvafık değildir. Bu durum, akdin sahih olmasının şartı olan rızanın bulunmadığına delâlet eder.
b. İcab ve kabul arasına sükût veya akidle ilgisi olmayan bir söz girip uzun bir fasılaya sebep olmamalıdır. Çünkü icab ve kabul arasına uzun bir fasılanın girmesi, kişinin akidden vazgeçtiğine delâlet eder.
c. İcare akdi herhangibir şarta bağlı olmamalıdır.
Meselâ akid yapan kişilerden biri diğerine [Şu evi, Zeyd'in gelmesi şartıyla sana kiraya veriyorum' derse, akid sahih.olmaz.

3. Menfaat

a. İcare'nin dört rüknünden biri olan menfaat'in birçok şartlan vardır. Onlardan biri şer'an veya örfen maksud ve muteber olmasıdır. Meselâ binmek üzere bir hayvanı veya arabayı kiraya vererek menfaat temin etmek şer'an muteberdir. Karşılığında, şer'an bir kıymeti olmayan şeyi alarak malı kiraya vermek, onu zayi etmek anlamına gelir. Şeriat ise malın zayi edilmesini nehyetmiştir; yani bir kişi malını denize atamaz 'Bu

mal benimdir, istediğimi yaparım' diyemez. Eğer malını zayi etmeye kalkışırsa, buna mani olunur, gerekirse tazir cezasına çarptırılır. Bu bakımdan çalgı (oyun) aletlerini kiraya vermek caiz değildir, çünkü onlardan elde edilen menfaat haramdır. Ruh sahibi olanların (canlıların) resmini çizmek için bir kişiyi kiralamak veya mahrem olmayanların önünde şarkı söylemesi için bir kadın kiralamak caiz değildir, zira bu muamele haramdır. (Ruh sahibi olan canlıların suretlerini yapmak haramdır, fakat bitkiler, ağaçlar, dağlar, ırmaklar.gibi ruh taşımayan nesnelerin resmini yapmak mubahtır). Av veya bekçilik için köpek kiralamak caiz değildir, çünkü köpek şer'an değersizdir. (Ancak sürü sahibi, koyunlarını kurttan korumak durumunda kalırsa, 'Zaruretler haramları mubah kılar' kaidesine binaen köpek kiralayabilir).
İnsanın hoşa gidecek sözler söylemesi için adam kiralaması caiz değildir. İster ki o adamın bağırıp çağırmasıyla mal daha fazla para etsin ve daha fazla satılsın. Süs amacıyla dinar ve dirhemleri kiralamak da caiz değildir, çünkü bu örfen kasdedilen bir menfaat değildir.
b. Malı kiraya veren kişi, onu teslim etme kudretine sahip olmalıdır.
Malı kiraya veren kişi onu teslim etme kudretine sahip olmazsa, akid sahih olmaz. Bu bakımdan kişi gasbedilen malını gasıptan alma kudretine sahip değilse, o malı kiraya vermesi caiz değildir.
Kaybolmuş veya zayi olmuş bir otomobilin kiraya verilmesi sahih olmaz. Sulak olmayan, kar'ın, yağmurun ve nem'in de yeterli olmadığı bir araziyi kiraya vermek caiz değildir. Çünkü bu durumda malın menfaatinin teslim edilmesine güç yetmez. Menfaatin şer'an teslim edilme kudretine sahip olunmadığı hususlardan biri de hayizlı veya lohusa olan bir kadının, malını mescid için kiraya vermesidir. Zira mescide hizmet etmek için mescide girmek, orada inceleme yapmak gerekir. Oysa -kirletmeyeceğinden emin olsa bile- kadının böyle yapması caiz değildir. Çünkü ha-yızli veya lohusa olan bir kadın ancak mescidden geçebilir; orada durup inceleme yapamaz; yani bu durumdaki bir kadın şer'an menfaati teslim etmeye muktedir değildir. Hayızlı veya lohusah olmayan bir kadın malını mescid İçin kiraya verir de bu hizmet esnasında hayız veya lohusa kanı görürse, kira muamelesi fesholur. Kur'an tâlimi de mescidin hizmeti gibidir.
Evli olan bir kadının kocasının İznini almadan başka bir çocuğu emzirmesi veya bir hizmet için ücretle çalışması sahih olmaz. Çünkü evli bir kadının tüm vakti kocasına aittir. Evli bir kadının, vaktinin bir kısmını

başka bir yerde sarfetmesi ancak kocasının izniyle caiz olur. Bu bakımdan evli bir kadın, menfaati şer'an ücret verene teslim etmeye muktedir değildir.
Kocası yanında olmaksızın yolculuk yapmayı,veya bir yabancı erkekle başbaşa kalmayı gerektiren bir iş için boşanmış bir kadının icar ediimesi caiz değildir. Çünkü bu, açıkça yasaklanan bir durumdur. Bu bakımdan böyle olan bir kadın, şer'an menfaati teslim etmekten aciz sayılır.
c. Menfaat çalışana değil, ücret verene olmalıdır.
Bu bakımdan namaz ve oruç gibi niyete muhtaç olan Allah'a yaklaştıran ibadetler için bir kimseyi icar etmek (kiralamak) sahih olmaz. Çünkü burada vekalet kabul edilmez, zira bunların sevabı/menfaati, ücret verene değîl, bu işi yapana ait olur. Namaz ve oruç gibi ibadetler mükellefin nefsini kırıp itminan bulması için vaz'olunmuşlardır; bunları mükelleften başkası onun yerine yapamaz. Vekaleti kabul eden her
ibadet İçin icare yapmak caizdir, ölü bir kişinin orucunu tutmak için diyet vermek, kurban kesmek için ücret vermek, zekâtı hak sahiplerine dağıtmak için ücret vermek caizdir. Çünkü mükelleften başkası da şer'an bu ibadetleri onun adına yerine getirebilir. Farz-ı kifaye olan ve niyete muhtaç olmayan ibadetlere gelince, eğer asılda şayi ise, yani her müsiüman bunu yapmakla mükellefse, bazı müslümanlann bu görevi yerine getirmesiyle diğerleri mesuliyetten kurtuluyorlarsa -meselâ cihad gibi- bu işi yapmak için başkasını kiralamak caiz olmaz. Çünkü müsiüman cihad için savaş meydanına vardığında, cihad ona farz olur; onun yaptığı cihadın ecri, ücret verene değil, ona ait olur. Menfaat ücret verene değil de, çalışana ait olduğunda da icare sahih olmaz. Fakat ölüyü yıkamak, tekfin ve teçhiz edip defnetmek gibi aslında şayi. olmayan birşey olursa, icare sahih olur. Çünkü bunlar terekeden karşılanır, tereke yoksa nafakasının üzerine vacib olduğu kimse yapar, o da yoksa bu görevi zengin müslümanlar yerine getirir. Bu durumda yapılan iş için ücret almak caiz olur. Kur'an-ı Kerim'in tamamının veya bir kısmının tâlimi de böyledir, zira burada asıl olan öğrenmek isteyenin malına veya öğrenmek isteyen'kişinin nafakasının üzerine vacib olduğu kimsenin malına bağlı olmasıdır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
Karşılığında ücret alınmaya en layık olan şey Allah'ın Kitabı'dır.[141][5]
Aslında her mükellefin kasdedilmediği ilim öğrenmek ve kadı'hk yapmak da Kur'an tâlimi gibidir. Ezan gibi vacib olmayan İslâmî şiarların durumu da böyledir. Bunlar ücret karşılığında yapılabilir.

d. Kiralanan malın kendisinden (aynından) menfaat sağlamak kasdı olmamalıdır.
Bu bakımdan meyvelerini yemesi için bahçeyi, sütünü veya yağını alması için koyunu icare etmek (kasden olmak kaydıyla) caiz değildir. Çünkü icar akdinde aslolan, menfaatleri başkasına mülketmektir. Bu nedenle icar akdiyle bizzat mallar mülkedilemez. Çünkü bu, hakikatte intifa değii, istihlaktir. Oysa icarenin konusu intifadır. Ancak icare akdi kasden değil de tab'an bir menfaati içerirse caiz olur. Meselâ çocuklara bakmak veya emzirmek için bir kadın kiralandığı zaman, kadının sütü olduğu varsayılır ki bu ayn'dır. İhtiyaç ve zarurete binaen bu akid sahihtir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:
Şayet sizler için (çocuklarınızı) emzirirlerse, onlara ücretlerini ödeyin. <Talâk/6)
Bahçesinde meyve ağaçlan olan bir ev kiraya verilirse, icare akdi sahih olur. Çünkü meyvelerin istihlaki menfaate tâbidir.
e. Kiralanan şey, sıfat ve miktar bakımından taraflarca bilinmelidir. İcare Akdinin Sahih Olmasının Şartlan
a. Kiraya verilen malın bilinmesi gerekir.
Bu bakımdan belirtmeksizin iki evden birini kiraya vermek sahih olmaz, çünkü mal belli değildir. Yine evsafı açıklanmadan veya evi işaret etmeden bir evi 'Sana 50 lira kira ile verdim' demek de sahih değildir. İcare'de menfaat, akdin üzerinde yapıldığı yerdir; akdin sahih olması.için onun yeri bilinmelidir. Menfaat maddi birşey olmadığı için ona işaret edilemez, onun yerine, zarureten malın mahalli belirtilmelidir.
b. Menfaatin nev'i ve sıfatı ve kiralanan şeyden nasıl menfaat elde edileceği, halkın ihtilaf etmeksizin bilebileceği ve âdeten müsamaha edebileceği şekilde açık olmalıdır. Nitekim hangi ekinin ekileceği açıklanmaksızın araziyi kiraya vermek caiz değildir.; zira ekinlerin toprağa etkileri çeşit çeşittir. Ancak kiralamak isteyen kişi, tarlayı, istediği ekini ekmek üzere kiralarsa, mal sahibi de razı olursa, akid sahih olur.
Kasdedİlen menfaat münakaşa ve İhtilafa sebep olmayacak birşey ise -meselâ bir evi kiralarken ailesinden kaç kişinin oturacağını, evde ne tür mobilyalar kullanacağını açıklamak gibi- nev'in beyanı olmaksızın icare akdi sahih olur. Çünkü bunlar halk arasında müsamaha edilen hususlardır. Ancak mutad olanın haricinde oradan faydalanılmaya kalkışılırsa buna müsade edilmez. Meselâ bir evi kiralayıp orada ticaret veya sanatkârlık yapmaya yeltendiğinde buna izin verilmez. Eğer

evlerden mesken veya ticaret yapmak için faydalanılan bir yerde ev kiralanıyorsa, icare akdinin sahih olması için menfaat türünün açıklanması gerekir. Meselâ kişi bir ev kiralarken mesken, ticarethane veya hangi sanat türünü yapacaksa onu belirtmelidir.

c. Menfaatin miktarı bilinmelidir.

Menfaatin takdiri, türlerinin değişmesi ile değişir. Bazı menfaat türleri zamana, bazılara çalışmaya, bazıları da hem zamana hem de çalışmaya göre takdir edilir. Bazı menfaat türlerinin hem çalışmaya hem de zamana göre takdir edilmesi sahih olur.

Menfaatleri zamana göre takdir edilen ücret, başka birşeyle takdir edilemeyen menfaattir. Meselâ evleri kiraya vermek bazen kısa, bazen uzuri olur, süt için kadın kiralandığında kadının sütü bazen az, bazen çok olur, duvarları sıvamak için sıvacı kiralandığında, sıvanın inceliği kalınlığı herhangi bir şekilde zabt u rabt altına alınmayacağından, bu tür menfaatler zaman dışında herhangibir şeyle zabt u rabt altına alınamaz. Bu yüzden Hz. Şuayb'ın dilinden şöyle buyurulmuştur:

Sekiz sene bana kendini kiralaman şartıyla... (Kasas/27)

Burada Hz. Musa'nın kiralanmasının menfaati zamana göre takdir edilmiştir. Hz. Şuayb onu koyun ve benzeri işler için kiralamıştır. Koyun gütmek de kiralamanın menfaatlerinden biridir.

İcare Akdinin Müddeti

Menfaat zamana göre takdir edildiğinde zamanın belli olması şarttır. Böylece kiralayan kişi o zamanda üzerinde akid yapılan menfaati toplayabilir, îcare akdinin müddeti, kiralanan mala göre değişir. Meselâ arazinin 100 veya daha fazla sene için, hayvanın 10 sene için, evin 30 sene için kiraya verilmesi sahihtir. Kiraya verilen mala göre, kira müddeti takdir edilir. Bilirkişiler kiraya verilen şeyin baki kalma müddetini takdir eder.

İcare Müddetinden İstisna Edilen Zamanlar

Farz olan ibadet zamanları icare akdinde tayin edilen müddetten istisna edilir, çünkü farz olan ibadetler zamanı geldiğinde yapılmak zorundadır. Yemek vakitleri, eğer icare müddeti uzunsa şer'an sabit olan bayram günleri, örfen sabit olan tatil günleri de tayin edilen müddetten istisna edilmiştir. Meselâ ücretle günlük, aylık veya yıllık kiralanan kişi, farz

ibadetlerini yerine getirir, bayram ve diğer tatil günlerinde çalışmaz, bu zamanlar icare akdinde tayin edilen zamana dahildir; o zamandan çıkarılamaz, ücretle çalışan kişinin parası da kesilemez. İcare akdi yapılırken farz ibadetler için zaman ayrılacağı, bayram ve diğer tatil günlerinde çalişılmayacağı konuşulmasa da hüküm değişmez.

Çalışmaya Göre Menfaat Takdir Edilmesi

Burada menfaat malum olmakla beraber onu zamana göre takdir etmek mümkün olmaz. Meselâ bir elbise dikmek, bir duvarı sıvamak, bir yemeği pişirmek ve benzeri şeyler için bir adam kiralansa, adam bunları bazen uzun bazen kısa bir zamanda yapar. Bu nedenle menfaat zamana göre değil, çalışmaya göre takdir edilir. Çünkü zaman değil, yapılan iş bellidir.

Zamana veya Çalışmaya Göre Takdir Edildiğinde Sahih Olan Menfaat Türü

Bir elbiseyi dikmek veya bir otomobile binmek için, menfaatin zamana göre takdir edilmesi sahih olur. Meselâ elbise dikmek için kişinin bir günlüğüne kiralanması caizdir. Ayrıca elbiseyi dikmek için çalışmasına göre de ücret verilebilir. Mekke'den Medine'ye gitmek için bir araba kiralanabilir, burada zamana değil, çalışmaya bakılır. Ayrıca bir veya iki günlüğüne araba kiralanabilir, burada da çalışmaya değil, zamana bakılır. Bu durumda isterse kiralayan kişi arabaya hiç binmesin, kira zamana göre takdir edilir. Menfaatin takdiri, hem zamana hem çalışmaya değil, zamana bakılırak yapılır. Meselâ bir kişiyi bir günde bir elbise dikmek için veya iki günde bir duvar yapmak için veya kendisini üç günde Şam'dan Mekke'ye götürmek İçin kiralamak sahih olmaz. Çünkü amel, bazen tayin edilmiş vakte sığar, bazen sığmaz; burada aldatma sözkonusu olabileceğinden akid sahih olmaz.

d. Ücret

Alışveriş akdindeki parada şart olan şeyler, ücrette de şarttır. Çünkü ücret, mülk edinilen bir menfaatin parası olarak ücret akdiyle tahakkuk etmiştir. Ücrette bulunması gereken şartlar:

1. Ücret temiz olmalıdır.

Köpek, domuz ve murdar hayvandan elde edilen para veya murdar hayvanın tabaklanmamış derisi veya hayvan dışkısı, ücret olarak verilemez. Çünkü bunlar necistir, necis olduğu için de akid sahih olmaz.

Hz. Peygamber'İn, köpeğin bedelini alıp-yemekten insanları nehyettiği rivayet edilmiştir.[142][6]Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
Allah ve Allah'ın Rasûlü şarabın, meytenin, domuzun, putların alınmasını ve satılmasını haram kılmıştır.[143][7]
Sonradan necis olan ve temizlenmesi mümkün olmayan sirke, süt, eritilmiş yağ, zeytin yağı gibi maddelerin de ücret olarak verilmesi caiz değildir. Çünkü Hz. Peygamber necis olan sıvı yağın dökülmesini emretmiştir.
Ebu Hüreyre'den şöyle rivayet edilmiştir: "Hz. Peygamber'e, içine fare düşüp ölen bir yağın durumu sorulduğunda 'Eğer yağ katı ise farenin bulunduğu kısım oyularak alınıp atılır, gerisi yenir. Eğer yağ sıvı ise sakın ona yaklaşmayın' buyurdu".[144][8]
Hz. Peygamber'in (s.a) 'Sakın ona yaklaşmayın' veya 'Onu dökün' demesi, bunların temizlenmesinin mümkün olmadığına delâlet eder. Dolayısıyla bunları satmak ve ücret olarak vermek caiz-olmaz.
2. Ücret, kendisinden yararlanılabilecek şekilde olmalıdır.
Haşerat veya buğdayın iki danesini ücret olarak vermek caiz değildir. Zarar vermesi sözkonusu olduğundan yırtıcı hayvanların, şer'an kullanılması haram olan oyun/çalgı aletleri, putları ve suretleri ücret olarak vermek de sahih değildir. Çünkü bunlar kendisinde bir menfaat olmayan ve mal sayılmayan şeylerdendir. Bu nedenle de bunları ücret olarak vermek caiz olmaz.
3. Ücreti teslim etme kudreti olmalıdır.
Havadaki kuşun, sudaki balığın, elinde olmayan gasbedilmiş malın ücret olarak verilmesi caiz değildir. Gasıb, gasbettiği malı ücret olarak verebilir. Mal sahibi gasbedilmiş malını gasıbdan alabilecek durumda ise onu ücret olarak verebilir.
4. Akid yapan kişinin mülk veya velayet bakımından yetki sahibi olması gerekir.
ıMülk veya velayet bakımından yetkisi olmayan kişinin yaptığı akid sahih olmaz.
5. Ücret, akid yapan taraflarca malum olmalıdır.
Tamirine karşılık evin, benzinine karşılık otomobilin, yemine karşılık binek hayvanının kiraya verilmesi sahih olmaz. Çünkü bunlarda ücret meçhuldür. Kiralanan kişinin çalışmasıyla meydana gelen malın bir parçasını ücret olarak vermek de meçhul ücret türüne girer. Meselâ

kişiye, bir koyunu kesip yüzmesi karşılığında koyunun derisini veya etinin bir parçasını vermek, meçhul ücret sayılır, çünkü derinin inceliği, kalınlığı veya etin miktarı meçhuldür. Miktarı belli buğdayı öğütmek karşılığında çıkan unun 1/4'ini veya İ/5'ini ücret olarak vermek de caiz olmaz. Zira unun miktarı meçhuldür. Ayrıca ücretle çalışan kişinin onda emeği vardır. Bu nedenle de onun ücret olarak verilmesi caiz olmaz. Nitekim Hz. Peygamber (s.a) Tahhan kafizinden nehyetmiştir ki bu, öğütme ücreti olarak öğütülen maddeden 1 kafiz (Uz. Peygamber döneminde kullanılan ölçek) vermenin yasak olduğuna delâlet eder.[145][9]
Ancak unun bir kısmi karşılığında diğer daneleri öğütmek için adam kiralamak caizdir. Çünkü burada icare akdinin sahih olmasına mani olacak bir meçhuliyet yoktur, kiralanan kişinin emeği de kendi ücretine karışmış değildir. Eliyle veya alet yardımıyla ekin biçen bir kişiye, mahsulün bir parçasını vermek, dernek ve benzeri yerler için para toplayan ki-. siye, topladığı paranın % 2'sini veya daha fazlasını ücret olarak vermek de caiz değildir. Evleri veya diğer eşyaları satan komisyonculara, sattığı malın muayyen bir parçasını ücret olarak vermek de sahih olmaz. İcarenin bu üç şekli de sahih değildir, zira burada ücretler meçhuldür. Bu yolla mal kazanmak gayr-ı meşrudur; veren de alan da sorumludur. Bu şekilde hareket ederek Allah'ın şeriatına muhalefet edenler, Allah'ın azabından sakınsınlar. Özellikle de dine hizmet eden birtakım dernek ve cemiyetler için toplanan malların çoğu fakirlerin, miskinlerin hakkıdır, yani zekât malıdır. Oysa o dernek ve cemiyetler için para toplayan kişiler bâtıl yolla o malın bir parçasını yemekte; o dernek ve cemiyetler için para toplayıp onun bir miktarını ücret olarak almakla da güzel bir iş yaptıklarını zannetmektedirler.

İcare'nin Kısımları ve Şartları

İcare, belli bir mala bağlı ve zimmete bağlı olan icare olmak üzere iki kısımdır.
1. Muayyen bir mala bağlı olan menfaat üzerinde yapılan icare
Meselâ kişinin 'Şu evi sana verdim' veya 'Şu otomobili sana ücret olarak verdim' demesi veya herhangibir şahsı bir işi yapması veya bir elbiseyi dikmesi için kiralamak, muayyen bir mala bağlı olan menfaat üzerinde yapılan icare'dir.
2. Zimmet icaresi

Zimmet icaresi, zimmete bağlı olan bir menfaat üzerine vaki olan icaredir. Kişiyi, zimmetinde sıfatlarıyla bilinen bir arabayla belli bir yere götürmek üzere kiralamak veya zimmetinde bulunan bir arabayı belli bir müddet için kiraya vermek zimmet icaresidir. Nitekim kiraya veren kişi, zimmette bulunan bir ameli, zorunlu olarak işi yürütmek isteyen kiracıya lüzumlu kılmakta, o da bunu kabul etmektedir. Günümüzde muhtelif nakil vasıtalarının icarı, zimmet icaresidir. Çünkü burada, icare bir mala değil, zimmete bağlı bir menfaat üzerine yapılmaktadır.

Malı İcareye Vermenin Şartları

1. Kiralanan mal belli olmalıdır.

Meselâ kişinin 'Şu iki otomobilden birini sana kiraladım' demesi sahih olmaz. Bunu daha önce de belirtmiştik.

2. İcare akdi yapılırken icare edilen mal, icare meclisinde hazır olmalıdır.

Meselâ kişi 'Sanaevimi veya arabamı kiraladım' dese, bunlar akid meclisinde hazır değilseler akid sahih olmaz. Ancak akid yapan kişiler, akidden önce onu görmüşlerse ve o mal zamanla değişmeyen mallardan ise, icare sahih olur.

3. Akidden elde edilen menfaat tehir edilmemelidir.

Meselâ kişi 'Evimi sana gelecek sene için kiraya veriyorum' veya 'Kendimi aybaşında işe başlamak üzere sana icare ediyorum' veya 'Arabamı sana yarından başlamak üzere kiraya veriyorum' veya 'Evimi bir sene sonra başlamak üzere' veya 'Falan aydan başlamak üzere sana kiraya veriyorum' derse, icare sahih olmaz. Ancak kendisinde kirada bulunan mal, aynı kişi tarafından istikbal için yine kendisine kiraya verilirse; iki müddet bitişik olursa, icare sahih olur. Zira bu, aynı malı iki müddet için bir akidle kiraya vermek gibidir.

Zimmetteki İcare'nin Şartları

1. Ücret, akid meclisinde-peşin olarak verilmelidir.

Zira bu icare, menfaat bakımından selem akdi gibidir. Selem akdinde de paranın akid meclisinde peşin olarak teslim edilmesi şarttır. Paranın akidden bir müddet sonra verilmesi için şart koşmak, hiç vermemek gibidir. Ücretin akid meclisinden ayrıldıktan sonra verilmesi gerektiği üzerinde ittifak edilse de edilmese de akid sahih olmaz.

2. Kendisinden menfaat elde edilecek malın cinsi, türü, sıfatları açıklanmalıdır.

Nakliye şirketiyle, kendisini belli bir yere götürmek üzere akid yapıldığında, vasıtanın uçak mı, gemi mi, otobüs mü, münibüs mü olduğu, yeni mi, eski mi olduğu ve benzeri sıfatlan belirtilmelidir.

İcare'nin Hükmü

Rükün ve şartlan tahakkuk eden icare akdi tamamlanmış olur. Bu akdin neticesinde müstecir için malın menfaati mülk olur. İcare eden kişi de ücrette tasarruf edebilir. Meselâ arabasını kiraya veren kişi, müstecirin mülk edindiği menfaatin mukabili olarak aldığı ücretin sahibi olur. •Zaman geçtikçe, icare edilen mal da müstecirin elinde bulundukça, kişinin aldığı kira bedelinin bir parçasındaki mülkü, müstecirin elinde bulunan malın menfaati karşılığı olarak istikrar bulur. Kira müddeti sona erdiğinde, mal sahibinin, aldığı kiradaki mülkiyeti tam olarak istikrar bulur. Kiracının maldan herhangibir menfaat elde edememesi hükmü değiştirmez. Bu, tıpkı satılan malın, alıcının elinde zayi olması gibidir. Ancak kiracı kiraladığı maldan bir müddet faydalanır, sonra mal işe yaramaz hale gelirse, meselâ araba belli bir yere gitmek için kiralanır da oraya varmadan önce bozulursa, o mesafenin ücreti araba sahibi tarafından ö'denir. Arabanın bozulduğu yerden gideceği mekâna meşakkatsiz gidilebiliyorsa veya arabayı kiralayan kişinin o mekânda bir işi varsa, arabanın hareket ettiği yerden bozulduğu yere kadarki mesafe . için ücret alınıyorsa, o ücret de önemli birşey değilse, arabanın bozulduğu yer, âdet olarak insanlar tarafından kasdedilen bir mevki değilse veya oradan gitmek istediği mekâna gitmek zor ise, araba sahibine herhangibir ücret verilmez. Bu, tıpkı malın teslim edilmeden veya menfaatinden önce zayi olması gibidir.
Zimmet ücretinin tehir edilmesinin caiz olmadığını söylemiştik. Meselâ kişi 'Evimi şu dirhemler karşılığında 1 sene kiraya verdim' veya 'Şu seccade karşılığında kiraya verdim1 dediğinde, ücretin hemen verilmesi vacib olur. Çünkü mallar, tehir edilmeyi kabul etmez. Eğer ücret zimmetli ise, meselâ kişi 'Evimi 1000 dirheme sana ücret karşılığı verdim' derse, peşin verilmesi de, tehir edilmesi de, bir kısmının peşin, bir kısmının tehir edilmesi de, taksitle verilmesi de caizdir. Ancak akid esnasında tacil veya tecilden söz edilmezse, ücret muaccel olur.

Kiralanan Malın Menfaatinin Kimin Hakkı Olduğu

İcare akdi sahih bir şekilde yapıldıktan sonra, kiracının kiraladığı malın menfaatine sahip olacağını söylemiştik. Ayrıca o menfaati bizzat alma yetkisine sahip olduğu gibi başkası vasıtasıyla da alabilir. Meselâ kişi kiraladığı bir evde kendisi oturabildiği gibi, başkasına da kiraya verebilir, isterse emanet olarak da verebilir. Ev sahibinin kiracıya 'Evden sadece sen istifade edeceksin' şeklinde şart koşması, icare akdini sahih olmaktan çıkarır. Bu tıpkı, satıcının alıcıya 'bu malı satmayacaksın' diye şart koşması gibidir. Kiralanan maldan kiracıdan başkasının istifade etmesinin sahih olması için şu şartların bulunması gerekir:

1. Kiralanan maldan istifade etmesi için malın kendisine verildiği kişi emin olmalıdır.

2. Maldan istifadesi kiracıdan fazla olmamalı veya mala kiracıdan daha az zarar vermelidir.

Bir evi oturmak için kiralayan kişi onu ticaret veya sanat için kullanacak bir kişiye teslim edemez. Binmek için araba kiralayan kişi onu yük taşıyan kimseye teslim edemez. Giymek için bir elbise kiralayan kişi onu kendinden daha şişman olan birine giydiremez.

Fasid Olan îcare ile Ücret-i Misil

İcarenin şartlarından biri yerine getirilmediğinde, akid fasid olur. Kiracının malı sahibine geri vermesi gerekir. Eğer maldan istifade etmişse veya istifade edecek kadar bir zaman geçmişse, ücret-i misil vermesi vacîb olur. İster zikredilen ücrete eşit, ister ondan fazla veya az olsun.

Hanefflerin cumhuru şöyle demişlerdir: Ücret-i misil, aralarında tayin ettikleri ücretten daha fazla olamaz. Çünkü akid yapan kişiler bu ücret üzerinde anlaşmışlardır. Kiracı maldan bir müddet istifade etmişse, sonra şartlarından biri yerine getirilmediğinden akid fesholmuşsa, istifade edilenin ücret-i mislini vermek vacib olur, geriye kalan kısım da düşer.

Ücret, bir çalışma üzerine olursa, bu malın menfaati gibidir. Kendisini çalışmak üzere kiralayan kişi, işin tümünü veya bir kısmını yaparsa, yaptığı kadar işin ücret-i misline hak kazanır. Bu, yukarıda zikredilen ihtilafa binaendir.

Ücret-i misil, bu husussta uzman olan kişilerin kiraya verilen mal veya kiralanan kişinin yaptığı iş için o ücretin benzerini tayin ettikleri ücrettir.

Ücret-İ müsemma ise, akid yapan kişilerin üzerinde ittifak ettikleri ücrettir. Bu ücret, bazen ücret-i misilden fazla, bazen eksik olur. Fasid olan icare

akdinde ücret-i mislin vacib olmasının nedeni, icare'nin menfaatlerin satışı olmasıdır. Bunu daha önce belirtmiştik. Akid fasid olduğunda, aralarında tayin edilmiş olan ücreti vermek gerekmez, çünkü o ücret ancak akidle beraber verilir. Akid fasid olduktan sonra ittifak edilen ücret de yok sayılır. Menfaat da satılan mal gibidir; eğer menfaat elde edilmişse, onun bedelini vermek vacib olur ki bu da ücret-i misildir.

Kiralanan Malın Tazminatı

Bir kişi veya bir araba kiralyan kişi, kiraladığı kişi veya mal telef olursa veya kusurlu hale gelirse -bu ister ondan istifade ederken olsun, ister ondan önce veya sonra olsun- onun zamini olmaz. Bunun nedeni, onu hakkıyla kabzetmesidir. Zira ancak onu kabzetmekle ondan istifade edebilir. Akdin amacı da ondan elde edilen menfaattir. Kiralanan mal kiracının elinde emanettir, kiracı onu kullanırken herhangibir aşırılık göstermemiş veya onu korumada kusur etmemiş ise, kiraladığı mala zamin olmaz. Meselâ mesken için kiralan evde yangın çıkar da ev yanarsa, yangın da evde yakılması âdet olan bir ateş sebebiyle ihmal ve kusur olmaksızın çıkmışsa, kiracı o yangının zararlarına zamin olmaz. Fakat yangın, evde yakılması normal olmayan bir ateş sebebiyle -meselâ demircilik yapmak için ateş yakmış da- yangın çıkmışsa, kiracı yangının zararını ödemek zorundadır. Çünkü evi, kiraladığı amaç dışında kullanmıştır. Kiracı, ihmal ve kusur nedeniyle çıkan yangının da sorumlusudur; zararını ödemesi gerekir. Meselâ yatarken sobayı yanık bir şekilde bırakmış da yangın çıkmışsa, yangının zararını ödemek mecburiyetindedir. Çünkü yatarken sobayı yanar vaziyette bırakmak, ihmal ve kusurdur. Ayrıca bu, halk arasında mutad olanın hilafına olduğu gibi şer'an da yasaktır. Zira Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

Uyuyacağınız vakit evlerinizde ateş bırakmayınız.[146][10]

Ebu Musa şöyle anlatıyor: Bir kere Medine'de geceleyin sahibinin içinde ikamet ettiği bir ev yandı. Yangın felaketine uğrayan ev halkının hali Rasûlullah'a haber verilince, Rasûlullah şöyle buyurdu:

Şüphe yok ki bu ateş sizin için ancak bir düşmandır. Bu nedenle uyumak istediğiniz zaman ateşi söndürünüz.[147][11]

Kiracı, ateşi çocukların oynayacakları bir yerde bırakır da yangın çıkarsa, yangının zararını öder. Kötü kullanması sebebiyle kiraladığı mala gelen zararı da ödemek zorundadır. Meselâ binmek için bir araba kiralayıp

haddinden fazla hızlı sürerse, tehlikeli yollarda kullanırsa ve araba da zarar görürse, arabayı kiralayan kişi zararı karşılar. Korumasında kusur gösterir de kiraladığı mal zarar görürse yine zararı ödemek mecburiyetindedir. Meselâ kiraladığı arabayı yolun ortasına bırakırsa veya emin olmayan bir yere bırakırsa, orada da bekçi yoksa arabaya bir zarar geldiğinde zararı öder. Fakat arabayı halkın park ettiği bir yere bırakır da araba orada zarara uğrarsa, kiracı bu zararı ödemek mecburiyetinde değildir. Kiralanan malın kira müddeti bittikten sonra -ister kullansın ister kullanmasın- sahibine teslim etmeden önce mala bir zarar isabet ederse, kiracının zararı karşılaması gerekir. Ancak kira müddeti biten malı sahibine teslim etme imkânı bulamazsa, malı da kullanmıyorsa, mala isabet eden zararı ödemesi gerekmez.

Ecir'in Tazminati-Zamam

Ecir, has ve müşterek olmak üzere iki çeşittir.

1. Ecir-i Has

Ecir-i Has kiracının bir müddet zamanla bir iş hususunda bir kişiyle anlaşma yapmasıdır -o zamanda meydana gelen menfaat kiracının hakkıdır- veya kiracının, belli bir iş yapması için, bu işle beraber başkasına iş yapmama şartı koşmaksızın bir kişiyle anlaşma yapmasıdır. Meselâ fabrikada çalışan işçiler, terziler, boyacılar, inşaatçılar, marangozlar ve müstecirin ecri altında çalışanlar ellerindeki aletleri kasden bozup kırmazlarsa, ihmalkârlık göstermezi erse zamin olmazlar. Ancak ellerinin altında bulunan aletler üzerinde veya yaptıkları işte ihmalkârlığın sınırlarını aşarlarsa veya kasden bozarlarsa ya da aletleri korumakta kusur gösterir -lerse ve işin tabiatı bakımından gerekli titizliği göstermezlerse zamin olurlar. Çünkü kiracının eli, hükmen kendisi için yapmakta olduğu işin üzerinde sayılır. İşçi ücret karşılığında zenaatını icra etmek için onunla anlaşmıştır ve dolayısıyla o vekilinin yardımcısı mesabesindedir.

2. Ecir-i Müşterek

Ecir-i Müşterek kiracının belli bir işi birlikte yapmak üzere başkasıyla anlaşma yapmasıdır. İş bittiğinde ücrete hak kazanır. Kiracının, benzeri bir iş için birçok kimseyle anlaşması veya birkaç iş için aynı kişiyle an-' laşması mümkündür. Anlaşma yapılan kişi veya kişüer işlerini genellikle evinde veya dükkanında yaparlar. Terzi, boyacı, ütücü," hamal, tamirci gibi ücretliler -fakihler bunlara sanatkârlar adını verirler- ellerindeki aletleri korumak hususunda ihmalin sınırlarını aşmaz ve titizlik gösteriri erse,

onların zamini olmazlar. O mallar, kiracının elinde emanettir, onu korumayı tatavvu olarak almış bulunuyor. Ücret ise korumanın değil, çalışmanın karşılığıdır. Ayrıca ücretlinin malı alıp kullanması, müstecirin menfaati içindir. Bu bakımdan ihmal ve kusur göstermedikçe zamin olmaz.
Ebu Hanife'nin arkadaşlarından Ebu Yusuf ve İmam Muhammed (r.a) 'Müşterek ecir, elinin altındaki malı telef ederse zamin olur. Ancak malın helaki, yangın ve su baskını gibi genel bir sebepten olursa ve ondan da korunma imkânı yoksa zamin olmaz. Fakat korunma imkânı olan sebeplerden ötürü mal helak olursa, zamin olur' demişlerdir.
Onların amacı halkın maslahatını korumaktır. Çünkü sanatkârlar kendilerine teslim edilen malların zamini olmazlarsa, onları korumakta gevşek davranırlar, onları korumak hususunda itina göstermezler. Halkın da onlara ihtiyacı vardır. Bu durumda halkın maslahatı gereği, onları zamin kılmak uygun olur. Zira onları zamin kılmak, onları halkın mallarını muhafaza etmeye sevkeder.
Günümüzde Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'İn bu görüşüyle amel etmek daha uygundur.

İcare'nin Sona Ermesi

İcare ve hükümleri bazı durumlarla sona erer ki bunları şöyle sıralayabiliriz:
1. Feshetmekle .
İcare akdi tamamlandıktan sonra, taraflardan biri onu özürsüz olarak feshedemez. İcare akdinin feshedilmesi ancak şu sebeplerle olur:
.a. İcare edilen malın helak olması
Belli bir evi veya arabayı kiraladıktan sonra, ev yıkılır, istifade edilmeden önce araba kaza geçirirse icare akdi fesholunur. Çünkü üzerinde akid yapılan ev yok olmuş, araba kendisinden istifade edilmeyecek duruma gelmiştir. Bu da kiralanan malın telef olması gibidir. Fakat kiralanan maldan bir müddet istifa edildikten sonra mal telef olursa veya istifade edilemeyecek duruma gelirse, telef olduğu veya istifade edilemeyecek duruma geldiği andan itibaren icare fesholur, mal sahibi kullanılan zaman için ücret-i misil alır. Ancak üzerinde,ittifak ettikleri kira parasından kullanılan zamanı düşer. İcare, zimmet icaresi ise, meselâ bir kişi zimmette olan bir araba ile kendisini muayyen bir yere götürmek üzere

araba sahibiyle icare akdi yapmışsa, araba sahibi de arabayı getirip hazır ettikten sonra araba kaza geçirip kullanılmayacak hale gelmişse, icare akdi fesholunmaz. Bu durumda arabasını kiraya veren kişi, başka bir araba temin etmek mecburiyetindedir. Burada arabadan bir müddet istifade edilmiş olması hükmü değiştirmez. Çünkü kendisi için akid yapılan arabanın kullanılmaz hale gelmesinden dolayı akid fesholunmamıştır.
Zira akid belli bir araba üzerine yapılmamıştır. Akid, zimmete bağlı olan bir araba için yapılmıştır, arabayı değiştirmek her zaman mümkündür. Ücretle tutulan kişi de kiraya verilen mal gibidir. Meselâ belli bir kişi bir iş yapmak üzere kiralanır da o kişi akidden sonra ölürse veya işi yapamayacak derecede hastalanırsa, icare akdi fesholunur. Fakat icare, zimmet icaresi olursa, kiralanan kişi o işi yapacak başka bir kişiyi getirirse, kişinin ölmesi veya hastalanmasıyla icare akdi fesholunmaz. Çünkü başka biri vasıtasıyla da olsa işin yapılması mümkündür.
b. Kiralanan malı, zamanında teslim etmemek
Kiralanan şey bizzat malın kendisi ise ondan istifade etmek de bir müddete bağlıysa, müddet bittiği halde mal kiracıya teslim edilmemişse, icare akdi fesholunur, çünkü kendisi için akid yapılan mal kabzedilme-den önce fevtolmuştur. Zimmet icaresinde de durum budur; yani malını kiraya veren kişi, üzerinde anlaşılan vakitte malı teslim etmemişse icare akdi fesholunur. Ancak kiraya verilen malın belli bir müddet içinde teslim edilmesi şart değilse, ondan istifade etmek de belli bir zamana mahsus değilse, kiracının da o malı belli bir vakit için kiralamakta özel bir amacı yoksa, icare akdi fesholunmaz. Zira bu ertelenmiş bir borç gibidir. Nitekim sahibi, kiraya verilen malı, kira süresinin bir kısmı geçtikten sonra getirip hazır etse, akid geçen zaman yüzünden fesh olmaz. Kiralayan kişi geri kalan zamanı kabul edip etmemekte muhayyerdir; yani isterse kabul eder ve ücretini verip onu çalıştırır. Menfaat belli bir işle sınırlıysa ve işin yapılacağı kadar bir zaman geçmesine rağmen hâlâ kiralanan şey teslim edilmemişse, yine icare akdi feshedilmez; zira akid zamana değil, menfaate bağlıdır. O menfaati elde etmek imkânsız hale gelmediği için icare akdi feshedilemez.

İcare Akdini Feshetmeyen Durumlar

a. Kiraya verilen malın, kiraya veren kişinin mülkünden çıkması icare

akdini feshetmez.
Meselâ evini bir sene müddetle kiraya veren kişi, sonra evini hibe ederse veya satarsa, icare akdi fesholunmaz. Çünkü icare akdi, menfaat üzerinedir, malın satılması menfaate mani değildir. Evin satılması veya hibe edilmesiyle evin mülkiyeti başkasına geçer, fakat evin menfaati ona geçmez. Evden istifade hakkı müddeti sona erene kadar kiracıya aittir, kiracının müddeti bittikten sonra ev, yeni sahibine teslim edilir. Fakat evi alan kişi, evin kirada olduğunu bilmiyorsa veya evin kirada olduğunu bilmekle beraber kira müddetlini bilmiyorsa, alışveriş akdini feshedebilir.
b. İcare akdi yapan kişilerden birinin veya her ikisinin ölmesiyle icare akdi fesholunmaz.
İcare
Bu durumda akid, müddetinin sonuna kadar devam eder, çünkü bu, alışveriş akdi gibi lüzumlu olan bir akiddir. Ölen kişinin yerine varisi geçerek malın menfaatini alır.
c. Kendisi için akid yapılan malın dışındaki bir özürden dolayı da icare akdi fesholunmaz.
Meselâ şoförü olduğu arabasını kiraya veren kişi hastalanır da kiracıyı va'dettiği yere götüremeyecek duruma gelirse, icare akdi fesholunmaz. Çünkü başka bir şoförle de arabadan istifade etmek mümkündür. Sefere çıkmak için bir araba kiralayan kişi, sefere çıkamazsa veya bir evi kiralar da sonra sefere çıkmak zorunda kalırsa, icare akdi fesholunmaz. Çünkü kendisi için akid yapılan malda bir eksiklik meydana gelmemiştir; malı kiralayan kişi, ondan istifade etmek üzere kendisine bir vekil tayin edebilir.

Kendisi İçin Akid Yapılan Menfaatin Elde Edilmesi

İcare akdi, kendisi için akid yapılan menfaat elde edildikten sonra hükmen sona erer; yani menfaatin elde edilmesi bir çalışmaya bağlıysa, bir zamana bnğlıysa, çalışma tamamlandıktan, zaman geçtikten sonra icare akdi sona erer. Kiracı, kira müddeti bittikten sonra malı kullanırsa, onun ücret-i mislini vermek mecburiyetindedir. Kendisi için akid yapılan menfaat elde edildikten sonra, maldan ne kadar istifade edilirse o kadar ücret-i misil verilir ve malın da zamini olur. Çünkü malı, akidsiz olarak kullanmıştır. Bir arazi belli bir ekin ve belli bir müddet için kiralanır da müddet bittiği halde ekin biçilecek hale gelmezse, arazi sahibinin 'Ekinini

arazimden kaldıracaksın1 diye kiracıyı zorlaması doğru değildir. Zira burada kiracının zararı sözkonusudur. Ancak kiracı, o fazla müddet için ücret-i misil verir. Fakat arazinin zamini olmaz, çünkü araziyi kullanmada saldırganlık sözkonusu değildir.

İcare Akdindeki Muhayyerlikler

1. Hıyar'ul-Meclis ve Hıyar'uş-Şart
İcare akdinde hıyar'ul-meclis ve hıyâr'uş-şart sözkonusu değildir. Zira icare akdi; mallarla değil, malların menfaati eriyle ilgili olduğundan aldaima içeren akidlerdendir. Akid esnasında ise bu menfaatler bulunmamaktadır. Ayrıca bu muamele, halkın bu muameleye olan ihtiyacı nedeniyle meşru kılınmıştır. Muhayyerlik bulunması da bir bakıma halkın aldatılması sayılır. Bu nedenle icare akdinde muhayyerlik yoktur. Eğer icare akdinde muhayyerlik olursa, aldatmanın yanma ikinci bir aldatma daha getirilmiş olur. Oysa birden fazla aldatma olması halinde akidlerin sahih olmadığı herkesin malumudur.
2. Hıyar'ul-Ayb (kusur nedeniyle muhayyerlik)
Kusur nedeniyle muhayyerlik, ayn'ın bizzat kendisinde sabit olur. İcara (kiraya) verilmiş ayn'da bir kusur meydana gelirse ve bu kusur da ayn'ın menfaatini azaltırsa, meselâ kiraya verilen arazinin suyu kesilirse veya kiraya verilen arabanın tekerleri çalışmazsa, malını kiraya veren kişi de bu kusurları ortadan kaldırmazsa, kiracı isterse akdi devam ettirir, isterse de fesheder. Ancak bu arada geçen zaman, ücret ödemeyi gerektiren bir zamansa akidde belirtilen ücretin, o zaman dilimine düşen miktarını vermek mecburiyetindedir.
Zimmetteki icarda ise ayıb (kusur) nedeniyle muhayyerlik sabit olmaz. Meselâ kişi bir ayn'ı' kiraya verir, ayn'ı alan şahıs da zimmette kasdedilen menfaatleri ondan sağlarsa, sonra ayn kusurlu hale gelirse, ayn'ı kiraya veren kişinin, onun yerine başka bir ayn getirmesi vacib olur. Çünkü zimmette olan akid, sağlamlık sıfatıyla kayıtlıdır. Malını kiraya veren kişi ise sağlam mal getirmemiştir. Malı kiralayan kişi, getirilen mala razı olmazsa, zimmette takarrür eden yerine dönüşür;- zimmetteki akid fesholunur.
Malını Kiraya Veren Kişiyle Kiracının, Malın İade Edilmesi veya Telef Olması Hususunda İhtilaf Etmeleri

A. Malın Telef Olması Hususunda İhtilaf Etmeleri

Kiraya verilen mal telef olsa veya kiracının dindeyken kusurlu hale gelse, kiracı da malın semavî bir afetle telef olduğunu veya normal bir şekilde çalıştırırken kusurlu hale geldiğini iddia etse, buna karşılık mal sahibi de malın, kiracının malı korumada ihmal göstermesi veya normalin dışında çalıştırması nedeniyle telef olduğunu veya kusurlu hale geldiğini iddia etse, yeminle beraber kiracının sözüne itibar edilir. Zira malını kiraya veren kişi, kiracının saldırgan olduğunu iddia etmekte, kiracı ise bunu inkâr etmektedir. Burada aslolan, saldırganlığın bulunmaması, zimmetin tazminattan beri olmasıdır. Bu bakımdan asl'a yapışan kişinin sözüne yeminle beraber itibar edilir.

B. Malın İade Edilmesi Hususunda İhtilaf Etmeleri

Malını kiraya veren kişi ile kiracı, malın iade edilip edilmediği hususunda ihtilaf ederlerse, meselâ kiracı, kiraladığı hayvanı mal sahibine iade ettiğini iddia ederse, mal sahibi de bunu inkâr ederse, yeminle beraber mal sahibinin sözüne itibar edilir. Çünkü kiracı, menfaatlenmek için malı kiralar. Burada aslolan malın iade edilmemesidir. Kiracı, malı iade ettiğini iddia etmektedir. Bu durumda asl'a yapışarak malın iade-edildiğini inkâr eden kişinin sözü, yeminle beraber kabul edilir.

CEALE

Ceâle'nin Tarifi

.
Lugatta ceâ/e, kişinin herhangi birşeyi yapma karşılığında herhangi bir kişiye tayin etiği mal demektir.
Ceâle'nin ıstılahı mânâsı ise kişinin, belli bir çalışma karşılığında malum olan bir parayı vermeyi kendisine vacib kılmasıdır.
Bu çalışma, belli bir kişi tarafından da, belli olmayan bir kişi tarafından da gerçekleştirilebilir. İleride celâle'nin rükünlarından bahsederken bunlar daha açık olarak izah edilecektir.

Ceâle'nin Meşruiyeti

Ceâle meşrudur, Ebu Said eî-Hudrî'nin rivayet etiği şu hadîs-i şerif de buna delâlet etmektedir: Hz. Peygamber'in ashabından bir grup yolculuğa çıktılar, bir Arap kabilesinin yanında gecelediler. Onlardan kendilerini misafir etmesini istediler, fakat onlar misafir etmedi. O gece kabilenin reisini yılan ısırdı, her ne yapütarsa bir faydası olmadı. Onlardan bazıları dediler ki: 'Yakınımızda geceleyen şu gruba gidelim, belki onların bildiği bir tedavi yolu vardır'.
Bunun üzerine ashabın yanma gelerek reislerinin yılan veya akrep tarafından ısınldığım, ellerinden gelen herşeyi yaptıkları halde hiçbir netice elde edemediklerini söylediler ve onlardan reislerini tedavi edip edemeyeceklerini sordular. Sahabîlerden biri dedi ki; 'Evet, tedavi edebiliriz. Ancak bizi misafir etmediğiniz için karşılığında bir mal vermedikçe tedavi etmem'..
Böylece bir bölük koyun üzerinde anlaştılar. O sahabî, onlarla beraber gitti, Fatiha Sûresi'ni okuyarak yılanın veya akrebin ısırdığı yere tü-kürdü. O kişi, sanki bağh bulunduğu ipten kurtulmuş gibi sapasağlam oldu, hiçbir acısı kalmadığı halde yürüyüp gitti. O kişiler, üzerinde anlaşılan koyunları (ceâlelerini) verdiler. Sahabîlerden bir kısmı dedi ki: 'Bunu aramızda taksim, edelim'. Bu işi yapan kişi ise şöyle dedi: 'Hayır!
Peygamber'e gidip hâdiseyi anlatıp onun ne diyeceğine bakmadan olmaz'.
Rasûlullah'a gelerek hâdiseyi anlattıklarında, Rasûlullah (s.a) şöyle dedi: 'Fatiha'nın böyle bir faydası olduğunu nereden öğrendin?' Daha sonra

Hz. Peygamber söyle buyurdu: 'İsabet etmişsin. Koyunları aranızda taksim edin, bana da bir pay ayırın'.148[1]
Hz. Peygamber'in bu sözü, onların yaptıklarını kabul ettiğine ve ceâle'nin meşruiyetine delildir.
Şu ayet-i kerime de bunu teyid etmektedir:
Dediler ki: 'Melikin su tasım kaybettik, onu getirene bir deve yükü (mükâfat) var. Ben buna kefilim'.
(Yusuf/72)
Her ne kadar bu hüküm bizden önceki şeriatlarda vârid olmuşsa da bizim şeriatımızda bunu destekleyen deliller vardır. Nitekim yukarıda naklettiğimiz hadîsten bu mânâ anlaşılmaktadır.

Ceâlenin Meşruiyetinin Hikmeti

Ceâle'nin meşru kılınmasının sebebi, insanların zor durumda kaldıklarında ona ihtiyaç duymalarıdır. Zira kişi bazen bir şeyini kaybeder ve kendiliğinden onu arayıp bulup kendisine getirecek kimseye de rastlamaz. İnsanlar mecburiyet nedeniyle ve üstesinden gelemedikleri bu tür işler karşısında kalabilirler. O işin üstesinden gelmeleri muhtemel kişilerin ise paraya ve mala ihtiyaçlarının olması ise gayet tabiidir. İşte bu ihtiyaç ve maslahat nedeniyle ceâle meşru kılınmıştır.

Ceâle'nin Rükûnları

Ceâle'nin dört rüknü vardır:
1 Akid yapanlar
2. Siga .
3. Çalışma
4.Çalışmanın karşılığı olarak verilen para veya mal

1. Akid Yapan İki Kişi

Onlardan biri, çalışma karşılığında ceâleyi kendisine vacîb kılan kişidir. Bu kişinin âkil, baliğ ve reşid olması şarttır. Diğer kişi ise, işi (çalışmayı) yapacak olan kişidir. O kişi işi yaptığında ceâle'yi haketmiş olur. Bu kişinin, belirli bir kişi olması şart değildir. Meselâ malı çalınan kişi 'Çalınan arabamı getirene şu kadar mal vereceğim' dediğinde, arabayı kimin getireceğini bilmemektedir. Arabayı kim getirirse -meçhul de olsa- ceâle'yi

hakeder.

2. Siga

- '

Siga., para karşılığı yapılması istenen işe izin verilmesine delâlet eden lafızdır. Meselâ kişinin 'Çalınmış olan arabamı geri getirene şu kadar para vereceğim' demesi, veya kişinin, bir doktora 'Hastamı tedavi edip sağlığına kavuşturursan sana şu kadar para veririm' veya bir öğretmene 'Oğluma okuma vey yazmayı öğretirsen sana şu kadar para vereceğim' gibi lafızlar kullanması sigadır. İşi yapan kişinin bunu kabul etmesi şart değildir. Zira işi yapan kişi meçhul olsa da ceâle geçerlidir. İşin yapılması, ceâle'nin geçerli olması için yeterlidir.

3. Çalışma

Bu çalışma, mal sahibinin ceâle'ye hak kazanmak için şart koştuğu çalışmadır ki bu da yukarıdaki örneklerde olduğu gibi çalman malı geri getirmek veya çocuğa okumayı-yazmayı öğretmek veya hastayı tedavi edip sağlığına kavuşturmaktır. İcare'deki menfaat gibi amelin malum olması şart koşulamaz ve.amel meçhul olsa da, yani zaman ve çalışmayla sınırlanmamış olsa da ceâle sahihtir.
Ceâle, bir fiil veya bir zamanla sınırîandırılsa da, sınırlandırılmasa da sahihtir. Zira çalınan malı geri getirmek, çocuğa okumayı-yazmayı öğretmek bazen uzun, bazen kısa, bazen zor ve külfetli, bazen de kolay olabilir. Bütün bunlar, yapılan işin kıymeti bakımından meçhul olablir. Ancak ihtiyaç nedeniyle affedilmiştir (hoşgörülmüştür).

4. Mal Sahibinin, Çalışmanın Karşılığı Olarak Kendisine Vacib Kıldığı Para veya Mal

Çalışmanın karşılığı olarak tayin edilen malın malum olması şarttır. Çünkü bu akid, karşılıklı ivaz akdidir. Bu akid, meçhul bir ivazla caiz olmaz. Mal sahibi, kaybolan malını geri getiren kişi için meçhul bir ceâle şart koşarsa, akid fasid olur. Ancak işi yapan kişi, ücretin mislini hakeder. Zira sahih olması halinde belli bir malın vacib olduğa her akdin, fasid olması durumunda misli vacib olur.

Ceâle'nin Hükümleri

1. Bu akid, caiz olmakla birlikte lâzım değildir.
Çünkü hem mal sahibi, hem de işi yapacak olan kişi dilediği anda -diğer taraf razı olsa da olmasa da, bilse de bilmese de- bu akdi feshedebilir. İvaz sebebiyle akid meçhul bir amel üzerinedir ve bu nedenle taraflardan herbiri için akdin feshi caizdir. Eğer âmil akdi feshederse -birşey yapmış olsa da- hakkını kaybetmiş olur. Çünkü ceâle, iş bitirildiğinde hakedilir. İşi yarıda bıraktığı için hakkı sakıt olmuştur. Zira kişi, ancak işi yaptıktan sonra ceâle'yi haketmiş olur. Şayet iş sahibi -işe başlamadan önce- akdi feshederse, birşey vermesi gerekmez. Çünkü fesh çalışanın menfaatine zarar vermeden önce gerçekleşmiştir. Ancak işe başlandıktan sonra feshederse, yapılan işe mukabil ücret-i misil vermesi gerekir. Çünkü şart-ı ivaz sebebiyle çalışanın menfaatinin bir kısmına zarar vermiştir ve ücretini de ödemesi gerekir.
2. Kişi, ceâle'yi ancak mal sahibinin izninden sonra hakeder.
Meselâ mal sahibi 'Kaybolan falan malımı bulup getirene şu kadar para vereceğim1 dese, bir kişi onun iznini almadan aramaya başlasa Ve kaybolan malı bulup getirse, ceâle'yi almaya hak kazanamaz. Nitekim kayıp bir malı bularak sahibine teslim eden veya birisinin çocuğuna kendiliğinden okumayı-yazmayı öğreten kişi hiçbir ücret talep edemez; zira menfaatini bir bedel olmaksızın bağışlamış olacağından birşey haketme-miştir. Mal sahibi, bir kişiye çalışma izni verirse, o işi çalışma izni almayan bir başkası yaparsa -o kişi halk arasında böyle işleri yapmakla tanınsa bile- hiçbir karşılık talep edemez. Çünkü mal sahibi ona herhangibir şey vermeyi tekeffül etmemiş, o da herhangibir şey alacağını söylememiştir. Bu bakımdan onun çalışması teberru kabul edilir.
3- Çalışan kişi, ceâle yoluyla tayin edilen ücrete ancak işi bitirdikten sonra müstahak olur.
Meselâ bulunup sahibine teslim edilmesine bağlı olan ceâle, kişinin maiı bulup sahibine teslim etmesinden sonra veya bir çocuğa okumayı-yazmayı öğretmeye bağlı olan ceâle, kişinin çocuğa okumayı-yazmayı öğretmesinden sonra hak edilir.
Çalışmaya birden fazla kişi katılırsa, -bazıları diğerlerinden fazla çalışmış olsa da- ücret, aralarında eşit şekilde taksim edilir. Zira herbirinin yaptığı işe nisbeüe ceâle tevzi edilene kadar, amel tesbit edilemez.
4. Çalışma sona ermeden önce ceâle'de artırma veya eksiltme

yapmak caizdir.

Meselâ mal sahibi, bir kişiye 'Şöyle şöyle yaptığın takdirde sâna on dinar vereceğim' dedikten sonra 'Bu işi yap sana 20 dinar vereyim' veya 'Bu İşi yaptığında sana 5 dinar vereceğim' derse, yaptığı eksiltme veya artırma geçerli olur. Ancak bu eksiltme veya artırmanın, kişi çalışmaya başlamadan önce yapılması şarttır. Mal sahibi, kişi çalışmaya başladıktan sonra eksiklik veya fazlalık yaparsa, çalışan kişiye ücret-i misil verilir. Çünkü ikinci, birincisini feshetmiştir. Çalışma esnasında ceâie akdi fes-holduğunda ücret-i misil'e dönülür. Mal sahibi, işe başlanmadan önce eksiklik veya fazlalık yaparsa, çalışacak muayyen kişi de bundan haberdar olmazsa veya ilgili kişiye bildirilmemişse -en kuvvetli görüşe göre- çalışan kişiye ücret-i misil verilir.

5. Mal sahibi ile çalışan kişinin ihtilaf etmesi.

Mal sahibi ile çalışan kişi ceâle'nin şartında ihtilaf ederlerse, meselâ çalışan kişi 'Şu iş karşılığı şu kadar paranın ceâle olarak verileceği hususunda anlaşLık' derse, mal sahibi de 'Ben böyle bir şart koşmadım' derse, burada yeminie beraber mal sahibinin sözüne itibar edilir. Çünkü aslolan. şartın olmamasıdır. Zira çalışan kişi, hem tazminat iddia ediyor, hem de ihtilaf ediyor.. Asi ise mal sahibinin yanındadır. Dolayısıyla da yeminle beraber onun sözüne itibar edilir. Ceâle'nin şart olduğu bir çalışmada ihtilaf etmeleri halinde de durum böyledir. Meselâ mal sahibi 'Ben ücreti, çalınmış olan otomobilimin geri getirilmesi şartıyla tekeffül ettim' dese, çalışan kişi de 'Hayır, sen zayi olan falan malının geri getirilmesi şartıyla ücreti tekeffül ettin' dese veya kişi 'Bu İşi ben yaptım' dese, mal sahibi de 'Hayır, sen yapmadın, falan kişi yaptı' dese, her iki durumda da yeminle beraber mal sahibinin sözüne itibar edilir. Çünkü çalışan kişi, aslı meydanda bulunmayan birşey üzerine yapılan akidde ceâle'nin şart koşulduğunu, kişinin zimmetinin bu şartla meşgui olduğunu iddia etmektedir. Oysa aslolan beraat-ı zimme'dir. Mal sahibi ile çalışan kişi ceâle'nin miktarında veya cinsinde ihtilaf ederlerse, meselâ çalışan kişi 'Bana 1000 dirhem vermeyi şart koştun' dese, mal sahibi de 'Ben 500 dirhem vermeyi şart koştum' dese veya çalışan kişi '10 dinarı şart koştun' dese, mal sahibi de '10 dirhemi şart koştum' dese, her ikisi de yemine davet edilir, yemin ettiklerinde ikisinin sözü de düşer.

Mal sahibi ile çalışan kişi, çalışma hususunda ihtilaf ederlerse, meselâ çalışan kişi 'Sadece çalışma karşılığı olarak bana şunu şart koştu' dese, mal sahibi de 'Bu çalışma üzerine şu şartı koştum'.dese, yine aynı şekilde

her ikisine yemin teklif edilir, yemin ettiklerinde ikisinin de sözü düşer.
Ceâle'nin İcare'den Ayrıldığı Hususlar Ceâle birkaç noktada icare'den ayrılır:

1. Ceâle'de, meçhul bir çalışma caizdir. İcare'de ise çalışmanın belli olması gerekir.

2. Ceâle'de muayyen olmayan işçiyle çalışma caizken, icare'de değildir.

3- Ücretle çalışan kişinin işi-kabul etmesi gerekir. Fakat ceâle'de, çalışanın kabul etme şartı yoktur.

4. Kişi, ancak işi bitirdikten sonra ceâle'yi hak eder. Ceâle'nin, iş bitmeden önce verilmesi şart koşulursa, akid fasid olur. İcare'de ise, ücretin iş bitmeden önce verilmesini şart koşmak caizdir.

5. Ceâle -yukarıda da belirttiğimiz gibi- caiz olan bir akiddir. (Yani taraflardan biri istediği anda onu feshedebilir). Ücret karşılığı yapılan çalışma akdi (icare) ise lüzumlu bir akiddir. (Yani taraflardan biri, diğerinin rızasını almadan akdi feshedemez).

SULH

Sulh'un Tarifi

Lugatta sulh nizayı kesmek, hasımların arasını bulmak ve onları ba - rıştırmak anlamına gelir.
Şer'î ıstılahta ise sulh, nizayı kaldıran, barışı sağlayan bir akiddir. Sulh'un Meşruiyeti
Sulh, caiz ve meşrudur. Bazen de mendub olur. Allah Teâlâ sulh'un bir hayır olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:
Sulh hep hayırdır. (Nisa/128)
Bu ayet, sulh'un meşruiyetinin delilidir. Çünkü hayır olan herşey, Allah'ın şeriatında meşru, şerr olan herşey de yasaktır. Nitekim Allah Teâiâ şöyle buyurmaktadır:
Onların fısıldaşmalarının çoğunda hayır yoktur;, ancak sadaka vermeyi veya bir mâruf işlemeyi veya insanların arasını düzeltmeyi emreden başka. Kim bunu Allah'ın rızasını arayarak yaparsa, yarın biz ona büyük bir ecir (mükâfat) vereceğiz. (Nisa/114)
Sulh'un meşruiyeti hususunda Kur'an-ı Kerim'de bulunan diğer delilleri ileride zikredeceğiz. Sünnet de sulh'un meşruiyetine delâlet etmektedir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
Haramı helâl, helâli haram kılmadığı müddetçe müslümanlar arasında sulh caizdir.[149][1]
Hadiste müslümanlar lafzının özellikle zikredilmesinin sebebi, hi-tabda kastedilenler taglîben onlar olduğu içindir. Ayrıca gayri müslimlerin tâbi olmak durumunda bulunduğu hususlar müstesna, Allah Teâlâ'nın şeriatına uymakla mükellef olanlar da onlardır..
Tüm müslümanların her asırda sulh'un meşru olduğunda ittifak ettikleri sabittir. Nitekim Hz. Ömer 'Sulh edinceye kadar hasımları geri çeviriniz. Çünkü meselenin hükmen fasledilmesi, kini miras bırakır'.
Hz. Ömer bu sözü, sahabîlerden bir cemaate söylemiş ve onlardan hiçbiri de buna itiraz etmemiştir.
Sulh'un meşru olduğunda icma-ı ümmet vardır. Sulh'un Hikmeti
İslâm; birlik, beraberlik, kardeşlik, yardımlaşma, tefrikayı ve sebeplerini ortadan kaldırma dinidir. Zira Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:
Hepiniz birden Allah'ın ipine sımsıkı tutunun, tefrikaya düşmeyin... (Âlu

îmran/103)
Allah'ın şeriatının, insanlara, hak sahiplerine, haklarının verilmesini emrettiğini müşahede ediyoruz. Çünkü hak sahibine hakkının verilmemesi -genellikle- husumete ve kavgaya sebep olur.
Bir de aranızda mallarınızı bâtıl sebeple yemeyin. İnsanların . mallarından bir kısmını bile bile günah ile yemek için o malları hâkimlere (rüşvet olarak) vermeyin. (Bakara/188)
Allah Teâlâ sulh ile haksız yere bir nefsi öldürmeyi bir araya getirmiştir. Çünkü sulh'un olmaması, genellikle ölüme neden olur.
Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda bâtıl (haksız ve gayr-ı meşru) bahanelerle yemeyin, kendi rızanızla yaptığınız ticaret olursa başka. Ve nefislerinizi de öldürmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir. (Nisa/29)
Hz. Peygamber, buğzu ve münazaayı menetmiş, bunların savaşa, -dolayısıyla insanları küfre döndürecek bir savaşa- neden olacağını bildirerek şöyle buyurmuştur:
Birbirinize buğz ve hased etmeyin. Sıla-yı rahmi kesmeyin. Ey Allah'ın kullan, kardeş olun![150][2]
Benden sonra küfre dönüp bazınız bazınızın başını vurmasın.[151][3]
Hz. Peygamber, halkı aralarındaki sevgi ve muhabbet bağlarını kuvvetlendiren faktörlere teşvik ederek ihtilaf ve ayrılıklardan sakındırmış, birbirlerine müsamahakâr davranmaya, sıla-yı rahim yapmaya davet edip şöyle buyurmuştur:
Allah o kişiden razı olsun ki sattığı zaman da müsamahakâr, aldığı zaman da müsamahakârdır. Borcunu öderken de müsmahakâr, alacağını isterken de müsamahakârdır.[152][4]
İnsanlar arasındaki husumetleri kaldırıp sulh halinde yaşamalarını sağlamak, İslâm'ın hedeflerinin başında geldiği için İslâm sulhu meşru kılarak insanları sulha teşvik etmiş ve onu hayrın sebebi kılmıştır. Her zaman ve mekânda ümmet için sulhta hayır vardır. Hz. Peygamber, iki miislümanın arasını bulup barıştırmak için yalan söymeye ruhsat vermiştir:
İnsanların arasını düzelten, bunun için hayırlı söz söyleyen ve hayırlı söz taşıyan kimse yalancı değildir.[153][5]

Sulh'un Çeşitleri

İslâm'da sulhun birkaç çeşidi vardır, hepsi de meşrudur;
1. İslâm devletinin başka devlette yaptığı sulh
Eğer onlar barışa meylederse sen de barışa yanaş, Allah'a tevekkül et. (Enfal/6l)
Hudeybiye sulhu, devletler arası bir sulhtur. Hz. Peygamber'in sîre-tinde bunun birçok misali vardır.
2. Müslümanlardan iki grup arasındaki sulh
Eğer mü'minlerden iki grup birbirleriyle savaşırlarsa aralarım düzeltin. (Hucurat/9)
3. Kan-koca arasındaki sulh
Kan-koca arasında bir anlaşmazlık çıktığında aralarında sulh icra edilir.
Eğer bir kadm kocasının aldmşsızhğmdan veya huysuzluğundan korkarsa, aralarında anlaşmaya çalışmalarında üzerlerinde bir günah yoktur. (Nisa/128)
4. Malî olmayan işlerde münakaşa eden iki kişi arasındaki sulh
Sehl b. Sa'd şöyle rivayet ediyor: Küba halkı kavga edip birbirlerine taşlar attılar. Hâdiseyi duyan Rasûlullah 'Haydi gidip onları barıştıralım' dedi.[154][6]
5. Malî muamelelerdeki sulh
Fakihler sulh babı sözüyle, bu kısım sulhu kasdederler. Sulhun diğer ' kısımları ise bablannın arasında zikredilecektir.

Muameledeki Sulh

Sulh bazen iki dava sahibi arasındaki muamelede cereyan eder. Bazen de müddet ile yabancı arasında cereyan eder. Her iki durumun da kendine mahsus hükümleri vardır:

Davacı ile Davalı Arasındaki Sulh

Sulh bazen davacı ile davalı arasında olur ki davalının hakkı ikrar etmesiyle gerçekleşir. Buna ikrarla beraber olan sulh denir. Sulh bazen davalı, iddiayı inkâr ettiği haide olur ki buna da inkârla beraber olan sulh denir. Şimdi ikrar ve inkârla beraber olan sulhun hükümlerini izah edelim.

İnkârla Beraber Olan Sulh

Bir kişi başka birisinde 1000 dirhem alacağı olduğunu iddia eder de o kişi bunu inkâr'eder, sonra da sulh yapılmasını isterse, böyle bir sulh caiz değildir. Böyle bir sulhun üzerine, sulh hükümleri terettüb etmez. Sulhun hükümleri -Allah'ın izniyle- ileride gelecektir.. Bu tür sulhun bâtıl olmasının sebebi, haramı helâl, helâli haram kılmasıdır ki bu, yukarıda geçen hadîsle yasaklanmıştır. Zira Hz. Peygamber'in 'Müslümanlar arasında sulh caizdir. Ancak haramı helâl helâli haram kılan sulh bundan müstesnadır' buyurduğunu nakletmiştik.
Müddeî (davacı) iddiasında yalancı olduğu halde sulh yapılırsa, bu sulh haram olur. Çünkü bu sulh haramı helâl kılan bir sulhtur ve bu da yasaktır. Eğer davacı iddiasında doğru oiduğu halde sulh yapılırsa, bu da haram olur, çünkü bu helâli haram kılan bir sulh olur ki yasaklanmıştır.

İkrarla Beraber Olan Sulh

İkrarla beraber olan sulh, bir kişinin başkasında alacağı bir malı olduğunu iddia etmesi ve bu hususta sulh yapmayı talep etmesidir. Böyle bir sulh caizdir, sulhun hükümleri onun üzerine terettüb eder. Davacının alacağının bizzat mal olması veya alacak olmasının ayrı ayrı hükümleri vardır:

a. Mal Hususunda Yapılan Sulh

Bazen malın bir kısmı üzerine sulh yapılır ki buna sulh-u hatîta denir. Bazen de üzerinde sulh yapılan mai davacının malından başka bir mal veya bir menfaat olur ki buna da sulh-u muaveze denir.

Sulh-u Hatîta

İddia edilen hak bir mal olursa, sulh da bu malın bir kısmı üzerine yapılırsa, meselâ iddia edilen hak bir ev olursa, sulh da davacının evin yarısını alması üzerine yapılırsa, davacı evin diğer yarısını davalıya hibe ' etmiş sayılır. Sulhun bu şeklinin hükümleri, hibenin hükümleriyle aynıdır. Çünkü burada hak sahibi, kendi hakkından bir parçayı davalının üzerinden düşürmüştür.

Sulh-u Muaveze

İddia edilen ve üzerinde sulh yapılan hak, bir mal olduğunda, davalı o

malın bedeli olarak davacıya başka bir mal vererek sulh yaparsa, bu caizdir. Meselâ iddia edilen hak, bir ev olursa, davalı da eve karşılık bir otomobil vererek sulh yaparsa, bu sulh caiz ve sahihtir. Bu tıpkı evin otomobil ile değiştirilmesi gibidir. Böyle bir sulhta, alışveriş hükümleri geçerlidir. Bunlar da para veya şer'an mal kabul edilen şeylerden olması gibi hükümlerdir. Burada da hıyar'ul-medis, hıyar'uş-şart; ve hiyar'ul-ayb geçerlidir. Alışverişi ifsad eden şeyler bunu da ifsad eder, alışverişte haram olan şeyler burada da haramdır. Bu şekilde yapılan sulhun her çeşidine sulh-u muaveze denir. Çünkü hak sahibi hakkının yerine başka birşeyi ivaz (bedel) olarak almaya razı olmuştur. Aldığı şeyin mal veya menfaat olması bunu değiştirmez. Sulh, başka bir malın menfaati üzerine olursa, meselâ iddia edilen hak, bir ev olursa, davalı da eve karşılık otomobilini bir sene kullandırmak üzere sulh yaparsa, bu icar hakkı olur. Burada icarın hükümleri cereyan eder. Eğer suih, iddia-edilen malın menfaati üzerine yapılırsa, meselâ dava konusu olan evin, davalı tarafından on sene kullanılması karşılığında sulh yapılıyorsa, bu âriyedir. Burada âriyenin hükümleri geçerli olur.

b. Borca Karşılık Yapılan Sulh

Bir kişi başka bir kişide 1000 dirhem alacağı olduğunu iddia eder, davalı da bunu kabul ederek sulh yaparlarsa, bu, borca karşılık yapılan sulh olur. Bazen üzerinde sulh yapılan miktar borcun bir kısmı olur ki buna sulh-u halita denir. Bazen de üzerinde suih yapılan bir mülk veya bir menfaat olur ki buna da sulh-u muaveze denir.
Sulh-u hatîta borçlu olan kişinin borcunu itiraf etmesi ve borcun belli bir kısmından vazgeçilmesi suretiyle yapıiân sulhtur. ıMeselâ davacı ile davalı 1000 dirhem borcun 500 dirheminin ödenmesi üzerine sulh yaparlarsa, bu sulh sahih olur.
Ka'b b. Mâlik'ten rivayet edildiğine göre Abdullah b. Ebî Hadrad ile bir alacağı yüzünden mescidde münakaşa ederler. Onların sesini duyan Rasûlullah odasının perdesini aralayarak 'Ey Ka'b1 diye seslenir ve Ka'b 'Buyur ey Allah'ın Rasûlüî' deyince, Hz. Peygamber, alacağının yansından vazgeçmesi için eliyle işaret eder. Ka'b'ın 'Vazgeçtim ey Allah'ın Rasûlü1 demesi üzerine Hz. Peygamber, Abdullah'a 'Kalk geri kalan borcunu öde' der![155][7]
Sulh; ibra, hat, iskat lafızlarıyla sahih olduğu gibi bu lafızlar olmadan da

anlaşma yoluyla sulh olur. Sulh, ibra ve benzeri lafızlarla olursa kabul şart değildir. Meselâ 'Ben onu 500 dirhemden ibra ettim' denildiğinde 'Kabul ettim' denmesi şart değildir. Fakat ibra'nın tahakkuk etmesi için şu şartların bulunması gerekir;

1. İbra eden kişi, ibra ettiği şey hususunda teberru, yetkisine sahip olmalıdır.

Velisi çocuğun yerine ibra edemez, çünkü çocuğun velîsi çocuğun malını teberru etmeye yetkili değildir.

2. İbra edilenin miktarı belli olmalıdır.

Meselâ 'Seni alacağın bir kısmından ibra ettim' demek yeterli olmaz. Ayrıca alacağın miktarı bilinmeden 'Alacağın 1/4'inden ibra ettim1 demek de kafi değildir.

3- İbra, bizzat mal olmayan alacaktan olmalıdır.

Alacak bir mal olur da sulh onun üzerine yapılırsa, ibra lafzını kullanmak sahih olmaz.

4. Bir şart ve zamana bağlı olmamalıdır.

Sulh lafzı kullanıldığında -sulhun diğer çeşitlerinde olduğu gibi-kabul şarttır. Meselâ '1000 dirhem yerine 500 dirhem üzerine sulh ediyorum' denildiğinde, karşıdaki kişinin 'Ben de kabul ettim' demesi şarttır.

İbra Edilen Kişinin Geriye Kalan Borcu Ödememesi

Alacaklı olan kişi borçluyu borcun bir kısmından ibra ettiği halde borçlu geriye kalan borcunu ödemezse, borç eski haline döner mi? En sahih görüşe göre borç eski haline dönmez. Alacaklının vazgeçtiği kısmı istemeye hakkı yoktur. Çünkü ibra etmek, zimmetten iskat etmektir. Ayrıca fıkıhta 'Sakıt dönüş yapamaz' şeklinde bir kaide vardır.

Bu nedenle alacaklı olan kişiler kullandıkları lafızlara dikkat etmelidir, İbra ve ibra mânâsına gelen gelen lafızlar kullanmamalıdırlar. Meselâ alacaklı olan kişinin borçluya 'Sendeki alacağımın şu kadarını müsamaha ettim' demesi, alacağından vazgeçmesi, alacağını borçlunun üzerinden düşürmesi anlamına gelir. Bu tür lafızları kullanan alacaklı, borçludan alacağını isteyemez. Borçlu olan kişinin İbra'yı kabul edip etmemesi hükmü değiştirmez. Alacaklının ibra ve benzeri lafızları öfkeli veya sevinçli halinde söylemesi de hükmü değiştirmez. Nitekim eşler bazen mehirden kalan alacaklarını bu şekilde ibra ederler.

Borçta Sulh-u Muaveze

Bu, davacının davalıda alacağı olduğunu iddia etmesi, davalının da bunu kabul ederek, borcu karşılığında bir mal vererek sulh yapmasıdır. Meselâ davacı 'Falan kişide 1000 dirhem alacağım vardır' der, davalı da bunu itiraf eder ve buna karşılık bir buzdolabı veya çamaşır makinesi vererek sulh yapar. Burada alışveriş hükümleri geçerlidir. Eğer davalı davacıya, alacağına karşılık evinde bir sene oturmasını teklif ederek sulh yapsaydı, burada da icare hükümleri geçerli olurdu.

Davacı ile Yabancı Arasında Sulh

Davacı ile yabancı arasındaki sulh şu şekildedir: Bir kişi başka birisinde alacağı olduğunu iddia eder. Fakat davalıdan başka biri davacıya gelerek sulh yapar. Bu tür sulhun birkaç şekli vardır ki bunlar yabancının davalıya yakınlık derecesine göre değişir. Her şeklin de kendine mahsus hükümleri vardır. Bu hükümleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Yabancının, davalının vekili olması.

Yabancı kişi davacıya gelerek 'Ben davalının vekiliyim, seninle sulh yapmak için geldim. O senin alacağını itiraf ediyor' derse, davalı da onun sulh konusundaki vekaletini kabul ederse, sulh sahih olur. Davalı, o kişinin vekaletini kabul etmezse, sulh- bâtıl olur.

2. Yabancının kendi adına sulh yapması.

Bu şu şekilde olur: Yabancı davacıya gelerek 'Alacaklı olduğunu iddia ettiğin kişi borçlu olduğunu kabul ediyor. Ben onun yerine şu kadar para vererek seninle sulh yapmak istiyorum' der. Bu şekildeki sulh, fuzuli olan şeyin satışı gibidir; yani bu, başkasının malını satmak veya bir malı sahibi olmayan kişiden almak gibidir. En sahih görüşe göre malı satılan veya malın kendisine satıldığı kişi kabul etmezse bu muamele bâtıldır.

3. Davalının inkâr etmesi, yabancının da onun inkârını reddetmesi.

Bu durumda yabancı kendi adına sulh yapmış sayılır ki bu,-gasbedi-len malı gasbedenden başkasına satmak hükmündedir. Eğer satınalan kişi o malı gasıbdan alabilecek güçteyse sulh sahih, alabilecek güçte değilse sulh bâtıldır.

4. Davalının İnkâr etmesi, yabancının da onun inkârının bâtıl olduğunu reddetmemesi ve davacının da dava konusu olan hakkından kendi adına vazgeçmesi.

Bu sulh bu durumda bâtıldır. Çünkü bu sulh, kişinin kendisince mülkiyeti sabit olmamış bir malı satın alması hükmündedir ki bu sahih olmaz.

Sulh'un Rükün ve Şartları

Her akdin rükûnları olduğu gibi sulh akdinin de rükûnları vardır, bunları şöyle sayabiliriz:
1. Akid yapan iki kişi
2. Siga
3. Kendisi için sulh yapılan mal
4. Üzerinde sulh yapılan mal

1. Akid Yapan İki Kişi

Bunlardan biri davacı, diğeri davalıdır. Davacı ve davalıda birtakım şartların bulunması gerekir:
a. Mükellef olmak
Davacı da davalı da mükellef olmalıdır. Çocuğun yaptığı sulh -çocuk isterse mümeyyiz olsun- sahih olmaz. Delinin yaptığı sulh da sahih. olmaz. Zira sulh bir akid, bir tasarruftur. Çocuğun ve delinin tasarrufu ise şer'an muteber değildir. Nitekim bunu daha önce de birkaç yerde belirtmiştik.
b. Malda tasarrufa yetkili olmak . .
Ancak çocuğun babası, dedesi veya vasisi çocuk adına sulh yapıyorsa, bu caizdir. Çünkü çocuğun babası, dedesi ve vasisi, çocuk adına onun malında tasarruf etmek yetkisine sahiptirler.
c. Sulhta açık bir zarar olmamalıdır
Yani sulh çocuk adına çocuğun velîsi tarafından yapılıyorsa, -çocuk ister davacı ister davalı olsun- çocuk için açık bir zarar olmamalıdır. Ancak çocuk davalı olursa, davacının da iddia ettiği hak hususunda delili bulunursa, çocuğun velîsi de sulh yaparsa ve bu sulh da çocuğun zararına olmakla beraber halk tarafından bu kadar zarar kabul edilen türden-se, akid sahih olur. Çünkü sulh, muaveze hususundadır. Çocuğun velîsi de tahammül edilebilen bir zarar ile sulh yapabilir. Fakat davacının iddia ettiği hususta delili yoksa, üzerinde sulh yapılan mal da tahammül edilebilen miktardan fazla ise sulh bâtıldır. Çünkü bu çocuğun malını teberru etmek gibidir. Çocuğun malını teberru etmek de çocuk için açık bir zarardır. Bu bakımdan çocuğun velîsi böyle bir mal üzerinde sulh yapamaz. Ancak velî kendi şahsî malı üzerinde sulh yaparsa caiz olur. Çünkü bu, çocuğa zararlı değil, faydalıdır. Ancak çocuğun velîsi davacı ise ve davalı da dava konusu olan malın bir kısmını teklif edip, bir kısmını

alırsa bakılır; eğer davacı olan velînin karşı tarafa borcu olduğuna dair , delil varsa, sulh yapması sahih değildir. Çünkü borçtan İskat teberrudur ve velî çocuğun malından teberruda bulunamaz. Ancak delil yoksa ve dava konusu malın değeri üzerinden veya az bir zararla sulh yapılırsa da sahihtir; zira bu, çocuğun malıyla alışveriş yapmak gibidir ve velî bunu yapabilir. Fakat fahiş bir zararla sulh yaparsa, bu sahih değildir, bu teberru olur. Oysa daha önce de söylendiği gibi velî teberru yapamaz.

2. Siga

Siga, sulh yapan iki kişinin icab ve kabulüdür. Meselâ davalının davacıya 'Borcum olan falan mal yerine, filan malımı vererek seninle sulh yapıyorum' demesi, davacının da 'Kabul ediyorum' veya 'Razı oldum' veya sulh ve rıza mânâsına gelen -daha önce zikrettiğimiz- lafızlar kullanması, icab ve kabuldür.

3. Kendisi İçin Sulh Yapılan Mal

Kendisi için sulh yapılan mal, davacının iddia ettiği ve davalıdan onun karşılığında bir mal veya menfaat üzerinde sulh yapmak istediği maldır. Kendisi İçin sulh yapılan malda birtakım şartların bulunması gerekir:
a. Kişinin hakkı olmalıdır.
Bu bir mal olabildiği gibi, kısas gibi mal olmayan bir hak da olabilir. Bir kişinin başka bir şahıs üzerinde kısas hakkı olur da kısas hakkı yerine bir mal üzerinde sulh yapılırsa, caiz olur. Üzerinde sulh yapılan şeyin, ev gibi mal olması veya 1000 dinar borç olması hükmü değiştirmez.
Borç üzerinde sulh yapılmışsa, borcun borç ile satılmış olmaması için borcun sulh meclisinde kabzedilmesi şarttır. Kısas ister nefisle, ister azalarla ilgili olsun onunla sulh yapmak caizdir.
Enes'ten şöyle rivayet ediliyor: "Rubeyy'in kızkardeşi Ümmü Harise, bir kişiyi yaraladı. Akabinde ikisinin taraftarları Peygamber'in huzuruna varıp davalarını arzettiler. Rasûlullah (s.) 'Kısası eda ediniz, kısası eda ediniz (ve onu hakkı olana teslim ediniz)!' buyurdu. Bunun üzerine Ümmü Rabiyy 'Ey Allah'ın Rasûiü! Falan kadından kısas talep edilir mi? Vallahi ondan kısas alınmaz' dedi. Rasûlullah-'Sübhanallah! Ey Ümmü Rabiyy! Kısas Allah'ın yazılı kanunudur' dedi. Kadın yine 'Hayır vallahi, o kadından ebediyyen kısas alınmaz' dedi. Kadın böyle demekte devam etti ve nihayet yaralının velîleri diyeti kabul ettiler (de bu suretle kısas

düştü)'. Bunun üzerine Rasûlullah 'Allah'ın kullarından öyle kimseler vardır ki (bir meselede) Allah üzerine yemin etse, Allah muhakkak onu yemininde doğru çıkarır' buyurdu".[156][8]
Eğer sulh, zina gibi Allah'ın haklarından olan bir hususta yapılırsa, caiz olmaz. Meselâ zina yapan bir kişinin, yaptığı zinanın karşılığı olarak cezadan kurtulmak için mal vermesi caiz olmaz. Çünkü zina haddi, Allah'ın hakkıdır. Dolayısıyla Allah'ın emrettiği cezadan başkası uygulanamaz.
Ebu Hüreyre ve Zeyd b. Halid el-Cühenî'den şöyle rivayet edilmiştir: "Bir bedevi Rasûlullah'a gelerek şöyle dedi:
- Ey Allah'ın Rasûiü! Allah aşkına senden benim için ancak Allah'ın Kitabı ile hükmetmeni istiyorum.
Hasmı olan ve daha anlayışlı bulunan diğer şahıs da şöyle dedi:
- Evet, aramızda Allah'ın Kitabı ile hükmet ve konuşmak için de bana izin ver.
- Konuş
- Oğlum, hasmım olan şu zâtın yanında hizmetçi bulunuyordu. Derken oğlum onun karısı ile zina etti. Bana da bu zinadan dolayı oğluma recm cezası lazım geldiği söylendi. Ben de 100 koyun ile bir cariyeyi fidye olarak vererek oğlumu kurtardım. Müteakiben meseleyi ilim ehli kişilere sordum. Onlar 'Oğlunun cezası sadece 100 sopa ile 1 yıl sürgündür. Hasmının zina eden karısına da recm lazım gelir' dediler.
- Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki ben sizin aranızda muhakkak Allah'ın Kitabı ile hükmedeceğim: Cariye ile koyunlar tekrar sana iade edilecektir. Oğluna da 100 değnek ile 1 yıl sürgün cezası verilecektir. Ey Uneys! Haydi şu adamın karısının yanına git, eğer (zina ettiğini) itiraf ederse onu recm et.
Uneys o kadının yanına gitti, kadın da zina ettiğini itiraf etti. Müteakiben Rasûlullah (s.a) onun recmedilmesini emretti ve emri yerine getirildi".[157][9]
Diğer had cezaları da zina haddine kıyas edilir. Zina ve hırsızlık gibi Allah'ın hakkının galip olduğu tüm hadlerde sulh caiz olmaz. Aleyhinde şahitlik yapmaması için birisine mal vererek sulh yapmak da caiz değildir. Çünkü şahitlik de Allah'ın hakkıdır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:
Şahitliği Allah için (doğru) eda edin.
Oalâk/2) '

Ey iman edenler! Adaleti ayakta tutanlar olun. Allah için şahit olun. (Nisa/135)
Allah'ın hakkı olan hususlarda sulh yapmak bâtıldır. Allah'ın hakkına rağmen sulh yapıp karşılığında mal alan kişinin o malı iade etmesi farzdır. Çünkü o malı haksız yere almıştır ve o mal haram bir kazançtır. Allah'ın hakkına rağmen mal alarak sulh yapan kişi bilindiği takdirde, kadı onun şahitliğini kabul etmez.
b. Sulh yapanın hakkı olmalıdır.
Kişi hakkı olmadığı halde sulh yaparsa bu caiz olmaz. Ancak velayeti ve hacr'i altında bulunan bir kişi için sulh yaparsa, maslahata binaen caiz olur. Boşanmış bir kadın, çocuğunun boşandığı adama ait olduğunu iddia ederse, adam da bunu redderse, fakat kadın para vererek çocuğun nesebini o adamın üzerine geçirmek üzere sulh yaparsa, bu sulh bâtıl olur. Çünkü neseb kadının değil, çocuğun hakkıdır. Kadın mal karşılığında neseb alamaz.
c. Sulh yapan kişinin sulh yapılan şeyde sabit bir hakkı olmalıdır.
Meselâ şufa hakkına sahip olan kişinin izni olmadan diğer ortağın hissesini başkasına satması halinde, şufa hakkına sahip olan kişi, müşteriden onun ödediği para karşılığında malı geri alabilir. Bu, Şufa bahsinde izah edilecektir. Fakat şufa hakkına sahip olan kişi, belli bir mal üzerine sulh yaparak o malı müşteriden alırsa, bu sulh bâtıl olur. Çünkü şeriat ona, müşterinin verdiği parayı ödemek suretiyle malı alma hakkını vermiştir.
d. Kendisi için sulh yapılan mal belli olmalıdır.
Kendisi için sulh yapılan mal, taraflardan biri veya her ikisi tarafın-v dan bilinmezse, sulh bâtıl olur. Çünkü burada zarar sözkonusudur. Bu nedenle de bu tür sulh, haramı helâl kılan sulh kapsamına girer.

4. Üzerinde Sulh Yapılan Mal

Üzerinde sulh yapılan mal, davacının davalı üzerinde iddia ettiği haktan ötürü aldığı maldır. Bu malda bulunması gereken şartlar şunlardır:
A. Şer'an mal kabul edilmelidir.
Şer'an mal kabul edilemeyen şarap, domuz ve oyun (lehv) aletleri üzerine sulh yapılması sahih olmaz. Zira sulh akdinde ivaz (bedel) mânâsı vardır. Bu bakımdan üzerinde sulh yapılan mal, tıpkı satılan mal gibidir. Şer'an mal sayılmayan birşey ise alışverişte bedel olmaz, alışverişte bedel

olmayan birşey sulhda da bedel olmaz. Üzerinde sulh yapılan malın seccade veya borç olan 1000 dinar veya bir evde oturmak gibi bir menfaat olmasının sakıncası yoktur. Bunlar, alışverişte bedel olarak kullanıldığı için sulhta da bedel olarak kullanılabilir. Bunun birçok misalini zikretmiştik.

B. Sulh yapanın mülkü olmalıdır.

Üzerinde sulh yapılan malın davalının mülkü olmadığı anlaşılırsa, meselâ hırsızlık malı veya gasbedilmiş bir mal olduğu ortaya çıkarsa, sulh yapan kişi malı kabzetmiş olsa bile sulh bâtıl olur. Çünkü davalının mülkü olmayan bir mal üzerinde sulh yapılmıştır, oysa onun başkasının malı üzerine sulh yapma yetkisi yoktur.

C. Üzerinde sulh yapılan mal, sulh yapan kişiler tarafından bilinmelidir..

Üzerinde sulh yapılan malın belli olmaması, ihtilaf ve münazaaya sebep olur. Bu da akdin fasid olmasına götürür.

Müşterek Haklar Üzerinde Sıkışıklık ve Kalabalığa Sebep Olmak

Fakihlerin Sulh bahsinde bir başlık açarak o başlık altında müşterek haklar hususunda müzakere etmeleri âdettir. Burada hangi hususlarda sulh yapmanın caiz olduğunu, hangi hususlarda caiz olmadığını izah ederler. Biz de burada-müşterek haklardan bazılarını açıklamak istiyoruz:

1. Ruşen, Sabat ve Mîzâb

Ruşen, yükselip duvardan taşmış olan ağaçtır. Buna aynı zamanda kuşun kanadına benzetilerek kanat ve şerefe ismi de verilmektedir.

Sabat, iki duvar arasındaki yoldur. Mîzâb ise oluktur. . a. Bunlar insanların müşterek kullandıkları yerlere yapılır.

Bunların hükümlerini kısaca belirtelim: Yollar insanların gelip geçmekte müşterek olarak kullandıkları yerlerdir. Bu nedenle yola pencere açmak, oluğun ağzını yaldan tarafa vermek, insanların gelip geçmesini zorlaştıracak ağaç ve benzeri şeyleri yola uzatmak, iki duvar arasına yol açmak gibi insanlara zarar verecek şeyler yapmak caiz değildir. Çünkü buralar yalnız o kişiye ait değil, tüm insanların müşterek kullandığı yerlerdir. Eğer yola. bu tür rahatsız edici şeyler yapılırsa, idarecinin onları ortadan kaldırması vacibdir. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

islâm'da ne zarar vermek, ne de zarara uğramak vardır.[158][10]

İnsanların müşterek kullandığı alanlara, insanları rahatsız edecek bir-şey

yapılması halinde, bunları ortadan kaldırma görevi idarecilere aittir. Çünkü halktan birinin bunu yapması fitneye sebep olabilir. Ancak herkes bunların kaldırılması için idarecilere başvurup şikayette bulunabilir. Eğer müşterek yola yapılan şeyler gelip geçenlere zarar vermeyecek şekilde olur, yol da sadece' yayalara ait olursa, uzun boylu kişilerin sırtında yükle geçmelerine engel olmayacak şekilde yapılan şeyler yıkılmaz veya ortadan kaldırılmaz. Eğer yol sadece yayalara ait değilse, o yoldan at, deve ve araba da geçiyorsa, yola açılan pencere veya iki duvar üzerine yapılan gölgelik, deve üzerindeki hevdec'in değmeyeceği kadar yüksek olmalıdır. Günümüzde ise yüklü araçların rahatça geçebilecekleri kadar yüksek yapılmalıdır. Müşterek yerlere, bu tür şeylerin yapılmasının caiz olduğunun delili şu hadîstir: Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber, amcası Abbas'ın mescid yolu üzerindeki evinin oluğunu elleriyle yükseltmiştir.[159][11]

Hadîs mîzâb (oluk) hususunda varid olmuş, diğerleri ise buna kıyas edilmiştir. Bu hususlarda sulh yapmak devlet başkanına da, başkalarına da haramdır. Çünkü sözkonusu olan husus (herkesin alıp verdiği) havadır. Hava ise mahal değildir, sadece araziye tabiidir. Yine halka zarar veren bir iş karşılığında para da verilse caiz değildir. Zarar vermediği takdirde ise, onu yapanın hakkıdır. İnsanların geçiş hakkının olduğu yollarda geçenlerden ücret almak ise caiz değildir.

b. Çıkmaz yola birşey yapmak

Eğer yol bir kişiye aitse ve çıkmaz yol ise, bu tür şeyleri yapmasında sakınca yoktur. Ancak bir grup arasında müşterek yola, diğerlerinin izni olmadan hiçbir şey yapılamaz. Bunun üzerine suih yapmak da sahih olmaz, Yalnız evi çıkmaz sokağa bitişik olan değil, kapısı çıkmaz sokağa açılan herkes o yola ortaktır. Ev sahibi, sokağın başından evinin kapısına kadar ki yola ortaktır. Ondan sonraki ev sahibi ise sokağın sonuna kadar ortaktır. Bu nedenle evinin kapısını geçen kısımda kişinin hakkı yoktur. Dolayısıyla o kısımlarda yapılacak şeyler hususunda o kişiden izin alınması gerekmez,

2. Sokağa Yeni Bir Kapı Açmak

Açılacak kapı sokağın baş tarafına daha yakınsa, sokağa ortak olan ev sahibinin eski kapısını kapatıp yeni bir kapı açmaya hakkı vardır. Çünkü o kişi eski kapısını kapatıp yeni kapı açmakla sokaktaki hakkının bir

kısmından vazgeçmiş olmaktadır. Fakat yeni kapıyı sokağın son tarafına doğru açmak isterse, o kısımda bulunan ev sahiplerinden izin almak zorundadır. İkinci bir kapıyı açtıktan sonra birinci kapıyı kapatmaması da sokağa ortak olan kişilerin izin vermesiyle caiz olur. Eğer diğer ortaklar izin vermezlerse, kapı kapatılır. Ancak sokakta müşterek olan bir mal karşılığında onunla sulh yapılması sahih olur. Çünkü bu bir yerden ortaklaşa yararlanmadır.

3. Yola Ağaç Dikmek veya Seki Yapmak

Yola ağaç dikmek, seki yapmak veya binaya yola doğru uzanan bir payanda yapmak, -yol geniş olsa da, gelip-geçenlere zarar vermese de, devlet başkanı izin vermiş olsa da- haramdır. Çünkü bunların gelip geçenlere zahmet vermesi mümkündür. Ayrıca zamanla sekinin ve ağacın yeri kişilerin mülkü haline gelebilir. Bu bakımdan bunun üzerine sulh yapmak caiz değildir. Ancak ağaç, tüm müslümanlara ait olmak üzere dikilirse, bunun sakıncası yoktur.

4. Başkasının Duvarının Üzerine Mertek Koymak

Bazen bitişik duvar başkasının mülkü olur. Bu durumda başkasının duvarına merteğin veya ağacın başını koymak veya bir ucunu o duvara sokmak, ancak sahibinin izniyle caiz olur. Bu, İmam Şafii'nin yeni mezhebine göre böyledir. Duvar sahibi duvarına ağaç konmasına veya sokulmasına izin vermezse, ona hiçbir şekilde baskı yapılamaz. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

Kardeşinin rızası dışında, hiçbir kişiye kardeşinin malı helâl olmaz.[160][12]

İslâm'da ne zarar vermek, ne de zarara uğramak vardır.[161][13]

Fakat İmam Şafii'nin eski mezhebine göre, duvar sahibi duvarına ağaç konmasına razı olmazsa, hâkim cebren onu razı eder.

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

Sizden herhangi biriniz komşusunu, kendi duvarına bir ağaç başı koymaktan menetmesin.[162][14]

Ravi dedi ki: (Ebu Hüreyre bu hadîsi yanındakilere rivayet edince işitenler bunu uzak görüp başlarını öne doğru eğmişlerdi). Sonra Ebu Hüreyre şöyle dedi: 'Ne oluyor ki ben sizleri bu Sünnet'ten yüzçeviriyor

görüyorum? Vallahi ben evin duvarına konacak hatıl başını, sizin omuzlarınızın arasına koyarım'.[163][15]
Duvarın sahibi, komşusunun merteğini duvarının üzerine koymasına İzin verirse, bu, âriye sayılır ve burada âriyenin hükümleri geçerli olur. Merteğin sahibi duvardan bir defa istifade edebilir. Eğer merteğini oradan indirirse veya ağaç kendiliğinden düşerse veya duvar yıkılır da ev sahibi onu tekrar yaparsa, merteği ikinci kez o duvarın üzerine koyamaz. Çünkü bir defa izin vermek, bir defa koymayı gerektirir. Eğer duvar sahibi para karşılığında duvarına ağaç konmasına razı olursa, bu icare sayılır. Eğer ev sahibi 'Ben bu binayı sattım' veya 'Binanın üzerindeki hakkı sattım' derse, en sahih görüşe göre bu akidde hem satış, hem de icare kokusu vardır. Çünkü onunla bir menfaate hak kazanılmaktadır ki bu icaredir, süreklilik arzetmesinden dolayı da bey'dir.

Sulhu İptal Eden Hususlar

Sulhu iptal eden şeylerin bazılarını zikretmiştik, bazılarını da burada zikredeceğiz:
1. Kısas için yapılan ikale ile iptal olur.
Sulh yapanlardan biri diğerine sulhtan sonra 'Beni bu sulhtan affet' veya 'Ben bu akdi feshetmek istiyorum' dese, diğeri de razı olsa sulh fesholunur. Çünkü sulh, bir akiddir. Burada bir malı, başka bir mal karşılığında vermek anlamı vardır. Alışverişte olduğu gibi fesholabilir. Fakat kısas konusunda yapılan sulh fesholunmaz,, çünkü kısas konusunda sulh yapmak, katilden kısası affetmek hususunda maktulün velîsinin hakkını iskat etmektir. Daha önce ıskat edilen hakkın geri alınamayacağını söylemiştik. Bu durumda davacı, katilden diyet isteyebilir. Çünkü kısas, sulh nedeniyle düşmüştür.
2. Üzerinde sulh yapılan malın kusurlu olması
Üzerinde sulh yapılan mal kusurlu olursa, o kusur da örfen malın değerini düşürüyorsa, kişi malı iade etme hakkına sahiptir. Kişi malı iade ettiğinde sulh fesholur.

Bâtıl Olduktan Sonra Sulhun Hükmü

Sulh akdi bâtıl olduktan sonra -eğer sulh inkâr nedeniyle olmuşsa-davacı, davasının aslına döner. Daha önce inkârla beraber olan sulhun aslında bâtıl olduğunu söylemiştik. Sulh ikrarla beraber olmuşsa davacı ile

davalının ilk haline döner. Çünkü sulhun bâtıl olması, hiç olmaması gibidir.

ŞUFA

Şufa'nın Tarifi

Şu'fa lugatta, iki şeyi birbirine yapıştırmak, eşlemek, ilave etmek anlamına gelİr. Şufa'nın ıstılahı anlamı ise üçüncü bir kişiye satılan bir şeyi ortaklık sebebiyle öncelikle satın alma-hakkıdır. Ortaklardan biri hissesini ortağından başka birine sattığı zaman, şufa hakkı olan diğer ortak satılan malı o kişinin ödediği parayı vererek alabilir. Meselâ iki kişi bir eve ortak olsalar, ortaklardan biri hissesini başkasına satsa, diğer ortak bunu işittiğinde malı alan kişiden -onun rızası olmasa dahi-ödediği parayı vererek geri alabilir. Bu, temellükte (mülk edinmekte) şer'an asıl olanın hilafinadır. Zira bir mal, şer'an ancak sahibinin rızasıyla mülk edinilebilir. Bu hakka şufa denilmesinin sebebi, ortakların mallarını birbirine bitiştirmeleridir.

Şufa'nın Meşruiyeti .

Şufa'nın caiz ve meşru olduğuna delâlet eden birçok hadîs vardır.
Cabir b. Abdullah'dan şöyle rivayet edilmiştir: Rasûiullah (sa.) taksim olunmayan herbir ortaklıkta, akarda ve bahçede şufa ile hükmederek 'Ortağına ilan etmedikçe diğer ortağın hissesini satması helâl olmaz. Diğer ortak ister malı alır, isterse bırakır. Ortağın biri diğerine ilan etme-1 den kendi hakkını satarsa, diğer ortak o mala sahip olmaya başkalarından daha hak sahibidir' buyurdu.[164][1]
Tüm âlimler bu hususta ittifak ederek hadîsle amel etmişlerdir. Şufa konusundaki diğer hadîsler ileride zikredilecektir.
İslâm şeriatının hedefi, insanların maslahatlarını gözetip zararlarını ortadan kaldırmaktır. Bir ev veya araziye ortak olan iki kişi bazen çok iyi anlaşırlar. O iki ortaktan biri hissesini satmak zorunda kaldığında, diğer ortak bundan zarar görebilir. Şeriat hem hissesini satmak isteyen kişiye mani olmaz, hem de diğer ortağın bundan zarar görmesine mani olacak çerçeveyi belirler. Çünkü malı satın alan yeni ortak kötü ahlâklı olabilir veya malın taksim edilmesini isteyebilir veya yeni su yollan açmak, yeni masraflar çıkarmak isteyebilir. Böylece diğer ortak bundan zarar görür. Bunlar ortaklar arasında ihtilafa, ayrılığa, komşular arasında mücadeleye

yol açar; maslahatlar yok olur, insanlar zarar görür. Bu yüzden Hz. Peygamber payını satmak isteyen ortağın onu önce diğer ortağına teklif etmesini, çünkü onun o malı almakta herkesten daha fazla hak sahibi olduğunu, eğer ortak almak istemezse başkalarına satmasını emretmiştir.
Kimin, herhangibir akar veya hurmalıkta bir ortağı varsa ortağına bildirmedikçe o malı satma hakkı yoktur. Razı olursa alır, kerih görürse Lerkeder.165[2]
Amr b. Şerîd şöyle rivayet ediyor: "Sa'd b. Ebî Vakkas'ın yanına gitmiştim. Misver b. Mahreme de oraya geldi ve elini omuzuma koydu. O sırada Rasûlullah'ın azatlısı Ebu Râfi geldi ve şöyie dedi:
. - Ey Sa'd! Hanen içinde bulunan iki odamı (satmak istiyorum), benden bunu satın al!
- Vallahi ben o odaları satın almıyorum. Misver b. Mahreme de hemen şöyle dedi;
- Vallahi sen bu iki odayı alacaksın. Bunun üzerine Sa'd, Ebu Râfi'ye dedi ki:
- Vallahi ben sana 4000 dirhemden fazla veremem,, bunu da taksit taksit ödeyebilirim,
- Bu iki odaya karşılık bana (başkası tarafından) 500 dinar verildi. Eğer ben Peygamber'i 'Komşu komşuya en haklı bir şefî'dir' buyururken işitmemiş olsaydım, 500 dinar teklif edilen o iki odamı sana 4000 dirheme vermezdim.
Bunun üzerine o iki odayı Sa'd'a verdi".166[3]
Hz. Peygamber'in, insanlar arasındaki sevgi ve uyum yolunu açıkça gösterdiğini görüyoruz. Bu da muamelelerdeki en yüksek ahlâktır. Ashab-ı kiram'ın da zararlarına olsa bile Hz. Peygamber'in yolundan ayrılmadıklarım görüyoruz. Ashab-ı kiram ancak 'Dinledik ve itaat ettik' derlerdi. Eğer kişi Hz. Peygamber'in yoluna uymaz da hissesini başka birisine satarsa, şeriat o kişinin parasını ödeyerek malı ondan alma hakkını diğer ortağa tanımıştır. Böylece insanların ihtiyaç ve maslahatları gözetilir, zarar görmeleri önlenir. Müslümanlar arasında kin ve buğza sebep olacak anlaşmazlıklar ortadan kaldırılmış olur. Bunun neticesi olarak da müslümanlar tek vücud gibi olurlar, birbirleriyle uyum içinde yaşayarak sağlam kale gibi olurlar.
.
Şufa'nın Rükûnları

Şufa'nın rükûnlarım şöyle sıralayabiliriz:

1. Şefi (Şufa Hakkına Sahip Olan Kişi)

Şufa hakkının, zararı ortadan kaldırmak için meşru kılındığını söylemiştik. Şufa hakkı, taksim edilmemiş olan ortak malda sözkonusudur. Meselâ bir eve, bir araziye ortak olan kişilerin şufa hakkı vardır. Nitekim Hz. Peygamber'in 'Taksim edilmeyen her malda şufa hakkı vardır' sözünden bu açıkça anlaşılmakladır. Ortak olan ev veya arazi taksim edildiği zaman ortaklardan biri kendi payını başkasına satarsa, o ev veya arazinin yolunda, su arkında ortaklıkları devam etse bile diğer ortağın şufa hakkı kalmaz. Çünkü hadîste 'Sınırlar belli olduktan, yollar açıldıktan sonra şufa hakkı yoktur' buyurulmuştur. Bunlar hisselerini müstâkil olarak almışlardır. Yola, suya ve benzeri şeylere ortak olanlara ise şerik-i muhaîil (karışık ortak) denilmektedir. Karışık ortaklıkta şufa hakkı olmadığına göre, komşulukta şufa hakkı haydi haydi olmaz. Bölünme kabul etmeyen ortak mallarda şufa hakkı vardır. Zira şufa'nın amacı, ortakların zarar görme ihtimalini ortadan kaldırmaktır. Bazen şufa, şufa'dan başka şeylerde de mevcut olur. Çünkü şufa, şeriatta asıl olanın hilafına olarak meşru kılınmıştır ve şeriatta asıl olan, mülk sahibinin mülkünün onun elinden cebren alınmamasıdır. Oysa şufa hakkına sahip olan kişi, müşterinin aldığı malı onun parasını vererek cebren almaktadır. Asıl olandan maksat, hükümlerin çoğunda şeriatın belirlediği yoldur. Alimler buna hükmün illeti/nedeni adım verirler. Bazen bunun için kıyas kelimesini kullanırlar. İslâm şeriatında 'Aslın hilafına olan her hususta ancak nass ile hareket edilebilir. Ona hiçbir şey ilave edilemez' kaidesi bulunmaktadır. Bu kaide bazen şu ibarelerle ifade edilir: 'Kıyasın hilafına sabit olan bir şeyin üzerine başkası kıyas edilemez'. Burada taksim edilmemiş ortak malda şufa hakkı bulunduğuna dair sahih ve sarih nass varid olmuştur. Bu bakımdan malını taksim eden ortaklar veya komşu bu hükme ilhak edilemez ve bunun üzerine kıyas yapılamaz. Hz. Peygamber'in 'Kişinin duvarına mertek başı koymakta, komşu herkesten daha fazla hak sahibidir' sözü, komşunun şufa hakkı olmasında sarih değildir. Bu sadece komşunun komşuya İhsan etmesini teşvik etmektir. Ayrıca car kelimesi umumidir; hem ortağı hem de başkalarını kapsar.

Burada onu ortak olarak yorumlamak en uygunudur. Çünkü Ebu Râfi (r.a) onu bu mânâda kullanmıştır. Zira ortağının evinde bulunan iki odasını,

onun satın almasını istemiştir. Evin taksim edilmediği de açıktır. Allah hakikati daha iyi bilir.

Şufa Hakkına Sahip Olanların İhtilaf Etmesi

Şefî'nin (şufa hakkına sahip olan kişinin) ortak olduğu anlaşılmıştır. Bazen hissesini satan ortağın birden fazla ortağı olur ve onların hisseleri, bazen eşit olur. Meselâ üç ortaktan biri malın 1/4'ine, diğeri de 1/4'ine, üçüncü ortak ise malın yarısına (2/4) sahip olursa, onlardan biri hissesini satmak isterse, ortaklar da onun payını almak istiyorlarsa, herbiri hissesine nisbetle alır. Çünkü burada istihkak sebebi mülktür. Onlar mülkte mütesavi oldukları için istihkakda da mütesavi olurlar.

Şufa Hakkının Parçalanması

Şufa hakkı tecezzi (parçalanma) kabul etmez. Bu nedenle şufa hakkına sahip olan kişi ortağının hissesinin ya tamamını alır, ya da tamamını bırakır. Eğer ortaklar birden fazla iseler ve onlardan biri satılan hisseyi almak isLemiyorsa onun şufa hakkı düşer. Geriye kalan ortaklar ise en sahih görüşe göre o hissenin tamamını alıp almamakta muhayyerdirler. Satılan hissenin bir kısmını almak isterlerse bu sahih olmaz. Şufa hakkını düşürmeyen ortağın satılan hisseden kendi hissesi nisbetinde almaya hakkı yoktur. Çünkü böyle olursa satılan mal parçalanır, müşteri ise bundan zarar görebilir. Çünkü maslahat hissenin tamamını almakta veya almamaktadır. Satılan hissenin parçalanması maslahata aykırıdır,

Şufa Hakkına Sahip Oîan Ortaklardan Bazılarının Kaybolması

Şufa hakkına sahip olan ortaklardan birinin veya birkaçının kayıp olması durumunda, hazır olan diğer ortaklar şufa haklarını kullanarak satılan hisseyi alan kişinin parasını ödemek suretiyle geri alırlar. Alınan hisse ortaklar arasında hisselerine nisbetle taksim edilir. Bunu daha önce de söylemiştik. Zira kayıp olan ortak, şufa hakkını kullanmayıp düşüren ortak hükmündedir. Hazır olan diğer ortaklara itiraz edecek kimse bulunmadığından onlar satılan hisseyi parasını ödeyerek alıp aralarında hisselerine göre taksim ederler. Onların satılan hisseyi kendi hisseleri nisbetinde almaya haklan yoktur. Çünkü kayıp olan kişinin gelip kendi hissesine düşen oranı almaması ihtimal dahilindedir. Bu durumda satılan'

hisse parçalanır ve alan kişi bundan zarar görebilir. Hazır olan ortaklar satılan hissenin tamamını alırlarsa, kayıp olan ortak geldiğinde o hissedeki payını talep etme hakkına sahiptir.
En sahih görüşe göre hazır olan ortaklar kayıp olan ortak gelinceye kadar satılan hisseyi şufa yolu ile almayı tehir edebilirler. Çünkü o kişinin burada açık bir hedefi bulunmaktadır ve hisselerin tümünü almaya kadir değildir veya ortada olmayan ortak geldiğinde alacağı malı almak istemektedir.

2. Meşfu Aleyh (Üzerinde Şufa Yapılan Kişi)

Meşfu aleyh, ortaklardan birinin hissesini alan kişidir. İşte şufa hakkı, bu hisse üzerinde cereyan eder. Bu hissenin, o kişiye bedel karşılığı intikal etmesi şarttır. Bu karşılık bazen mal olur. Mülk ona satın almak veya mâli bir bedel gerektiren bir cinayetten ötürü sulh yoluyla intikal etmiş olabilir. Meselâ ödemesi gereken bir diyet karşılığı, onunla sulh yaparak ortak olduğu tarladaki hissesini vermiş olabilir. Ortak olan kişi bu hisseyi şufa yoluyla alabilir. Bazen de kişi ortak olduğu tarladaki hissesini mehir karşılığında veya hul'a bedeli olarak verebilir. Meselâ kadın ortak olduğu maldaki hissesini kocasına, boşanma karşılığı olarak verebilir. İşte bu durumlarda diğer ortaklar şufa yolu ile o hisseyi alabilirler, çünkü bu, bedel karşılığı elde edilen bir maldır ve alışverişe benzer. Şufa. hakkına sahip olan kişi satılan hisseyi, alan kişinin ödediği parayı vererek alır. Eğer bedel misil ise mislini vererek alır, eğer bedel elbise veya mehr-i misil gibi kıymetlendirilen şeylerdense, alışveriş günündeki kıymeti ne ise o kıymeti ödeyerek alır. Bunun payın kıymetinden fazla veya az olması hükmü değiştirmez.
Ortaklardan biri ortak olduğu maldaki hissesini karşılıksız olarak başka birisine verirse, diğer ortaklar o hisseyi şufa yolu ile alamazlar. Meselâ ortaklardan biri hissesini hibe etmişse veya sadaka olarak ver-mişse veya vasiyet etmişse veya o hisse örf yoluyla başkasına intikal etmişse, diğer ortaklar onu şufa yoluyla alamazlar.

3. Meşfu Fih (Üzerinde Şufa Yapılan Mal)

Üzerinde şufa yapılan mal (meşfu fih), ortaklardan birinin sattığı, diğer ortakların ise şufa yoluyla almak istedikleri maldır. Bu malın ev, arazi ve benzeri gibi gayr-ı menkul mallardan olması şarttır. Hayvanlarda, ticarî

eşyalarda ve benzeri şeylerde şufa hakkı yoktur. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
Şu fa, ortaklardan birisinin öbürüne arzetmeden satmak hakkını haiz olmadığı bir arazide yahut arsada, yahut bir bahçedeki ortaklık hakkıdır.[167][4]
Şu fa, kıyasın hilafına olarak arazilerde nass ile sabit olmuştur. Bu bakımdan onun mânâsında olmayan başka mallar ona kıyas edilemez. Zira şufa, daimi olan kötü ortağın/komşunun. zararına mâni olmak için meşru kılınmıştır. Nakledilebilen ve tahvil edilebilen mallarda ise sürekli komşuluk ve zarar sözkonusu değildir. Arazi ile beraber satılan bina ve ağaçlarda da -araziye tâbi oldukları için- şufa hakkı vardır. Akar ve benzeri mallarda şufa'nın sabit olması için onun taksim edilmeye elverişli olması şartlır. Taksime elverişli olmasından maksat, taksim edildiğinde faydasının devam etmesidir. Taksim ediicliğinde işe yaramaz hale gelen mal, taksim edilmeye elverişli değil demektir. Taksime elverişli olmayan mallarda şufa hakkı yoktur. Meselâ küçük bir hamam veya küçük bir değirmen taksim edilirse, hiçbir işe yaramaz hale gelir. Hz. Peygamber, taksim edilmemiş ortak mallarda şufa hakkının olduğuna ve fakat sınırlar çizilip yollar açıldıktan sonra şufa hakkının ortadan kalktığına hükmetmiştir.
Bu hadîs, taksimi mümkün olan ve taksim edilmemiş olan her malda şufa hakkı bulunduğuna delâlet eder. Şufa hakkı; taksim, sınır ve yolların vereceği zararları önlemek amacıyla meşru kılınmıştır. Bu ise ancak taksim edilebilen mallarda sözkonusudur.
Bazı kimseler şöyle demişlerdir: Taksim edilmeye elverişli olmasa dahi arazi ve benzeri mallar taksim edilmedikçe onlarda şufa hakkı mevcuttur'. Çünkü Hz. Peygamber'in 'Taksim edilmemiş olan her malda şufa hakkı vardır' sözü umumidir. Ayrıca şufa, ortakların zarar görmelerine mani olmak için meşru kılınmıştır. Taksim edilmemiş mallarda ise zarar daha fazladır. Çünkü onlarda zarar süreklidir.

Şufa Yoluyla Almanın Şartlan

Yukarıda şufa'nın rükûnlarını ve her rüknün şartlarını zikretmiştik. Burada şufa yoluyla almanın şartlarını beyan edeceğiz:
1. Üzerinde şufa yapılan hisse, hissesini satan ortağın mülkünden ' kesin olarak çıkmalıdır.

Meselâ ortaklardan biri hissesini başkasına satarsa ve alışverişte kendisi için muhayyerlik şartı koşarsa, muhayyerlik zamanında şufa hakkı sabit olmaz. Satana veya satın alana şufa hakkının şart koşulması da böyledir. Çünkü satılan mal, henüz satan kişinin mülkünden çıkmamıştır.
Müddet bittikten sonra taraflar alışverişi feshetme haklarını kullanmamışlarsa, alışveriş tamamlanmış olur ve şufa hakkı sabit olur. Eğer alışverişte muhayyerlik hakkı sadece müşteriye aitse, onun aldığı hisse alışveriş akdinden sonra şufa yoluyla alınabilir. Çünkü satan kişi kendisi için muhayyerlik şartı koşmazsa, mücerred akidle mal mülkünden çıkar. Böylece anlaşılmaktadır ki şufa ile almak, temlik akdinin fasid (bâtıl) olduğunun ortaya çıkmasıyla subutiyet kazanmaktadır ki bunu satanın mülkü de henüz satılan maldan zail olmamıştır.
2. Şufa hakkı iddia eden kişi, ortağının hissesini sattığı vakitte kendi payına sahip olmalıdır ve bu sahiplik, şufa kendisi için hükme bağlamncaya kadar devam etmelidir.
Bu, en sahih görüştür. Eğer şufa hakkı iddia eden kişi, şufa kendisi için hükme bağlanmadan önce kendi hissesini satarsa veya hibe ederse, şufa hakkı ortadan kalkar. Bunu bilerek veya bilmeyerek yapması, satılan hisseyi şufa yoluyla almayı talep etmesi veya etmemesi hükmü değiştirmez. Çünkü satılan hisseyi şufa yoluyla alma sebebi olan mal kendisinin mülkünden çıkmıştır. Zira şufa hakkının sebebi mala ortak olmaktır. Yeni ortaklardan biri diğerinin hissesini şufa yoluyla alamaz. Çünkü o, birinci temlik akdi yapıldığı sırada şufa hakkına sebep olan paya sahip değildi. Ancak şufa hükmü verilmeden önce ölen şufa hakkına sahip olan kişinin varisleri bu hükümden istisna edilmiştir. Çünkü şufa hakkı miras yoluyla elde edilen haklardandır.
3. Şufa hakkına sahip olan kişiden, şufa hakkını kullanmayacağına . dair bir söz çıkmamalıdır.
Şufa hakkına sahip olan kişi, şufa hakkını kullanmayacağını söylerse veya alan kişinin o hisseyi almasına rıza gösterdiğine delâlet eden bir söz söylerse veya kendisinden razı olduğuna dair bir fiil sadır olursa veya susarsa şufa hakkını kaybeder. Meselâ şufa hakkına sahip olan ortak, kendisinin de hazır bulunduğu bir mecliste, diğer ortağın kendi hissesini sattığına şahit olsa, satış akdine itiraz etmeden kalkıp gitse veya ortağının kendi hissesini sattığını duysa, herhangibir mazereti olmadığı halde uzun bir müddet şufa hakkını kullanmadan beklese, şufa hakkını kaybeder. Ancak birtakım durumlar -zamanında şufa hakkı talep

etmemesine rağmen- vardır ki kişiye şufa yoluyla malı alma hakkı verir. Bunları şöyle beyan edebiliriz:

a. Satılan malın bedelinin ortağa doğru haber verilmemesi.

Meselâ ortaklardan biri hissesini 90.000 dirheme satar da diğer ortağa 100.000 dirheme satıldığı söylenirse, o ortak da fiyatı yüksek bulup şu-' fa hakkını kullanmazsa, sonra bedelin 90.000 dirhem olduğunu öğrenirse, satılan hisseyi şufa yoluyla geri aiabilir. Daha önce şufa hakkını kullanmaması razı olduğundan değil, fiyatı yüksek bulduğundan kaynaklanıyordu. Öyleyse şufa hakkını daha önce kullanmaması, o hissenin başkasına satılmasına razı olduğuna delil olmaz.

b. Müşterinin doğru olarak haber verilmemesi.

Meselâ ortaklardan biri hissesini satsa, diğer ortağa hisseyi alan kişinin Ahmed olduğu söylense, o da şufa hakkını kullanmasa, sonra o hisseyi alan kişinin Ahmed değil de Mehmed olduğu ortaya çıksa, diğer ortak o hisseyi şufa yoluyla geri alabilir. Çünkü insan bazı insanlarla ortak olmayı ister, bazılarıyla istemez. Bu yüzden daha önce şufa hakkını kullanmamış olabilir:

c. Satılan hisse taksitle satıldığı halde diğer ortağa peşin satıldığının söylenmesi.

Hisse taksitle satıldığı halde diğer ortağa peşin satıldığı söylenirse, o (da peşin olduğunu düşünerek şufa hakkını kullanmazsa, sonra malın taksitle satıldığını öğrenirse, şufa hakkını kullanabilir. Zira taksitle satıldığı söylenseydi, diğer ortak o hisseyi alabilirdi.

d. Satılan malın miktarının doğru olarak söylenmemesi.

Meselâ ortaklardan biri hissesinin tümünü satsa, diğer ortağa yarısının satıldığı söylense, o da bu yüzden şufa hakkını kullanmazsa, sonra hissenin tümünün satıldığını öğrense, şufa. hakkı devam eder. Çünkü insan bazen malın tümünü değil, bir kısmını almak isteyebilir.

4. Şufa Hakkı Çabuk Kullanılmalıdır

Şufa hakkı, kıyasın hilafına olarak sabit olmuş fevri ve zayıf bir haktır. Hadîste 'Şufa, hayvanın yularını çözmek gibidir'1 diye varid olmuştur. Bunun anlamı şudur: 'Şufa hakkı, acele olarak kullanılmazsa fevtolur'. Tıpkı yuları çözülen hayvanın uzaklaşması gibi. Bu bakımdan şufa hakkına sahip olan kişi, bu hakkını kullanmak istiyorsa, bunu örf ve imkân nisbetinde hemen, yapmalıdır. Eğer kişiye, ortaklardan birinin hissesini

sattığı haberi gece gelirse, şufa hakkını kullanmayı sabaha erteleyebilir. Hasta veya memleketinden uzakta ise bu hususta vekil talep etmeli veya şufa hakkını kullandığına dair şahit tutmalıdır. Mazeretsiz olarak bu hususta gevşek davranırsa -zahir olan, görüşe göre- şufa hakkını kaybeder. Şufa hakkını kullandığının sabit olması için hâkimin hükmü, müşterinin hazır olması ve rıza göstermesi şart değildir. Ancak şufa hakkı, o hisseyi satılan bedelle almak istediğine delâlet eden lafızlarla ifade edilmelidir. Meselâ 'Ben onu mülk edindim' veya 'Ben onu şufa yoluyla aldım' gibi lafızlar kullanmalıdır. Tabii hisseyi alan kişinin parasının verilmesi de şarttır. Eğer hisseyi alan kişi, Ödediği paranın o malı şufa yoluyla alan kişinin zimmetinde olmasına razı olursa, şufa yine sahih olur. Bu hüküm hasıl olmadığında -ve kadı da mala şufa ile hükmettiğinde, kişi onu -en sahih görüşe göre- mülk edinmiş olur.

Şufa'nın Hükümleri

1. Şufa Hakkının Sakıt Olması

Şufa hakkının zayıf bir hak olduğunu, küçük bir sebeple sakıt olacağını belirtmiştik. Bu sebeplerin şufa talebinden vazgeçmek, şufa hakkını çabuk kullanmamak, şufa hükmü-verilmeden önce hissesini mülkünden çıkarmak gibi sebepler olduğu yukarıdaki bahislerden anlaşılmıştır. Şufa hakkını iptal eden sebeplerden biri de şufa hakkı konusunda bir- karşılık üzerinde sulh yapmaktır. Meselâ şufa hakkına sahip oian kişi, şufa hakkından vazgeçmek üzere müşteri ile bir mal karşılığında sulh yaparsa, bu sulh bâtıldır. Kişi bu sulh ile hiçbir mala sahip olamaz ve şufa hakkını kaybeder.

2. Şufa Hakkı Bulunan Malda, Alan Kişinin Tasarrufta Bulunması

Bir arazi veya evin bir parçasını satın alan kişi, ortaklardan birinin şufa hakkını kullanıp kullanmayacağını öğrenmeden onda tasarruf etmemelidir. Çünkü şufa hakkına sahip olan kişinin hakkı, kendisinin hakkından daha öncedir. Kendisinin hakkı, şufa hakkına sahip olan kişinin şufa hakkından vazgeçmesine bağlıdır. Ortak bir malın bir parçasını alan kişi, şufa hakkına sahip olan kişi şufa talebinde bulunmadan önce o malda tasarruf etse, tasarrufunun da haklı bir

gerekçesi olsa bile şufa hakkını ortadan kaldırmaz. Şufa hakkı, içinde şufa olmayan her tasarrufu iptal eder. Meselâ alman mal hibe, vakıf ve icare yoluyla başkasına verilmişse, şufa hakkına sahip olan kişi onu alabilir. Bu tasarruflar şufa hakkını iptal etmez. Çünkü şufa sahibinin hakkı, bu tasarruflardan daha önce gelir. Eğer alınan mal, alışveriş gibi içerisinde şufa hakkı bulunan bir muamele ile- başkasına geçmişse, şufa hakkına sahip olan kişi muhayyerdir; isterse o malı şufa yoluyla alır, isterse onu ilk durumuna döndürerek kendisi için sabit olan önceki hakkını, kullanır. Bu muhayyerliğin faydası şudur: Şufa hakkına sahip olan kişi için malın bedellerinden birini ödemek daha kolay olabilir.

• Ortak Bir Malın Bir Parçasını Alan Kişinin Aldığı Parçada Artış veya Eksikliğe Sebep Olan Bir Tasarrufta Bulunması

Meselâ ortak bir arazinin bir parçasını alan kişi araziyi ekerse veya araziye ağaç dikerse veya araziye bina yaparsa, şufa hakkına sahip olan kişinin bunların yıkılarak arazinin eski haline getirilmesini İstemeye hakkı vardır. Çünkü satın alan kişinin bu tasarrufları, haksız tasarruftur, yani hakkı olmayan bir arazide tasarruf yapmaktır. Şufa hakkına sahip olan kişi, dikilen ağaçlan veya binayı bedelini vererek alabilir. Meselâ bir yerde bina ve ağaçlar varsa, şufa hakkına sahip olan kişi binayı yıkmış ve ağaçlan kesmiş ise, o günkü değerleri üzerinden bedellerini ödeyerek o payı kendisine mahsus karşılıkla alabilir. Çünkü gerek bina, gerekse ağaçlar hükmen araziye tâbi iseler de payın bir kısmının karşılığıdırlar. Eğer arazinin bir kısmı sel veya erozyon nedeniyle telef olursa, telef olan miktarın bedeli düşer. Çünkü bu miktar, aslın bir parçasıdır ve kişi oniarı telef etmeyi kastetmemiştir. Eğer arazide bulunan bina veya ağaç kendiliğinden telef olursa, şufa hakkına sahip olan kişi bedelin tümünü alır. Zira karşılıklı ve bağlanan birşey sakıt olmaz. Çünkü bina veya ağaç araziye tâbidir. Akidde onların bahsi geçmese bile onlar arazi ile birlikte akde dahil olurlar.

3. Satılan Malın Bedelinin Eksiltilmesi veya Artırılması

Satıcı bedelin bir kısmını müşteri için eksiltirse veya bedeli artırdığı halde şufa hakkına sahip olan kişi onu şufa yoluyla almak isterse, bu eksiltmeden faydanabilir mi? O fazlalık ona yüklenir mi?
Buna şöyle cevap verilebilir: Eksiltme veya-artırma alışveriş akdinden

sonra olursa, alışverişten cayma şartı.'Öa yoksa, taraftarlar akid meclisinden ayrılmışsa, bu eksiltme veya artırma'şufa hakkına sahip olan kişi için sözkonusu olmaz. Çünkü bedelin eksiltilmesi alıcının hilesi olarak, bedelin artırılması ise satıcının hilesi olarak kabul edilir. Bunların malın esas fiyatı ile ilgisi yoktur. Zira akid bunlardan önce tamamlanmıştır. Eğer eksiltme veya artırma, alışveriş akdi kesinleşmeden önce veya alışverişen vazgeçme müddeti içerisinde olursa bu eksiltme veya artırma, şufa hakkını kullanan kişi için de geçerli olur. Bu durumda satıcının müşteriden düşürdüğü miktar, malın fiyatından indirim yapmak anlamına gelir. Çünkü akdin kesinleşmesinden önce vaki olmuştur.

4. Satılan Malı Taksitle Almak

Ortaklardan biri hissesini taksitle satarsa, şufa hakkına sahip olan diğer ortak muhayyerdir; ister parasını peşin vererek malı alır, isterse ahcının taksitleri bitene kadar bekler ve ondan sonra alır. Taksitlerin bitimine kadar beklemek onun şufa hakkını İptal etmez, çünkü mazurdur. Eğer ona 'Parayı peşin ver malı al' denirse, ona" zarar verilmiş olur. Çünkü müddet genellikle bedelin bir kısmının karşılığıdır. Bu bakımdan taksitle satılan mal, peşin satılan mahri fiyatından daha fazla olur. Nitekim satın alacak kişi, hisseyi taksitle almayı istese, bu sefer müşteriye zarar veriimiş olur. Zimmetler birbirlerinden farklıdırlar ve insanlar borcun kazasını muhtelif şekillerde öderler. Satıcıya parayı verip, şufa hakkına sahip olandan alacak olan müşteri de kendi isteğiyle onu bir süreye kadar satmaya razı olmaz. Bu konuda zorlanacak olsa, kendisine zarar verilmiş olur. Ancak -zikrettiğimiz üzere- muhayyer bırakılırsa, her iki taraftan da zarar defedilmiş olur.

5. Malı Alan Kişi ile Şufa Hakkına Sahip Olan Kişinin İhtilaf Etmesi

Bazen malı alan kişi ile şufa hakkına sahip oian kişi paranın miktarında ihtilaf ederler. Meselâ şufa hakkına sahip olan kişi 'Sen malı 1000 dirheme almışsın' diyor, müşteri ise 'Ben malı 1500 dirheme aldım' diyor. Fakat bu hususta bir delil yoktur. Bu durumda yeminle beraber müşterinin sözüne itibar edilir. Çünkü kaç paraya aldığını o herkesten daha iyi bilir. Eğer müşteri yemin etmeye yanaşmazsa, şufa hakkına sahip olan kişi

müşterinin 1000 dirheme aldığına yemin eder ve parayı vererek malı geri alır. Eğer müşteri ile şufa hakkına sahip olan kişi satışın aslında ihtilaf ederlerse, meselâ müşteri satın aldığını inkâr ederse, şufa hakkına sahip olan kişi de aldığını iddia ederse, bu durumda yeminle beraber müşterinin sözüne itibar edilir; zira asıl olan alışverişin yokluğudur. Ancak satan kişi sattığını itiraf ederse mesele değişir. Aynı şekilde bu sefer müşteri, şufa hakkı olanın ortak olduğunu inkâr ederse, ortaklığı hususunda birşey bilmediğine dair yemin etmek zorundadır; zira aslolan, bunun olmamasıdır. Kim asl'a yapışırsa, söz onun sözüdür!

HAVALE

Havale'nin Tarifi

Havale lugaita nakl veya intikal anlamına gelir. Istılahta ise bir borcun bir zimmetten diğer bir zimmete nakledilmesini gerektiren bir akiddir. Muğni'î-Muhtaç'da^ şöyle tarif edilmektedir: 'Havale, malın bir zimmetten başka bir zimmete intikal etmesidir'. Fakat birinci tarif daha fazla kullanılmaktadır.

Havale'nin Meşruiyeti

Şu hadîsler, havalenin meşruiyetine delâlet etmektedir:
Zengin kişinin, borcunu ödemeyi uzatması bir zulümdür. Sizin biri-niz(in talep etliği şeyin edası) bir zengine havale edildiğinde
(havaleyi kabul ile ona) müracaat etsin.[168][1]
Zengin birisinin üzerine havale yapılırsa, o havaleyi kabul etsin.[169][2]
Değişik asırlarda yaşayan müslümanlann tümü havalenin meşru ve caiz olduğunda ittifak etmişler ve bu hususta müslümanlar arasında ihtilaf olduğu hiç kimse tarafından nakledilmemiştir. Âlimlerin çoğunluğu hadîsteki emrin farz değil, nedb için olduğunu söylemişlerdir. Bu yüzden borçlu olan kişi alacaklıyı başkasına havale ederse, yani 'Benim falanda alacağım vardır, git ondan al' derse, alacaklının o havaleyi kabul etmesi vacib değil, müstehabdır. Ancak kendisine havale yapılan kişi, o borcu ödeyebilecek durumda olmalıdır. Eğer havale edilen kişi o borcu Ödeyecek durumda değilse veya malı şüpheliyse alacaklının havaleyi kabul etmemesi müstehabdır.

Havale'nin Rükün ve Şartlan

Havale'nin birtakım rükûnlan ve o rükûnlara bağlı şartları vardı ki havale ancak bunlarla sahih olur. Bunları kısaca şöyle sıralayabiliriz:

1. Havale Eden

Havale eden kişi, borcunu alacaklı olduğu bir kişiye havale edendir. Havale eden kişinin akid ehli; âkil ve baliğ olması şarttır. Delinin,

mümeyyiz olmayan çocuğun havalesi sahih olmaz. Çünkü bunlar aklı olmayanlar hükmündedir. Akıl ise şer'an tasarrufun geçerli olmasının şartıdır.

2. Havale Edilen

Havale edilen kişi, borçlu tarafından alacağını almak için başkasına havale edilendir. Buna aynı zamanda muhtal; yani ihalenin taliplisi, isteklisi de denir. Havale edilen kişinin de akid ehli; âkil-bâliğ olması şarttır. Âkil-bâliğ olmayan kişinin havaleyi kabul etmesi sahih değildir. Bunların sözleri şer'an dikkate alınmaz.

3. Muhal-i Aleyh

MuhaM aleyh, borcun kendisine havale edildiği kişidir ki bu havale borcun ödenmesini o kişiye vacib kılar. Borcun havale edildiği kişinin de âkil-bâliğ olması şarttır. Bu bakımdan deli ve çocuğun üzerine havale yapmak sahih olmaz. Çünkü borcu üzerine almak ve onu ödemekte teberru mânâsı vardır. Âkil-bâliğ olmayan bir kişinin ise teberru yapması sahih olmaz.

4. Muhal-i Bih

Muhal-i bih, havale yapan kişinin başka birisinde olan alacağıdır. Havale'nin sahih olması için bu alacağın da birtakım şartlara sahip olması gerekir:

a. Alacak mal değil, borç olmalıdır.

Ayn (mal) hususunda havale yapmak sahih olmaz. Zira havale, üzerindeki borcu hükmî olarak başka birinin üzerine nakletmektir. Ayn'lardaki (mallardaki) nâkil ise hakiki bir nâkildir. Çünkü mallar, zimmette sabit olmaz. Dolayısıyla mallarda havale de olmaz. Seccade veya çamaşır makinası gibi bir malı havale etmek; havale değil, vekâlettir. Burada vekâlet hükümleri cereyan eder.

b. Borç, lazım olan borçlardan olmalıdır.

Borç, satılan malı teslim ettikten ve hıyar (cayma) müddeti bittikten sonra ödenmesi gereken borç gibi veya lazım olmayan dönüşen para gibi veya hıyar zamanındaki para gibi olmalıdır. (En sahih görüşe göre hıyar zamanındaki para, lazım olmaya dönüşür.) Eğer satıcı, bir kişiyi parayı

olmak üzere müşteriye havale ederse, havale sahih olur. Bazı âlimler, hıyar zamanında borcu almak üzere başkasına havale yapılmasının sahih olmadığını, çünkü bunun lazım olmayan bir borç olduğunu ve müşterinin her an cayma ihtimali bulunduğunu söylemişlerdir. Tahakkuk etmese de borçtan ötürü havale sahih olur. Meselâ hanımıyla cinsî münasebetten önceki mehir, icar müddeti bitmeden Önceki ücret, satılan malı kabzetmeden önceki parada olduğu gibi.

5. Siga

Sığa, icab ve kabul demektir. İcab kişinin 'Ben seni falana havale ettim' demesi, kabul ise havale edilen kişinin 'Ben de kabul ettim' veya 'Razı oldum' demesidir. İcab ve kabul'ün akid meclisinde olması şarttır.
Havale Akdinde Hıyar'uş-Şart ve Hıyar'ul-Meclis
Havale akdi kesin olmalıdır. Ayrıca havale,akdinde hıyar'uş-şart ve. hıyar'ul-meclis yoktur. Çünkü akidlerde hıyar'uş-şart'ın bulunmasının amacı, tarafların zarardan korunmasıdır. Havale akdinde ise zarar sözkonusu değildir. Havale akdi yardım ve şefkat akdidir. Hıyar'ul-Meclis ise malların alışverişinde olur, havale ise en sahih görüşe göre bir borcu diğer bir borca havale etmektir.

Havale'nin Sahih Olmasının Şartlan

I. Havale yapan kişinin, üzerine havale ettiği kişide alacağı olmalıdır. Muhil'in (havale eden kişinin) muhal-i aleyh (üzerine havale edilen kişi) üzerinde bir alacağı olmalı ki havale eden kişi borçlu olduğu kişiyi ona havale edebilsin. Çünkü en sahih görüşe göre havale, bir borcu diğer borca karşılık satmaktır. Bu satış esasen caiz olmamakla beraber, zaruret nedeniyle burada caiz kılınmıştır. Bu bakımdan muhil'in (havale eden kişinin) muhal-i aleyh (üzerine havale yapılan kişi) üzerinde kendi borcuna karşılık bir alacağının olması lazımdır.
Üzerine Havale Yapılan Kişinin Borcunda Bulunması Gereken Şartlar
a. Lazım bir borç veya lazım borca dönüşecek bir borç olmalıdır. Nitekim halk üzerinde bulunan muhal-i bih'in durumu da böyledir.
b. Kendisiyle havale yapılan borç, zamanın gelmesi bakımından, tehir bakımından, cins, miktar ve özellikleri bakımından eşit olmalıdır. Bunlardan birinde iki hakkın ihtilaf etmesi halinde havale sahih olmaz. Çünkü hayale dostluğa binaen yapılan bedelli akiddir ve ihtiyaçları

karşılamak ve yardımlaşmak için caiz kılınmıştır. Borç durumunda olduğu gibi, havalede de ittifaka itibar ediür. İki hakta ihtilaf edildiğinde, hak üzerine bir fazlalık talep edilmiş olur ki bu caiz değildir. Aynı şekilde havale mukâssa gibi yapılır; zira onunla muhal-i aieyh'in zimmetindeki malına mukabil muhîl'in zimmetindeki mal iskat olmaktadır. Oysa iki hak arasında ihtilaf olması halinde mukâssa sahih oimaz.
II. Muhil, muhal ve muhal-i aleyh'in rızası bulunmalıdır. Muhîl'in razı olması şarttır, çünkü o zimmetinde olan borcu istediği yerde ve şekilde; ister kendi cebinden, ister alacaklı olduğu kişiden alarak öder. Bu bakımdan havale'de muhîl'in rızası şarttır. Ilavale'de muhal'in (hakkını başkasından almak üzere havale edilen kişinin) rızası da şarttır. Çünkü o hak sahibidir, onun hakkı havale ile esas borçlunun zimmetinden çıkarak, muhal-i aleyh'in zimmetine geçer. Bu bakımdan muhal'in hakkının muhîl'in zimmetinden çıkıp muhaî-i aleyh'in zimmetine geçmesi için muhal'in rızası şarttır. Çünkü borcu ödemekte insanların hassasiyeti farklıdır. Bu nedenle 'muhal'in hakkı, onun rızası olmadan başkasının zimmetine geçerse, muhal'in zarar görmesi sözkonusudur. Zira borcunu güzel bir şekilde ödemeyen bir kişiye havale edilmiş olabilir.
Muhal-i aleyh'e gelince, onun rızası şart değildir. Zira hak sahibi, havale eden kişidir. Bu nedenle hak sahibi hakkını isterse bizzat gelip kendisi alır, isterse de onu başkasına havale eder, onun vasıtasıyla alır. Bu, tıpkı alacağını tahsil etmek üzere vekil tutmak gibidir. Bu bakımdan borçiu olan kişinin razı olup olmaması dikkate alınmaz.
III. Havale'nin sahih olması için havale edilen borcun muhîl ve muhal tarafından bilinmesi gerektiği gibi, muhîl ve muhal'in muhal-i aleyh'i de bilmeleri gerekir. Havale edilen borcun miktarı, cinsi, özellikleri bilinmelidir. Çünkü havaîe -daha önce de söylediğimiz gibi-bir alışveriş sayılır. Alışverişte ise malın ve paranın bilinmesi şarttır; mal veya para meçhul olursa alışveriş sahih olmaz.

Havale'nin Hükmü

Havale'nin, bir hakkın havale eden kişinin zimmetinden, üzerine havale edilen kişinin zimmetine intikal etmesi olduğunu söylemiştik. Rükûnlan ve şartları lamam olan havale'nin üzerine, havale'nin hükümleri terettüb eder. Bunlarda muhal'in alacağının muhîl'in üzerinden düşüp üzerine havale edilen kişiye geçmesi ve muhîl'in alacağının da muhal-i aleyh

üzerinden düşmesidir,

Havale'nin Sona Ermesi

Havale'nin hükmünün, borcun muhîl'in zimmetinden, muhîl'in zimmeti borçtan beri olacak şekilde muhal-i aleyh'in zimmetine geçmesi olduğunu belirtmiştik. Böylece havale sona erer; artık muhîl ile muhal arasında herhangibir alaka kalmaz. Bundan sonra borç alışverişi muhal ile muhal-i aleyh arasında cereyan eder. Muhal, herhangibir sebepten ötürü muhal-i aleyh'ten alacağını alamasa dahi tekrar muhîl üzerine avdet edemez. Meselâ muhal-i aleyh Ölür veya borcunu inkâr ederse, muhal, muhîl'den hak talep edemez. Çünkü hak, havale nedeniyle başka birine intikal etmiştir. Başkasına intikal eden hak, ancak başka ve yeni bir havale ile dönebilir. Hak havale ile muhîl'in (havale edenin) zimmetinden sakıt olur; ne fakirlik, ne de başka bir sebeple geri dönmez. Bu tıpkı, hakkına karşılık bir bedel alıp bedelin elinde telef olması gibidir. Hak sahibi hakkına karşılık bir bedel aldığında, borç borçlunun zimmetinden sakıt olur; artık hiçbir şekilde geriye dönülemez. Havale de tıpkı hakkını almak gibidir. Alacağını kabzetmeye imkân kalmaması, tıpkı aldığı bedelin elinde telef olması gibidir. Burada havale kabul edildikten sonra muhal'in muhal-i aleyh'in havale anında fakir olup olmadığını bilip bilmemesi, zengin olmasını şart koşup koşmaması, durumu değiştirmez; bu, alışverişte aldanmak gibidir. Müşteri aldatmamayı şart koşsa bile herhangibir hak talep edemez. Çünkü bu, muhal-i aleyh'in havale sırasındaki halini araştırmada kusur göstermesinin cezasıdır. Ilavale'yi kabul ettikten sonra şart koşmasının bir anlamı yoktur. Fakat muhal 'Herhangibir sebepten ötürü hakkımı almakta zorluk çekersem, muhîl (havale eden kişi) üzerine dönerim1 şeklinde bir şart koşarsa, havale bâtıl olur. Çünkü bu şart, havale'nin hükmüne ters düşmektedir. Çünkü havale'nin hükmü gereği, havaîe edilen hak birinci borçludan ikinci borçluya geçer. Oysa bu şart, hakkın intikaline mani olmaktadır. .

Muhîl ile Muhal'in Havale'de İhtilaf Etmesi

Muhal, alacağını muhal-i aleyh'ten aldıktan sonra muhîl ile ihtilafa düşerlerse, meselâ muhîl 'Senin bende alacağın yoktur. Sen o alacağı o adamdan almak hususunda benim.vekilimdin. Onu bende oian alacağına karşılık kabul ettin' dese, muhal de 'Hayır! Sen beni, sendeki alacağıma

karşılık o adama havaîe ettin, ben de gidip alacağını ondan aldım' dese, bu ihtilafta muhîl'in sözü yeminle beraber kabul edilir. Çünkü muhal, onun üzerinde bir alacağının olduğunu iddia ederse, muhîl de bunu inkâr ederse, hangisinin haklı olduğu hususunda delil de yoksa, yeminle beraber inkâr edenin sözüne itibar edilir. Eğer muhîl 'Ben seni alacağımı kabzetmen için seni vekil tayin etmiştim' dese, muhal de 'Beni veki! tayin etmedin. Sende olan alacağımı başkasına havale ettin' dese, muhîl 'Ben havale ile seni vekil kılmayı kasdettim' dese, muhal 'Hayır, sen havale'yi kasdettin' dese, bu ihtilafta da yeminle beraber muhîl'in sözüne itibar edilir. Çünkü o sözünü ve niyetini herkesten daha iyi bilir. Ayrıca asıl olan hakkın kendi hali üzere kalmasıdır. Muhîl'in iddiası ise bunun hilafınadır. Fakat muhîl 'Ben seni, falan adamda alacağım olan 100 lirayı almak üzere ona havale ediyorum' dese, sonra da 'Ben bu sözümle vekil kılmayı kasdettim' dese, onun bu iddiası kabul edilmez. Çünkü lafız ancak havalenin hakikati itibariyle anlamlıdır. Dolayısıyla havale ettiğini iddia eden kişinin sözü, yeminle birlikte kabul edilir.

Muhal veya Muhal-i Aleyh'in Havalesi

Havale sahih olduğu zaman muhal de borçlu olduğu bir kişiyi mu-hal-i aleyh üzerine havale edebilir. Aynı şekilde muhal-i aleyh de kendisine havale edilen kişiyi, alacaklı olduğu başka bir kişiye havale edebilir.

Postayla Yapılan Havale

Bir kişi bir miktar malını başka şehirde yaşayan kişiye gönderirse, bu emanettir ve kerahet bulunmaksızın caizdir. Malı götüren kişi onu korumakta kusur göstermediği veya malına karıştırmadığı takdirde mesul olmaz. Günümüzde postaneler aracılığıyla yapılan havaleler bu kabildendir. Halkın postane 'aracılığıyla gönderdiği mallar veya para birbirleriyle karışır. Kişinin gönderdiği paranın aynısı alacaklının eline geçmez. (Meselâ kişi beş tane 100.000 liralık kağıt para gönderir, alacaklıya iki tane 250.000 liralık kağıt para verilir). Bu yüzden postaneye yatırılan para kaybolursa, müessese bundan sorumlu olur. Postane aracılığı ile gönderilen para borç olursa, gönderen'kişi de paranın falan yerdeki falan kişiye verilmesini şart koşmamışsa, paranın bir kısmını postaneden almasında kerahet yoktur. Fakat kişi, postaneye falan yerdeki falan kişiye verilmek şartıyla parayı yatırırsa, bu, borçtaki zaman

şartı gibidir. Eğer borçlu olan kişinin parayı postaneye yatırmakta herhangibir hedefi yoksa, herhangibir kimseye havale.etmiyorsa, borç sahih olur. Her ne kadar şarta riayet etmek mendub ise de şart mülga kabul edilir. Borçlunun parayı postaneye yatırmakta zararı varsa, meselâ yolda kesin bir tehlike bulunuyorsa, buna rağmen parayı postaneye yatırıyorsa akid bâtıldır. Çünkü burada borçlunun bir menfaati • engellemesi ve oyalaması sözkonusudur. .

ŞUFA

Şufa'nın Tarifi

Şu'fa lugatta, iki şeyi birbirine yapıştırmak, eşlemek, ilave etmek anlamına gelir. Şufa'nın ıstılahı anlamı ise üçüncü bir kişiye satılan bir şeyi ortaklık sebebiyle öncelikle satın alma-hakkıdır. Ortaklardan biri hissesini ortağından başka birine sattığı zaman, şufa hakkı olan diğer ortak satılan malı o kişinin ödediği parayı vererek alabilir. Meselâ iki kişi bir eve ortak olsalar, ortaklardan biri hissesini başkasına satsa, diğer ortak bunu işittiğinde malı alan kişiden -onun rızası olmasa dahi-ödediği parayı vererek geri alabilir. Bu, temellükte (mülk edinmekte) şer'an asıl olanın hilafinadır. Zira bir mal, şer'an ancak sahibinin rızasıyla mülk edinilebilir. Bu hakka şufa denilmesinin sebebi, ortakların mallarını birbirine bitiştirmeleridir.

Şufa'nın Meşruiyeti .

Şufa'nın caiz ve meşru olduğuna delâlet eden birçok hadîs vardır.
Cabir b. Abdullah'dan şöyle rivayet edilmiştir: Rasûiullah (sa.) taksim olunmayan herbir ortaklıkta, akarda ve bahçede şufa ile hükmederek 'Ortağına ilan etmedikçe diğer ortağın hissesini satması helâl olmaz. Diğer ortak ister malı alır, isterse bırakır. Ortağın biri diğerine ilan etme-1 den kendi hakkını satarsa, diğer ortak o mala sahip olmaya başkalarından daha hak sahibidir' buyurdu.[170][1]
Tüm âlimler bu hususta ittifak ederek hadîsle amel etmişlerdir. Şufa konusundaki diğer hadîsler ileride zikredilecektir.
İslâm şeriatının hedefi, insanların maslahatlarını gözetip zararlarını ortadan kaldırmaktır. Bir ev veya araziye ortak olan iki kişi bazen çok iyi anlaşırlar. O iki ortaktan biri hissesini satmak zorunda kaldığında, diğer ortak bundan zarar görebilir. Şeriat hem hissesini satmak isteyen kişiye mani olmaz, hem de diğer ortağın bundan zarar görmesine mani olacak çerçeveyi belirler. Çünkü malı satın alan yeni ortak kötü ahlâklı olabilir veya malın taksim edilmesini isteyebilir veya yeni su yollan açmak, yeni masraflar çıkarmak isteyebilir. Böylece diğer ortak bundan zarar görür. Bunlar ortaklar arasında ihtilafa, ayrılığa, komşular arasında mücadeleye

yol açar; maslahatlar yok olur, insanlar zarar görür. Bu yüzden Hz. Peygamber payını satmak isteyen ortağın onu önce diğer ortağına teklif etmesini, çünkü onun o malı almakta herkesten daha fazla hak sahibi olduğunu, eğer ortak almak istemezse başkalarına satmasını emretmiştir. Kimin, herhangibir akar veya hurmalıkta bir ortağı varsa ortağına bildirmedikçe o malı satma hakkı yoktur. Razı olursa alır, kerih görürse Lerkeder.171[2]

Amr b. Şerîd şöyle rivayet ediyor: "Sa'd b. Ebî Vakkas'ın yanına gitmiştim. Misver b. Mahreme de oraya geldi ve elini omuzuma koydu. O sırada Rasûlullah'ın azatlısı Ebu Râfi geldi ve şöyie dedi:

. - Ey Sa'd! Hanen içinde bulunan iki odamı (satmak istiyorum), benden bunu satın al!

- Vallahi ben o odaları satın almıyorum. Misver b. Mahreme de hemen şöyle dedi;

- Vallahi sen bu iki odayı alacaksın. Bunun üzerine Sa'd, Ebu Râfi'ye dedi ki:

- Vallahi ben sana 4000 dirhemden fazla veremem,, bunu da taksit taksit ödeyebilirim,

- Bu iki odaya karşılık bana (başkası tarafından) 500 dinar verildi. Eğer ben Peygamber'i 'Komşu komşuya en haklı bir şefî'dir' buyururken işitmemiş olsaydım, 500 dinar teklif edilen o iki odamı sana 4000 dirheme vermezdim.

Bunun üzerine o iki odayı Sa'd'a verdi".172[3]

Hz. Peygamber'in, insanlar arasındaki sevgi ve uyum yolunu açıkça gösterdiğini görüyoruz. Bu da muamelelerdeki en yüksek ahlâktır. Ashab-ı kiram'ın da zararlarına olsa bile Hz. Peygamber'in yolundan ayrılmadıklarım görüyoruz. Ashab-ı kiram ancak 'Dinledik ve itaat ettik' derlerdi. Eğer kişi Hz. Peygamber'in yoluna uymaz da hissesini başka birisine satarsa, şeriat o kişinin parasını ödeyerek malı ondan alma hakkını diğer ortağa tanımıştır. Böylece insanların ihtiyaç ve maslahatları gözetilir, zarar görmeleri önlenir. Müslümanlar arasında kin ve buğza sebep olacak anlaşmazlıklar ortadan kaldırılmış olur. Bunun neticesi olarak da müslümanlar tek vücud gibi olurlar, birbirleriyle uyum içinde yaşayarak sağlam kale gibi olurlar.

.

Şufa'nın Rükûnları

Şufa'nın rükûnlarım şöyle sıralayabiliriz:

1. Şefi (Şufa Hakkına Sahip Olan Kişi)

Şufa hakkının, zararı ortadan kaldırmak için meşru kılındığını söylemiştik. Şufa hakkı, taksim edilmemiş olan ortak malda sözkonusudur. Meselâ bir eve, bir araziye ortak olan kişilerin şufa hakkı vardır. Nitekim Hz. Peygamber'in 'Taksim edilmeyen her malda şufa hakkı vardır' sözünden bu açıkça anlaşılmakladır. Ortak olan ev veya arazi taksim edildiği zaman ortaklardan biri kendi payını başkasına satarsa, o ev veya arazinin yolunda, su arkında ortaklıkları devam etse bile diğer ortağın şufa hakkı kalmaz. Çünkü hadîste 'Sınırlar belli olduktan, yollar açıldıktan sonra şufa hakkı yoktur' buyurulmuştur. Bunlar hisselerini müstâkil olarak almışlardır. Yola, suya ve benzeri şeylere ortak olanlara ise şerik-i muhaîil (karışık ortak) denilmektedir. Karışık ortaklıkta şufa hakkı olmadığına göre, komşulukta şufa hakkı haydi haydi olmaz. Bölünme kabul etmeyen ortak mallarda şufa hakkı vardır. Zira şufa'nın amacı, ortakların zarar görme ihtimalini ortadan kaldırmaktır. Bazen şufa, şufa'dan başka şeylerde de mevcut olur. Çünkü şufa, şeriatta asıl olanın hilafına olarak meşru kılınmıştır ve şeriatta asıl olan, mülk sahibinin mülkünün onun elinden cebren alınmamasıdır. Oysa şufa hakkına sahip olan kişi, müşterinin aldığı malı onun parasını vererek cebren almaktadır. Asıl olandan maksat, hükümlerin çoğunda şeriatın belirlediği yoldur. Alimler buna hükmün illeti/nedeni adım verirler. Bazen bunun için kıyas kelimesini kullanırlar. İslâm şeriatında 'Aslın hilafına olan her hususta ancak nass ile hareket edilebilir. Ona hiçbir şey ilave edilemez' kaidesi bulunmaktadır. Bu kaide bazen şu ibarelerle ifade edilir: 'Kıyasın hilafına sabit olan bir şeyin üzerine başkası kıyas edilemez'. Burada taksim edilmemiş ortak malda şufa hakkı bulunduğuna dair sahih ve sarih nass varid olmuştur. Bu bakımdan malını taksim eden ortaklar veya komşu bu hükme ilhak edilemez ve bunun üzerine kıyas yapılamaz. Hz. Peygamber'in 'Kişinin duvarına mertek başı koymakta, komşu herkesten daha fazla hak sahibidir' sözü, komşunun şufa hakkı olmasında sarih değildir. Bu sadece komşunun komşuya İhsan etmesini teşvik etmektir. Ayrıca car kelimesi umumidir; hem ortağı hem de başkalarını kapsar.

Burada onu ortak olarak yorumlamak en uygunudur. Çünkü Ebu Râfi (r.a) onu bu mânâda kullanmıştır. Zira ortağının evinde bulunan iki odasını,

onun satın almasını istemiştir. Evin taksim edilmediği de açıktır. Allah hakikati daha iyi bilir.

Şufa Hakkına Sahip Olanların İhtilaf Etmesi

Şefî'nin (şufa hakkına sahip olan kişinin) ortak olduğu anlaşılmıştır. Bazen hissesini satan ortağın birden fazla ortağı olur ve onların hisseleri, bazen eşit olur. Meselâ üç ortaktan biri malın 1/4'ine, diğeri de 1/4'ine, üçüncü ortak ise malın yarısına (2/4) sahip olursa, onlardan biri hissesini satmak isterse, ortaklar da onun payını almak istiyorlarsa, herbiri hissesine nisbetle alır. Çünkü burada istihkak sebebi mülktür. Onlar mülkte mütesavi oldukları için istihkakda da mütesavi olurlar.

Şufa Hakkının Parçalanması

Şufa hakkı tecezzi (parçalanma) kabul etmez. Bu nedenle şufa hakkına sahip olan kişi ortağının hissesinin ya tamamını alır, ya da tamamını bırakır. Eğer ortaklar birden fazla iseler ve onlardan biri satılan hisseyi almak isLemiyorsa onun şufa hakkı düşer. Geriye kalan ortaklar ise en sahih görüşe göre o hissenin tamamını alıp almamakta muhayyerdirler. Satılan hissenin bir kısmını almak isterlerse bu sahih olmaz. Şufa hakkını düşürmeyen ortağın satılan hisseden kendi hissesi nisbetinde almaya hakkı yoktur. Çünkü böyle olursa satılan mal parçalanır, müşteri ise bundan zarar görebilir. Çünkü maslahat hissenin tamamını almakta veya almamaktadır. Satılan hissenin parçalanması maslahata aykırıdır,

Şufa Hakkına Sahip Oîan Ortaklardan Bazılarının Kaybolması

Şufa hakkına sahip olan ortaklardan birinin veya birkaçının kayıp olması durumunda, hazır olan diğer ortaklar şufa haklarını kullanarak satılan hisseyi alan kişinin parasını ödemek suretiyle geri alırlar. Alınan hisse ortaklar arasında hisselerine nisbetle taksim edilir. Bunu daha önce de söylemiştik. Zira kayıp olan ortak, şufa hakkını kullanmayıp düşüren ortak hükmündedir. Hazır olan diğer ortaklara itiraz edecek kimse bulunmadığından onlar satılan hisseyi parasını ödeyerek alıp aralarında hisselerine göre taksim ederler. Onların satılan hisseyi kendi hisseleri nisbetinde almaya haklan yoktur. Çünkü kayıp olan kişinin gelip kendi hissesine düşen oranı almaması ihtimal dahilindedir. Bu durumda satılan'

hisse parçalanır ve alan kişi bundan zarar görebilir. Hazır olan ortaklar satılan hissenin tamamını alırlarsa, kayıp olan ortak geldiğinde o hissedeki payını talep etme hakkına sahiptir.
En sahih görüşe göre hazır olan ortaklar kayıp olan ortak gelinceye kadar satılan hisseyi şufa yolu ile almayı tehir edebilirler. Çünkü o kişinin burada açık bir hedefi bulunmaktadır ve hisselerin tümünü almaya kadir değildir veya ortada olmayan ortak geldiğinde alacağı malı almak istemektedir.

2. Meşfu Aleyh (Üzerinde Şufa Yapılan Kişi)

Meşfu aleyh, ortaklardan birinin hissesini alan kişidir. İşte şufa hakkı, bu hisse üzerinde cereyan eder. Bu hissenin, o kişiye bedel karşılığı intikal etmesi şarttır. Bu karşılık bazen mal olur. Mülk ona satın almak veya mâli bir bedel gerektiren bir cinayetten ötürü sulh yoluyla intikal etmiş olabilir. Meselâ ödemesi gereken bir diyet karşılığı, onunla sulh yaparak ortak olduğu tarladaki hissesini vermiş olabilir. Ortak olan kişi bu hisseyi şufa yoluyla alabilir. Bazen de kişi ortak olduğu tarladaki hissesini mehir karşılığında veya hul'a bedeli olarak verebilir. Meselâ kadın ortak olduğu maldaki hissesini kocasına, boşanma karşılığı olarak verebilir. İşte bu durumlarda diğer ortaklar şufa yolu ile o hisseyi alabilirler, çünkü bu, bedel karşılığı elde edilen bir maldır ve alışverişe benzer. Şufa. hakkına sahip olan kişi satılan hisseyi, alan kişinin ödediği parayı vererek alır. Eğer bedel misil ise mislini vererek alır, eğer bedel elbise veya mehr-i misil gibi kıymetlendirilen şeylerdense, alışveriş günündeki kıymeti ne ise o kıymeti ödeyerek alır. Bunun payın kıymetinden fazla veya az olması hükmü değiştirmez.
Ortaklardan biri ortak olduğu maldaki hissesini karşılıksız olarak başka birisine verirse, diğer ortaklar o hisseyi şufa yolu ile alamazlar. Meselâ ortaklardan biri hissesini hibe etmişse veya sadaka olarak ver-mişse veya vasiyet etmişse veya o hisse örf yoluyla başkasına intikal etmişse, diğer ortaklar onu şufa yoluyla alamazlar.

3. Meşfu Fih (Üzerinde Şufa Yapılan Mal)

Üzerinde şufa yapılan mal (meşfu fih), ortaklardan birinin sattığı, diğer ortakların ise şufa yoluyla almak istedikleri maldır. Bu malın ev, arazi ve benzeri gibi gayr-ı menkul mallardan olması şarttır. Hayvanlarda, ticarî

eşyalarda ve benzeri şeylerde şufa hakkı yoktur. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
Şu fa, ortaklardan birisinin öbürüne arzetmeden satmak hakkını haiz olmadığı bir arazide yahut arsada, yahut bir bahçedeki ortaklık hakkıdır.[173][4]
Şu fa, kıyasın hilafına olarak arazilerde nass ile sabit olmuştur. Bu bakımdan onun mânâsında olmayan başka mallar ona kıyas edilemez. Zira şufa, daimi olan kötü ortağın/komşunun. zararına mâni olmak için meşru kılınmıştır. Nakledilebilen ve tahvil edilebilen mallarda ise sürekli komşuluk ve zarar sözkonusu değildir. Arazi ile beraber satılan bina ve ağaçlarda da -araziye tâbi oldukları için- şufa hakkı vardır. Akar ve benzeri mallarda şufa'nın sabit olması için onun taksim edilmeye elverişli olması şartlır. Taksime elverişli olmasından maksat, taksim edildiğinde faydasının devam etmesidir. Taksim ediicliğinde işe yaramaz hale gelen mal, taksim edilmeye elverişli değil demektir. Taksime elverişli olmayan mallarda şufa hakkı yoktur. Meselâ küçük bir hamam veya küçük bir değirmen taksim edilirse, hiçbir işe yaramaz hale gelir. Hz. Peygamber, taksim edilmemiş ortak mallarda şufa hakkının olduğuna ve fakat sınırlar çizilip yollar açıldıktan sonra şufa hakkının ortadan kalktığına hükmetmiştir.
Bu hadîs, taksimi mümkün olan ve taksim edilmemiş olan her malda şufa hakkı bulunduğuna delâlet eder. Şufa hakkı; taksim, sınır ve yolların vereceği zararları önlemek amacıyla meşru kılınmıştır. Bu ise ancak taksim edilebilen mallarda sözkonusudur.
Bazı kimseler şöyle demişlerdir: Taksim edilmeye elverişli olmasa dahi arazi ve benzeri mallar taksim edilmedikçe onlarda şufa hakkı mevcuttur'. Çünkü Hz. Peygamber'in 'Taksim edilmemiş olan her malda şufa hakkı vardır' sözü umumidir. Ayrıca şufa, ortakların zarar görmelerine mani olmak için meşru kılınmıştır. Taksim edilmemiş mallarda ise zarar daha fazladır. Çünkü onlarda zarar süreklidir.

Şufa Yoluyla Almanın Şartlan

Yukarıda şufa'nın rükûnlarını ve her rüknün şartlarını zikretmiştik. Burada şufa yoluyla almanın şartlarını beyan edeceğiz:
1. Üzerinde şufa yapılan hisse, hissesini satan ortağın mülkünden ' kesin olarak çıkmalıdır.

Meselâ ortaklardan biri hissesini başkasına satarsa ve alışverişte kendisi için muhayyerlik şartı koşarsa, muhayyerlik zamanında şufa hakkı sabit olmaz. Satana veya satın alana şufa hakkının şart koşulması da böyledir. Çünkü satılan mal, henüz satan kişinin mülkünden çıkmamıştır.

Müddet bittikten sonra taraflar alışverişi feshetme haklarını kullanmamışlarsa, alışveriş tamamlanmış olur ve şufa hakkı sabit olur. Eğer alışverişte muhayyerlik hakkı sadece müşteriye aitse, onun aldığı hisse alışveriş akdinden sonra şufa yoluyla alınabilir. Çünkü satan kişi kendisi için muhayyerlik şartı koşmazsa, mücerred akidle mal mülkünden çıkar. Böylece anlaşılmaktadır ki şufa ile almak, temlik akdinin fasid (bâtıl) olduğunun ortaya çıkmasıyla subutiyet kazanmaktadır ki bunu satanın mülkü de henüz satılan maldan zail olmamıştır.

2. Şufa hakkı iddia eden kişi, ortağının hissesini sattığı vakitte kendi payına sahip olmalıdır ve bu sahiplik, şufa kendisi için hükme bağlamncaya kadar devam etmelidir.

Bu, en sahih görüştür. Eğer şufa hakkı iddia eden kişi, şufa kendisi için hükme bağlanmadan önce kendi hissesini satarsa veya hibe ederse, şufa hakkı ortadan kalkar. Bunu bilerek veya bilmeyerek yapması, satılan hisseyi şufa yoluyla almayı talep etmesi veya etmemesi hükmü değiştirmez. Çünkü satılan hisseyi şufa yoluyla alma sebebi olan mal kendisinin mülkünden çıkmıştır. Zira şufa hakkının sebebi mala ortak olmaktır. Yeni ortaklardan biri diğerinin hissesini şufa yoluyla alamaz. Çünkü o, birinci temlik akdi yapıldığı sırada şufa hakkına sebep olan paya sahip değildi. Ancak şufa hükmü verilmeden önce ölen şufa hakkına sahip olan kişinin varisleri bu hükümden istisna edilmiştir. Çünkü şufa hakkı miras yoluyla elde edilen haklardandır.

3. Şufa hakkına sahip olan kişiden, şufa hakkını kullanmayacağına . dair bir söz çıkmamalıdır.

Şufa hakkına sahip olan kişi, şufa hakkını kullanmayacağını söylerse veya alan kişinin o hisseyi almasına rıza gösterdiğine delâlet eden bir söz söylerse veya kendisinden razı olduğuna dair bir fiil sadır olursa veya susarsa şufa hakkını kaybeder. Meselâ şufa hakkına sahip olan ortak, kendisinin de hazır bulunduğu bir mecliste, diğer ortağın kendi hissesini sattığına şahit olsa, satış akdine itiraz etmeden kalkıp gitse veya ortağının kendi hissesini sattığını duysa, herhangibir mazereti olmadığı halde uzun bir müddet şufa hakkını kullanmadan beklese, şufa hakkını kaybeder. Ancak birtakım durumlar -zamanında şufa hakkı talep

etmemesine rağmen- vardır ki kişiye şufa yoluyla malı alma hakkı verir. Bunları şöyle beyan edebiliriz:

a. Satılan malın bedelinin ortağa doğru haber verilmemesi.

Meselâ ortaklardan biri hissesini 90.000 dirheme satar da diğer ortağa 100.000 dirheme satıldığı söylenirse, o ortak da fiyatı yüksek bulup şu-' fa hakkını kullanmazsa, sonra bedelin 90.000 dirhem olduğunu öğrenirse, satılan hisseyi şufa yoluyla geri aiabilir. Daha önce şufa hakkını kullanmaması razı olduğundan değil, fiyatı yüksek bulduğundan kaynaklanıyordu. Öyleyse şufa hakkını daha önce kullanmaması, o hissenin başkasına satılmasına razı olduğuna delil olmaz.

b. Müşterinin doğru olarak haber verilmemesi.

Meselâ ortaklardan biri hissesini satsa, diğer ortağa hisseyi alan kişinin Ahmed olduğu söylense, o da şufa hakkını kullanmasa, sonra o hisseyi alan kişinin Ahmed değil de Mehmed olduğu ortaya çıksa, diğer ortak o hisseyi şufa yoluyla geri alabilir. Çünkü insan bazı insanlarla ortak olmayı ister, bazılarıyla istemez. Bu yüzden daha önce şufa hakkını kullanmamış olabilir:

c. Satılan hisse taksitle satıldığı halde diğer ortağa peşin satıldığının söylenmesi.

Hisse taksitle satıldığı halde diğer ortağa peşin satıldığı söylenirse, o (da peşin olduğunu düşünerek şufa hakkını kullanmazsa, sonra malın taksitle satıldığını öğrenirse, şufa hakkını kullanabilir. Zira taksitle satıldığı söylenseydi, diğer ortak o hisseyi alabilirdi.

d. Satılan malın miktarının doğru olarak söylenmemesi.

Meselâ ortaklardan biri hissesinin tümünü satsa, diğer ortağa yarısının satıldığı söylense, o da bu yüzden şufa hakkını kullanmazsa, sonra hissenin tümünün satıldığını öğrense, şufa. hakkı devam eder. Çünkü insan bazen malın tümünü değil, bir kısmını almak isteyebilir.

4. Şufa Hakkı Çabuk Kullanılmalıdır

Şufa hakkı, kıyasın hilafına olarak sabit olmuş fevri ve zayıf bir haktır. Hadîste 'Şufa, hayvanın yularını çözmek gibidir'1 diye varid olmuştur. Bunun anlamı şudur: 'Şufa hakkı, acele olarak kullanılmazsa fevtolur'. Tıpkı yuları çözülen hayvanın uzaklaşması gibi. Bu bakımdan şufa hakkına sahip olan kişi, bu hakkını kullanmak istiyorsa, bunu örf ve imkân nisbetinde hemen, yapmalıdır. Eğer kişiye, ortaklardan birinin hissesini

sattığı haberi gece gelirse, şufa hakkını kullanmayı sabaha erteleyebilir. Hasta veya memleketinden uzakta ise bu hususta vekil talep etmeli veya şufa hakkını kullandığına dair şahit tutmalıdır. Mazeretsiz olarak bu hususta gevşek davranırsa -zahir olan, görüşe göre- şufa hakkını kaybeder. Şufa hakkını kullandığının sabit olması için hâkimin hükmü, müşterinin hazır olması ve rıza göstermesi şart değildir. Ancak şufa hakkı, o hisseyi satılan bedelle almak istediğine delâlet eden lafızlarla ifade edilmelidir. Meselâ 'Ben onu mülk edindim' veya 'Ben onu şufa yoluyla aldım' gibi lafızlar kullanmalıdır. Tabii hisseyi alan kişinin parasının verilmesi de şarttır. Eğer hisseyi alan kişi, Ödediği paranın o malı şufa yoluyla alan kişinin zimmetinde olmasına razı olursa, şufa yine sahih olur. Bu hüküm hasıl olmadığında -ve kadı da mala şufa ile hükmettiğinde, kişi onu -en sahih görüşe göre- mülk edinmiş olur.

Şufa'nın Hükümleri

1. Şufa Hakkının Sakıt Olması

Şufa hakkının zayıf bir hak olduğunu, küçük bir sebeple sakıt olacağını belirtmiştik. Bu sebeplerin şufa talebinden vazgeçmek, şufa hakkını çabuk kullanmamak, şufa hükmü-verilmeden önce hissesini mülkünden çıkarmak gibi sebepler olduğu yukarıdaki bahislerden anlaşılmıştır. Şufa hakkını iptal eden sebeplerden biri de şufa hakkı konusunda bir- karşılık üzerinde sulh yapmaktır. Meselâ şufa hakkına sahip oian kişi, şufa hakkından vazgeçmek üzere müşteri ile bir mal karşılığında sulh yaparsa, bu sulh bâtıldır. Kişi bu sulh ile hiçbir mala sahip olamaz ve şufa hakkını kaybeder.

2. Şufa Hakkı Bulunan Malda, Alan Kişinin Tasarrufta Bulunması

Bir arazi veya evin bir parçasını satın alan kişi, ortaklardan birinin şufa hakkını kullanıp kullanmayacağını öğrenmeden onda tasarruf etmemelidir. Çünkü şufa hakkına sahip olan kişinin hakkı, kendisinin hakkından daha öncedir. Kendisinin hakkı, şufa hakkına sahip olan kişinin şufa hakkından vazgeçmesine bağlıdır. Ortak bir malın bir parçasını alan kişi, şufa hakkına sahip olan kişi şufa talebinde bulunmadan önce o malda tasarruf etse, tasarrufunun da haklı bir

gerekçesi olsa bile şufa hakkını ortadan kaldırmaz. Şufa hakkı, içinde şufa olmayan her tasarrufu iptal eder. Meselâ alman mal hibe, vakıf ve icare yoluyla başkasına verilmişse, şufa hakkına sahip olan kişi onu alabilir. Bu tasarruflar şufa hakkını iptal etmez. Çünkü şufa sahibinin hakkı, bu tasarruflardan daha önce gelir. Eğer alınan mal, alışveriş gibi içerisinde şufa hakkı bulunan bir muamele ile- başkasına geçmişse, şufa hakkına sahip olan kişi muhayyerdir; isterse o malı şufa yoluyla alır, isterse onu ilk durumuna döndürerek kendisi için sabit olan önceki hakkını, kullanır. Bu muhayyerliğin faydası şudur: Şufa hakkına sahip olan kişi için malın bedellerinden birini ödemek daha kolay olabilir.

• Ortak Bir Malın Bir Parçasını Alan Kişinin Aldığı Parçada Artış veya Eksikliğe Sebep Olan Bir Tasarrufta Bulunması

Meselâ ortak bir arazinin bir parçasını alan kişi araziyi ekerse veya araziye ağaç dikerse veya araziye bina yaparsa, şufa hakkına sahip olan kişinin bunların yıkılarak arazinin eski haline getirilmesini İstemeye hakkı vardır. Çünkü satın alan kişinin bu tasarrufları, haksız tasarruftur, yani hakkı olmayan bir arazide tasarruf yapmaktır. Şufa hakkına sahip olan kişi, dikilen ağaçlan veya binayı bedelini vererek alabilir. Meselâ bir yerde bina ve ağaçlar varsa, şufa hakkına sahip olan kişi binayı yıkmış ve ağaçlan kesmiş ise, o günkü değerleri üzerinden bedellerini ödeyerek o payı kendisine mahsus karşılıkla alabilir. Çünkü gerek bina, gerekse ağaçlar hükmen araziye tâbi iseler de payın bir kısmının karşılığıdırlar. Eğer arazinin bir kısmı sel veya erozyon nedeniyle telef olursa, telef olan miktarın bedeli düşer. Çünkü bu miktar, aslın bir parçasıdır ve kişi oniarı telef etmeyi kastetmemiştir. Eğer arazide bulunan bina veya ağaç kendiliğinden telef olursa, şufa hakkına sahip olan kişi bedelin tümünü alır. Zira karşılıklı ve bağlanan birşey sakıt olmaz. Çünkü bina veya ağaç araziye tâbidir. Akidde onların bahsi geçmese bile onlar arazi ile birlikte akde dahil olurlar.

3. Satılan Malın Bedelinin Eksiltilmesi veya Artırılması

Satıcı bedelin bir kısmını müşteri için eksiltirse veya bedeli artırdığı halde şufa hakkına sahip olan kişi onu şufa yoluyla almak isterse, bu eksiltmeden faydanabilir mi? O fazlalık ona yüklenir mi?
Buna şöyle cevap verilebilir: Eksiltme veya-artırma alışveriş akdinden

sonra olursa, alışverişten cayma şartı.'Öa yoksa, taraftarlar akid meclisinden ayrılmışsa, bu eksiltme veya artırma'şufa hakkına sahip olan kişi için sözkonusu olmaz. Çünkü bedelin eksiltilmesi alıcının hilesi olarak, bedelin artırılması ise satıcının hilesi olarak kabul edilir. Bunların malın esas fiyatı ile ilgisi yoktur. Zira akid bunlardan önce tamamlanmıştır. Eğer eksiltme veya artırma, alışveriş akdi kesinleşmeden önce veya alışverişen vazgeçme müddeti içerisinde olursa bu eksiltme veya artırma, şufa hakkını kullanan kişi için de geçerli olur. Bu durumda satıcının müşteriden düşürdüğü miktar, malın fiyatından indirim yapmak anlamına gelir. Çünkü akdin kesinleşmesinden önce vaki olmuştur.

4. Satılan Malı Taksitle Almak

Ortaklardan biri hissesini taksitle satarsa, şufa hakkına sahip olan diğer ortak muhayyerdir; ister parasını peşin vererek malı alır, isterse ahcının taksitleri bitene kadar bekler ve ondan sonra alır. Taksitlerin bitimine kadar beklemek onun şufa hakkını İptal etmez, çünkü mazurdur. Eğer ona 'Parayı peşin ver malı al' denirse, ona" zarar verilmiş olur. Çünkü müddet genellikle bedelin bir kısmının karşılığıdır. Bu bakımdan taksitle satılan mal, peşin satılan mahri fiyatından daha fazla olur. Nitekim satın alacak kişi, hisseyi taksitle almayı istese, bu sefer müşteriye zarar veriimiş olur. Zimmetler birbirlerinden farklıdırlar ve insanlar borcun kazasını muhtelif şekillerde öderler. Satıcıya parayı verip, şufa hakkına sahip olandan alacak olan müşteri de kendi isteğiyle onu bir süreye kadar satmaya razı olmaz. Bu konuda zorlanacak olsa, kendisine zarar verilmiş olur. Ancak -zikrettiğimiz üzere- muhayyer bırakılırsa, her iki taraftan da zarar defedilmiş olur.

5. Malı Alan Kişi ile Şufa Hakkına Sahip Olan Kişinin İhtilaf Etmesi

Bazen malı alan kişi ile şufa hakkına sahip oian kişi paranın miktarında ihtilaf ederler. Meselâ şufa hakkına sahip olan kişi 'Sen malı 1000 dirheme almışsın' diyor, müşteri ise 'Ben malı 1500 dirheme aldım' diyor. Fakat bu hususta bir delil yoktur. Bu durumda yeminle beraber müşterinin sözüne itibar edilir. Çünkü kaç paraya aldığını o herkesten daha iyi bilir. Eğer müşteri yemin etmeye yanaşmazsa, şufa hakkına sahip olan kişi

müşterinin 1000 dirheme aldığına yemin eder ve parayı vererek malı geri alır. Eğer müşteri ile şufa hakkına sahip olan kişi satışın aslında ihtilaf ederlerse, meselâ müşteri satın aldığını inkâr ederse, şufa hakkına sahip olan kişi de aldığını iddia ederse, bu durumda yeminle beraber müşterinin sözüne itibar edilir; zira asıl olan alışverişin yokluğudur. Ancak satan kişi sattığını itiraf ederse mesele değişir. Aynı şekilde bu sefer müşteri, şufa hakkı olanın ortak olduğunu inkâr ederse, ortaklığı hususunda birşey bilmediğine dair yemin etmek zorundadır; zira aslolan, bunun olmamasıdır. Kim asl'a yapışırsa, söz onun sözüdür!

MUSAKAT. MUZÂRAA VE MUHABARA

Musâkat (Sulama)

Musâkat kelimesi, sulama anlamına gelen sakyi kökünden gelmektedir. Musâkat'ın ıstılahı anlamı, meyvesini paylaşmak üzere bağ veya hurma ağaçlarını sulayıp hizmet etmek için bir işçiye vermek üzere yapılan akiddir. Buna sulama mânâsına gelen musâkat isminin verilmesinin nedeni, bu muamelede sulamanın çok önemli olmasıdır. Çünkü ağaçlar herşeyden daha çok suya muhtaçtırlar, sulama yapmak ise diğer çalışmalardan çok daha zordur. Buna aynı zamanda muamele adı da verilir. Fakat musâkat ismi -belirtilen nedenlerden ötürü- daha uygundur.

Musâkat'ın Meşruiyeti

Musâkat'ın meşruiyetine hem Sünnet, hem de İcma delâlet etmektedir.
İbn Ömer şöyle rivayet etmiştir: 'Rasûlullah (s.a) Hayber afazisinden çıkan meyveden, ekinden her mahsulün yarısı Hayber ahalisine ait olmak üzere onlarla sulayıp bakma ve ekme (muamelesi) yaptı'.[174][1]
Sahabe, musâkat hususunda icma etmiştir. Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in hilafeti, döneminde Rasûlullah'ın uygulamasını devam ettirdiler. Onİardan hiçbiri bu uygulamaya itiraz etmedi.[175][2]

Musâkat'ın Meşruiyetinin Hikmeti

Musâkat'ın meşruiyetinin nedeni, halkın buna muhtaç olmasıdır. Musâkat'ta zarar vermek ve zarara uğramak sozkonusu olmaksızın halkın maslahatının korunması vardır. Zira bazen kişinin arazisi, ağaçları olur, fakat onlara bakmaktan aciz olur, onlardan istifade edemez. Arazi ve ağaç sahibi, onlara bakmak için işçi tutsa, işçi gerektiği gibi çalışmayabilir veya çıkan mahsul işçinin parasını ödemeyecek kadar az çıkabilir.
Böylece mal sahibi /.arara uğramış olur. Oysa arazi ve bahçe, musâkat akdiyle bir kişiye verilirse, alan kişi -çıkan mahsule kendisi de ortak olduğu için- bütün gayretini sarfederek mahsulü artırır. Böylece hem mal sahibi, hem de arazi veya bahçeyi musâkat akdiyle alan kişi maldan

İstifade etmiş olur. Bu muamelede hem mal sahibinin, hem malı işleten kişinin, hem de toplumun maslahatı vardır.

Musâkat'ın Rükûnları

Musâkat'ın altı rüknü vardır:
1. Mal sahibi (mâlik)
2. Çalışan kişi (âmil)
3- Siga (icab ve kabul)
4. İçinde çalışılacak olan mal (arazi, bahçe v.s)
5. Çalışma (Amel)
6. Mahsul (Meyve)
Bu rükûnların herbirinin de şartlan bulunmaktadır. Şimdi rükûnları ve şartlarını - Allah'ın izniyle- beyan edelim:

1. Mâlik (Mal sahibi)

Mal sahibi, musâkat akdini kendisi için yapıyorsa, tam bir ehliyete sahip olması şarttır. Eğer mal sahibi çocuk, deli veya sefihlik nedeniyle hacr altında olan bir kişi olursa, ihtiyaç ve maslahat da böyle bir akdin yapılmasını gerektiyorsa, onun adına velîsi veya mülk üzerinde velî olan kişi akid yapar. Beyt'ul-mal'da veya vakıfta olduğu gibi malın belli bir sahibi yoksa, vakfın idarecisi veya hâkim veya hâkimin naibi akdi yapar.

2. Âmil (Çalışan Kişi)

-Çalışan kişi de mal sahibinde bulunması gereken akid ehliyetine sahip olmalıdır. Çalışacak kişi çocuk veya deli olursa akid sahih olmaz.

3. Siga (İcab ve Kabul)

Musâkat akdinde icab ve kabul şarttır. İcab bazen 'Çıkan hurmanın % 10'u karşılığında seninle musâkat akdi yaptım' şeklinde sarih lafızlarla olur. Bazen de 'Şu ağacı gereken bakım ve çalışmayı yapman karşılığında sana teslim ettim' veya 'Şu ağaçtan çıkan meyve karşılığında çalış' gibi kinayî lafızlarla olur. Bu lafızlar, halk arasmda akid için kullanılmaktadır. . Âmil (çalışacak kişi) mâlik'in (mal sahibinin) kendisine şart koştuğu orana razı olduğuna delâlet eden bir lafız kullanırsa musâkat akdi sahih olur. En sahih görüşe göre icare kelimesiyle musâkat akdi

yapılmaz. Meselâ mal sahibi '% 10'u senin olmak karşılığında şu bahçeme bakmayı sana icare ettim' derse, musâkat akdi sahih olmaz. Çünkü İcare lafzı, başka bir akde delâlet eden kelimedir. İcare lafzı kullanılan akid, musâkat akdi olmadığı gibi icare akdi de olmaz, zira ücret meçhuldür. Musâkat akdinin sahih olması için kâbul'ün örfen icab'a bitişik olması gerekir. Kişinin İşareti, dilsizin yazısı veya işareti de lafız yerine geçer.

4. İçinde Çalışılacak Olan Mal (Arazi, Bahçe, v.s)

Yani kendisi üzerinde musâkat akdinin sahih olduğu mal. Burada esas olan hurma bahçesidir. Çünkü hurma ağaçları hususunda nass varid olmuştur. Bağ da hurmaya kıyas edilmiştir. Çünkü ikisi de aynı mânâdadır; fakihler her ikisine de zekât düştüğü hususunda ittifak etmişlerdir. İbn Ömer, Hz, Peygamber'in Hayber halkıyla, çıkan hurmanın bir kısmını vermek üzere musâkat akdi yaptığını rivayet etmiştir. Üzümün hurmaya kıyas edilmesinin başka nedenleri de vardır. Her ikisi de yaş ve kuru olarak yenir. Her ikisi de azık olarak saklanır. Her ikisinin de ne kadar kurusu olacağı yaşken takdir edilebilir. Şafii mezhebinin bazı âlimleri bütün meyvelerde -hurma ve üzüme kıyas ederek- musâkat akdinin olabileceğini söylemişlerdir. Ayrıca hadîste geçen meyve kelimesi umûmidir. Bu nedenle bu görüş daha kuvvetli ve şeriatın hikmetine daha uygundur; yani bu, insanların maslahatına daha uygundur. Özellikle meyve çeşitlerinin çoğaldığı günümüzde, her türlü meyvede musâkatın sahih olduğu görüşünü kabul etmek kaçınılmaz olmuştur. Nassın hurma üzerine varid olması, Arap yarımadasında özellikle de Hicaz'da hurmanın çok olmasından ileri geliyor olabilir. Buna hadîsin diğer versiyonları da delâlet etmektedir. Bu rivayetlerin çoğunda hurma mânâsına gelen nahl kelimesi kullanılmamıştır. Allah hakikati daha iyi bilir.
Musâkat a~kdinin tüm meyve ağaçlarında sahih olduğu görüşü, İmam Şafii'nin kavl-i kadimidir (eski mezhebi/Irak'ta iken yapılan içtihadıdır). Şafii olmayan fakih ve âlimlerin çoğunun görüşü de bu şekildedir.

5. Çalışma (Amel)
Musâkat Akdinin Sahih Olmasının Şartları

a. Âmil tek başına çalışmalıdır.
Yani mal sahibi, çalışan kişi ile bahçe arasından çekilip bahçeyi ona

teslim etmelidir. Eğer bahçenin mal sahibinin elinde kalması şart koşu-lursa veya mal sahibiyle âmilin birlikte çalışması şart koşulursa, musâkat akdi sahih olmaz. Fakat mâlik (bahçe sahibi), âmilin ücretle tuttuğu başka bir kişi eli beraber çalışmalarını şart koşarsa -ki bu ikinci ücretli mal sahibine düşen vazifeleri yapacaktır- musâkat akdi sahih olur.
b. Çalışmanın, tahmini olarak ne kadar süreceği belli olmalıdır.
Bu da üzerinde akid yapılan ağaçların genellikle meyve verdikleri zamanı bildirmektir. Bu bakımdan müddet zikredilmeden mutlak şekilde akid yapmak sahih olmaz. Ayrıca ağaçların meyve vermediği bir zaman için akid yapmak da sahih olmaz. Çünkü bu durumda çalışan kişi, çalışmasının karşılığını alamaz. Ağaçlardan kâr etme imkânının kalmadığı bir zaman için akid yapmak da sahih değildir. En sahih görüşe göre meyvenin olgunlaşma vaktini tayin ve tesbit etmek sahih değildir. Çünkü meyve bazen erken, bazen geç olur.

6. Mahsul (Meyve)

Bu, musâkat akdinin kendisi için yapıldığı ağaçların meyvesidir.
Meyve hususunda birtakım şartlar vardır:
a. Meyveler, mâlik ile âmile ait olmalıdır.
Ağaçlardan çıkan meyvelerin bir parçasını başka birine verilmesinin şart koşulması caiz değildir. Meyvelerin bir kısmının başka birisine verilmesi şart koşulursa, musâkat akdi fasid olur.
b. Mâlik ile âmil meyvelere ortak olmalıdır.
Eğer çıkan meyvelerin tümünün mâlik veya âmilden birine ait olrrfa şartı koşulursa musâkat akdi fasid olur.
c. Mâlik ile âmil'in hisseleri belli olmalıdır.
Elde edilen meyvelerin kaçta kaçının âmile verileceği akid esnasında tayin edilmelidir. Eğer mal sahibi âmil'e 'Bahçemde çalış, meyvesi aramızda olsun' derse, bu çıkan meyvenin yarısı anlamına gelir. Mal sahibine veya çalışana meselâ 1000 sa' veya 1000 batman meyve gibi belli bir pay tayin edilirse, akid sahih olmaz. Çünkü bahçe, genellikle ya bu kadar meyve verir veya hiç vermez. Bu durumda ikinci akid karşılıktan mahrum kalır. Tıpkı bunun gibi birine paradan muayyen bir miktar verilmesi şart koşulursa akid yine fasid olur. ,
Çalışanın meyvedeki hakkı, meyvenin ortaya çıkmasıyla sabit olur. Meyve zamanından önce çıksa, bir kısmı da henüz olgunlaşmamış olsa

çalışanın hakkı sabittir. Meyveler tamamen olgunlaşmadan önce yapılan musâkat akdi sahih olduğu gibi, henüz ortaya çıkmış veya daha çıkmamışken musâkat akdi yapmak da sahihtir. Çünkü bahçenin işinin yarısı yapılmamıştır.

Musâkat Akdinin Vasfı

Musâkat akdi, iki taraf için de bağlayıcıdır. Musâkat akdi rükün ve şartları ile beraber tamamlandığında, tarafların biri onu feshedemez, her iki taraf da akdin gereklerini yerine getirmek mecburiyetindedir. Ancak taraflar razı olduğu zaman çalışmaya başlamadan önce veya sonra rücu edebilirler. Fakat akidden sonra meyveler bir afetle telef olsa bile âmil gerekli çalışmaları yapmalıdır. Çünkü akid, mal üzerine yapılmıştır.
Musâkat Akdi Yapan Tarafların Maslahatlarının Gözetilmesinin Gerekli Olduğunun »Nedeni
Musâkat akdi yapan işçiye, bahçenin işleri bitmeden önce akdi feshetme yetkisi verilseydi, mal sahibi bundan zarar görürdü, çünkü meyvelerin tümü veya bir kısmı fevtolabilir. Zira mal sahibi bahçenin işini yapamadığı için işçi ile musâkat akdi yapmıştır. Eğer akdi feshetme yetkisi mal sahibine verilseydi, bu defa da çalışan kişi zarar görürdü. Çünkü çalışanın, çıkan meyveden alacağı pay, ücret-i misil'den genellikle fazla olur.

Fasid Olan Musâkat Akdinin Hükmü

Musâkat akdinin tüm hükümleri, sahih olan musâkat akdi üzerine terettüb eder. Musâkat akdinin rükün ve şartlarından biri eksik veya haleldar olursa musâkat akdi fasid olur. Akdi fasid eden hususları zikretmiştik. Bunlar taraflardan birine işin tümünden olmayan birşeyin' şart koşulması veya çalışan kişinin çıkan meyvenin ne kadarını alacağının belli olmaması veya üzerinde musâkat akdi yapılması sahih olmayan meyve ağaçlarının dışındaki ağaçlar için musâkat akdi yapılması ve benzeri hususlardır. Musâkat akdi fasid olduğu zaman bahçeden çıkan meyvenin tümü mal sahibine ait olur, çünkü bu, onun mülkünün artışıdır. Çalışan kişiye ise yaptığı işe karşılık ücret-i misil verilir.

Âmil'in Mal Hususundaki Durumu

Âmil'in mal hususundaki durumu, emanetçi gibidir. Eğer ağaç, meyve veya herhangibir alet çalışanın kusuru olmaksızın zarar görür veya helak olursa, yeminle beraber çalışanın sözüne itibar edilir. Eğer mal sahibi, çalışan kişinin hainlik yaptığını iddia ederse, çalışan kişi de bunu reddederse, yine yemin ettiği takdirde çalışanın sözü kabul edilir. Çünkü mal sahibi onu emin kabul ederek bahçesini ona teslim etmiştir. Bu gibi durumlarda yeminle beraber emin kabul edilen kişinin sözüne İtibar edilir.

Musâkat Akdinin Sona Ermesi

Üzerinde akid yapılan müddet bittiğinde musâkat akdi sona erer. Meyveler olgunlaşıp toplandığı halde akid müddeti bitmemiş ise veya akid müddeti biLtiği halde meyveler olgunlaşmamışsa, musâkat akdi meyvelerin olgunlaşıp toplanmasına kadar devam eder. Mal sahibi veya işçiden birinin ölmesiyle akid sona ermez. Mal sahibi ölürse işçi çalışmaya devam eder ve iş bittiğinde hakkını alır. İşçi ölürse, onun varisi o işi devam ettirir. Mal sahibi ölen işçinin varisinin emin olduğuna inanıyorsa, varis de işi biliyorsa, bahçeyi ona teslim etmek zorundadır. Eğer varise güvenmiyorsa veya varis işi bilmiyorsa, mal sahibi hâkim'in izniyle işi yürütecek birini bulur; onun ücreti ölen işçinin mirasından ödenir. Fakat varis bizzat çalışmaya zorlanamaz. Eğer ölen kişi miras bırakmışsa varis o işi yüretecek birini bulmaya ve onun ücretini ödemeye zorlanır.. Çünkü işin tamamlanması, ölen kişinin üzerinde bir haktır. Ölen işçinin mirası yoksa, onun varisinin ne işi tamamlama, ne de işi tamamlatmak için işçi tutma mecburiyeti vardır. Bu durumda mal sahibi isterse musâkat akdini fesheder, çünkü artık işçinin çalışması mümkün değildir. Ölen işçinin mirasçısı, meyveler olgunlaşmamışsa âmil'in o zamana kadar ki çalışmasına karşılık ücret-i misil alır. Meyveler olgunlaşıp ortaya çıkmışsa, âmil'in o hal üzere meyvedeki hissesinin kıymetini alır.
Çalışan kişinin hainlik yapmasıyla musâkat akdi sona ermez. Çalışan kişinin hainliği kendi itirafıyla veya delil ile sabit olursa, onu gözetleyecek bir kişi tayin edilir; çalışmaktan menedilmez. Çünkü bu çalışma ona vacibdir. Onun çalışmayı tamamlaması, gözetleyici tayin etmek suretiyle mümkündür. Gözetleyinin ücreti çalışan kişiye ait olur. Zira gözetleyici tayin edilmesine o sebep olmuştur. Eğer gözetleyiciye rağmen hainlik yaparsa, bu defa işten el çektirilerek onun kesesinden işi yapacak bir

adam tutulur. Çünkü onun işi tamamlaması zorlaşmıştır. Musâkat akdi . yapan işçinin kaçması veya hapsedilmesi veya çalışamayacak derecede hastalanması da musâkat akdinin feshedilmesine sebep değildir. Hâkim işi tamamlayacak birini kiralar, parasını onun kesesinden öder. Ancak mal sahibi veya başka biri onun yerine teberruan çalışmayı kabul ederse mesele değişir. Onun tesbit edilen hakkı sabit kalır. İşçi dönme imkânına sahip değilse veya dönmek istemiyorsa, mal sahibi başka bir işçi tutar, onun parasını musâkat akdi yapan kişiden tahsil eder. Eğer birşey infak etmiş ve buna şahit tutmuşsa, verdiğini geri alabilir. Şahit yoksa verdiği teberru sayılır. Mal sahibi veya hakim âmil'in yerine işi tamamlayacak birini bulamazlarsa, onun yerine teberruan çalışacak bir kişi de yoksa, mal sahibi musâkat akdini feshedebilir. Çünkü üzerinde akid yapılan işi yaptırması mümkün değildir. Âmil'in o zamana kadar ki çalışmasına ücret-i misil verilir. Eğer meyveler olmuşsa, payına düşen meyvenin kıymeti verilir.

Âmil ile Mâlik'in İhtilaf Etmesi

Âmil ile mâlik, tayin edilen-oranda ihtilafa düşerlerse, meselâ mal sahibi 'Ben meyvelerin 1/3'ini vermek üzere akid yaptım' derse, âmil de 'Hayır, meyvelerin yarısını vermek üzere akid yaptık' derse, ikisine de yemin teklif edilir. Eğer her ikisi de yemin, ederlerse musâkat-akdi feshedilir, meyvelerin tümü mal sahibine ait olur, âmil de çalışmasına karşılık olarak ücret-i misil alır.

MUZÂRAA VE MUHÂBARA

Muzâraa ve Muhâbara'nın Tarifi

Muzâraa kelimesi, ekip biçmek mânâsına gelen zer kökünden gelmektedir. Istılahta muzâraa; tohum, toprak sahibine ait olmak şartıyla mahsulü bölmek üzere araziyi bir işçiye işletmek için vermektir.
Muhâbara kelimesi, toprağı sürüp nadasa bırakmak anlamına gelen hibar kökünden gelmektedir. Muhâbara lugatta yumuşak arazi demektir. Muhâbara'nın ıstılahı anlamı ise tohum işçiye ait olmak şartıyla mahsulü bölmek üzere araziyi işletmeye vermektir. Muzâraa ile muhâbara arasındaki tek fark muzâraa'da tohumun arazi sahibine, mubâbara'da işe tohumun işçiye ait olmasıdır.

Muzâraa ve Muhâbara Muamelelerinin Meşru Olup Olmadığı

Muzâraa ve muhâbara muamelelerinin her ikisi de -eğer akid sadece toprağın işletilmesi için yapılırsa- bâtıldır. Meselâ ağaç olmayan bir arazi için veya ağaç olmakla beraber sadece araziyi ekip-biçmek üzere akid yapmak bâtıldır. Muzâraa ve muhâbara muamelelerinin bâtıl olduğuna şu hadîsler delâlet etmektedir:
Râfi b. Hadîc'den şöyle rivayet edilmiştir: Biz Rasûlullah zamanında arazi icarı akdi yapardık da tarlaları mahsulün 1/3'i yahut 1/4'i yahut kararlaştırılan zahire mukabilinde kiraya verirdik. Birgün amcalarımdan biri bize geldi ve şöyle dedi: 'Rasûlullah (s.a) bizleri, bizim için m'enfaatli olan bir işten nehyetti. Allah'a ve Rasûlü'ne itaat etmek ise bizim için daha hayırlıdır. Rasûlullah bizleri arazi icarı akdi yapıp da tarlaları mahsulün 1/3'i yahut 1/4'i yahut kararlaştırılan zahire miktarı karşılığında kiraya vermekten nehyetti ve arazi sahibine, tarlasını kendisinin ekmesini yahut başkasına (ücretsiz verip) ektirmesini emir buyurdu. Tarlanın kiraya verilmesini, ekmekten ve ektirmekten başkasını kerih gördü[176][1]
Cabir b. Abdullah şöyle rivayet ediyor. 'Rasûlullah muhâbara'dan nehyetti'.[177][2]

Musâkat'a Tâbi Olan Muzâraa'nın Caiz Olması

Bahçe arasında bir arazi olursa, bahçe için musâkat akdi yapılırken

bahçeye tâbi olarak arazi için de muzâraa akdi yapılabilir. Çünkü İbn Ömer, Rasûlullah'ın Hayber arazisini Hayberlilere, araziden çıkacak ekin ve meyvelerin bir kısmına karşılık olarak işletmek üzere verdiğini rivayet etmiştir.

Musâkat akdine tâbi olan muzâraa akdinin sahih olmasının birtakım şartları vardır ki onları şöyle sıralayabiliriz:

1. Amil (çahşan kişi) bir olmalıdır.

Yani ağaçların bakımı için mal sahibi ile akid yapan kişi, bahçeye tâbi olarak arazi için de muzâraa akdi yapmalıdır.

2. Ağaçların bakım ve sulaması araziden bağımsız olmalıdır.

Eğer arazinin bakım ve sulaması yapılırken ağaçlannki de .yapılmış oluyorsa, akid sahih olmaz; .

3. Akdin kasdı, muzâraa muamelesi olmamalıdır.

Yani aynı anda hem ağaçların bakım ve sulaması; hem de arazi için muzâraa akdi yapılmalıdır. Eğer önce ağaçların bakım ve sulaması, sonra da arazi için akid yapılırsa, sahih olmaz. Çünkü kasdın taaddüde kabiliyeti yoktur. Arazi için yapılan muzâraa akdi, ağaçlar için yapılan akde tabidir. Bu nedenle en sahih görüşe göre muzâraa akdi, ağaçlar için yapılan akidden önce olmamalıdır. Meselâ 'Şu arazi için seninle muzâraa akdi yaptım ve şu ağaçlar için de seninle musâkat akdi yaptım' denirse, akid sahih olmaz.. Çünkü muzâraa akdi ancak musâkat akdine tâbi olarak meşru kılınmıştır. Tâbi ise metbûdan önce olmaz.

En sahih görüşe göre muzâraa akdi yapılan arazinin, az veya çok ağaç arasında bulunması, hükmü değiştirmez. Çünkü sulamada ağaçları ayırmak zordur. Bu, müzâraatin tab'an caiziyetine olan ihtiyacın azlık ve çokluğuna göre değişmez. Ayrıca çalışan kişiye tahsis edilen oranın, musâkat ve muzâraa akidlerinde farklı olması gerekir. Zira her ne kadar muzâraa akdi musâkat akdine tâbi ise de hemen hemen müstâkil bir akid sayılır.

Muhâbara Akdi Mutlak Şekilde Bâtıldır

Muhâbara akdi -isterse musâkat akdine tâbi olarak yapılsın- mutlak şekilde ve her halükârda bâtıldır. Çünkü muhâbara akdinin sahih olduğu hususunda şeriatta bir hüküm varid olmamıştır. Oysa muzâraa akdi hususunda hadîs varid olmuştur. Ayrıca muzâraa akdi, musâkat akdi mânâsında olduğundan muhâbara akdinden ayrılmaktadır. Çünkü hem

musâkat, hem de muzâraa akdinde, işçiye sadece çalışmak düşmektedir. Muhâbara akdinde ise hem tohum, hem da çalışma işçiye aittir.

Fasid Olan Muhâbara ve Muzâraa'nın Hükmü

Muhâbara akdinin her halükârda fasid olduğunu söylemiştik. Muzâraa akdi ise yukarıda saydığımız şartlar tahakkuk ettiğinde sahih olur, aksi takdirde bâtıl olur. Bu bakımdan mal sahibi işçi ile sadece çalışması için muzâraa veya muhâbara akdi yaptığında, çıkan mahsul mal sahibinindir, çünkü bu mahsul, arazinin ve tohumun karşılığıdır. Bu durumda âmil'e, kendisinin, çalıştırmışsa hayvanlarının ve aletlerinin çalışmasının karşılığında ücret-i misil verilir. Eğer muhâbara akdi yapılarak iş yapılmış, mahsul elde edilmişse, elde edilen mahsul çalışan kişiye aittir, çünkü tohum ondandır, artış da tohuma tâbidir. Fakat mal sahibine arazinin ücret-i mislini vermelidir. Eğer mal sahibi ile işçi tohuma ortak iseler, çıkan mahsule de ortak olurlar. Taraflar tohumları oranında mahsule orak olurlar. Eğer tohumun yarısı mal sahibinden, yarısı da işçiden çıkmışsa, mal sahibi işçiye ücret-i mislin yarısını verir, çahşan da mal sahibine çalışmasının ücret-i mislinin yansını verir, böylece taksim ederler.
Mâlik ile Amil Arasında Müşterek Oian Muzâraa ve Muhâ-bara Akdinde Mahsulün Taksim Edilmesi
Allah'ın şeriatı kolaylık üzerine bina edildiğinden, onda tahammül edilmez bir zorluk bulunmadığından, şer'î hükümlerin amacının hakların korunması, halkın zarar ve ihtilaftan uzaklaştırılması olduğundan fakihler bu hususta bir çıkış yolu bulmaya çalışmışlardır. Çünkü bu hususta nassların zahirinde sıkıntı vardır. Bu hususta bir çıkış yolunun bulunması, şeriatın heybetini korumak, halkın şeriat hükümlerinin gölgesi altında durmalarını sağlamak, onların işlerini kolaylaştırmak, maslahatlarım gözetmek içindir. Eğer ortada bir sıkıntı varsa, onu mutlaka gündeme getirip bir çıkış yolu bulmak şarttır.
İşte bu nedenle fakihler muzâraa ve muhâbara akdindeki maslahatı bazı zamanlarda tahkik etmek için bir yol bulmuşlardır. Çünkü arazi, onu işletmeyi bilmeyen kişilerin elinde veya ondan istifade etme imkânı olmayan kimselerin elinde bulunabilir. Diğer tarafta ise işletmeyi bildiği halde arazisi olmayan veya arazi kiralamaya gücü yetmeyen kişiler bulunabilir. Arazi sahibi, âmile tohumun ayırdedilmeyen bir kısmını (meselâ 1/4'ini veya 1/2'ini) tohum ayırmamak kaydıyla verir ki tohumun o

kısmıyla araziyi eksin, biçsin ve mahsul alsın. Ayrıca arazinin .gayr-i muayyen bir kısmına yetecek bir miktarı da İare yoluyla âmile verir. Elde edilen mahsul, mal sahibi ile işçi arasında tohumları nisbetinde taksim edilir veya arazi sahibi ayırdedilmeyen tohumun yarısını, arazinin menfaatinin yarısına karşılık işçiye verir, böylece çıkan mahsule ortak olurlar; birinin diğerine ücret vermesi gerekmez. Çünkü çalışan kişi arazinin mahsulünden payını almaktadır. Arazi sahibi de işçinin çalışmasından, mahsulden aldığı pay nisbetinde istifade eder. Çünkü tohum arazi sahibinden çıkmıştır. Eğer tohum çalışan kişiden çıkarsa, arazinin belli olmayan muayyen bir parçası -meselâ yarısı gibi-, tohumun ayırdedümeyen yansı ve arazinin kendisine verilmemiş diğer kısmında çalışması karşılığında icar edilmiş olur veya arazinin yarısında tohumun yarısı karşılığında, diğer yarısında ise teberruan çalışmış olur, böylece herbiri tohumları ve arazinin menfaati oranında mahsulden pay alır, birinin diğeri üzerinde hiçbir hakkı kalmaz.

Ayrıca Şafii olmayan fakihlerin birçoğu muzâraa akdinin müstâkil olarak caiz olduğunu söylemişler ve buna delil olarak da Hz. Peygamber'in Hayber ahalisi ile yapmış olduğu muameleyi göstermişlerdir. Yine Şafii olmayan fakihlerin birçoğu muhâbara akdinin de muzâraa akdi mânâsında olduğunu, dolayısıyla da caiz olması gerektiğini, her iki akdin de menfaat üzerinde varid olduğunu söylemişlerdir. Bu durumda tohum arazi sahibinden olursa, buradaki menfaat çalışmanın karşılığı olur, tohum çalışan kişiden olursa, buradaki menfaat de arazinin menfaati olur.

ARİYE

Âriye'nin Tarifi

Lugatta âriye, geçici olarak ve iade edilmek üzere alınan nesnedir. Bu mânâyı tazammun eden akde de âriye denir. Âriye kelimesi, tedavül anlamını ifade eden teavür kelimesinden alınmıştır. Bu ise 'elden ele intikal etmek' anlamına gelir. Âriye'nin ıstılahı anlamı ise malın aslı sahibine ait olmak üzere yararlanılması helâl olan bir malından yararlanmayı başkasına mubah kılmaktır. Bu bakımdan âriye akdi, malı emanet olarak alan kişi için aldığı maldan istifade etmeyi içermektedir: Malı emanet olarak alan kişi sadece ondan istifade edebilir, onu başkasına kiralayamaz, hibe edemez, vakfedemez, satamaz. Sadece kendisinden yararlanılması mubah olan bir nesneyi emanet olarak vermek sahih olur.

Bu nedenle domuzu veya lehv (oyun) aletlerini âriye olarak vermek sahih oimaz. Hayızlı veya lohusa bir kadına âriye olarak mushaf vermek de sahih değildir. Çünkü hayızlı veya lohusa bir kadın mushafa dokunamaz, (mushaftan) Kur'an okuyamaz. Ancak kullanmakla yok olmayan nesneler âriye olarak verilebilir. Bunun izahı âriye'nin rükûnla-rından bahsederken yapılacaktır. Kullanıldığında sabun gibi yok olan şeyleri âriye olarak vermek sahih olmaz.

Âriye'nin Meşruiyeti

Âriye'nin meşru olduğuna Kur'an, Sünnet ve İcma delâlet etmektedir.

Veyl o namaz kılanlara ki namazlarından gafildirler; onlar ki gösteriş yaparlar. Onlar ki mâun'u (en ufak bir yardımı) menederler. (Mâun/4-7)

Allah Teâlâ mâun'u menetmeyi; azaba, helake uğrayan kişilerin sıfatı olarak zikretmiştir. Bu ayetler, mâun'u (çanak, çömlek, iğne, balta gibi şeyleri emanet olarak) vermenin meşru ve matlub olduğuna delâlet eder, Müfessirlerin hemen tamamı mâun'dan maksadın, bir kimsenin komşusuna kırbaç, iğne, bakraç, balta, keser, makas, ve benzeri şeyleri âriye olarak vermek olduğunda ittifak etmişlerdir. Bunların mânâsında olan herşey de bunlara ilhak edilmiştir.

Âriye'nin meşru olduğunun Sünnett'en delili ise Enes'in-rivayet ettiği şu hadîstir: 'Hz. Peygamber, Ebu Talha'dan âriye olarak bir at aldı ve ona

bindi'.178[1]
Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
Her kimin işletmediği bir arazisi varsa onu hibe etsin veya âriye olarak (müslüman bir kardeşine) versin.179[2]
Konuyu işlerken birçok hadîs zikredilecektir. Bu hadîsler âriye'nin meşruiyetine delâlet ettikleri gibi, âriye'nin hükümlerini de açıklamaktadırlar. Kur'an, ve Sünnet'in meşruiyetini bildirdiği âriye, umumidir. İslâm âlimlerinin tümü âriye'nin meşru olduğu hususunda ittifak etmişler ve müslümanlar her asırda âriye akdi yapmışlardır.

Âriye'nin Meşruiyetinin Hikmet ve Sebebi

Âriye'nin meşru kılınmasının nedeni, Allah Teâlâ'nın müslümanlar arasında emrettiği yardımlaşmanın âriye yoluyla tahakkuk etmesidir.
İyilik etmek ve (fenalıktan) sakınmak hususunda birbirinizle yardımlasın. (Mâide/2)
Halkın çoğunun; ev eşyası, giyecek, mesken, tarla-bahçe gibi muhtaç oldukları şeylerden.yoksun olduklarını görüyoruz. Bunun fakirlik, malın çarşı ve pazarlarda olmaması veya az bulunması veya insanların meşguliyetlerinden ötürü bazı ihtiyaçlarını unutması gibi çeşitli sebepleri olabilir. İnsan bazen -gece veya gündüzün herhangibir saatinde- bu eşyalara ihtiyaç duyabilir. Bunu elde etmenin tek yolu da komşusundan veya dostundan âriye yoluyla istemektir. Özellikle kocası seferde olan veya ihtiyaç anında evde bulunmayan hanımlar bu tür eşyalara daha çok ihtiyaç duyarlar. Çünkü tek başına olan bir kadın yemek hazırlamak, çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamak ve benzen durumlarda ihtiyaç. duyduğu eşyayı elde etme imkânına sahip değildir. Bu durumdaki kişinin, ihtiyaç duyduğu şeyleri komşusundan âriye (emanet) olarak istemekten başka çaresi yoktur.
İslâm dini de kolaylığı ve yardımlaşmayı genel prensip olarak kabul ettiği için halka yardımlaşmayı emretmiş ve kolaylık olması için âriye'yi meşru kılmıştır ki insanlar birbirlerinin eşyalarından istifade etsinler. Ancak bu, mal sahibinin izni ve rızası dahilinde olmalıdır. Âriye'nin meşru kılınması maslahatı celb, belayı defetmek, sıkıntıyı ortadan kaldırmak, yoksulluk sebebiyle insanları felakete düşmekten korumak içindir. Halk birbirlerinin yardımına koştukları müddetçe Allah da onlara yardım eder. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

Kul, kardeşinin yardımına koştukça Allah da onun yardımına koşar.
Halk birbirinin yardımına koşmakla, dünyada yapılan iyilik ve ihsandan başka hiçbir şeyin yarar sağlamadığı bir günde kendilerini azap ve ikabdan korumuş olurlar. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
- (Zekât ve diğer) haklarını ödemeyen deve, sığır ve davar sahipleri kıyamet gününde, onlar (tarafından çiğnenip boynuzlanmak) için düz ve geniş bir alana oturtulacak. Sert ayaklıları sert ayaklarıyla onu çiğneyecek, boynuzlu olanları da boynuzlarıyla onu süsecekler. Boynuzluların arasında o gün hiç boynuzsuz veya boynuzu kırık bulunmayacaktır.
- Ey Allah'ın Rasûlü! Bunlardaki hak nedir?
- Döllük olan erkeklerini ihtiyaç vaktinde emanet vermek. Kova ve bakraçlarını âriye olarak vermek. İhtiyaç sahiplerine bu hayvanların sütü', yünü ve iş yapmasından faydalanmaları için muayyen bir müddetle emaneten vermek. Sürüler su başlarına getirildiğinde orada bulunan muhtaçlara ve yolculara sütlerinden ikram etmek. Allah yolunda sırtlarına binmek, bindirmek ve yük yükletmek.[180][3]

Âriye'nin Hükmü

Âriye'nin meşruiyeti hususunda zikredilen ayet ve hadîsler onun müstehab ve mendub olduğuna delâlet etmektedir. .Âriye, İslâm'ın ilk zamanlarında vacibdi, Maun Sûresi'nde görüldüğü gibi âriye'den me-nedenler şiddetli bir tehditle karşı karşıya^ bulunmaktaydı. Fakat bu hükmün neshedildiği hususunda icma vardır, ve âriye müstehab olarak kalmıştır.
Âriye müstehab olmakla beraber bazen vacib olur. Şöyle ki harbî olmayan bir kişinin hayati tehlikede olursa, meselâ helak edici bir sıcak veya soğukta elbiseye muhtaç olursa, ona elbise vermek vacib olur ya da boğulmak üzere olan bir kişinin kurtulması ipe bağlıysa, âriye olarak ip vermek vacib olur veya kan kaybeden bir yaralıya, ilk yardımda kullanılan malzemeyi vermek vacib olur veya hürmetli, muhterem bir malın korunması için âriye vermek de vacibdir. Meselâ ölmek üzere olan bir hayvanı kesmek için âriye olarak bıçak vermek vacib olur. Çünkü bıçak verilmezse o hayvan mundar olur, dolayısıyla mal zayi edilmiş olur. Oysa malı zayi etmek şer'an haramdır.
Bazen de âriye vermek haram olur. Meselâ öldürücü bir aleti, zann-ı.

galibe göre katil olabilecek bir kimseye âriye olarak vermek haramdır. Hayızh veya lohusa bir kadına âriye olarak mushaf vermek haramdır.
Âriye vermek bazen de mekruh olur. Meselâ mekruh bir işte kullanılacağı kanaati hasıl olursa, o malzemeyi âriye olarak vermek mekruh olur.

İare Akdinin Rükûnlan

İare akdinin dört rüknü vardır:
1. Muir (eşyayı iare'ye veren kişi)
2. Mustair (iare yoluyla eşyayı isteyen kişi)
3- Siga .
4. İare olarak verilen mal .
Bu rükûnlarm herbirinin de şartları bulunmaktadır. Şimdi bu şartları beyan edelim:
1. Muir (Birşeyi Âriye Yoluyla Başkasına Veren Kişi)
Âriye, mülkünde veya korumasında olan bir malı, İstifade etmek üzere başkasına mubah kılmaktır. Âriye veren kişide şu şartların bulunması gerekir:
a. Âriye veren kişi verdiği malın menfaatine sahip olmalıdır.
Bu, o mala bizzat sahip olmakla ve başka yollarla olabilir. Meselâ kiraladığı bir malı veya kendisine vasiyet edilen bir malı âriye olarak verebilir. Çünkü bunların menfaati onun mülküdür. Burada âriye menfaate dönüşür. Bu nedenle mustair (âriye yoluyla birşey isteyen kişi), almış olduğu malı istiare yoluyla başkasına veremez. Çünkü kendisi onun menfaatine sahip değildir. Kendisine sadece ondan yararlanmak mubah kılınmıştır.
b. Teberru ehliyetine sahip olmalıdır.
Çocuğun veya delinin malını âriye olarak vermesi sahih değildir. Sefihliğinden veya iflastan Ötürü hacr altına alınan kişinin de malını âriye olarak vermesi sahih değildir. Çünkü malını âriye olarak vermek, menfaati teberru etmek anlamına gelir. Bu kişilerse teberru ehli değildirler.
c. Malını âriye olarak veren kişi, kendi rızası ile vermelidir.
Malını âriye olarak vermeye zorlanan kişinin âriyesi sahih değildir. Çünkü menfaat bir maldır ve bedeli vardır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
Bir müslümanın malı başka bir müslümana ancak kendi rızasıyla verirse helâl olur.[181][4]

2. Mustair (İare Yoluyla Eşya İsteyen Kişi)

İare" yoluyla eşya isteyen kişide bulunması gereken şartlar şunlardır:
a. Akidle kendisine yapılan teberruya ehil olmalıdır.
Yani sözü şer'an muteber olmalı, âkil-bâliğ almalıdır. Delinin veya çocuğun iaresi sahih olmaz, çünkü bunların sözleri şer'an muteber değildir. İnsanlar bunların iaresine muhtaç olduklarında, velîleri onların adına mallarını iare yoluyla verebilir.
b. Kendisine âriye verilen kişi belli olmalıdır.
Meselâ âriye veren şahıs iki kişiye 'Kitabımı herhangi birinize âriye olarak verdim' veya bir cemaate 'İçinizden birine kitabımı âriye olarak verdim' dese, âriye sahih olmaz. Çünkü burada mustair belli değildir.

3. Âriye Akdinde Siga

Siga, icab ve kabul'den oluşan âriye akdine delâlet eden lafızdır. Âriye akdinde, âriye veren ile âriye'yi talep eden kişilerin ikisinin birden lafızları şart değildir. Onlardan birinin lafzı, diğerinin de o malı kullanmayı kendisine, helâl kıldığına delâlet eden fiili yeterlidir. Eğer âriye veren kişi 'Şu kitabı al, oku' veya 'Bu kitabı sana âriye olarak verdim' dese, mustair de onu teslim alsa, iare sahih olur veya mustair 'Bana şu kitabı âriye olarak ver' dese, kitap sahibi de kitabı ona teslim etse, âriye sahih olur. Âriye'de akdin sahih olması için taraflardan birinin lafzı şarttır. Eğer âriye olarak birşey isteyen kişi onu konuşmaksızm alırsa, mal sahibi de konuşmadan verirse, âriye sahih olmaz. Sigada tetabuk şart değildir; yani biri 'Bana şu malı âriye olarak ver' dese, diğeri de bir müddet sonra verse, âriye isteyen kişinin onu reddettiğine delâlet edecek birşey yoksa, âriye sahih olur.
Bir vakitle sınırlandırılan veya bir şarta bağlanan iare de sahih olur. Meselâ mal sahibinin bir kişiye 'Eğer İçinde oturan adam çıkarsa, şu v evimi sana bir -sene oturmak üzere âriye olarak verdim' dese, âriye sahih olur. Çünkü iare, temlik akdi değildir. Bu nedenle de şart ve sınırlamayı kabul eder. Zira âriye, sadece menfaatin mubah kılınmasıdır.

- 4. İare Olarak Verilen Mal (Mustaar)

Mustaar, iare talebinde bulunan kişiye, menfaati mubah kılınan maldır. Bu malda da şu şartların bulunması gerekir:

a. İare yoluyla verilen malın menfaati, veren kişinin mülkü olmalıdır.
Bunu daha önce belirtmiştik. Bu bakımdan bir malı iare yoluyla alan kişi onu başkasına iare olarak veremez.
b. İare yoiuyîa verilen mal, kendisinden yararlanılması mümkün olan mallardan olmalıdır.
Bu bakımdan güneşin hararetinden, soğuktan korumayan, avret yerlerini kapatmayan, yırtık-çürük elbiseleri iare yoluyla vermek sahih olmaz. Müzmin bir hastalığı olan bîr hayvanı veya motoru olmayan bir arabayı binilmek üzere âriye olarak vermek de sahih değildir. Zira âriye akdi, menfaat üzerine olur. Bunlarda ise menfaat yoktur. Bunları âriye olarak vermek, olmayan bir malı âriye olarak vermek gibidir. En sahih görüşe göre âriye olarak verilen malın menfaatinin verildiği anda mevcut olması şart değildir. Eğer küçük bir tay binilmek üzere âriye olarak verilirse, akid sahih olur. Zira âriye mutlak olduğunda veya bir zamanla sınırlandırıldığında, tay o zaman içinde binilecek duruma gelir. Giyilmeye elverişli olmayan ve fakat ıslahı mümkün olan bir elbiyesi âriye olarak vermek sahih olur.
c. Âriye olarak verilen maldan yararlanmak şer'an mubah olmalıdır.
Bu yüzden lehv (oyun) aletlerini âriye olarak vermek sahih değildir. Bir kadına, yabancıların yanında süs olarak kullanılan süs eşyalarını âriye olarak vermek sahih değildir. İçki koymak için bir kabı, domuzu kesmek İçin bıçağı, masum bir kişiyi öldürmek için bir silahı âriye olarak vermek sahih değildir. Çünkü maldan bu şekilde istifade etmek şer'an yasaktır. . '
Âriye akdinin sahih olması için âriye olarak verilen mal, elbise, ev, kap ve benzerleri gibi eksilmeyen mallardan olmalıdır. Eğer âriye olarak verilen mal kullanmakla eksiliyorsa, âriye sahih olmaz. Bu bakımdan mumu, sabunu ve benzeri maddeleri âriye olarak vermek sahih değildir. Çünkü bunlardan istifade etmek ancak onları eksiltmekle, yoketmekle mümkün olabilir.

Âriye ile İlgili Hükümler

1. Âriye Olarak Alınan Maldan İstifade Etmenin Sınırı

Âriye olarak bir mal alan kişi o maldan sahibinin izin verdiği ölçüde yararlanabilir. Sahibinin izin vermediği yerlerde onu kullanamaz. Ancak âriye aldığı malı kullandığı yer, mala, sahibinin kullanılmasına İzin verdiği yerden daha az etki yaparsa, kullanabilir. Eğer mal sahibi, verdiği malın

kullanılmasına mutlak şekilde izin vermişse, bu hususta herhangibir sınır koymamışsa, o maldan normal bir şekilde istediği yerde istifade edebilir. Mal sahibi kullanılmayacak yerleri belirtirse, orada kullanmak mala daha az etki yapsa dahi orada kullanılamaz. Zira malın sahibi o malın menfaatinin de sahibidir ve onu teberru etmiştir. Dolayısıyla malının nerede kullanılıp-kuüanılmayacağını belirtme hakkına da sahiptir.
Mal sahibi arazisini mutlak şekilde âriye olarak verirse, âriye alan kişinin o araziye bina yapması veya ağaç dikmesi veya ekin ekmesi caizdir. Çünkü arazi sahibi araziyi mutlak şekilde âriye olarak vermiştir.
Arazi sahibi 'Şu araziyi sana verdim' dese, fakat 'Ondan istifade et' demese, en yaygın görüşe göre âriye sahih olmaz. Arazi sahibi arazisini bina yapmak veya ağaç dikmek üzere âriye olarak verse, o araziye ekin ekilebilir, çünkü ekin, ağaç veya bina kadar araziyi yıpratmaz.
Araziyi en fazla yıpratacak şeye izin verilmesi, daha az yıpratacak şeye izin vermek anlamına gelir. Ancak arazi sahibi, arazisini âriye olarak verirken ekin ekmeme şartıyla vermişse,.ekin ekemez. Arazi sahibi arazisine ekin ekmek üzere âriye vermişse, o araziye ağaç dikilemez, bina yapılamaz. Çünkü ağaç dikmek ve bina yapmak, ekin ekmekten daha fazla .araziyi yıpratır. Arazi sahibinin'arazisinin az yıpranmasına razı olması, çok yıpranmasına da razı olduğu/olacağı anlamına gelmez. Arazi sahibi arazisini belli çeşit ekinler için âriye vermişse, İzin verdiği ve benzeri çeşitleri veya araziyi onlardan daha az yıpratan ekinleri ekebilir. Araziye onlardan daha fazla zarar veren ekinleri ekemez.
Bu hükümler, âriye olarak verilen her mal için geçerlidir. Binmek üzere âriye verilen otomobil, yük taşımada kullanılamaz. Hafif malları taşımak için âriye verilen araba ile demir, çimento ve benzeri gibi ağır maddeler taşınamaz. Bir malı âriye olarak alan kişi bizzat ondan istifade edebildiği gibi vekili de ondan istifade edebilir. Çünkü o malı ister âriye olarak alan kişi çalıştırsın, ister vekili çalıştırsın, malın menfaati onu âriye olarak alan kişinin olur. Ancak vekilin malı yıpratması, âriye olarak alan kişinin yıpratmasından fazla olmamasıdır. Meselâ kişi âriye olarak aldığı bir motosiklete vekilini veya işçisini bindirip ondan o şekilde istifade edebilir. Ancak vekili veya işçisi kendisinden daha ağır olmamalıdır.

2. Âriye Olarak Alınan Mal Üzerinde Mustair'in Eli

Âriye olarak alınan mal üzerinde mustair'in eli tazminat elidir. Bu

bakımdan âriye olarak alınan mal, âriye olarak alan kişinin zimmetine girer. Eğer âriye olarak aldığı mal telef olursa, -ister kendisi kullanırken olsun, ister başka sebeple olsun, ister onu korumada kusurlu davransın, ister davranmasın- ödemesi gerekir. Çünkü o başkasının malını kendi menfaati için almıştır.

Umeyye b. Saffan'ın babası Saffan'dan şöyle rivayet edilmiştir: "Rasûlullah (s.a) Huneyn savaşı için ondan ödünç olarak birçok zırh almıştı. O 'Bu zırhları gasben mi aldın ey Muhammed?! dedi. Rasûlullah 'Hayır, ödenmesi borç olan emanet olarak aldım' buyurdu"[182][5]

Herhangibir malı âriye olarak alan kişi, malın telef olduğu günkü kıymetini ödemek mecburiyetindedir. İsterse, mal, semavî bir afetle telef olsun hüküm değişmez. Fakat izin verilen şekilde kullanılan malda meydana gelen yıpranma tazmin edilmez. İzin verilen sahanın dışında kullanılan malda meydana gelen yıpranma ve eksiklik, âriye alan kişi tarafından telafi edilmelidir. Yine âriye olarak aldığı malı, kullanılması normal olmayan bir yerde kullanır da bundan dolayı malda bir eksiklik, bir kusur meydana gelirce, âriye alan kişinin bunları telafi etmesi gerekir. Meselâ oturmak için bir evi âriye olarak alan kişi orada demircilik veya marangozluk yaparsa veya yemekte kullanılan kapları âriye olarak alıp onlarla kum veya taş taşırsa, malda da bir eksiklik, bir kusur meydana gelirse, bunun zamini olur.

Yine mal sahibi malını istedikten sonra âriye alan kişi onu kullanmaya devam ederse ve malda bir eksiklik- meydana gelirse veya telef olursa, malın zamini olur. Hatta mal sahibi istedikten sonra, veya kullanma müddeti bittikten sonra normal şekilde kullanırken malda meydana gelen eksiklikleri de âriye olarak alan kişi ödemek zorundadır. Çünkü malı izinsiz olarak kullanmıştır.

Tazminat Gerektirmeyen Bir Hususta Tazminat Şartı Koşmak, Tazminat Gerektiren Hususta Tazminat Olmamasını Şart Koşmak

Âriye olarak alınan mal, izin verilen sınırlar dahilinde kullanıldığında, onda meydana gelen eksikliklerin telafi edilmesi, telef olduğunda ödemesi gerekmediğini söylemiştik. Yine âriye olarak alınan mal, izin verilmeyen yerde kullanılır da telef olursa ödenmesi gerektiğini de belirtmiştik. Bu bakımdan âriye akdinde bunun aksi şart koşulursa o şart manasızdır;

yerine getirilmesi gerekmez, ancak âriye akdi sahih olur. Alimlerin bazıları böyle şart koşulduğu takdirde âriye akdinin fasid olacağını söylemişlerdir.

3. Âriye Olarak Alınan Malın Masrafları Kime Aittir?

Âriye olarak verilen malın masrafı, meselâ çalıştırmak üzere verilen bir hayvanın yem masrafı veya oturmak üzere verilen evin tamir masrafı, malı âriye olarak veren kişiye aittir. Malı âriye olarak veren kişi ister o malın sahibi olsun, ister onu kiralamış da âriye olarak vermiş olsun hüküm değişmez. Çünkü malın masrafı mülke tâbidir. İare ise mâlik tarafından malın menfaatinin teberru edilmesi demektir. Malın mâlikine âriye karşılığında birşey vermek vacib değildir.

Âriye alınan malın kulîanma müddeti sona erdiğinde veya âriye akdi fesholduğunda, malı götürüp sahibine teslim etmek vacibdir. Âriye olarak alınan malın geri götürülme masrafı olursa, o masraf âriye alan kişiye aittir. Çünkü onu götürüp sahibine teslim etmek, âriye olarak alan kişinin üzerine vacibdir ve o malı kendi menfaati için almıştır. Vacibi yerine getirmek için gereken şey de vacibdir. Malı geri götürmek ancak bu harcamayı yapmakla mümkün oluyorsa, bu harcama da vacib olur. Hz. Peygamber'in şu sözü de buna delâlet etmektedir:

Bir şeyi emanet olarak alan kişi, onu sahibine verinceye kadar ondan sorumludur.

Yani aldığı malı sahibine teslim edinceye kadar, yapılan masraflar ona aittir. Safvan b. Umeyye'den rivayet edilen bir hadîste Hz. Peygamber Safvan'a şöyle demiştir:

Geri vermek üzere emanet olarak aidim.[183][6]

Eğer kira ile bir araba alınır da kira müddeti zarfında başkasına âriye olarak verilirse, araba kiralayan kişiye değil de mal sahibine teslim ediliyorsa, geri götürme masrafı mal sahibine ait olur. Çünkü âriye olarak alan kişi burada malı götürme hususunda onu kiralayan kişi gibidir. Öyleyse malı geri götürme masrafı kiracıya değil, mal sahibine ait olur.

4. Âriye Olarak Alınan Malı Geri Götürmek

Âriye akdi, her iki taraf için de caiz bir akiddir; yani malını âriye olarak veren veya o malı âriye olarak alan kişilerden biri istediği zaman -diğerinin haberi ve rızası olmasa dahi- âriye akdini feshedebilir. Bu bakımdan malını âriye olarak veren kişi istediği zaman malını alabilir,

hatta malını belli bir vakit için âriye olarak verse dahi o vakit gelmeden önce malını isteme hakkına sahiptir.
Bir malı âriye olarak alan kişi de, istediği zaman malı götürüp sahibine iade edebilir. Taraflardan hiçbiri âriye akdini devam ettirmek zorunda değillerdir. Çünkü âriye olarak verilen mal, şefkat, hayır, sevap ve kişiye iyilik olsun diye verilmiştir. Burada her iki tarafa da herhangibir mecburiyet yüklemek uygun düşmez. Ancak şu husus bundan istisna edilmiştir. Arazisini mezarlık olmak üzere âriye yoluyla veren kişinin ve ölü sahiplerinin bu âriye akdini feshetme yetkileri yoktur.
Arazisini mezarlık olmak üzere âriye yoluyla veren kişi onu geri alamaz, araziyi âriye yoluyla alıp da ölüsünü defneden kişi de defnedilen ceset çürüyüp toprak oluncaya, ondan hiçbir eser kalmayıncaya kadar onu geri veremez. Çünkü defn izinle olmuştur ve izinle defnolunan ölünün mezarını açıp onu başka yere nakletmek insanlık hürmetini yıkmak olur.
Şu husus da bu hükümden istisna edilmiştir: Malını belli bir işte kullanmak üzere âriye olarak veren kişi, malı âriye olarak alan kişinin zarar göreceği bir zamanda malını isterse, malı âriye olarak alan kişinin işini bitirmeden malı iade etme mecburiyeti yoktur. Meselâ eşyalarını taşımak için âriye yoluyla bir gemi alsa, eşyalar gemiye yüklenip gemi denizde yol almaya başlasa, tam bu sırada gemi sahibi 'malımı ver' dese, gemiyi âriye olarak alan kişinin gemiyi o anda verme mecburiyeti yoktur veya eşya taşımak için bir kamyonu âriye olarak alsa, mal sahibi, başka bir arabanın bulunmadığı -meselâ sahra gibi- bir yerde malını geri istese, onu âriye olarak alan kişinin malı sahibine, zarar görmeden teslim edebileceği bir yere gelinceye kadar teslim etmesi gerekmez. Ancak mal sahibinin malı istediği andan malı teslim etme anma kadar ki süre için, âriye alan kişinin mal sahibine ücret-i misil vermesi gerekir.

Âriye Olarak Verilen Arazinin İade Edilmesi

Arazi; ağaç dikmek, bina yapmak veya ekin ekmek üzere âriye olarak verilebilir.
Eğer arazi sahibi arazisini bina yapmak veya ağaç dikmek için âriye vermiş, bina yapıldıktan veya ağaç dikildikten sonra malını istemişse ve arazisini âriye olarak verirken dikilen ağaçların veya yapılan binanın kaldırılmasını şart koşmuşsa, şartlara uyulması vacib olur. Çünkü Hz. Peygamber 'Müslümanlar şartlan üzerindedirler' buyurmuştur; yani

koşulan şartları yerine getirmek mecburiyetindedirler. Eğer -sökülme veya yıkılma şartına rağmen- araziyi âriye olarak alan kişi yaptığı binayı veya diktiği ağaçları kaldırrnazsa, mal sahibi onları söker,

• Arazi sahibi bina yıkılıp ağaçlar söküldükten sonra arazinin tesviye edilmesini de şart koşmuşsa, bu, iki halde de onu ilzam eder ve fakat şart koşmamışsa onu ilzam etmez.

Eğer arazi sahibi, âriye alan kişiye yapılan binayı veya dikilen ağaçlan kaldırmayı şart koşmamışsa, araziyi âriye olarak alan kişi istese yapılan binayı veya dikilen ağaçlan söker, isterse bırakır.

• Yaptığı binayı veya diktiği ağaçlan kaldırdığında onların kıymeti eksilirse, mal sahibinden hiçbir hak talep edemez. Çünkü bu onun kendi mülküdür, onları söktüğü zaman zararına razı olmuş demektir.

En sahih görüşe göre araziyi teslim aldığı şekil üzere teslim etmesi gerekir; bu nedenle de araziyi tesviye etmelidir. Zira yaptığı binayı veya diktiği ağaçlan kendi isteğiyle sokmuştur, eğer sökmek istemeseydi ona zorla söktürülemezdi. Bu yüzden yaptığı binayı veya diktiği ağaçlan söktükten sonra araziyi tesviye ederek (düzelterek) sahibine teslim etmesi gerekir. Araziyi âriye olarak alıp ona bina yapan veya ağaç diken kişi yaptıklarını sökmek istemezse, arazi sahibi üç şeyden birini yapmakta serbesttir.

a. Bina ve ağaçlan olduğu gibi bırakır, ücret-i misil alır.

b. Bina ve ağaçları yıkar. Yıkılmamış haliyle yıkılmış hali arasındaki kıymet farkını mustair'e verir. Bina ve ağaçlan yıkma masrafı da kendisine ait olur.

c. Bina veya ağaçları söküleceği günkü kıymetiyle sahibinden satın alır. Bu, icab ve kabul'ü kapsayan bir akid ile olmalıdır.

Muhayyerlik mal sahibine aittir, çünkü ihsan eden, malın sahibi oian odur. Eğer arazi sahibi bu üç seçenekten birini tercih ederse, mustair yaptığı binayı veya diktiği ağaçlan kaldırmaya zorlanır. Arazi sahibi bu üç seçenekten birini tercih etmezse -en sahih görüşe göre- kadı, onlar sulh yapıncaya veya mal sahibi bu üç seçenekten birini tercih edinceye kadar onlardan yüzçevirir. Bazıları şöyle demişlerdir: Hâkim, araziyi ve arazide bulunanları satar, parayı onlar arasında mallarının kıymeti nisbetine göre paylaştırır. Böyle yapılmasının sebebi de husumeti ortadan kaldırmaktır.

En sahih görüşe göre mal sahibi arazisini ister mutlak şekilde âriye versin, ister bir zamanla sınırlandırsın mesele değişmez. Ancak mutlak olarak âriye verilen araziye, âriye alan kişi bina yaparsa veya ağaç

dikerse,, sonra da onları yıkarsa, ikinci bir kez bina yapması veya ağaç dikmesi ancak yeni bir izinle mümkündür. Eğer izinsiz olarak yaparsa, yap-tıklarını yıkıp araziyi tesviye etmeye mecbur edilir. Allah hakikati daha iyi bilir. Bir zamanla sınırlandırılarak âriye verilen araziye, ise -arazi sahibi malını istemedikçe ve müddet bitmedikçe- ara ara fidan dikmek, bina yapmak meşrudur. Arazi sahibi malını geri isterse, daha önce zikredilen hükümler tatbik edilir.
Arazisini ekin için âriye veren kişi, ekin henüz olmadan arazisini geri isterse, -en sahih görüşe göre- araziyi âriye olarak alıp ekin eken kişi ekin yetişip tarladan kaldırincaya kadar araziyi sahibine teslim etmek zorunda değildir. Çünkü ekin yetişmeden önce kaldırılırsa kıymeti düşer, belki zayi olur. Oysa ekin muhterem bir maldır. Bu nedenle ekin yetişinceye kadar beklenir, arazi sahibinin malını istediği andan ekinin yetiştiği ana kadar geçen süre için ücret verilir.
Burada âriyenin mutlak şekilde verilmesiyle bir zamanla sınırlandırılması arasında fark yoktur. Ancak arazi bir zamanla sınırlandırılarak âriye verilmişse, ekin de tayin edilen zaman içinde yetişmemişse, bu da âriye alan kişinin kusuru nedeniyle olmuşsa, meselâ tohumu geç atmışsa veya kar ve sel nedeniyle tohum atması gecikmiş de tayin edilen zaman içinde yetişmeyecek bir ekin ekmişse, arazi sahibi, âriye alan kişiyi ekinini kaldırıp araziyi tesviye etmeye -âriye alan kişi bundan zarar görse dahi-zorlayabilir. Çünkü araziyi âriye olarak alan kişi, sınırı aşmış, zulüm işlemiştir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

Haksız yere başkasının yerine ağaç dikenin orada hakkı yoktur.[184][7]

5. Âriye Olarak Alınan Malın Nasıl İade Edileceği Hususu

Âriye olarak alınan mal, örf ve âdette nasıl teslim ediliyorsa, sahibine. öyle teslim edilmelidir. Âriye olarak alınan malların teslim edilme şekilleri değişiktir. Meselâ kıymetli mücevherler genellikle sahibinin eline teslim edilir. Bazı eşyalar ise genellikle sahibinin evine götürülür veya sahibinin vekiline teslim edilir.
Âriye olarak alınan ev, arazi ve benzeri gibi gayr-ı menkullerin tahliye edilmesi, sahibine teslim etmek sayılır.

6. Âriye Veren Kişi ile Alan Kişi Arasında İhtilaf Çıkması

Âriye veren kişi ile alan kişi arasında bazı hususlarda ihtilaf çıkabilir.

Onlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:
a. Geri verme hususunda ihtilaf çıkması
Meselâ âriye alan kişi, aldığı malı mal sahibine verdiğini iddia ederse, mal sahibi de bunu inkâr ederse, yeminle beraber mal sahibinin sözüne itibar edilir. Çünkü inkâr eden odur.
Kaideye göre şahit getirmek müddei'ye, yemin etmek de inkâr edene düşer; yani müddei, malı iade ettiğine dair şahit getirirse müddei'nin sözüne itibar edilir. Çünkü âriye olarak verilen malın, mustair'in eîinde olduğu sabit olmuş, fakat malı sahibine teslim ettiği sabit olmamıştır. Bu durumda malın onun elinde olması asıl kabul edilir. Mal sahibi malı aldığını inkâr etmekle asıl olana sarılmıştır. Yeminle beraber söz asıl olana sarılanın sözüdür.
b. Malın telef olması durumunda çıkan ihtilaf
Âriye olarak verilen mal telef olsa, âriye olarak alan kişi de izin verilen yerlerde ve normal olarak kullanırken telef olduğunu iddia etse, mal sahibi de bunu reddederek izin verilmeyen yerlerde kullanıldığı için telef olduğunu İddia etse, yeminle beraber malı âriye olarak alan kişinin sözüne itibar edilir. Çünkü âriye olarak alınan malın halkın gözü önünde kullanılması adet değildir ki âriye alan kişinin şahit getirmesi gereksin. Bu durumda şahit getirmek imkânsızdır. Ayrıca tazminatta aslolan beraat-ı zimme'dir. Burada mal sahibi tazminat iddiasındadır, mustair de aslolana' yapışarak bunu inkâr etmektedir.
Bu durumda yeminle beraber inkâr edenin (mustair'in) sözüne itibar edilir. Nitekim bunları daha önce belirtmiştik. Mustair doğru söylediğine dair yemin eder ve tazminattan kurtulur.
c. Akdin aslında ihtilaf etmeleri
Mal sahibi 'Ben malımı sana âriye olarak değil, icar olarak verdim' dese, diğeri de 'Sen bana âriye olarak verdin' dese veya mustair 'Malı bana âriye olarak verdin' dese, mal sahibi de 'Sen onu benden gasbettin' dese, -en sahih görüşe göre- yeminle beraber mal sahibinin sözüne itibar edilir; yani mal sahibi 'Ben malımı icar olarak verdim' diye veya 'Falan kişi malımı gasbetti' diye yemin ederse, onun sözüne itibar edilerek hakkı verilir. Çünkü aslolan, malından yararlanmaya ancak karşılıklı olursa izin verilmesidir.
Mal sahibi yemin ettiği zaman -ücret gerektiren bir zaman geçmişse- ücret-i misil almaya hak kazanır. Mal mevcut ise sahibine teslim edilir, mal telef olmuşsa, ondan faydalanan kişi zamin olur. Mal sahibinin iddia

ettiği tazminat, maldan yararlanan kişinin iddia ettiği tazminattan fazla olursa, bu fazlalık için mal sahibinin yemin etmesi gerekir.
Âriye olarak verilen mal telef olursa, telef olduğu günkü kıymetine göre tazmin edilir. Gasbedilen mal telef olursa, gasbedildiği günden telef olduğu güne kadar olan süre içindeki en fazla fiyatı ne ise ona göre tazmin edilir. Eğer kıymet eşit ise ikisi ittifak etmiş olurlar. Aksi takdirde mal sahibi fazlalık için yemin eder. Çünkü taraflar onun üzerinde ittifak etmemişlerdir.

7. Âriye Akdinin Sona Ermesi

Âriye akdi şu durumlarda sona erer:

a. Mal sahibi âriye olarak verdiği malı isterse, âriye akdi sona erer. Mal sahibinin âriye olarak verdiği malı, âriye müddeti bitmeden
önce veya bittikten sonra istemesi hükmü değiştirmez. Çünkü âriye akdi, taraflar için vacib plan bir akid değil, caiz olan bir akiddir.
b. Akdi yapan kişilerden birinin delirmesi veya baygınlık geçirmesiyle âriye akdi sona erer.
Âriye verenle alan kişide bulunması gereken şartların farklı olduğunu söylemiştik. Zira âriye veren kişi teberru ehliyetine, alan kişi de teberru'yu kabul etme ehliyetine sahip olmalıdır. Deli veya baygınlık geçiren bir kimse ise buna ehil değildir.
c. Âriye veren veya alan kişilerden birinin ölümüyle âriye akdi sona erer.
Çünkü âriye akdi, malın menfaatinin mubah kılınmasıdır. Malını âriye olarak veren kişi ölürse mal sahibi yok sayılır, malı âriye olarak alan kişinin ölmesiyle de kendisine verilen izin ve yararlanma ortadan kalkmış olur.
d. Âriye veren veya alan kişinin sefihlikten ötürü hacr altına alınmasıyla âriye akdi sona erer.
Hacr altına alman kişi teberru etmeye veya teberru'yu kabul etmeye ehil değildir. Bu bakımdan onun yaptığı âriye akdi fasid olur.
e. Arazi sahibinin üzerine iflas nedeniyle hacr konursa, âriye akdi sona erer.
İflas nedeniyle hacr altına alman kişinin malını teberru etmeye yetkisi yoktur. Ona teberru yetkisinin verilmemesi, alacaklılarının maslahatı içindir.

ŞİRKET

Şirket'in Tarifi

Şirket kelimesinin lügat mânâsı, birbirinden ayırdedilmeyecek şekilde iki malı birbirine katmak demektir. Şu ayet-i kerime'de geçen şürekâu tabiri de bu anlamda kullanılmıştır.
Babası, annesi ve evladı olmadığı halde vefat eden bir erkek veya kadının erkek veya kızkardeşi varsa, vasiyeti ve borcu çıktıktan sonra onların herbirine terekenin altıdabiri düşer. Eğer kardeşler birden fazla iseler, hepsi vasiyet ve borç çıktıktan sonra zarara uğratılmış olmaksızın terekenin üçtebirinde ortaktırlar. Bu, Allah'tan bir tavsiyedir (emirdir). Allah âlim ve halimdir. . (Nisa/12)
Şirket kelimesi, malların karıştırılmasından başka mânâda da kullanılır. Mesela şu ayette olduğu gibi:
Bana ailemden bir vezir kıl; kardeşim Harun'u! Onunla arkamı kuvvetlendir ve onu işime ortak kıl. , CTaha/29-32)
Şirket'in ıstıiahî anlamı ise, bir malda iki veya daha fazla kişinin tayin şeklinde değil, şuyû şeklinde haklarının sabit olmasıdır; yani iki veya daha fazla kişinin bir araziye, hiçbirinin hissesi belli olmadan ortak olmalarıdır. İşte bu, şirketin genel mânâdaki tarifidir. Bu tarif akidle olan şirketi de, akidsiz olan şirketi de içine alır. Şirket'in hal manâsıyla tarifi İse ortakların kendi istek ve iradeleriyle kazanç elde etmek amacıyla yaptıkları bir akiddir.

Şirket'in Kısımları

Şirket'in tarifinden de anlaşıldığı üzere şirket bazen kâr amacıyla, bazen de başka maksatlarla kurulur. Bu nedenle âlimler şirketi, mülk ve akid şirketi olarak iki kışıma ayırmışlardır. Mülk şirketi, iki veya daha fazla kişinin kendi istek ve iradeleri dışında bir mülke ortak olmalarıdır, meselâ kardeşlere babalarından kalan miras malı gibi. Bu şirketin hükmü-şudur: Ortaklardan herbiri diğerinin payında -izin almadıkça- tasarruf edemez. Çünkü biri diğerinin velîsi değildir. Fakihler Şirket bahsinde şirketin bu türünü kasdetmezler. Bu türün her şekli kendisiyle ilgili olan miras, vasiyet ve benzeri gibi fıkhî konuların içinde ele alınır.
Fakihlerin şirketten kasıtları akid şirketidir. Bunun tarifi daha önce

yapılmıştı. Akid şirketi birkaç çeşittir. Bunlardan bazıları meşru, bazıları ise meşru değildir. Biz önce şirketin meşruiyetinin hikmetinden, sonra da -Allah izin verirse- mufassal bir surette meşru olan ve olmayan şirketlerden bahsedeceğiz.

Şirket'in Meşruiyeti

Şirket genel olarak meşru ve caizdir. Kur'an ve Sünnet buna delâlet eder. Daha önce zikrettiğimiz miras ayetlerinde 'Onlar üçtebirde ortaktırlar (şerik)' ibaresi bulunmaktaydı. Ayette geçen şerik (ortak) tabiri, şirketin caiz olduğuna delâlet eder. Zira Allah Teâlâ anabir olan kardeşleri terekenin 1/3'ine ortak kılmıştır. Ayrıca Allah Teâlâ Hz. Davud'un diliyle şöyle buyurmuştur:
Gerçekten ortakların çoğu birbirine haksızlık eder.
(Sad/24)
Ayette geçen huleta kelimesinden maksat ortaklar, şirket kuranlardır. Bu ayet yukarıda zikrettiğimiz ayeti teyid etmektedir. Ancak bu ayet tek başına delil olmaz. Çünkü bu, bizden önceki milletlerin şeriatinde varid olmuştur. En sahih görüşe göre bu bizim şeriatımız değildir.
Şirket'in meşru olduğuna delâiet eden birçok hadîs rivayet edilmiştir. Biz onların bazılarını nakledeceğiz.
Ebu Hüreyre'den merfuan rivayet edildiğine göre Allah Teâlâ -bir hadîs-i kudsî'de- şöyle buyurmuştur:
İki ortaktan biri öbürüne hıyanet etmedikçe onların üçüncüsü benim, biri diğerine hıyanet ettiği zaman ben onların arasından çıkarım.[185][1]
Yani Allah Teâlâ ortaklara yardım eder, mallarını ve ticaretlerini bereketlendirir. Böylece onlar doğruluk ve emanet üzere yürürler. Onlar ne zaman ki doğruluktan sapar, emanete ihanet ederler, Allah da onların mallarından ve ticaretlerinden bereketi kaldırır, yardımını keser. Böylece onların arasına niza ve husumet girer, ayrılırlar.
• Sâib b. Ebî Sâib Rasûlullah'm peygamberlikten önce ticarette ortağıydı. Fetih Günü geldiğinde (Rasûiullah veya Sâib) şöyle dedi. 'Merhaba ey kardeşim! Ey benim muhalefet nedir, çekişme nedir bilmeyen (sevgili) ortağım!,[186][2]
Bu rivayetteki geçen 'ortağım' ifadesi, -Hz. Peygamber'e ait olduğu kabul edildiği takdirde- şirket'in meşrûiyyetini Iiz. Peygamber'in (s.a) ikrar ettiğini gösterir. Şayet bu söz Sâib b. Ebî Sâib'in sözüyse, Hz.

.Peygamber'in sükûtu, kendisinin bu konudaki takririni gösterir.
• Berâ b. Azib şöyle rivayet ediyor: Zeyd b. Erkam ile ortak idik. Biraz peşin, biraz borç ile gümüş aldık. Bu haber Hz. Peygamber'in kulağına gittiğinde bize şöyle dedi:
Peşin para ile aldığınızı kabul edin ve fakat borca aldığınızı geri verin.[187][3]
Hadîste geçen nesie kelimesi, bir zamana kadar borç vermek anlamına gelir. Bu hadîs, şirketin caiz olduğuna delâlet eder. Ayrıca halk şirket kuruyordu, Hz. Peygamber onları bundan menetmiyordu. Müslümanlar her asırda şirket kurmuşlar, fakat hiç kimse bunun gayr-ı meşru olduğunu söylememiştir. Böylece şirketin meşru olduğunda icma oluşmuştur.

Şirket'in Meşruiyetinin Hikmeti ve Sebebi

İnsanlar güçleri dahilinde olan hususlarda Allah'ın kendilerine vermiş olduğu kuvvet, kudret ve imkânlarla tekamül etmek, genişliğe ulaşmak ister. Allah Teâlâ insanları değişik güç ve kabiliyette yaratmıştır. İnsan, hayatta muhtaç olduğu herşeyi tek başına elde edemez. Fakat başka insanlarla yardımlaşırsa, ortak hareket ederse ilerler, ihtiyaçlarını daha iyi karşılar.
Dünya hayatında (kimini zengin, kimini fakir kılarak) onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini ötekine derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti (olan cennet nimetleri) onların (dünyada) biriktirdikleri şeylerden daha hayırlıdır. (Zuhruf/32)
Bazı kimseler zengin olur, fakat mallarını idare edip çalıştıramazlar. Bazı kimseler ise ticareti .bilir, işten iyi anlar ve fakat bir iş yapacak mala sahip değillerdir. Böylece insanlar mallarını ve güçlerini birleştirerek ticaretlerini genişletir, kolay kazanma yolları açar ve tekâmül ederler. İşte şirket, ortaklarına bu tür imkân ve kolaylıklar sağlar. Eğer şirket olmasaydı hiçbiri bu imkânları tek başına sağlayamaz, ne kadar çalışırsa çalışsın bu kadar kâr edemezdi. İnsanların maslahat ve ihtiyaçları şirket'in meşru olmasını gerektirmiştir.
Allah Teâlâ da insanların işlerini kolaylaştırmak, onlardan sıkıntıyı kaldırmak için şirket kurmayı meşru kıldı. O'nun şeriatının yüceliğinden, kanun-u ilahîsinin kemalindendir ki şirketi caiz kıldı ve onun için birtakım kaide, kural ve hükümler koydu. Bunlar sayesinde hayr ve menfaat elde edilir, zarar ve şer defedilir.

Şirket'in Çeşitleri ve Onlardan Meşru Olanlar

Akid şirketi, çeşitli şekillerde olabilir. Fakihler akid şirketini dört çe-şite.hasretmişlerdir. Onlar da şunlardır:
1. Şirket-i inan
2. Şirket-i mufavada
3. Şirket-i ebdan
4. Şirket-i vücuh
1. Şirket-i İnan
Şirket-i inan, iki veya daha fazla sayıdaki kişinin, kendisiyle ticaret yapmak için bir malda ortak olmak üzere bir araya gelmeleridir. Şirket-i inan, fakihlerin ittifakıyla meşru ve caizdir. Şirketin diğer üç çeşidini izah ettikten sonra şirket-i inan'dan mufassal şekilde bahsedeceğiz.

2. Şirket-i Mufavada

Şirket-i mufavada, ortaklardan herbirinin satma, satın alma, mudâraba, vekalet verme, borca satma, müşterek malla birlikte sefere çıkma, rehin verme, rehin alma, kefil olma, tazminat ödeme ve benzeri hususlarda, diğer ortaklara kârdan pay verilmesiyle birlikte, ortaklık malı işletmek üzere iki veya daha fazla sayıdaki şahıs arasında kurulan ortaklıktır. Şirket'in bu çeşidi Şafii mezhebine göre bâtıldır. Çünkü burada büyük bir aldatmaca sözkonusudur. Zira bu çeşit şirkette ortaklar meçhul bir meseleye vekil olur, meçhul bir şeyin kefili olur. Bunların her ikisi de bâtıldır. Bu nedenle İmam Şafii şöyle demiştir: 'Eğer şirket-i mufavada bâtıl değilse, dünyada hiç bâtıl yoktur'.
Şafii mezhebi hariç, diğer mezhepler bunun caiz olduğunu kabul etmişlerdir. Ancak birtakım kayıt ve şartlar ileri sürmüşlerdir ki bunların olması neredeyse mümkün değildir. Allah hakikati daha iyi bilir.

3. Şirket-i Ebdan

Buna aynı zamanda şirket-i a1 mal da denir. Şirket-i ebdan, herbiri bir meslek sahibi olan iki veya daha fazla sayıdaki kişinin, bedenen çalışmak ve Allah'ın kendilerine nasip kılacağı kazancı paylaşmak üzere ortaklık kurmalarıdır. Bu kişilerin meslekleri ayrı da olabilir, aynı da olabilir. Şirketin bu çeşidi de Şafii mezhebine göre bâtıldır. Çünkü burada zarar verme sözkonusudur, zarar verme ise şer'an yasaktır. Zira ortaklardan

bazıları daha çok çalışır ve kazanır, bazıları az çalışır veya çalıştığı halde kazanamaz, bu durumda çok çalışıp kazanan kazancını diğer ortaklarıyla paylaşmaya razı olmaz. Şafiilerin haricinde bazı imamlar bu tür şirketi de ihtiyaç nedeniyle caiz görmüşlerdir. Çünkü şirket'in meşruiyetinin nedeni -daha önce de belirttiğimiz gibi- malın nemalandırılmasıdır. Nitekim bu tür bir şirkette, malın aslı ortaklar için taksim edilir ve dolayısıyla malın aslının taksimine duyulan ihtiyaç, çoğu kez malı nemalandırmaya duyulan ihtiyaçtan üstündür. Allah hakikati daha iyi bilir.

4. Şirket-i Vücuh

Şirket-i vücuh, iki veya daha fazla sayıdaki mutemed kişinin, halkın kendilerine olan güvenine dayanarak, vadeli olarak borca mal satın alıp bu malları satmak ve elde edecekleri kân, aralarında paylaşmak üzere ortaklık kurmalarıdır ya da şöhretli ve tanınmış bir kişiyle tanınmayan silik bir kişinin bir araya gelerek, sermayeyi tanınmamış silik kişinin vermesi -bu sermaye ile mal satın alması, şöhretli olanın da kendi itibarından yararlanarak bu mallan satması veya şöhretli ortağın kendi itibarından yararlanarak mal satın alması, silik ve tanınmayan kişinin de bu malları satması şeklinde ortaklık kurmalarıdır ki bunların Lümü bâtıldır. Çünkü kişiler arasında müşterek bir mal yoktur. Şirkette ise aslolan maldır ve burada bir başka zarar sözkonusudur. Çünkü ortaklardan herbiri bir iş veya sanat veya başka birşeye mukabil olmaksızın kazancını arkadaşıyla paylaşmaktadır. Burada ne malın nemalandırılmasına ne de bir işe mukabil elde edilmiş bir kâr sözkonusudur. Bu bakımdan kişi bu tür bir ortaklıkla hak sahibi olamaz. Şafii mezhebi dışındaki mezhepler, ihtiyaç gerekçesiyle bu tür şirketi de caiz görmüşlerdir. Allah hakikati daha iyi bilir.

• Şirket-i İnan

Şirket-i İnan'ın meşru olduğunda fakihlerin ittifak ettiklerini söylemiştik. Şirket-i İnan, şayi olan ve halk arasında bilinen bir şirket türüdür. Bu şirket ortakların fiilen iştirakleriyle kurulur ve şirket malı ortaklar arasında müşterektir. Şirkette asıl olan da budur. İştirakin mal veya çalışma ile olması arasında .fark yoktur.
Bu şirketin iki veya daha fazla sayıdaki kişiler tarafından konan ortak bîr sermaye ile kurulduğunu, bundan elde edilen kârın paylaşıldığını

söylemiştik. Buna dizgin mânâsına gelen inan şirketi denilmiştir. Burada ortaklardan herbiri, bir eliyle_atın dizginini tutan, diğer eliyle atı süren bir süvariye benzetilmiştir. Ortaklardan herbiri diğerlerine tasarruf yetkisi verir ki o tasarrufdizgine benzer. Bu tasarruf yetkisi de kendi payı için verilir. Kendisi de malın diğer kısmında tasarruf yetkisine sahiptir veya ortaklardan herbiri, ortaklık sayesinde diğer ortakların malında tasarruf etme yetkisine sahip olur. Tıpkı süvarinin dizgin vasıtasıyla bineği istediği yöne çevirebildiği gibi.

Şirket-i înan'ın Şartları

Şirket-i înan'ın sahih olması için şu şartların bulunması gerekir:
1. Siga
Siga, her ortağın diğerlerine, açık bir lafızla alma, satma ve benzeri muamelelerde tasarrufta bulunma izni verdiğine delâlet eden bir ibaredir. Bu mânâya delâlet eden her lafız yeterlidir. Ancak bu lafızlar tüccarların kendi aralarında kullandıkları lafızlardan olmalıdır. En sahih kavle göre ortakların 'Biz ortak olduk' demeleri sahih değildir. Çünkü bu ibare daha önce olan başka bir ortaklığı ifade ediyor olabilir. Meselâ bir mala miras nedeniyle ortak olduklarını kasdedebiiirler. Dolayısıyla bu ibare şirket malında tasarruf etmeyi caiz kılmaz.
2. Ortaklar sermayeye eşit şekilde katılmalıdır.
Ortaklar sermayeye eşit şekilde katıldıklarında, onlardan çalışana -kârdan daha fazla pay verilmelidir.
3. Ortakların sermayeye katılımları değişik olabilir.
Meselâ ortaklardan biri sermayenin 1/3'ini, diğeri de 2/3'sini koyar, ortak çalışırlar. Her biri malı oranında kâr alır.
4. Ortakların sermayeye katılımları ve çalışmaları farklı olabilir.
Meselâ ortaklardan biri sermayenin 1/3'ini, diğeri de 2/3'sini koyar, sermayesi düşük olan çalışır, kâr eşit şekilde paylaşılır veya çalışan kişi kârdan biraz daha fazla pay alır.
Burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır: Bu fazlalık onun payının içinde olursa sahih olur. Meselâ payı fazlalıkla beraber kârın % 50'si, % 6O'ı, daha fazlası veya daha azı olursa bu caizdir. Fakat ona çalışmasının karşılığı olarak kârdan muayyen bir miktar tayin edilirse -meselâ ayda 1000 dirhem gibi- bu, fakihlerin ittifakıyla bâtıldır.
Buna binaen insanların kurduğu şirketlerin çoğunun fasid olduğu anlaşılır.

Çünkü bu şirketlerde kârın bir kısmı ortaklardan bazılarına tahsis edilmektedir. Meselâ ortağa kârdaki payından ayrı olarak şirketten aylık verilmektedir veya kârın 1/4'i veya yarısı (1/2) çalışmasına karşılık verildikten sonra, geriye kalan kârdan da semayesi nisbetinde pay verilmektedir.
Bu şekilde şeriata muhalefet edenler Allah'ın gazabından korksunlar. Bilsinler ki fasid bir akidden gelen mal habis bir kazançtır, onda Allah'ın bereketi yoktur. Bununla beraber Hanefî ve Hanbelîlerin görüşüne göre amel etmekte de herhangibir mâni görmeyiz. Zira günümüzde insanlar az kâra razı olmaz, Allah'ın kendilerine verdiği mala kanaat etmezler. Her. ne kadar fakihier katında en güzeli, en ihtiyatlısı ortakların eşit şekilde çalışmaları ise de Hanefî ve Hanbelîlerin bu husustaki görüşleriyle amel edilebilir.

Sahih Akdin Üzerine Terettüb Eden Hükümler

Sahih olan şirket-i inan üzerine terettüb eden hükümler şunlardır:
1. Şirket malında ortakların herbiri tasarruf yetkisine sahiptir.
Çünkü her ortak diğer ortakların vekilidir. Dolayısıyla onların malında tasarruf edebilir. Kendi malında ise asaleten tasarruf eder. Fakat bu tasarruf, örfe ve diğer ortaklara zarar vermemeye bağlıdır. Bu bakımdan malı borca satamayacağı gibi, memlekette kullanılmayan para ile de satamaz. Malı fahiş bir zararla satamaz, fahiş zararla mal satınalamaz. Şirketin malıyla yolculuğa çıkamaz. Ancak ortaklar bunlara izin verirse mesele değişir.
2. Ortakların ittifak ettikleri şekilde çalışmaları vacibdir.
3. Ortaklardan birinin şirket malıyla birşey satın alması -zikredilen şartlar tahakkuk etmişse- tüm ortaklar içindir. Çünkü o diğerlerinin vekilidir.
Ancak birşey olduğunda satan kişinin muhatabı malı alan kişidir. Zira diğer ortaklar satılan malın sahibine kefil değildirler.

Şirket'in Fasid Olması ve Bunun Üzerine Terettüb Eden Hükümler

Şirket'in birtakım şartları olduğunu, o şartlar tahakkuk ettiğinde akdin sahih olduğunu ve onun üzerine yukarıda zikrettiğimiz hükümlerin terettüb ettiğini beyan etmiştik. Bu şartlardan biri eksik olursa, şirket fasid olur. Şirket çalışmaya başlamadan önce fasid olduğu bilinirse, onun

üzerine hiçbir hüküm terettüb etmez. Şirketin devam etmesi isteniyorsa, yeni s bir akidle sahih bir şekilde kurulması gerekir.
Şirket çalışmaya başladıktan sonra, şartlarının tahakkuk etmediği, dolayısıyla fasid olduğu ortaya çıkarsa, tasarrufun durdurulması, akdin sahih bir şekilde -devam etmesi isteniyorsa- yenilenmesi gerekir. Şirket çalışmaya başladıktan sonra, şirket'in belli bir zaman önce fasid olduğu ortaya çıktığında, onun üzerine şu hükümler terettüb eder:
1. Bu esnada elde edilen kâr, ortaklar arasında sermayeleri nisbetin-de taksim edilir. Çünkü bu kâr, ortak olan sermaye sayesinde elde edilmiştir. Şirket'in fasid olduğu ortaya çıktığına göre, kâr aslına döner. Ortaklardan herbiri sermayesi oranında kârdan pay alır.
2. Her ortak kendi hususi malından diğer ortaklara çalışmalarına karşılık ücret verir. Çünkü şirket'in fasid olmasıyla onların ortak olmadıkları anlaşılmıştır. Bu durumda onlardan biri diğerine ücretle çalışmış sayılır.
3- Ortakların şirket adına yaptıkları tasarruflar geçerli kabul edilir. Çünkü ortaklardan herbiri, diğerlerinin izniyle tasarrufta bulunmuştur.

Sahih Olan Şirket'in Sona Ermesi

Şirket akdini sona erdiren hususları şöyle sıralayabiliriz:
1. Ortakların tümünün veya bazılarının şirket akdini feshetmeleriyle şirket sona erer.
Şirket akdi caiz bir akiddir, dolayısıyla ortakların herbiri dilediği zaman onu feshetme yetkisine sahiptir. Feshetmek, şirkete son vermek demektir. Ortaklar İki kişi ise aralarında şirketin son bulduğunu belirtirler. Ortaklar.ikiden fazla ise, onlardan birinin feshetmesi, diğer ortaklar için şirketin fesholduğu anlamına gelmez.
2. Ortakların ölümüyle şirket sona erer.
Ortaklar öldüğünde mülk akid yapanların mülkiyetinden çıkarak başkalarının mülkiyetine girer. Onların da tasarruf yapma ehliyetinden yoksun olmaları ihtimal dahilindedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi şirket vekaleti tazammun eder, vekalet ise mirasçılara intikal eder. Mirasçılar ise şirket akdi yapmış değildirler. Bu bakımdan iki ortaktan biri ölürse şirket sona erer. Eğer ortaklar ikiden fazla ise şirket ölen ortak için sona erer; diğerlerinin arasında devam eder. Çünkü vekalet onlar için bakidir, tasarrufları caiz ve sahihtir. Fesh, ortağın ölümü anından itibaren -diğer ortaklar onun öldüğü zamanı bilmeseler dahi- gerçekleşmiş odur. Çünkü

ölüm, hükmen tasarruf vekaletinden azletmek anlamına gelir.

3. Şirket, ortaklardan birinin delirmesi veya sürekli bir şekilde bayılmasıyla fesholur.

Ortaklardan biri delirirse veya sürekli baygınlık geçirirse, onun için şirket fesholunmuş sayılır. Çünkü teklifin sebebi olan akıl ortada yoktur. Ancak şirketin fesholması için bir farz namazın vakti süresince baygın kalması şarttır. Bundan daha az olan baygınlık şirketin fesholmasmı gerektirmez.

Deliren ortağın vekaleti velîsine intikal eder, velîsi isterse malı taksim eder, isterse yeni bir akidle şirketi devam ettirir. Baygınlık halinin kısa süreceği biliniyorsa, bayılan ortağın vekaleti velîsine geçmez, bu durumda kimse ona velî olamaz. Ayıldığı zaman ister malı taksim eder, ister yeni bir akidîe şirketi devam ettirir. Onun yapılanlara rıza göstermesiyle de akid yenilenmiş sayılır. Fakat baygınlığın uzun süreceği biliniyorsa veya üç gün veya üç günden daha fazla baygın kalırsa, delilik halinde olduğu gibi vekalet velîye intikal eder; velî ister malı taksim eder, isterse de yeni bir akidle şirketi devam ettirir.

KIRAD (MUDÂRABA)

Kırad'ın Tarifi

Kırad kelimesi, kesmek anlamına gelen karz kökünden türemiştir. Bu akde idrab denilmesinin sebebi, mal sahibinin, sağlayacağı kârın bir bölümü karşılığında ticaret yapması için malının bir kısmını kesip işçiye vermesi, işçinin de sağladığı kârın bir bölümünü kesip mal sahibine vermesidir. Bu akde aynı zamanda mudâraba da denir.
Mudâraba kelimesi lugatta eşit olmak anlamına gelir, çünkü burada mal sahibi ile çalışan kişi kârda eşittirler. Mudâraba kelimesi, sefere çıkma anlamına gelen darb mastarından türemiştir. Çünkü ticaret genellikle sefere çıkmayı gerektirir. Zira malı getirmek, pazarlamak, kâr elde etmek için çoğunlukla sefere çıkılır. Fakihlerin ıstılahında bu şu anlama gelir: Mal sahibi malının bir kısmını ticaret yapmak amacıyla işçiye verir, elde edilen kâra ortak olurlar. Bu nedenle buna şirket denilmiştir.

Mudâraba Şirketinin Meşruiyeti

Şirketin bu çeşidi caiz ve meşrudur. Sünnet ve İcma bunun meşruiyetine delâlet etmektedir.
Abdullah b. Abbas, babası Abbas b. Abdulmuttalib'ten şöyle rivayet ediyor: "Abbas, mudâraba yoluyla mal verdiğinde çalışan kişiye şunları şart koşuyordu: 'Bu mal ile deniz yolculuğuna çıkmayacaksın, sel tehlikesi olan bir vadiye inmeyeceksin, hastalıklı hiçbir hayvanı satın almayacaksın. Eğer bu şartlara riayet etmezsen zamin olursun'. Abbas'ın böyle şartlar koşması Hz. Peygamberin kulağına gitti. Hz.' Peygamber bu şartları geçerli kabul etti".[188][1]
Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
Üç şey vardır ki onlarda bereket vardır: Bir zamana kadar mal satmak, mudâraba (kırad) muamelesi yapmak, evde yemek için buğdayı arpaya katmak.[189][2]
Her ne kadar bu hadîslerin senedlerinde zayıflık varsa da, bunlar bir araya geldiklerinde kuvvet bulurlar ve delil getirmeye elverişli olurlar. Hele ashabın fiilleri ve icması bunları destekliyorsa!
Zeyd, babası Eslem'den şöyle rivayet ediyor: "Ömer b. Hattab'ın oğullan

Abdullah ve Ubeydullah bir ordu ile Irak seferine çıktılar. Dönüşlerinde Basra valisi Ebu Musa el-Eş'arî'ye uğradılar. Ebu Musa el-Eş'arî onları çok iyi karşıladı ve dedi ki:
- Elimden size faydalı olacak bir iş gelse mutlaka yapardım. Sonra da şöyle devam elti:
- Evet burada hazineye ait biraz mal var. Ben onu emir'ul-mü'minîn'e (halifeye) göndermek istiyorum. O malı size borç olarak vereyim, onunla Irak'tan biraz mal alır, Medine'de satarsınız, ana parayı halifeye teslim edersiniz. Elde ettiğiniz kâr da ikinize ait olur.
Onlar kabul ettiler. Ebu Musa el-Eş'arî onlara malı verdi ve Ömer b. Hattab'a malı onlardan almasını yazdı. Abdullah ve Ubeydullah Medine'ye gelince aldıkları malı sattılar ve kâr sağladılar. Ana parayı Hz. Ömer'e verdiklerinde, Hz. Ömer onlara şöyle sordu:
- Bütün ordu sizin gibi borç aldı mı?
- Hayır!
- Demek sadece siz borç aldınız? Öyleyse hem malı, hem de kârı teslim ediniz.
Bunun üzerine Abdullah sustu. Ubeydullah ise şöyle dedi:
- Ey mü'minlerin emîriî Bu kâr sana ait değil, çünkü bu mal eksilseydi veya helak olsaydı, onu biz ödeyecektik.
Hz. Ömer tekrar 'Ödeyin' dediğinde, Abdullah yine sustu, Ubeydullah ise aynı şekilde karşı çıktı. Bunun üzerine mecliste bulunanlardan biri şöyle dedi:
- Ey mü'minlerin emîri! O malı kırad (mudâraba) yapsanız (nasıl olur)?
- Onu kırad (mudâraba) yaptım.
Böylece ana malı ve kârın yarısını aldı. Kârın diğer yarısını da Abdullah ile Ubeydullah aldılar".[190][3]
Alâ b. Abdurrahman babası tarikiyle dedesinden şöylev rivayet etmiştir: 'Osman b. Affan, Alâ b. Abdurrahman'ın dedesine kârı aralarında ortak olmak üzere çalıştırmak için kırad (mudâraba) olarak mal (sermaye) verdi'.[191][4]
Hakîm b. Hizam birine mudâraba. yoluyla mal verdiğinde ona 'Malımla hastalıklı hayvanlar almayacaksın, malımı, sel basması muhtemel olan bir vadiye indirmeyeceksin, malımla deniz yolculuğuna çıkmayacaksın. Bunlardan birini yaptığında malıma zamin olacaksın' diye şart koşuyordu.[192][5]

Rivayet edilen bu eser'ler, ashab arasında kırad (mudâraba) muamelesi yapıldığına delâlet eder. Onlar bu muameleyi biliyorlar, yapıldığını görüyorlar ve kendileri de yapıyorlardı. Hiç kimsenin bu muameleye karşı çıktığı rivayet edilmemiştir. Böylece mudâraba akdinin meşru olduğu hususunda icma olmuştur.

Mudâraba Akdinin Meşruiyetinin Hikmet ve Sebebi

Şirketin meşruiyetinin hikmetinin malın artması, toplumun bireyleri arasında yardımlaşmanın tahakkuk etmesi, güç ve imkânların birleştirilerek tekamülün sağlanması olduğunu söylemiştik. Böylece malı olduğu halde onu çalıştıramayan kişi, çalıştıracak bir kişiye verir; her iki taraf da bundan kazanç elde eder.
Bu mânâ genel olarak tüm şirket çeşitlerinde olmakla beraber, en iyi şekilde mudâraba akdinde tahakkuk eder. Çünkü burada çoğunlukla malı olmayan kişinin mal kazanma imkânı vardır. Bu bakımdan insanlar arasında yardımlaşma ve birbirinden yararlanmanın tahakkuk etmesi için mudâraba akdine ihtiyaç vardır.
Ayrıca burada genel bir maslahat da bulunmaktadır, böylece insanlar birbirlerini çalıştırabilir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:
Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini ötekine derecelerle üstün kıl dık. (Zuhruf/3

Mudâraba (Kırad) Akdinin Hükmü

Mudâraba (kırad) akdi, caiz olan akidlerdendir; yani akid yapanlardan biri isLediği zaman bu akdi feshedebilir. Çalışan kişinin malda tasarruf edip etmemesi meseleyi değiştirmez. Ancak akid, çalışmaya başlanmadan önce feshedilirse, çalışanın sermayede tasarruf etme yetkisi olmaz. Çünkü bu tasarruf, sahibinin izni olmadan malda tasarruf etmektir.
Çalışmaya başladıktan sonra akid feshedilirse, çalışan kişi alıp-satmayı durdurmalı, eşyaları paraya çevirmeli, şirketin alacaklarını toplamalıdır. Sonra hesap yapmalı, sermayeyi sahibine teslim ettikten sonra, kârı -anlaştıkları şekilde- paylaşmalıdır.
Mudâraba Akdinin Rükûnlan Mudâraba akdinin üç rüknü vardır:

1. Siga
2. Akid yapan iki kişi
3. Sermaye

1. Siga

Siga, icab ve kabul demektir. Bu da akde razı olmaya delâlet eden lafızlarla olur. Meselâ sermaye sahibinin 'Sana bu malı mudâraba yoluyla verdim' veya 'Mudâraba yoluyla seninle muamele yaptım' veya 'Şu paralan al, ticaret yap. Elde edilen kâra ortağız' veya 'Elde edilen kârın 2/3'si bana, 1/3'i sana aittir' veya 'Elde edilen kârın 2/3'si sana, 1/3'i bana aittir' demesi icab'tır. Çalışacak kişinin de 'Kabul ettim' veya 'razı oldum' gibi rızasına delâlet eden bir lafız kullanması kabul'dür.
Siga'nm kesinlik ifade etmesi şarttır. Eğer siga bir şarta bağlanırsa sahih olmaz. Meselâ 'Ramazan ayı geldiğinde bu malı sana mudâraba yoluyla verdim1 gibi lafızlar sahih olmaz.
Ayrıca icab ve kabul -örfen- peşpeşe olmalıdır. îcab ive kabul arasında uzun bir sessizlik veya akidle ilgisi olmayan bir konuşma olursa akid sahih olmaz.

2. Akid Yapan İki Kişi

Bunlar sermaye sahibi ile çalışan kişidir. Bunların her ikisinde de vekâlet verme ve vekil olma ehliyeti bulunmalıdır. Çünkü mal sahibi vekalet veren, çalışan da vekil gibidir. Zira çalışan kişi mal sahibinin malında onun izniyle tasarruf etmektedir. Akid yapanlardan biri sefihliğinden ötürü hacr altında ise akid sahih olmaz. Çalışacak kişinin gözleri kör ise, akid yapma yetkisine sahip olamaz. Çünkü ticaret yapma hususunda başkasına vekil olma yetkisine sahip değildir. Ancak mal sahibinin kör olması akde zarar vermez. Çünkü kör olan kişi, başkasını vekil tutabilir.

3. Sermaye

Sermayede şu şartların bulunması gerekir:
a. Sermaye, para olmalıdır.
Ticarî eşyalar sermaye olmaz. Çünkü burada aldatma sözkonusudui, zira sermaye ve kâr meçhuldür. Ticarî eşyaların kıymeti günden güne değişir; satış günündeki kıymeti, geri verme günündeki kıymetini tutmaz.
Mudâraba (kırad) akdinde asıl, aldatmanın varlığıdır. Zira burada çalışma zabt u rabt altına alınamaz, kâr edilip edilmeyeceği bilinemez. Fakat buna rağmen halkın mudâraba akdine olan ihtiyacı nedeniyle, caiz kılınmıştır.

Nitekim bunu daha önce de belirtmiştik. Ancak bu aldatmaya ikinci bir aldatma eklenemez. Bu nedenle de her halükârda geçerli olan ve ticarette kolay kullanılan bir maddenin sermaye olması gerekir ki bu da paradır.

b. Sermaye olarak verilen paranın miktarı belli olmalıdır.

Bu bakımdan -kârın meçhul olmaması için- miktarı belli olmayan bir para karşılığında mudâraba akdi yapmak sahih olmaz.

c. Sermaye olacak para hazır olmalıdır.

Zimmette olan para karşılığında mudâraba akdi yapmak sahih olmaz. Ancak akid meclisinde ortaya konulup miktarı belli olursa mesele değişir. Çalışan kişinin üzerinde bulunan borç karşılığında da mudâraba akdi yapmak sahih olmaz. Ancak çalışan kişi aynı mecliste borcunu para olarak getirip ortaya koyarsa akid sahih olur,

d. Sermayenin çalışan kişiye teslim edilmesi gerekir.

Sermaye sahibinin, paranın bir kısmının kendinde bulunmasını, çalışan kişinin yaptığı her tasarrufun parasını kendisinden istemesini, çalışanın yaptığı her tasarruf için kendisine başvurmasını şart koşması sahih değildir. Çünkü bazen ihtiyaç sırasında sermaye sahibini bulmak, ona başvurmak mümkün olmaz. Burada çalışan kişiye zorluk ve zarar verme sözkonusudur.

Mudâraba Akdinin Şartları

1. Mudâraba akdi mutlak ve kayıtsız olmalıdır.

Muselâ sermaye sahibi, çalışan kişinin muayyen birşey almasını şart koşmamahdır. Eğer sermaye sahibi, çalışana 'Şu seccadeyi alacaksın' veya 'Zeyd'in buğdayını alacaksın' veya 'Şu köyün buğdayını alacaksın' veya 'Amr ile alışveriş yapacaksın' veya 'Ender bulunan mallan ahp-satacaksın' gibi şartlar koşarsa, akid bâtıl olur.

Mudâraba akdinde bir müddet tayin etmek şart değildir. Eğer müddet tayin edilir de o müddet içerisinde alışveriş yapılamaz; kâr elde edilemezse akid fesholur. Fakat satmalına hususunda müddet tayin edilir de satma hususunda müddet tayin edilmezse, akid fesholmaz. Çünkü satma ve kâr etme yolu açıktır.

2. Sermaye sahibi ile çalışan kişi kâra ortak olmalıdır.

Kârın, mal sahibi ile çalışan arasında ortak olması -mal sahibinin malının artışını, çalışanın da emeğinin karşılığını alması için- şarttır. Mal sahibi

malından, çalışan da emeğinden ötürü kârdan pay alır. Eğer kârın yalnız birine ait olması şart koşulursa, akid fasid olur. Çünkü bu şart, ak-din gereğine aykırıdır.
Kârın tamamının çalışana ait olması şart koşulursa, akid yine fasid olur; kârın tümü mal sahibine ait olur, çalışana ise ücret-i misil verilir. Çünkü kâr hususunda tamahkârlık yapmıştır. Kârın tamamının sermaye sahibine ait olması şart koşulursa, akid fasid olur, çalışan hiçbir şey alamaz. Çünkü mal sahibi için teberruan çalışmış sayılır.

Mal Sahibi ile Çalışanın Kârdaki Payları Belli Olmalıdır.

Mal sahibi ile çalışan kişinin kârdan ne kadar pay alacaklarının belli olması -meselâ 1/4 veya % 50 gibi- şarttır. Tarafların kârdan ne kadar pay alacakları belli olmazsa, akid sahih olmaz. Çünkü bu akdin amacı kârdır, akid kâr üzerine yapılmaktadır.
Akdin üzerine yapıldığı şeyin meçhul olması, o akdin fasid olmasını gerektirir; Tıpkı satılan malın meçhul olmasının alışveriş akdini fasid ettiği gibi. Yine taraflardan biri için kârdan 1000 dirhem, daha fazla veya daha az bir miktar tayin edilirse, akid yine fasid olur. Çünkü kârın tamamı ancak 1000 dirhem olabilir.
Bu durumda kendisi için kârdan 1000 dirhem tayin edilen kişi kârın tümünü alır, böylece kârda ortaklık tahakkuk etmemiş olur ve şirket de olmaz. Yapılan tasarruf mudâraba olmadığı için akid fasid olur. Bu durumda kârın tamamı sermaye sahibine ait olur, çalışan kişiye de ücret-i misil verilir.
Çalışan kişi için kârdan belli bir maaş -1000 lira gibi- tayin edilirse, yine akid sahih olmaz. Daha önce de belirttiğimiz gibi kârın tayin edilen maaştan fazla olması mümkündür.
Bu duruma göre günümüzde halkın yaptığı tasarrufların çoğunun fasid olduğu ortaya çıkar. Çünkü günümüzde sermaye sahipleri çalışanlara belli bir maaş vermekte ve kârdan da sene sonunda belli bir miktar vermektedirler. Yine kârın iki tarafa mahsus olması gerekir; yani mal sahibi ile âmil'in kârın bir kısmını üçüncü kişilere şart koşmaları sahih değildir. Ancak üçüncü kişilerin çalışan tarafla birlikte çalışacaklarına dair şart koymaları halinde, mal sahibi ile çalışanlar arasında mukavele akdi yapılır.
3. Çalışan kişi tasarruflarında ve çalışmasında müstâkil olmalıdır.

Mal sahibi, çalışma ve tasarrufta ortak olmayı şart koşarsa, mudâraba akdi sahih olmaz. Çünkü bu şart, malın sahibinin elinde kalmasını gerektirir. Daha Önce malın tamamının çalışanın elinde olmasının şart olduğunu söylemiştik. Ancak çalışan kişi kendiliğinden mal sahibinden yardım isterse, bu caizdir. Zira çalışan kişinin mal sahibinden yardım istemesi, malın çalışanın elinden çıktığı anlamına gelmez.

Mudâraba Akdinde Çalışan Kişinin Mal Hususundaki Durumu

Mudâraba akdinde, çalışan kişi elindeki malı emanet olarak almış sayılır. Eğer o mal çalışanın kusuru olmaksızın telef olursa, çalışan zamin olmaz. Fakat mal hususunda eli, tazminat eli olan kişi böyle değildir. Onun elinde bulunan mal telef olduğunda -bunda kusuru olmasa bile-telef olan malı ödemek zorundadır. Çalışan kişi, yetkisi dışında olan bir tasarruf yaparsa, bu saldırganlık sayılır. Bunu biraz sonra izah edeceğiz.

Mudâraba Akdinde Zarar Mal Sahibine Aittir

Mudârib'in eli, emanet eli olduğuna göre zarar mal sahibine ait olur. Çalışan kişi bu zarara ortak olmaz. Çünkü zarar, malın telef olması hükmündedir. Mudârib ise bir kusur işlemedikçe telef olan mala zamin olmaz.

Mudârib'in Yapmaması Gereken Hususlar Mudârib'in yapmaması gereken hususları şöyle sıralayabiliriz:

1. Kendisine teslim edilen sermayeden fazla mal almamalıdır.

Mudârib, ancak kendisine teslim edilen sermaye ve ondan sağladığı kâr miktarında mal alabilir. Çünkü mal sahibi, sermaye ve sermayenin kârı dışında onun mal almasına razı değildir.

2. Mudârib, kendisine teslim edilen sermayeyi -sahibinin izni olmadan- beraberine alarak sefere çıkamaz.

Çünkü seferde mal genellikle tehlikeye düşer. Mal sahibinin izni olursa malı sefere götürebilir. Eğer mal sahibi bu hususta mutlak olarak izin vermişse, tüccarların gitmesi âdet olan emin beldelere gidebilir.

3. Mudârib, borca mal satamaz.

Fakat mal sahibi borca satmasına izin verirse, borca satabilir. Aksi takdirde borca satamaz. Çünkü borca satılan malın telef olma ihtimali vardır.

4. Mudârib, başka birisiyle mudâraba akdi yapamaz.

En sahih görüşe göre, mudârib'in başka birisiyle mudâraba akdi yapması -mal sahibi izin verse dahi- caiz değildir. Çünkü mudâraba akdi iki kişiyle yapılır; bunlardan biri sermaye sahibi, diğeri de emek sahibidir. Mudârib'in başka biriyle mudâraba akdi yapması ise, malı olmayan iki kişinin mudâraba akdi yapmasıdır. Bu durumda yapılan ikinci akid bâtıldır. Böyle bir akid yapılır da ikinci işçi, birinci işçinin kendisine verdiği malda tasarruf ederse, mal sahibinden ücret-i misil alır. Ona verilen malın kârı ise'sadece mal sahibine ait olur. Birinci işçi, ikinci işçinin sağladığı kârdan hiçbir pay alamaz. Çünkü birinci işçinin o kârda hiçbir emeği yoktur.
5. Mudârib, memleketinde bulunduğu sürece nafakasını mudâraba malından karşılayamaz.
Bu, örfe uygun olmadığı gibi, bazen kârın tümü nafakaya gidebilir. Bu durumda mal sahibine kârdan hiçbir şey kalmaz. Bu ise akdin şartlarına ters düşer. Kârın tümü nafakaya gitmese bile, kârın muayyen bir bölümü nafaka için ayrılsa dahi akde ters düşer.
Daha önce zikrettiğimiz nedenden -yani kârın tamamının nafakaya gitme ihtimalinin bulunmasından- ötürü, çalışan kişinin seferde de mudâraba malını kendi nafakası için sarfedemeyeceği en zahir görüştür. Ancak sefer sebebiyle normal nafakasının üzerindeki masrafları -mutedil bir harcama yaptığı takdirde- kârdan alabileceği söylenmiştir.
.Hanefî âlimieri şöyle demişlerdir: 'Çalışan kişi sefere çıktığında nafakasını mudâraba malından alır. Çünkü o sefere çıkmakla kendini tamamen bu işe hasretmiştir. Bu nedenle nafakasını mudâraba malından alması caizdir'.
Biz, ihtiyaç böyle gerektirdiğinde Hanefîlerin bu görüşüyle amel etmekte herhangibir sakınca görmüyoruz. Ancak akidde, bu şart koşulma-malıdır. Çünkü böyle bir şartın koşulması akdi ifsad eder.

Çalışan Kişinin Yapması Gereken Şeyler

Çalışan kişi, mudâraba akdinin gereklerini yerine getirmelidir. Bunlar tüccarlar arasında âdet olmuş şeylerdir.
Örfen yapılması gereken şeyleri yerine getirmek üzere kiralanan kişinin ücreti, mal sahibinin özel matından, yani mudâraba malı haricindeki diğer malından olmalıdır. Mal sahibi, ücretin mudâraba malından olmasını şart koşarsa akid sahih olmaz. Çünkü bu şart akdin gereğine aykırıdır. Akdin gereği ise, mal sahibi olmayanın çalışmasıdır ve örfen yapılması gerekli

olmayan işleri yapmamasıdır. Ancak mudârabe malından icar edilebilir; zira bu hem ticaret gereğidir, hem de maslahat icabıdır. Örf onu çalışmak hususunda -kendisinin istemesi müstesna-zorlamaz. Eğer kendisi teberruan çalışırsa, mudâraba malından ücret-i misil alması caiz değildir. Çünkü kendisini icar etmesi gayr-ı sahih bir fiildir.

Çalışan Kişi, Kârdan Payına Düşen Miktarı Ne Zaman Mülk Edinir?

Sermaye olarak verilen mudâraba malında akidden sonra bir eksiklik olursa, bu eksikliği kim karşılar?
Buna şöyle cevap verebiliriz: Eğer eksiklik, âmil'in malda tasarruf etmesinden önce meydana gelmişse, en sahih görüşe göre bu eksiklik sermayeden düşülür; bu eksikliği mal sahibi yüklenir. Çünkü mudâraba akdi ancak tasarrufla kesinleşir.
Eksikliğin tasarruftan sonra meydana gelmesi halinde bunun sebebine bakılır: Eğer fiyatların düşmesi veya hayvanların hastalanması veya meyvelerin bozulması eksikliğe sebep olmuşsa, bu eksiklik kârdan düşülür. Çünkü örf bu şekilde oluşmuştur. Ayrıca kârın, malın şemsiyesi, koruyucusu olduğunu belirtmiştik.
Eksiklik, yangın, sel ve benzerleri gibi semavî bir afet nedeniyle veya gasp, hırsızlık nedeniyle meydana gelmişse, -en sahih kavle göre- bu eksiklik kâr üzerine eklenir.

Mudâraba Akdinin Sona Ermesi

1. Mudâraba akdi, fesihle sona erer.
Mudâraba akdinin caiz akidlerden olduğunu; mal sahibi veya işçiden herhangi birinin istediği zaman akdi feshedebileceğini söylemiştik. Tarafların hazır bulunup bulunmamaları, onlardan biri akdi feshederken diğerinin razı olup olmaması hükmü değiştirmez. Bu bakımdan taraflardan biri veya her ikisi birden akdi feshederse, fesih tarihinden itibaren akid sona erer. Birinin feshettiğini diğeri bilmese dahi mesele değişmez.
Meselâ mal sahibi 'Ben bu akdi feshettim' veya 'Ben bu akdi iptal ettim' derse akid fesholur. Çalışan kişi de 'Bundan sonra tasarruf yapmam' veya 'Şu andan itibaren tasarruf yapmam' der veya benzeri bir lafız kullanırsa akid fesholur. Fesihten sonra âmil, o para ile hiçbir şey satın alamaz.

Fesihten haberi olmadan birşey satın alırsa, onu satamaz. Yanında bulunan diğer, mallan ise, açık bir kâr görüyorsa satabilir. O mallan satıp paraya çevirmesi -eğer mal sahibi istiyorsa- çalışanın görevidir. Ayrıca alacakları toplamak da onun görevidir.

2. Akid yapan kişilerden biri ölürse, akid sona erer.

Akdin sahih olmasının şartlarından birinin de akid yapan kişilerin vekil tutma ehliyetlerinin bulunması olduğunu söylemiştik. Ölümle vekalet iptal olur. Sermaye sahibi ölürse, âmil elinde bulunan malları paraya çevirmek için satabilir, bu hususta sermaye sahibinin varislerinden izin alması gerekmez. Çünkü mal sahibi tarafından verilen izin hâla geçerlidir. Ayrıca kârın belli olması için malların satılması gerekir.

Çalışan kişi ölürse, onun varisleri ancak mal sahibinin izniyle malı paraya çevirebilirler. Çünkü sermaye sahibi, onların malda tasarruf etmesine izin vermemiştir.

3. Akid yapan kişilerden biri delirirse veya sürekli baygınlık geçirirse, akid sona erer. Bayılma olayı bir zaman sonra ortadan kalksa bile^akid fesholur. İki taraftan biri akdi devam ettirmek istese dahi bu sahih değildir ve böyle bir mâni akdi bozar. Deliren veya sürekli baygınlık geçiren sermaye sahibi olursa, âmil malı paraya çevirir. Deliren veya sürekli baygınlık geçiren âmil olursa, onun velîsi -mal sahibinin izniyle- malı paraya çevirir.

4. Mudâraba malının helak olmasıyla, akid sona erer.

Çünkü üzerine akid yapılan o maldır. O mal helak olduğunda akdin mânâsı kalmaz. Malın yangın, sel gibi semavî bir afetle veya taraflardan birinin telef etmesiyle helak olması hükmü değiştirmez. Ancak malı, mal sahibi telef ederse, âmil'in hakkım ödemesi gerekir. Malı âmil telef ederse, hakkını da almamışsa akid sona erer, bedel âmilden alınmışsa akid devam eder.

Malı başkası telef ederse veya bedelini alırlarsa akid yine devam eder. Bu durumda -kâr yoksa- bedeli mal sahibi talep eder, kâr varsa hem mal sahibi, hem de âmil talep edebilir. Çünkü onlar kâr ve bedelde ortaktırlar.

Sermaye Sahibi ile Çalışan Kişinin İhtilaf Etmesi

1. Sermaye sahibi ile âmil'in kâr hususunda ihtilaf etmesi ,

Meselâ âmil 'Kâr etmedim' veya 'Ben şu kadar kâr ettim' derse, yeminle

beraber âmil'in sözüne itibar edilir; zira aslolan, malın yokluğudur. Ancak önce muayyen bir miktar kâr ettiğini, sonra da hesapta bir yanlışlık olduğunu söylerse, kabul edilmez. Çünkü bu itirafı, hakkı inkâr etmek anlamına gelir.

2. Sermaye sahibi ile âmil'in, alınan bir mal hususunda ihtilaf etmeleri

Meselâ mal sahibi, alınan bir mal için 'Sen bunu şirket için satın aldın' derse, âmil de 'Ben bunu kendim için aldım' derse veya mal sahibi 'Sen bu malı kendin için aldın' derse, âmil de 'Ben bu malı şirket için aldım' derse, yeminle beraber âmil'in sözüne itibar edilir. Çünkü âmil emindir. Fakat âmil mudâraba malıyla birşey alır da 'Bunu kendim için aldım' derse, kabul edilmez. Satıh alınan rnal mudâraba şirketine ait olur.

3. Sermaye sahibi ile âmil'in, sermayenin cinsi veya miktarında ihtilaf etmeleri

Âmil ile sermaye sahibi sermayenin cinsi veya miktarında ihtilaf ederlerse, yeminle beraber âmil'in sözüne itibar edilir. Çünkü âmil asıldır, fazla paranın ona verilmesi de asıldır.

4. Sermaye sahibi ile âmil'in, mudâraba malının telef olması hususunda ihtilaf etmeleri

Sermaye sahibi ile âmil, sermayenin telef olması hususunda ihtilaf ederlerse, meselâ mal sahibi 'Âmil'in kusuru nedeniyle telef olmuştur' derse, âmil de 'Hayır, benim kusurum yoktur' derse, yeminle beraber âmil'in sözüne itibar edilir.

5. Sermaye sahibi ile âmil'in, sermayenin geri verilip verilmediğinde ihtilaf etmeleri

Meselâ âmil 'Ben sermayeyi mal sahibine teslim ettim' dese, mal sahibi de 'Hayır, teslim etmedi' dese, yine yeminle beraber âmil'in sözüne İtibar edilir. Çünkü âmil emindir.

6. Sermaye sahibi ile âmil'in, malın mudâraba için mi, borç olarak mı verildiği hususunda ihtilaf etmeleri

Meselâ mal sahibi mal telef olduktan sonra 'O malı borç olarak verdim' dese, âmil de 'Hayır, mudâraba ortaklığı için verdi' dese, yeminle beraber mal sahibinin sözüne itibar edilir. Çünkü âmil, malı aldığını itiraf ederek malın tazminatının sakıt olduğunu iddia etmektedir. Aslolan ise malın tazminatının sakıt olmamasıdır.

Amil 'Mudâraba malı' olduğunu iddia etse, mal sahibi de 'Mudâraba malı değildir, ben seni vekil tuttum' dese, yeminle beraber mal sahibinin sözüne itibar edilir. Çünkü mal sahibi, kendi kasıt ve niyetini herkesten

daha iyi bilir. Bu durumda âmil'e ücret misil verilir. Çünkü âmil ücrete müstahak olmadığını itiraf etmiştir.

7. Sermaye sahibi ile âmil'in, kârdan alacakları hisseleri hususunda ihtilaf etmeleri

Sermaye sahibi ile âmil, kârdaki hisselerinin kaçta kaç olduğu hususunda ihtilaf ederlerse, ikisinin de yemin etmesi gerekir. Çünkü akdin sahih olduğu hususunda ve akdin ivazında ittifak etmişlerdir. Tarafların herbiri, aynı zamanda hem davacı hem davalıdır.

Bu bakımdan ikisi de kendisinin doğru, diğerinin yanlış söylediğini hususunda yemin eder. İkisi de yemin ettikten sonra kârın tümü mal sahibinin olur, çünkü kâr mülkün artmasıdır. Âmil ise çalışmasına karşılık ücret-i misil alır, çünkü onun emeğini geri döndürmek mümkün değildir. Bu nedenle emeğinin kıymetini geri döndürür ki o da ücret-i misildir.

Notlar

[←1]
[1] Buhari/6351, Müslim/l6l5, (İbn Abbas'tan)

[←2]

[2] Hâkim, IV/333, (İbn Mes'ud'dan)

[←3]

[3] Hâkim, IV/333. (Hâkim hadîsin sahih olduğunu söylemiştir.)

[←4]
[4] İbn Mâce/2719, (Ebu Hüreyre'den hasen senedle)

[←5]

[5] Tirmizî/3794, İbn Mâce/154, İmam Ahmed, Müsned, 111/241

[←6]
[6] Tirmizî/2123

[←7]
[7] Ebu Dâvud/1919, Tirmizî/883, İbn Mâce/3011, Neseî, V/255

[←8]
[8] İmam Ahmcd, Müsned, 1/191, 194

[←9]

[9] Ebu Dâvud/2956, (Mikdarn b. Mâdikcrb'den sahih senedle)

[←10]

[10] Ebu Dâvud/4564

[←11]
[11] Ebu Dâvud/4564

[←12]

[12] Buharî/6383, Müslim/l6l4

[←13]

[13] Buharî/6351, Müslim/1615, (İbn Abbas'tan)

[←14]

[14] Tirmizî/2093, Hâkim, İV/334

[←15]
[15] Tirmizî/2098

[←16]
[16] Hâkim, Müstedrek, IV/340

[←17]

[17] Tirmizî/2102

[←18]
[18] Buharî/6355

[←19]
[19] Buharî/6355

[←20]

[20] Buhari 351 Müslim/l6l5

[←21]

[1] Ebu Dâvud/2956, (Mikdam b. Mâdikerb'den sahih senedle)

[←22]
[2] Buharî/1233, Müs!im/l628

[←23]

[1] Tirmizî/2122, Neseî, VI/2İ7, (Amr b. Hârice'den)

[←24]

[1] Buharî/1402, (Zübeyr b, Avvam'dan) . '

[←25]
[2] Buharî/1962, Müslim/1603, (Hz. Aişe'den)

[←26]

[3] Bu hususta bkz. Buharî, Kitab'ul-Buyû', Babu Bcy'u's-Silah fi'1-Fitne ve Gayriha

[←27]
[4] Ebu Dâvud/4401

[←28]
[5] İbn Mâce/2185

[←29]

[6] Ebu Dâvud/3503 ve Sünen sahipleri

[←30]

[7] Müslim/1513

[←31]
[8] Buharî/2121, Müslim/1581

[←32]
[9] Buharî/2122, Müslim/1507

[←33]

[10] Buharî/2277

[←34]

[11] Ebu Dâvud/3503, Nescî, Tirmizî, İbn Mâce

[←35]
[1] Buharî/2003, Müslim/1531, (İbn Ömer'den)

[←36]

[2] İmam Mâlik, Muvaüa, (İbn Ömer'den); Buharî/2001

[←37]
[3] Buharî/2010

[←38]

[4] Buharî/2011, Beyhakî, V/273. (Başka bir rivayette ise Hz. Peygamber "Bana üç gün içinde cayma şartı vardır de!" buyurmuştur.)

[←39]
[5] Buharî/102, Müslim/101

[←40]

[6] İbn Mâce/2246, (Ukbe b. Âmir'den)

[←41]
[7] İmam Ahmed, Müsned, III/491, (Vasile b. Eska'dan)

[←42]
[8] İmam Ahmed, Müsned, VI/80

[←43]

[1] Bubari/3692

[←44]
[2] Darekutnî/42

[←45]

[3] Buharİ/2086, Müslim/1555

[←46]

[4] Buharî/2082, Müslim/1534

[←47]

[5] Buharı. Müslim

[←48]
[6] Buharî/5482, Müslim/1512

[←49]
[7] Müslim/1513

[←50]

[8] Tirmizî/1231, Nescî ve İmam Ahmed

[←51]
[9] Ebu Dâvud/3502, İbn Mâce

[←52]
[10] Dârekutnî/269

[←53]
[11] Buharî/2028-2029, Müslim/1525, 1527, (İbn Ömer ve İbn Abbas'dan)

[←54]
[12] Müslim/1525

[←55]
[13] Buharî/2041, Müslim/1515, (Ebu Hüreyre'den)

[←56]

[14] Buharî/2035, Müslim/1516'

[←57]
[15] Buharî/2050, Müslim/1521

[←58]
[16] Müslim/1519 ve diğer Sünen sahipleri (Ebu Hüreyre'den)

[←59]

[17] Müslim/1605, (Ma'mer b. Abdullah el-Adcvîden)

[←60]

[18] Buharî/2023, .Müslim/1515, (Ebu Hüreyre ve İbn Ömer'den)

[←61]

[19] Buharı ve Müslim

[←62]
[20] Buharî/152, Müslim/1599

[←63]

[1] Buharî/1970 Tirmizî/1210

[←64]
[2] Tirmizî/1208, (Ebu Said el-Hudrîden)

[←65]

[3] Buharî/1976, Müslim/1532, (Hakîm b. Hizam'dan)

[← 66]

[4] Buharî/1981, Müslim/l606, (Ebu Hüreyre'den)

[←67]
[5] Müslim/106

[←68]

[6] Tirmizî/1208, Ebu Dâvud ve Ibn Mâcc

[←69]

[1] Ebu Dâvud/3460

[←70]

[1] Buharî/2125, Müslim/1604

[←71]
[2] Buharî/2128

[←72]

[3] Bkz. İbn Kesir'in bu ayet hakkındaki yorumu.

[←73]
[4] Buharî/2128

[←74]

[1][1] Buharî/2027, Müslim/1586, (Hz. Ömer)

[←75]

[2] Buharî/2068, Müslim/1584, (Ebu Said el-Hudrî'dcn)

[←76]
[3] Müslim, (Ebu Said cl-Hudrî'dcn). Bunun bir benzeri de Ubade b. Samit'ten rivayet edilmiştir.

[←77]
[4] Buharî/2188, Müslim/1594

[←78]

[5] Buharî/2180, Müslim/1593

[←79]

[6] Ebu Dâvud/3340, Neseî, Y1I/284, (İbn Ömer'den)

[←80]

[7] Tirmizî/1225, Ebu Dâvud/3359, Neseî, VII/268, İbn Mâce/2264, İmam Mâlik   Muvatta,ıı/624

[←81]
[8] Müslim/1530

[←82]
[9] Müslim/1542, Buharî/2091

[←83]
[10] Buharî ve Müslim

[←84]

[11] Buharı ve Müslim

[←85]

[12] Buharî/2078-2079 ve 2254; Müslim/1540-1541

[←86]
[13] Ebu Dâvud/3357

[←87]

[14] İmam Nevevî, ei-Mecmu, IX/454

[←88]

[15] Hâkim, 11/35

[←89]

[16] İmam Mâlik, Muvaîta, 11/655

[←90]
[17] Müslim/1598

[←91]
[18] Buhari/2615, Müslim/89

[←92]

[19] Hakim, Müstedrek, U/37, İmam Ahmed, Müsned, (İbn Abbas'tan)

[←93]

[20] Taberânî

[←94]

[21] Ebu Hanife ve imam Muhammed'in bu görüşüne göre müslüman dar'ul-hsrb olan memlekette faiz alabilir, ancak faiz veremez. Bazıları meseleyi karıştırarak "Dar'ul-harb'de hem faiz alınabilir, hem de verilebilir" demişlerdir ki bu iftiradır. 'Dar'ul-harb'de riba alınabilir' görüşü iki kişiye aittir. Fukaha'nm cumhuru ise bunun tam tersini söylemektedir.ki doğru olan da budur. (Mütercim)

[←95]

[1] Buhari/6870, Müslim/1370

[←96]
[2] Buharî/2070, Müslim/1589

[←97]
[3] İmam Mâlik, Muvatta, U/652

[←98]

[4] Buharî/2065, Müslim/1586, İmam Mâlik Muvatta, 11/636

[←99]
[1] İbn Mâce/2426

[←100]
[2] İbn Mâce/2430, İbn Hibban/1115

[←101]

[3] Buhari/2257

[←102]

[4] Buharî/2310, Müslim/2580

[←103]

[5] Müslim/2699

[←104]

[6] İbn Mâce/2431

[←105]

[7] Müslim/1600, Buharî/2183

[←106]
[8] Taberanî, Mucem'il-Kebir. (Bkz. Suyûtî, el-Câmi'us-Sagîr)

[←107]
[9] el-Mühezzeb

[←108]

[10] Hâkim, Müstedrek, 11/17; Ibn Hibban, Zcvaid, (Abdullah b. Amr'dan)

[←109]
[11] İbn Mâce/2342

[← 110]

[12] Buharî/2264, Müslim

[←111]
[1] Buharî/1424, Müslim/1074

[←112]
[2] Buharî/2437, Müslim/1077

[←113]
[3] Buharî/2435, Müslim/2441.

[←114]

[4] Buharî/2428, Müslim/2972

[←115]

[5] Buharî/2427, Müslim/1030

[←116]

[6] Buharî/2429

[←117]

[7] Buharî/1961, Müslim/2557

[←118]
[8] Buharî/2445

[←119]
[9] îmam Mâlik, Muvatta, U/908, Tirmizî/2131. (İmam Mâlik'in rivayetinde 'Hediye kalbinizdeki buğz'u siler' ibaresi de vardır.)

[←120]

[10] İmam Ahmcd, Müsncd, IV/221

[←121]

[11] Buhari/1729, Müslim/1193

[←122]

[1] Buharî ve Müslim, (Ebu Hüreyre'den)

[←123]

[2] Buharî ve Müslim

[←124]

[3] Buharî ve Müslim, (Cabir'den)

[←125]
[4] Buharî ve Müslim

[←126]

[5] Ebu Dâvud/3558, Tirmizî/1351, İbn Mâce/2383 (Cabir'den)

[←127]
[6] Buhaî/2431, Müslim/1197 2 -imam Mâlik, Muvatta ve Neseî

[←128]

[7] Hâkîm, Müstcdrck, 11/188

[←129]

[8] İmam Mâlik, Muvatta

[←130]
[9] İmam Mâlik, Muvatta

[←131]

[10] Buharî/2478-2479, Müs!im/1622

[←132]

[11] Buharî/2478, Müslim/1622

[←133]
[12] Ebu Dâvud/3539, Tirmizî/2133

[←134]
[13] Buharî/2447, Müslim/l 623

[←135]
[14] Buharî/5626, Müslim/2548, (Ebu Hüreyrc'den

[←136]

[15] Beyhakî, Şuab'ul-İman

[←137]

[1] Buharî/2144 ve başka muhaddisler

[←138]
[2] Müslim/1547, 1549

[←139]
[3] Müslim/1547

[←140]

[4] Buharî/2150, (Ebu Hüreyrc'den)

[←141]

[5] Buharî/5405(İbn Abbas'tan)

[←142]
[6] Buharî/2121, Müslim/1567

[←143]

[7] Buharî/2122, Müslim/1581

[←144]

[8] Mevaİd'uz-Zaman ilâ Zevâidi İbn Hibban/331

[←145]
[9] Dârekutnl/195

[←146]

[10] Buharî/5935, Müslim/2015

[←147]

[11] Buharî/5936, Müslim/2016

[←148]
[1] Buharî/2156, Müslim/2201

[←149]

[1] Tirmizî/1350, Ebu Dâvud/3594, İbn Mâce/2353, (Amr b. Avf el-Müzenî'den)

[←150]
[2] Buharî/121, 5718

[←151]
[3] Müslim/65, 2559

[←152]
[4] Buharî/1970

[←153]
[5] Buharî/25'46, Müslim/2605

[←154]
[6] Buharî/2547

[←155]
[7] Buharî/2563, Müslim/1558

[←156]
[8] Buharî/2556, Müslim/l675

[←157]

[9] Buhari/2549, Müslim/1697

[←158]

[10] İbn Mâcc/2340-23-11; İmam Mâlik, Muvatta, U/745

[←159]

[11] Şevkânî, Ncyl'ul-Evtar, V/278, İmam Ahmed, Beyhakî ve Hâkim

[←160]

[12] İmam Ahmed, Müsned, V/113

[←161]

[13] Daha önce geçmişti.

[←162]

[14] Buharî/2331, Müslim/1609 .

[←163]
[15] Buharı /2331, Müslim/1009

[←164]
[1] Buharî/2138, Müslim/1608

[←165]
[2] Müslim/1608, (Câbir b. Abdullah'tan)

[←166]

[3] Buharî/2139

[←167]
[4] Müslim/1608, (Cabir b. Abdullah'tan)

[←168]

[1] Buharı/2166, Müslim/1564

[←169]
[2] İmam Ahmed, Müsned, II/463

[←170]
[1] Buharî/2138, Müslim/1608

[←171]
[2] Müslim/1608, (Câbir b. Abdullah'tan)

[←172]
[3] Buharî/2139

[←173]
[4] Müslim/1608, (Cabir b. Abdullah'tan)

[←174]
[1] Buharî/2203, Müslim/1551

[←175]
[2] Buharı ve Müslim

[←176]
[1] Buhar ve Müslim

[←177]
[2] Buharî/2252, Müslim/1536

[←178]

[1] Buharî/2484, Müslim/2307

[←179]
[2] Müslim/1536, (Cabir b. Abdullah'tan)

[←180]

[3] Müslim/988

[←181]

[4] Dârekutnî/91

[←182]
[5] E bu Dâvud/3562

[←183]
[6] Ebu Dâvud, Tirmizı, İbn Mâce

[←184]
[7] Ebu Dâvud/3073, Tirmizî/1378

[←185]

[1] Ebu Dâvud/3383

[←186]

[2] Ebu Dâvud 4836

[←187]

[3] Ahmcd b. Hanbel, Müsncd, IV/371

[←188]
[1] Beyhakî, VI/111

[←189]
[2] İbn Mâce/2289, (Süheyb'den)

[←190]

[3] İmam Mâlik, Muvatta, H/687; Beyhakî, Sünen, VI/lll

[←191]

[4] İmam Mâlik, Muvstta, U/687

[←192]

[5] Beyhakî, Sünen, VT/111